DEJINY

2/2020

ISSN 1337-0707

Dejiny 2/2020 – internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove
http://dejiny.unipo.sk/Blog Posts/dejiny-22020.html

Dejiny 2/2020 – e-Journal of Institute of History, Faculty of Arts, University of Prešov in Prešov, http://dejiny.unipo.sk/Blog Posts/dejiny-22020.html

Ilustrácia na obálke: Viki Židik – Portál, akryl 2004

Redakčná rada / Editorial Board:

prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., predseda/chairman (Prešovská univerzita, Prešov)
doc. PaedDr. Patrik Derfiňák, PhD. (Prešovská univerzita, Prešov)
doc. PhDr. Libuša Franková, CSc. (Prešovská univerzita, Prešov)
doc. PhDr. Vladimír Goněc, DrSc. (Masarykova univerzita, Brno)
PhDr. Ivan Halász, PhD. (Maďarská akadémia vied, Budapešť)
doc. PhDr. Ľubica Harbuľová, CSc. (Prešovská univerzita, Prešov)
prof. PhDr. Roman Holec, DrSc. (Univerzita Komenského, Bratislava)
doc. PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD. (Prešovská univerzita, Prešov)
PhDr. Zuzana Kollárová, PhD. (MV SR, Štátny archív Levoča, pobočka Poprad)
PhDr. Peter Kovaľ, PhD. (Prešovská univerzita, Prešov)
doc. Igor Lichtej, CSc. (Užhorodská národná univerzita, Užhorod)
prof. PaedDr. Martin Pekár, PhD. (Univerzita P. J. Šafárika, Košice)
Dr. h. c. Prof. Dr. Karl Schwarz (Universität Wien)
Dr. hab. Krzysztof Stryjkowski (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań)
prof. PaedDr. Štefan Šutaj, DrSc. (Spoločenskovedný ústav SAV, Košice)
prof. Dr. Wacław Wierzbieniec (Uniwersytet Rzeszów)

Redakcia / Editors:

doc. PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD. (zodpovedná redaktorka/liable editor)
PhDr. Ján Džujko, PhD., PhDr. Peter Kovaľ, PhD., Mgr. Maroš Melichárek, PhD.

Recenzenti čísla:

Doc. Mgr. Ján Adam, PhD., Mgr. Monika Bizoňová, PhD.,
doc. PhDr. Milica Bodnárová, CSc., PhDr. Ján Džujko, PhD.,
Mgr. Et Mgr. Luciána Hoptová, PhD., PhDr. Peter Kovaľ, PhD.,
Mons. doc. ThDr. Ľubomír Petrík, PhD., prof. PhDr. Peter Švorc, CSc.

Jazykové korektúry:
Mgr. Jozef Jurčišin

Preklady resumé:
Mgr. Maroš Melichárek, PhD.

© Vydáva Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity
s vydavateľstvom UNIVERSUM-EU, spol. s r. o. (www.universum-eu.sk)
a Historickou spoločnosťou kráľovského mesta Prešov
© Issued by Institute of History, Faculty of Arts, University of Prešov in Prešov
with publishing house UNIVERSUM-EU, spol. s. r. o. (www.universum-eu.sk)
and Historical society of royal town Prešov

Prešov 2020
ISSN 1337-0707

OBSAH / CONTENTS

Nadežda JURČIŠINOVÁ 7
Slovo na úvod / Foreword

ŠTÚDIE / SCIENTIFIC ARTICLES

Anton LIŠKA – Mária KALETOVÁ 10
Archívny výskum stavebného vývoja budovy rímskokatolíckeho farského úradu v Humennom / *Archival research of the construction development of the building of the Roman Catholic parish office in Humenné*

Lucia GIBALOVÁ – Magdaléna JANOVSKÁ – Tomáš JANURA – Daniela PELLOVÁ 35
Kaštieľ v Krivanoch – nové poznatky na základe architektonicko-historického a archívneho výskumu / *The manor house in Krivany - new findings on the basis of architectural-historical and archival research.*

Drahoslav MAGDOŠKO 57
Vyšné Košice – majetok Košičanov Samflebena, Obla a ich potomkov v 13. až 14. storočí / *Upper Košice – property of Košice Samflebens, Obls and their descendants in the 13th to 14th centuries.*

Lucie GILAROVÁ 72
Mateřské školy v Prešovském kraji 1948 – 1960 / *Kindergartens in the Prešov Region during 1948 – 1960.*

ĽUDIA A DOBA / PEOPLE AND TIME

Patrik DERFIŇÁK 98
Zabudnutý mukačevský biskup Štefan Pankovič / *Štefan Pankovič a forgotten Bishop of Mukachevo*

MATERIÁLY / MATERIALS

Milan OLEJNÍK 106
Význam Malej dohody ako faktora v obrane Československa proti agresii nacistického Nemecka / *Relevance of the Little Entente as a factor in defense of Czechoslovakia against aggression of Nazi Germany*

PREDSTAVUJEME / WE INTRODUCE

Zuzana DEMČÁKOVÁ 128
SNM – Spišské múzeum v Levoči / *Slovak national museum – Spiš museum in Levoča.*

PRIPOMÍNAME / WE REMEMBER

Nadežda JURČIŠINOVÁ 140
Ľudovít Štúr a východné Slovensko (205. výročie narodenia Ľ. Štúra) / *Ľudovít Štúr and Eastern Slovakia (205th anniversary of his birth)*

Nadežda JURČIŠINOVÁ 143
Rusínsky národný buditeľ Alexander Duchnovič (155 rokov od úmrtia) / *Ruthenian national leader Alexander Duchnovič (155 yaers from his death)*

Peter KOVAĽ 146
Stopäťdesiat rokov od narodenia prešovského lekára Gyulu Holéniu / *150 years since the birth of the Prešov doctor Gyula Holéniu*

Patrik DERFIŇÁK 149
Pred 145 rokmi sa narodil Hungaricus Viator / *Hungaricus Viator was born 145 years ago*

Nadežda JURČIŠINOVÁ 152
Zastúpenie východného Slovenska na Národopisnej výstave československej v Prahe v roku 1895 / *Representation of Eastern Slovakia at the Czechoslovak Ethnographic Exhibition in Prague in 1895*

Patrik DERFIŇÁK 155
Pred 90 rokmi zomrel kňaz a spisovateľ Bertalan Szokoloszky / *90 years from death of priest and writer Bertalan Szokoloszky*

Peter KOVAĽ 158
Šesťdesiat rokov od smrti biskupa Petra Pavla Gojdiča / *60 years since the death of bishop Peter Pavol Gojdič*

RECENZIE – ANOTÁCIE / REVIEWS – ANNOTATIONS

Nadežda JURČIŠINOVÁ 162
Štrba a jej dejiny do roku 1945. Zv. I. Eds. Zuzana Kollárová – Peter Švorc. Martin : Neografia, a. s., Martin, 2020. 372 s. ISBN 978-80-570-1640-3.

Erik ONDRIA 163
DUDEKOVÁ-KOVÁČOVÁ, Gabriela. *Človek vo vojne. Stratégie prežitia a sociálne dôsledky prvej svetovej vojny na Slovensku.* Bratislava : Historický ústav SAV, VEDA Vydavateľstvo SAV, 2019. 326 s. ISBN 978-80-224-1786-0.

Patrik DERFIŇÁK 164
ЛІХТЕЙ, Ігор. *Підкарпатська Русь у складі Чехословаччини: особливості суспільно-політичного розвитку 1919 – 1929 років.* Ужгород : Всеукраїнське державне видавництво „Карпати“, 2019. 244 с. ISBN 978-966-671-501-5.

Nadežda JURČIŠINOVÁ 166
KOLLÁROVÁ, Zuzana a kolektív. *Liptovská Teplička.* Liptovská Teplička : Obec Liptovská Teplička, 2020. 375 s. ISBN 978-80-89613-32-8.

Patrik DERFIŇÁK 167
Cestopisné denníky. Zblízka i zďaleka, z monarchie i republiky. Eds. Ján Golian, Rastislav Molda. Banská Bystrica : Society for Human Studies, 2018. 286 s. ISBN 978-80-972913-1-0.

Mariana ČENTÉŠOVÁ 169
Knižnice, knihovníctvo a knižná kultúra v minulosti, súčasnosti a budúcnosti. Ed. Marcela Domenová. Prešov : ŠVK v Prešove, 2018. 258 s. ISBN 978-80-89614-58-5.

Mariana ČENTÉŠOVÁ 172
Z dejín národnej kultúry Slovenska I. (udalosti, osobnosti a pamiatky z obdobia formovania moderného slovenského národa). Ed. Marcela Domenová. Prešov : ŠVK v Prešove, 2019. 212 s. ISBN 978-80-89614-64-6.

Peter KOVAĽ 176
BINAR, Aleš a kol. *Ozbrojené síly a československý stát.* Brno : Univerzita obrany, 2020. 451 s. ISBN 978-80-7582-353-3.

KRONIKA / CHRONICLE

Lucia NĚMCOVÁ 182
Vedecká konferencia Jazyk, učebnice a literatúra v dejinách Slovenska (školstvo – knižná kultúra – osobnosti). Prešov, 20. – 21. február 2020 / *Scientific conference Language, textbooks and literature in the history of Slovakia (education – book culture – personalities) Prešov, February 20 – 21, 2020*

Šimon KAČMÁR 185
Staré knihy v novom šate... Prešov, 2. – 6. marec 2020 / *Old books in new clothes... Prešov, March 2 – 6, 2020*

Mariana ČENTÉŠOVÁ 186
„Pretiosaquamsitsanitasmorbusdocet... (osveta, zdravotníctvo, knižná kultúra, osobnosti)“ – vedecká konferencia v Štátnej vedeckej knižnici v Prešove. Prešov, 9. – 10. september 2020 / *„Pretiosaquamsitsanitasmorbusdocet... (education, healthcare, book culture, personalities)" – scientific conference in the State Scientific Library in Prešov. Prešov, September 9 – 10, 2020*

Gabriela OĽŠAVSKÁ 189
Librimuti magistri sunt: učebnice, literatúra, školské a výročné správy v dejinách Prešova a Slovenska – výstava v Štátnej vedeckej knižnici v Prešove. Prešov, 18. september – 18. december 2020 / *Librimuti magistri sunt: textbooks, literature, school and annual reports in the history of Prešov and Slovakia - exhibition in the State Scientific Library in Prešov. Prešov, September 18 – December 18, 2020*

Predstavujeme slovenského výtvarníka: Viki Židik 191

O AUTOROCH /A WORD ABOUT AUTHORS 193

Slovo na úvod

Vážení čitatelia,

príhovor v tomto čísle začnem trochu nezvyčajne. *„V rokoch 1969 – 1970 došlo v historickej obci k obrovským čistkám, ktoré postihli predovšetkým historikov – straníkov, zaoberajúcich sa v prevažnej miere novšími a najnovšími dejinami. V mnohých prípadoch išlo o ľudí, ktorí už od r. 1945 alebo 1948 boli poprednými bojovníkmi za zavádzanie marxistickej metodológie v historiografii alebo už od čias svojich prvých historiografických pokusov (presvedčenými) marxistami. Drastické vyradenie týchto pracovníkov z historickej aktivity viedlo k úpadku úrovne spracúvania, najmä novších a najnovších dejín, pretože pri postihnutých išlo v prvom rade a zväčša o skutočne koncepčných rozmýšľajúcich historikov. Do popredia sa až na výnimky dostala kvalitatívne vtedy druhotriedna pravoverná marxistická garnitúra postupne aj nová dorastajúca generácia, ktoré sa, opäť možno povedať dobrovoľne či nedobrovoľne atď., podriadili tzv. normalizačným tlakom. Začalo sa sledovať opäť u všetkých historikov, či sú skutočnými marxistami, prostriedkom na čo bolo napr. aj (štatistické) zisťovanie, či a koľkokrát ktorý historik cituje klasikov.“*

Zvolila som trochu dlhší citát v porovnaní s tým, čo kážu príslušné pravidlá o „dobrom citovaní“. Ale využila som slová autority v slovenskej historickej obci profesora Richarda Marsinu, ktoré v tomto znení boli prvýkrát publikované v príspevku pod názvom *Slovenská historiografia 1945 – 1990* v čísle 4 – 5 Historického časopisu roku 1991. Popisuje nimi situáciu, ktorá sa „objavila“ po tom, čo 11. decembra 1970, teda pred 50 rokmi, na plenárnom zasadaní Ústredného výboru Komunistickej strany Československa (ÚV KSČ) bol jednomyseľne schválený dokument pod názvom *Poučenie z krízového vývoja v strane a spoločnosti po XIII. zjazde KSČ* s podtitulom *Rezolúcia o aktuálnych otázkach jednoty strany*. Dokument vo formáte A5 mal dovedna 53 číslovaných strán. Žiaden autor pod ním síce nebol podpísaný, ale na druhej strane dokument sa dotkol životných osudov desiatok tisíc ľudí, nielen členov KSČ, ale aj jej nečlenov. Navyše „úradoval“ predovšetkým v oblasti spoločenských vied, keďže mal v prvom rade ideologickú povahu. A tu pramení opodstatnenosť citácie vyjadrení R. Marsinu v úvode tohto úvodníka. Stalo sa to, čo slová R. Marsinu verne prezentujú.

Poučenie riešilo to, čo sa udialo v ČSSR v 60. rokoch, hlavne v roku 1968 a jasne stanovilo ako sa má to všetko interpretovať. Nešlo o „okupáciu ČSSR vojskami členských krajín Varšavskej zmluvy“, ale „vstup spojeneckých vojsk piatich socialistických krajín do Československa bol aktom internacionálnej solidarity...“. Zavádzalo – vo všeobecnosti – jediný možný výklad týchto udalostí, pomáhalo si pomenovaniami ako „pravicové a protisocialistické sily“, „kontrarevolučné živly“, „pravicoví hazardéri“, hlavného vinníka videlo v osobe Alexandra Dubčeka („nemal predpoklady pre pochopenie zložitosti situácie a rizík spojených so zmenou vedenia“) a hlavného spasiteľa v osobe Gustáva Husáka. Nezabudlo zdôrazniť, že na Slovensku bolo „zdravé jadro vo vedení strany na čele so súdruhom Vasilom

➤ *K najrušnejším miestam v Budíne, časti Budapešti, patrí Rybárska bašta s nádherným výhľadom na Dunaj a peštiansku časť mesta, hlavne na budovu parlamentu. Pomník zakladateľa Uhorského kráľovstva kráľa Štefana je v centre malého námestia. Foto: Nadežda Jurčišinová*

Biľakom, ktorý vo funkcii prvého tajomníka ÚV KSS vystupoval jednoznačne z pozícií marxizmu-leninizmu, proletárskeho internacionalizmu". Práve vernosť týmto dvom postojom sa po prijatí Poučenia stala rozhodujúcim meradlom pre životný osud členov i nečlenov KSČ, pre ich budúcnosť i budúcnosť ich rodín.

A tak sa začala politika „rovných medzi rovnejšími", nesmelo sa nič spochybňovať, mnoho kníh a rôznych archívnych dokumentov sa dostalo na zoznam zakázaných, prv známe mená boli vymazávané z povedomia verejnosti, jednoducho zmizli. Nielen to, ľudia, ktorí niečo znamenali, boli prv uznávanými osobnosťami sa stali kuričmi, záhradníkmi, vodičmi nákladných áut. „Vďaka" Poučeniu „sa" siahlo na existenciu množstva ľudí. Začal sa iný proces – neskôr dostal pomenovanie normalizácia. V 50. rokoch pri prvých čistkách pod vedením KSČ muselo túto stranu opustiť 155-tisíc členov a kandidátov členstva. Pri čistkách na základe Poučenia bolo zrušené členstvo 330-tisícom členom KSČ. Prirátajme k nim tých, ktorých vyhodili už skôr – zvlášť po zmene vo vedení KSČ v apríli 1969, alebo tých, ktorí odišli z KSČ sami a napr. emigrovali. A kde sú osudy nečlenov KSČ?!

Návrat k dokumentu z decembra 1970 nechcem ani zveličovať, ani dramatizovať, ale čas normalizácie si zaslúži našu väčšiu pozornosť, Isteže, nie je jednoduché o tom písať, keď mnoho osôb vtedy aktívnych je aktívnych aj dnes. Je aj na nás, dnešných historikoch, dobre študovať archívne materiály, hľadať odpovede na mnohé otázky, ktoré stále rezonujú v celej slovenskej spoločnosti, v slovenskej historickej obci, v každom historikovi z nás.

Číslo Dejín, ktoré si môžete prečítať je plné štúdií, anotácií a iných príspevkov. Sme radi, konfrontujúc dnešok s neďalekou minulosťou, že autori týchto príspevkov už nemusia sledovať línie vytýčené vládnymi stranami a aplikovať ich na výklad dejín, ktorými sa zaoberajú a o ktorých píšu, že sa môžu na historické udalosti pozrieť objektívne, ale hlavne –objektívne ich aj opísať, teda tak, ako si to žiada skutočná veda, akou historiografia nesporne je.

Nadežda Jurčišinová

P. S.: Už po uzávierke toho čísla časopisu DEJINY 25. decembra 2020 v ranných hodinách zomrel vo veku nedožitých 100 rokov popredný slovenský historik, veľký znalec najmä dejín východného Slovenska univerzitný profesor Ladislav Tajták. Dlhé roky bol jedným z nás, mnohí, my mladší, sme boli jeho vďačnými študentmi, kolegami. Budeme naňho s úctou spomínať. K dielu a životu L. Tajtáka sa vrátime v niektorom z ďalších čísiel nášho časopisu.

ŠTÚDIE

Hadriánov oblúk v starom meste Jerash v Jordánsku.
Foto: Peter Švorc

ARCHÍVNY VÝSKUM STAVEBNÉHO VÝVOJA BUDOVY RÍMSKOKATOLÍCKEHO FARSKÉHO ÚRADU V HUMENNOM

Anton LIŠKA – Mária KALETOVÁ

Abstract: ***Archival research of the construction development of the building of the Roman Catholic parish office in Humenné.*** The parish office in Humenné, together with the parish church of All Saints (former monastery church of the Virgin Mary) and the now defunct farm buildings and other facilities of the monastery form a unique area. From a geographical point of view, it is the easternmost monastery of the Franciscans in present-day Slovakia. Despite the indisputable monuments and the historical significance of the Franciscan monastery in Humenné, which exceeds the regional context, current and past historiography have paid minimal attention to the architectural and historical development of this sacral monument. The imaginary black hole in the research of the subject matter is tried to be filled by the presented study, which describes the architectural and historical development of the building of the former Franciscan monastery in Humenné from its construction to the present. In addition to archival sources found in Slovak archives, historical and contemporary literature, maps and visual materials, knowledge gathered during field research and monument research were used in compiling the study.

Keywords: Franciscans. Humenné. The monastery. Construction-historical development.

Výstavba kláštora v Humennom je spätá s Rehoľou menších bratov (lat. *Ordo fratrum minorum*), všeobecne nazývanými františkáni. Išlo o observantskú vetvu pôvodnej rehole sv. Františka z Assisi, ktorej prívrženci začali na území Uhorska, vrátane dnešného Slovenska, prenikať z Chorvátska a Dalmácie v druhej polovici 14. storočia.[1] V roku 1447 si observanti v Uhorsku vytvorili samostatnú provinciu, ktorá od roku 1523 niesla názov Provincia Najsvätejšieho Spasiteľa (lat. *Provintia Hungariae S. Salvatoris*). Uhorských členov predmetnej rehole na základe názvu ich provincie ľudovo nazývali salvatoriáni.[2]

Presný príchod salvatoriánov do Humenného známy nie je. Zakladanie kláštorov v Uhorsku bolo v sledovanom období spojené s iniciatívou miestnej šľachty a samotné založenie kláštora predstavovalo dlhodobý proces spojený s udelením majetkov kláštoru – fundáciou, ktorú nariaďovali aj uhorské svetské i cirkevné zákonné ustanovenia. Bez zaopatrenia sakrálnej stavby majetkami nebolo možné

1 ZEMENE, R. Marián. Vývojové tendencie františkánskej rehoľnej rodiny od stredoveku do súčasnosti. In Rastislav KOŽIAK – Vincent MÚCSKA (eds.). *Rehole a kláštory v stredoveku.* Banská Bystrica – Bratislava : Vydavateľstvo Chronos, 2002, s. 176.

2 LENČIŠ, Štefan. *Drugetovci a ich vzťah ku katolíckej cirkvi.* Ružomberok : TF KU v Ružomberku, 2009, s. 77.

takýto objekt vysvätiť. K objektu františkánskeho kláštorného areálu v Humennom sa však takáto fundačná listina nedochovala, resp. nateraz takáto dobová listina nie je známa.[3]

Najstaršia doposiaľ známa písomná zmienka, pojednávajúca o františkánoch v Humennom, pochádza až z konca 15. storočia. Ide o listinu datovanú do roku 1488, prostredníctvom ktorej vtedajší uhorský kráľ Matej Korvín oznámil Leleskému konventu, že Mikuláš z Lúčky a Bernard Horkay v mene svojej zomrelej matky prehlásili, že veľkú debnu so svojimi písomnosťami, týkajúcimi sa dedín v Užhorodskej, ale aj iných župách Uhorska, zverili za účelom bezpečného uloženia do rúk minoritov sv. Františka v kláštore Najsvätejšej Panny Márie v Humennom.[4] Z uvedeného vyplýva, že členovia františkánskej rehole prišli do tohto mesta pred rokom 1488, pričom v roku 1488 tam boli už dobre adaptovaní. Keďže výstavba kláštora si v sledovanom období vyžadovala značný čas, možno na základe vyššie citovanej listiny ich príchod datovať na začiatok 15., resp. prelom 14. a 15. storočia.[5]

Príchod františkánov do Humenného nebol ani svojvoľný a ani náhodný. Neocitli sa tu sami od seba, do mesta prišli z iniciatívy miestnych magnátov – Drugethovcov.[6]

Stavebno-historický vývoj budovy rímskokatolíckeho farského úradu (bývalý františkánsky kláštor) v stredoveku a na začiatku novoveku (do roku 1616)

Príslušníci františkánskej rehole sa v Humennom usídlili pred rokom 1488. Podľa väčšiny autorov, ktorí sa danou problematikou doteraz zaoberali, si františkáni svoj kláštor postavili súčasne s kostolom,[7] t. j. v priebehu 14., resp. v 15. storočí. Článok v časopise *Adalékok Zemplén vármegye történetéhez*[8] datuje jeho výstavbu do 14. storočia, archívne dokumenty uložené v Archíve Pamiatkového úradu SR v Bratislave,[9]

3 DŽUGAN, Adrián. *Rehoľné komunity na Humenskom panstve do konca 18. storočia.* (Diplomová práca). Prešov : FF PU v Prešove, 2011, s. 21-22.

4 DŽUGAN, Adrián. Františkáni v Humennom do konca 18. storočia. In Marek CHOVANEC (ed). *7. študentská vedecká konferencia.* Prešov : PU v Prešove, 2012, s. 255.

5 LENČIŠ, Štefan. *Drugetovci a ich vzťah ku katolíckej cirkvi.* Ružomberok : TF KU v Ružomberku, 2009, s. 78.

6 ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy.* Michalovce : Zemplínska spoločnosť, 2001, s. 180.

7 O stavebno-historickom vývoji františkánskeho kostola v Humennom bližšie: KALETOVÁ, Mária – LIŠKA, Anton. Archívny výskum stavebného vývoja farského kostola Všetkých svätých v Humennom. In *Dejiny* – internetový časopis IH FF PU v Prešove, roč. 14, 2019, č. 2, s. 10-32.

8 Archív Pamiatkového úradu SR Bratislava (APÚ BA), fond Výskumné správy a metodické materiály (ďalej T), sign. 4604. *Humenné. Údaje k dejinám mesta Humenné vybrané z časopisu „Adalékok Zemplén vármegye történetéhez" od archivára Zemplínskej župy Dr. Tibora Mecznera z r. 1933.* Preložila Inž. arch. Katarína Chudomelková r. 1962. Strojopis, 1962, s. 55.

9 APÚ BA, T, sign. 268. *Humenné, zoznam I., s. 4*; APÚ BA, T, sign. 581/1. *Humenné, nečíslované.*

Súpis pamiatok na Slovensku I.,[10] Miloslava Bodnárová,[11] Emil Konček,[12] Štefan Lenčiš,[13] Júlia Mantičová[14] a Stanislav Stolárik[15] na prelom 14. a 15. storočia, Naďa Kirinovičová,[16] Miroslav Kropilák,[17] Magdaléna Kvasnicová,[18] Štefan Pisoň,[19] Bibiana Pomfyová,[20] Ivana Strakošová[21] a Ferdinand Uličný[22] zase do 15. storočia a Anton Szirmay[23] pred rok 1526. Vyššie uvedené pramene a autori súčasne uvádzajú, že v období novoveku (17. a 18. storočie) prešla budova kláštora radikálnymi prestavbami, vďaka ktorým nadobudol objekt súčasný architektonický výraz. Druhá skupina autorov, reprezentovaná Blankou Kovačovičovou,[24] Jakabom Ruppom,[25] Samuelom Borovszkym[26] a Belom Pollom,[27] existenciu gotickej stavebnej fázy vylučuje a výstavbu kláštora kladie do 17. storočia.

---

10 GÜNTHEROVÁ, Alžbeta (ed.). *Súpis pamiatok na Slovensku. Zväzok prvý, A – J.* Bratislava : Obzor, 1967, s. 469.

11 BODNÁROVÁ, Miloslava. Humenné v Stredoveku. In Vasiľ FEDIČ a kol. *Dejiny Humenného.* Humenné : Redos, 2002, s. 48.

12 Archív Krajského pamiatkového úradu Prešov (AKPÚ PO), fond Evidenčné listy národných kultúrnych pamiatok (EL NKP). *Humenné, kostol katolícky, s. 1.*

13 LENČIŠ, Štefan. *Drugetovci a ich vzťah ku katolíckej cirkvi.* Ružomberok : TF KU v Ružomberku, 2009, s. 79.

14 AKPÚ PO, fond EL NKP. *Humenné, kostol katolícky, s. 1.*

15 STOLÁRIK, Stanislav. *Humenské kolégium a traja košickí mučeníci.* Humenné : Miestny odbor Matice Slovenskej v Humennom, 1995, s. 20.

16 KIRINOVIČOVÁ, Naďa. Františkáni-observanti a ich stavby na území Slovenska v 15. storočí. In *Monument revue.* Bratislava : Pamiatkový úrad SR, roč. 1, 2012, č. 2, s. 4.

17 KROPILÁK, Miroslav – PISOŇ, Štefan (eds.). *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku. 1. časť.* Bratislava : Veda, 1977, s. 472.

18 KVASNICOVÁ, Magdaléna. Architektúra novovekých františkánskych kláštorov na Slovensku v 17. a 18. storočí. In Magdaléna KVASNICOVÁ – Marek ŠEREGI (eds). *Architektúra kláštorov a rehoľných domov na Slovensku. Dejiny a pamiatková ochrana.* Bratislava : Spektrum STU, 2018, s. 199.

19 KROPILÁK, Miroslav – PISOŇ, Štefan (eds.). *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku. 1. časť.* Bratislava : Veda, 1977, s. 472.

20 POMPFYOVÁ, Bibiana (ed.). *Stredoveký kostol. Historické a funkčné premeny architektúry.* 1. zväzok. Bratislava : Ústav dejín umenia SAV a FO ART, s. r. o., 2005, s. 310.

21 STRAKOŠOVÁ, Ivana. Kultúrne pamiatky. In Vasiľ FEDIČ a kol. *Dejiny Humenného.* Humenné : Redos, 2002, s. 379.

22 ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy.* Michalovce : Zemplínska spoločnosť, 2001, s. 180.

23 SZIRMAY, Anton. *Notitia topographica, politica inclyti comitatus Zempleniensis.* Budae : Typis regiae Universitatis Pestanae, 1803, s. 357.

24 APÚ BA, Z, sign. 1347. *Humenné – základný výskum Blanky Kovačovičovej z r. 1954, s. 2.*

25 RUPP, Jakab. *Magyarország helyrajzi története fö tekintettel az egyházi intézetekre vagyis a nevezetesb város, helységek, s azokban létezett egyházi intézetel, püspökmegyék szerint rendezve.* Budapest : A magyar tudományos akademia Könyvkiadó hivatala, 1876, s. 267.

26 BOROVSZKY, Samuel. *Magyarország vármegyéi és városai. Zemplén vármegye és Sátoraljaújhely r.t. város.* Budapest, 1908, s. 52.

27 POLLA, Belo. Z najstarších dejín Humenného. In Marta ANTALOVÁ et al. *Pamätnica gymnázia v Humennom (1945 – 1970).* Humenné : Riaditeľstvo školy a ZRPŠ v Humennom, 1970, s. 35.

Dochované písomné pramene z druhej polovice 15. storočia, ako aj najnovšie výsledky architektonicko-historického výskumu farského kostola Všetkých svätých v Humennom (bývalý františkánsky kláštorný kostol), jednoznačne dokladujú prítomnosť príslušníkov Rehole mladších bratov – františkánov na pôde mesta Humenné už v období vrcholného stredoveku.[28] Neoddeliteľnou súčasťou areálov františkánskych kláštorov bola v sledovanom období okrem kostola aj kláštorná budova. Ak teda v Humennom v priebehu 15. storočia mali františkáni vybudovaný kostol, museli disponovať aj budovou kláštora. Existenciu kláštornej budovy v tomto období dokladujú o. i. záznamy v dobovej literatúre. Urban Fridrich vo svojom diele *Historia seu compendiosa descriptio Provinciae Hungariae ordinis minorum S. P. Francisci.*, publikovanom v roku 1759 v Košiciach uvádza, že v roku 1531 zastával funkciu gvardiána, t. j. hlavného predstaveného tunajšieho kláštora, páter Lukáš Thagian.[29] Anton Szirmay v publikácii *Notitia topographica, politica inclyti comitatus Zempleniensis,* vytlačenej v roku Budíne 1803 uvádza, že františkáni založili humenský kláštor s určitosťou pred bitkou pri Moháči (1526), nakoľko v kronike ich rádu sa spomína, že v roku 1529 tento kláštor vypálili nemecké vojská vedené Jánom Katzianerom (Cocianus[30]). Ten istý autor ďalej uvádza, že tunajší kláštor až do roku 1531, teda do doby, keď ho frátri opustili, patril z jurisdikčného hľadiska pod správu františkánskeho kláštora v Sárospataku.[31]

O tom, že františkáni mali na území mesta Humenné v období stredoveku vybudovaný tak kostol, ako aj kláštor, niet na základe vyššie uvedených skutočností žiadnych pochýb. Existenciu kláštornej budovy pred rokom 1488 dokladujú okrem vyššie spomenutých záznamov v dobovej literatúre aj závery troch pamiatkových výskumov – architektonicko-historického (realizovaného v prvej polovici roku 2019 Mgr. art. Tomášom Haviarom a Mgr. Michaelou Haviarovou, PhD.[32]), deštruktív-

28 Podrobnejšie o týchto skutočnostiach: KALETOVÁ, Mária – LIŠKA, Anton. Archívny výskum stavebného vývoja farského kostola Všetkých svätých v Humennom. In *Dejiny* – internetový časopis IH FF PU v Prešove, roč. 14, 2019, č. 2, s. 10-32; HAVIAROVÁ, Michaela – HAVIAR, Tomáš. *Kláštor františkánov. Architektonicko-historický výskum interiéru kostola Všetkých svätých a vyhodnotenie murív odkrytých archeologickým výskumom v objekte kláštora, č. ÚZPF 110/1-2*. Humenné, 2019, 174 s. + prílohy.

29 FRIDRICH, Urban. *Pars secunda. De conventibus, & residentiis.* Cassoviae : Typis Academicis Societatis Jesu, 1759, s. 89.

30 Ján Katzianer (*1491 – †1539) bol veliteľom nemeckých cisárskych vojsk a od 29. júna 1530 aj uhorským krajinským hlavným kapitánom. Preslávil sa predovšetkým vďaka svojim úspešným vojenským operáciám na území bývalého Uhorska, keď ako podporovateľ Ferdinanda I. Habsburského (*1503 – †1564) v bitke o uhorskú kráľovskú korunu zviedol viacero úspešných vojenských výprav voči vojenským jednotkám jeho odporcu – Jána Zápoľského (*1487 – †1540). Porov. LENČIŠ, Štefan. *Drugetovci a ich vzťah ku katolíckej cirkvi.* Ružomberok : TF KU v Ružomberku, 2009, s. 79.

31 SZIRMAY, Anton. *Notitia topographica, politica inclyti comitatus Zempleniensis*. Budae : Typis regiae Universitatis Pestanae, 1803, s. 357.

32 HAVIAROVÁ, Michaela – HAVIAR, Tomáš. *Kláštor františkánov. Architektonicko-historický výskum interiéru kostola Všetkých svätých a vyhodnotenie murív odkrytých archeologickým výskumom v objekte kláštora, č. ÚZPF 110/1-2*. Humenné, 2019, 174 s. + prílohy.

neho archeologického (realizovaného v auguste 2019 PhDr. Ivanou Strakošovou[33]) a nedeštruktívneho archeologického geofyzikálnym meraním (realizovaného v auguste 2020 doc. RNDr. Jánom Tirpákom, CSc.[34]).

Pri odstránení podlahovej krytiny v súčasnej sakristii (najjužnejšia miestnosť východného krídla prvého nadzemného podlažia – I. NP budovy kláštora), počas obnovy interiéru objektu, sa v auguste 2019 odkrylo torzo staršieho muriva šírky 0,95 m. Po jeho preskúmaní sa zistilo, že ide o pôvodné murivo kláštora, ktoré je previazané s priľahlým nadzemným múrom – priečkou medzi sakristiou a chodbou (južné krídlo I. NP budovy kláštora). Odkrytý múr bol exteriérovým múrom kláštora. Navyše, v spodnej časti sondy, v časti bývalého kláštorného interiéru, bola odhalená časť klenby, nad ktorou začínala omietka prízemia, prechádzajúca na súčasný nadzemný múr. Z nálezu vyplýva, že na východnej strane končil kláštor v polohe odkrytého múra a mal teda menší rozsah ako súčasný.[35] Pri geofyzikálnom meraní v západnej časti kláštora boli v auguste 2020 namerané vertikálne a horizontálne anomálne zóny, ktoré v priestoroch južnej časti západného krídla, v metráži 0 až 1 m, 4 až 6 m a 14 až 18 m a v západnej časti južného krídla, v metráži 1 až 8 metrov pravdepodobne indikujú základy po staršej stavebnej fáze kláštora a v metráži 0,50 až 1,05 m indikujú pravdepodobne podkladové vrstvy po starších podlahách.[36] Z meraní vyplýva, že kláštor bol kratší aj na západnej strane, kde sa pôvodne napájal k západnej fasáde kostola. Svätyňa kostola v tejto stavebnej fáze výraznejšie presahovala pred kláštornú budovu, čo bolo ale pre stredoveké kláštorné areály bežné.[37]

Ako už bolo vyššie spomenuté, v roku 1529 bola tunajšia kláštorná budova spolu s kostolom vypálená. V dôsledku spomenutej udalosti, a tiež kvôli šíriacej sa reformácii, ktorej myšlienky si v priebehu 30. rokov 16. storočia osvojili o. i. aj tunajší magnáti – Drugethovci, františkáni Humenné v roku 1534 opustili.[38] Čo sa stalo s ich budovami bezprostredne po ich odchode z mesta známe nie je. Vieme iba to, že v rokoch 1560 – 1613 spravovali františkánsky kostol protestanti. O kláštore sa žiadne informácie

33 STRAKOŠOVÁ, Ivana. *Výskumná dokumentácia z archeologického výskumu NKP Kláštor františkánov (kláštor františkánov a r. k. kostol Všetkých svätých) v Humennom.* Humenné : Vihorlatské múzeum v Humennom, 2019. 140 s.

34 TIRPÁK, Ján. *Humenné – poloha: kostol Všetkých svätých a františkánsky kláštor. Odborný posudok nedeštruktívneho archeologického výskumu geofyzikálnym meraním.* Nitra : FPV UKF Nitra, 2020. 26 s.

35 HAVIAROVÁ, Michaela – HAVIAR, Tomáš. *Kláštor františkánov. Architektonicko-historický výskum interiéru kostola Všetkých svätých a vyhodnotenie murív odkrytých archeologickým výskumom v objekte kláštora, č. ÚZPF 110/1-2.* Humenné, 2019, s. 89.

36 TIRPÁK, Ján. *Humenné – poloha: kostol Všetkých svätých a františkánsky kláštor. Odborný posudok nedeštruktívneho archeologického výskumu geofyzikálnym meraním.* Nitra : FPV UKF Nitra, 2020, s. 15-16.

37 HAVIAROVÁ, Michaela – HAVIAR, Tomáš. *Kláštor františkánov. Architektonicko-historický výskum interiéru kostola Všetkých svätých a vyhodnotenie murív odkrytých archeologickým výskumom v objekte kláštora, č. ÚZPF 110/1-2.* Humenné, 2019, s. 89.

38 APÚ BA, T, sign. 4604. *Humenné. Údaje k dejinám mesta Humenné vybrané z časopisu „Adalékok Zemplén vármegye történetéhez" od archivára Zemplínskej župy Dr. Tibora Mecznera z r. 1933.* Preložila Inž. arch. Katarína Chudomelková r. 1962. Strojopis, 1962, s. 88.

nedochovali.[39] Opätovne sa spomína až v zakladacej listine humenského kolégia z 2. júla 1615, z ktorej sa dozvedáme, že tunajší magnát – Juraj III. Drugeth daroval rehoľníkom rádu Spoločnosti Ježišovej (lat. *Societas Jesu*), ľudovo nazývaným jezuiti, budovy opusteného františkánskeho kláštora.

Keďže sa tieto nachádzali v nevyhovujúcom stave, tak ich dal v priebehu rokov 1615 – 1616 na vlastné finančné náklady opraviť. Dokončovacie práce na oboch budovách v rozsahu omietnutia kostola a kláštora haseným vápnom a zastrešenia striech kláštora pomocou drevených dosák a šindľovej krytiny boli zrealizované v jarných mesiacoch roku 1616. Okrem kostola a kláštora daroval Juraj III. Drugeth jezuitom aj záhradu (ovocný sad), bezprostredne susediacu s kláštorným areálom.[40]

Z vyššie uvedeného vyplývajú dve dôležité skutočnosti:

1) Budovu kláštora v Humennom zničil v roku 1529 požiar.
2) Po takmer storočí neužívania budovu kláštora v rokoch 1615 – 1616 dal na veľké finančné náklady opraviť Juraj III. Drugeth.

Poznámka o tom, že oprava budovy stála „veľké finančné náklady", ako i skutočnosť, že takmer storočie sa o nej nedochovala žiadna písomná zmienka, nás vedú k hypotéze, že kláštor sa na začiatku 17. storočia s najväčšou pravdepodobnosťou nachádzal buď vo veľmi zlom stavebno-technickom stave alebo bol v tom čase dokonca ruinou. Potvrdiť, resp. vyvrátiť túto hypotézu, a súčasne zodpovedať otázku hmotovej skladby a dispozície primárnej (pôvodnej, stredovekej) budovy františkánskeho kláštora v Humennom bude možné len na základe realizácie pamiatkových výskumov (architektonicko-historický, archeologický) predmetnej budovy.

Stavebno-historický vývoj budovy rímskokatolíckeho farského úradu (bývalý františkánsky kláštor) v novoveku (1617 – 1918)

Hlavným dôvodom, pre ktorý Juraj III. Drugeth na začiatku 17. storočia zafinancoval komplexnú obnovu budovy františkánskeho kláštora, bola jeho snaha o zriadenie katolíckej vyššej strednej školy – kolégia na území mesta Humenné. Ku tejto myšlienke ho priviedli jezuitskí misionári, ktorým sa na humenskom panstve darilo od roku 1609 úspešne šíriť a presadzovať katolícku vierouku. Pod vplyvom úspechov ich rekatolizačnej misie adresoval Juraj III. Drugeth v roku 1612 vtedajšiemu generálnemu prestavenému jezuitskej rehole – pátrovi Klaudiovi Aquavivovi list so žiadosťou o zriadenie kolégia. Páter Aquavivo žiadosti vyhovel s tým, že stanovil viacero podmienok, ktorými svoj súhlas podmienil. Jednou z nich bolo i poskytnutie vhodných budov pre školu a ubytovanie učiteľov z radov jezuitov, vrátane vlastného sakrálneho objektu – kaplnky alebo kostola.[41] Juraj III. Drugeth daroval rádu na predmetné účely obno-

39 APÚ BA, T, sign. 4604. *Humenné. Údaje k dejinám mesta Humenné vybrané z časopisu „Adalékok Zemplén vármegye történetéhez" od archivára Zemplínskej župy Dr. Tibora Mecznera z r. 1933.* Preložila Inž. arch. Katarína Chudomelková r. 1962. Strojopis, 1962, s. 55.

40 GUZEJ, Juraj. *Humenné a okolie.* Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1972, s. 53-54.

41 LENČIŠ, Štefan. *Drugetovci a ich vzťah ku katolíckej cirkvi.* Ružomberok : TF KU v Ružomberku, 2009, s. 91.

vený areál bývalého františkánskeho kláštora v Humennom.[42] V jezuitskej správe ostali pôvodné františkánske majetky do roku 1619, keď mesto napadli povstalecké vojská sedmohradského kniežaťa Gabriela Bethlena, ktoré jezuitov z Humenného vyhnali a kláštorný areál, vrátane budovy kláštora, obsadili a využívali pre svoje potreby. Na aké účely v sledovanom období slúžila budova kláštora nie je známe. Po potlačení povstania ostal kláštor až do opätovného návratu jezuitov do Humenného nevyužívaný. Rehoľníci sa v meste znovu usídlili až po smrti Gabriela Bethlena, a to buď koncom roku 1629 alebo v priebehu roku 1630.[43] V sledovanom období prešli budovy tunajšieho františkánskeho kláštora opätovne obnovou, tentokrát financovanou Jánom X. Drugethom. Podľa jeho listu, datovaného na 14. september 1634, mal byť stavebný materiál (kameň, vápno), ako aj všetky ďalšie veci, potrebné na obnovu kláštornej budovy, poskytnuté jezuitom v zimných mesiacoch nasledujúceho roku.[44] Z uvedeného vyplýva, že v rámci vyššie spomenutej obnovy kláštorných budov, realizovanej v priebehu 30. rokov 17. storočia, sa k obnove kláštornej budovy pristúpilo na konci roku 1635. Rozsah a dĺžka trvania predmetných stavebných prác známa nie je. Obnovené kláštorné budovy využívali jezuiti nepretržite až do roku 1643, keď Humenné po tom, ako Ján X. Drugeth v roku 1640 tunajšie kolégium preložil do Užhorodu, definitívne opustili.[45]

Po odchode jezuitov z mesta ostal areál františkánskeho kláštora znovu na niekoľko rokov prázdny. Opätovne zaplniť rehoľníkmi sa ho podarilo až na začiatku 50. rokov 17. storočia. Zásluhu na tom mal ďalší člen rodiny Drugeth – Juraj IV., ktorý listom zo dňa 9. augusta 1651 požiadal provinciála františkánskej rehole v Uhorsku, aby sa členovia tohto rádu vrátili do Humenného a opätovne prevzali do správy svoje kláštorné budovy. Súčasťou spomenutého listu nebola iba vyššie spomenutá žiadosť, ale tiež prísľub, že ak provinciál jeho prosbe vyhovie, tak on na vlastné náklady tunajšie kláštorné budovy opraví a kláštor zabezpečí fundáciou pre 12 rehoľníkov.[46] Provinciála ponúknuté záruky zo strany Juraja IV. Drugetha presvedčili, a preto jeho žiadosti vyhovel a pre potreby tunajšieho kláštora uvoľnil požadovaný počet mníchov. Františkáni sa však do Humenného nevrátili v priebehu roku 1651, ale až v roku 1656. Ich príchodu totiž predchádzala sľúbená oprava kláštorných objektov, realizovaná v rozmedzí rokov 1651 – 1656. Opätovne však nie je známy rozsah týchto stavebných úprav. Návratu františkánov do Humenného predchádzalo i naplnenie druhého sľubu, ktorý Juraj IV. Drugeth v tejto súvislosti dal uhorskému provinciálovi františkánov, a síce hmotného a finančného zabezpečenia

42 POLLA, Belo. Z najstarších dejín Humenného. In Marta ANTALOVÁ et al. *Pamätnica gymnázia v Humennom (1945 – 1970).* Humenné : Riaditeľstvo školy a ZRPŠ v Humennom, 1970, s. 36.

43 STOLÁRIK, Stanislav. *Humenské kolégium a traja košickí mučeníci.* Humenné : Miestny odbor Matice Slovenskej v Humennom, 1995, s. 33.

44 DŽUGAN, Adrián. *Rehoľné komunity na Humenskom panstve do konca 18. storočia.* (Diplomová práca). Prešov : FF PU v Prešove, 2011, s. 48.

45 BODNÁROVÁ, Miloslava. Humenné v stredoveku. In Vasiľ FEDIČ a kol. *Dejiny Humenného.* Humenné : Redos, 2002, s. 59.

46 DŽUGAN, Adrián. *Rehoľné komunity na Humenskom panstve do konca 18. storočia.* (Diplomová práca). Prešov : FF PU v Prešove, 2011, s. 21-22.

rehoľníkov. V listine datovanej na 3. júl 1656 sa spomenutý šľachtic zaviazal, že jeho rodina bude rehoľníkom každoročne vyplácať presne určené množstvo naturálií.[47] Súčasťou týchto naturálnych dávok mali byť štyri sudy vína, 20 gbelov pšenice, štyri gbely raže, 50 gbelov ovsa, dva gbely jačmeňa, jeden gbel prosa, dva gbely pohánky, jeden gbel hrachu, dva gbely šošovice, 100 holieb masla, šesť siah sena, štyri zlaté namiesto rýb, 50 vozov dreva, dva vykŕmené a dva nevykŕmené bravy, šesť teliat, osem kráv, 50 sliepok a 25 kačíc.[48] Ďalšie potrebné veci si mali rehoľníci zadovážiť sami, a to buď žobraním alebo prostredníctvom milodarov.[49]

Po relatívne pokojnom období 50. a 60. rokov 17. storočia, nastali v priebehu 70. rokov 17. storočia pre tunajších rehoľníkov a ich kláštorné budovy ťažké časy, nakoľko v tomto období bol humenský kláštor prostredníctvom povstaleckých vojsk Imricha Tököliho dvakrát prepadnutý a vyrabovaný. Prvý z týchto incidentov sa odohral 4. októbra 1672. V daný deň vtrhli v nočných hodinách do Humenného povstalecké vojská, ktoré prepadli a vylúpili aj tunajší františkánsky kláštor. Počas rabovania ukradli kalichy, z ktorých následne konzumovali alkohol, posvätné oleje, ktorými si mazali zbrane a alby, z ktorých dali zhotoviť košele pre svoje ženy.[50] Druhý incident sa odohral v roku 1676, keď povstalci po obsadení Humenného františkánsky kláštor vypálili.[51] Ako veľmi vyššie spomenuté udalosti objekt poškodili známe nie je. Nevieme ani to, kedy bola táto budova opätovne opravená. Známe je len to, že v dôsledku vyššie uvedených udalostí nebolo možné v priebehu 80. rokov 17. storočia naplniť predchádzajúci stav rehoľníkov, a tiež to, že do roku 1688 dostávali od Drugethovcov iba polovičné dôchodky.[52] Komplexnou obnovou prešla budova františkánskeho kláštora až po skončení stavovských povstaní, v rozmedzí rokov 1720 – 1735.[53] Ani v tomto prípade sa však nedochovali podrobnejšie správy o rozsahu stavebných úprav. Známe nie je ani to, čo sa s objektom dialo v ďalších desaťročiach 18. storočia, nakoľko dostupné pramene a literatúra nespomínajú ani jeho opravy, ani jeho poškodenia. Predpokladáme, že objekt sa po vyššie spomenutej komplexnej obnove nachádzal v dobrom stavebno-technickom stave, slúžil svojmu účelu a až do ničivého požiaru, ktorý zachvátil mesto Humenné 10. mája 1787, nevyžadoval žiadne väčšie opravy.

---

47 LENČIŠ, Štefan. *Drugetovci a ich vzťah ku katolíckej cirkvi.* Ružomberok : TF KU v Ružomberku, 2009, s. 81-82.

48 RUPP, Jakab. *Magyarország helyrajzi története fö tekintettel az egyházi intézetekre vagyis a nevezetesb város, helységek, s azokban létezett egyházi intézetel, püspökmegyék szerint rendezve.* Budapest : A magyar tudományos akademia Könyvkiadó hivatala, 1876, s. 267.

49 SZIRMAY, Anton. *Notitia topographica, politica inclyti comitatus Zempleniensis.* Budae : Typis regiae Universitatis Pestanae, 1803, s. 357.

50 SZIRMAY, Anton. *Notitia topographica, politica inclyti comitatus Zempleniensis.* Budae : Typis regiae Universitatis Pestanae, 1803, s. 357-358.

51 BOROVSZKY, Samuel. *Magyarország vármegyéi és városai. Zemplén vármegye és Sátoraljaújhely r.t. város.* Budapest, 1908, s. 52.

52 KÓNYA, Peter. Od protihabsburských povstaní do konca monarchie. Humenné v rokoch 1670 – 1918. In Vasiľ FEDIČ a kol. *Dejiny Humenného.* Humenné : Redos, 2002, s. 87.

53 GÜNTHEROVÁ, Alžbeta (ed.). *Súpis pamiatok na Slovensku. Zväzok prvý, A – J.* Bratislava : Obzor, 1967, s. 469.

Na konci 18. storočia, tesne pred vypuknutím ničivého požiaru, zachytili polohu a pôdorys kláštornej budovy spolu františkánskym kostolom uhorskí kartografi na mape I. vojenského mapovania (1782 – 1784) mesta Humenné. Kláštorná budova, ktorá má na vyobrazení pôdorys v tvare písmena U, je zakreslená približne v strede kláštorného areálu, severne od budovy kostola. Kláštorný areál spolu s budovou kláštora sa v tom období nachádzal na západnom okraji mesta, približne v jeho strede, západne od miestneho potoka a juhozápadne od areálu tunajšieho kaštieľa.

Obr. 1 Budova bývalého františkánskeho kláštora v Humennom na mape I. vojenského mapovania mesta Humenné (1782 – 1784). Zdroj: https://mapire.eu/en/map/europe-19century-secondsurvey; repro A. Liška

V druhej polovici 80. rokov 18. storočia, presnejšie dňa 10. mája 1787, vypukol v Humennom ničivý požiar, v dôsledku ktorého bolo poškodených a zničených viacero budov v meste, medzi nimi i objekt františkánskeho kláštora, vrátane jeho priľahlých hospodárskych budov a kostola. Z listu Alexandra Szirmaya, ktorý dňa 13. mája 1787 adresoval súdnej stolici Zemplínskej župy, sa o. i. dozvedáme, že na budove kláštora sa toto nešťastie prejavilo v podobe zničenia všetkých jej drevených konštrukcií. Všetkých 11 pátrov, ktorí pred požiarom budovu obývali, museli mesto opustiť, pričom svoje útočisko našli vo františkánskom kláštore v Stropkove. Z listu je tiež zrejmé, že s ich návratom do Humenného sa už nerátalo, nakoľko autor listu navrhoval počas opráv adaptovať budovu kláštora pre potreby miestnej katolíckej fary a katolíckej cirkevnej školy a budovu františkánskeho kostola na farský kostol.[54]

54 Štátny archív (ŠA) Prešov, DH, inv. č. 336/11, 13. máj 1787. *Copia relationis et opinionis Alexandri Szirmay quoad incendiu et ecclesias Hommonenses, nečíslované.*

Rekonštrukčné práce na spomenutých kláštorných objektoch sa začali v roku 1788 a trvali nepretržite až do roku 1797.[55] Financovanie predmetnej obnovy sa dialo predovšetkým v réžii dvoch tunajších šľachticov – grófov Štefana Csákyho a Imricha Vandernatha. Obaja menovaní darovali dňa 27. mája 1789 na tento účel 500 zlatých. Svoj dar podmienili tým, že v obnovenej budove kláštora budú mať zabezpečené trvalé bývanie.[56] V roku 1794 Štefan Csáky opätovne poskytol na obnovu tisícky tehál, klincov, dosák a iný stavebný materiál, a tiež sumu 2 256 zlatých a 33 grajciarov. V roku 1796 opätovne prispel ku obnove stavebným materiálom, a tiež čiastkou 1 652 zlatých a 43 grajciarov. Gróf Imrich Vandernath venoval v rozmedzí rokov 1795 – 1796 na opravu kláštorných budov sumu vo výške 2 421 zlatých.[57]

Z vyššie spomenutej prestavby sa nám dochovali dva vzácne archívne dokumenty – pôdorys kláštorného areálu[58] a projekt prestavby františkánskeho kláštora,[59] oba datované na 19. február 1791. Vďaka týmto prameňom je možné presne rekonštruovať rozmiestnenie a funkčné využitie jednotlivých miestností v budove kláštora, a tiež určiť situovanie a využitie všetkých budov a nezastavaných plôch v rámci kláštorného areálu.

Z pôdorysu kláštorného areálu (obr. 2) možno vyčítať, že areál bol v roku 1791 po celom svojom obvode oplotený múrom ohradným. Vstupné brány do areálu (na obr. 2 označené „ZZ") boli situované v strede a v južnom cípe jeho východnej časti, a tiež v južnom cípe jeho západnej časti. V areáli kláštora sa okrem kostola a kláštora nachádzalo aj viacero ďalších stavieb a hospodárskych budov. V juhozápadnom cípe areálu stála budova špitála. Išlo o jednopodlažnú dvojtraktovú budovu obdĺžnikovitého pôdorysu, tvorenú piatimi miestnosťami a záhradou. Vstupy do objektu z exteriéru boli tri – uprostred severnej a západnej fasády (e) a v severnom rohu východnej fasády. V západnej časti severného traktu špitála bola situovaná záhrada (SSS), z ktorej sa prostredníctvom jednoramenného schodiska vstupovalo cez vstupný otvor do Lauretánskej kaplnky (I), situovanej vo východnej časti severného traktu. Južný trakt v smere západ – východ tvorili štyri miestnosti – strážnica (a), predsieň (b), ošetrovňa/špitálna izba (c) a špajza (d). Z exteriéru bol južný trakt prístupný prostredníctvom vstupného otvoru, situovaného na severnej fasáde predsiene (b). Cez predsieň sa vstupovalo do strážnice a ošetrovne, z ošetrovne zase do špajze. Špajza a predsieň boli presvetlené jedným okenným otvorom, strážnica a ošetrovňa dvoma okennými otvormi. V severovýchodnom rohu strážnice a severozápadnom rohu ošetrovne boli umiestnené vykurovacie telesá. Severovýchodne od budovy špitála bol situovaný kláštorný kostol (G) orientovaný svätyňou smerom na východ. Vstup

55 KÓNYA, Peter. Od protihabsburských povstaní do konca monarchie. Humenné v rokoch 1670 – 1918. In Vasiľ FEDIČ a kol. *Dejiny Humenného.* Humenné : Redos, 2002, s. 112.

56 ŠA Prešov, DH, inv. č. 336/11, 27. máj 1789. *Declaratio dominatus Homonnensis in eo quod pro claustri reparatione.*

57 KÓNYA, Peter. Od protihabsburských povstaní do konca monarchie. Humenné v rokoch 1670 – 1918. In Vasiľ FEDIČ a kol. *Dejiny Humenného.* Humenné : Redos, 2002, s. 112.

58 ŠA Prešov, DH, inv. č. 336/13, 19. február 1791. *Delineatio generalis totuis claustri Homonnensis franciscanorum in parochiam et ludirectoratum conventendi.*

59 ŠA Prešov, DH, inv. č. 336/13, 19. február 1791. *Delineatio specialis claustri francicanorum Homonnensis in parochiam et ludirectoratum conventendi.*

do kostola z exteriéru bol situovaný uprostred západného priečelia, z interiéru bolo možné do objektu vstúpiť prostredníctvom vstupných otvorov, situovaných v západnej časti severného obvodového múru lode a západnej časti severného obvodového múru svätyne. Súčasťou kostola bola v sledovanom období i bočná (južná) kaplnka, ktorá mala pôdorys päťuholníka. Loď kostola mala pôdorys obdĺžnika, svätyňa pôdorys obdĺžnika s polygonálnym uzáverom. Zo severu bola ku kostolu pristavaná dvojpodlažná budova kláštora. Objekt bol z exteriéru prístupný prostredníctvom štyroch vstupných otvorov, situovaných v južnom rohu I. NP západnej fasády západného krídla, uprostred I. NP severnej a južnej fasády severného krídla a I. NP východnej fasády východného krídla kláštora. Prvé a druhé nadzemné podlažie (II. NP) západného krídla kláštora (A – B) slúžilo farárovi a kaplánom, I. NP severného krídla (V – V) a rajský dvor (H) využívali kapláni a žiaci tunajšej cirkevnej školy, II. NP severného krídla (V – V) slúžilo pre organistu a učiteľa a I. a II. NP východného krídla (C – D) využívali na bývanie príslušníci šľachtických rodín Csáky a Vandernath. Západne od kláštora a severne od špitála sa nachádzal priestor, ktorý z juhu a východu ohraničoval drevený plot, zo severu múr ohradný a zo západu tri hospodárske a jedna obytná stavba. Išlo o voľné priestranstvo (T), ktoré užívali spoločne všetci obyvatelia žijúci v areáli kláštora. V juhozápadnom cípe tohto priestoru sa nachádzala voziareň (P). Severne od voziarne bola situovaná jednopodlažná jednotraktová dvojpriestorová obytná stavba, pozostávajúca z predsiene (N) a obytnej izby s vykurovacím telesom v jej severozápadnom rohu, patriaca farárovi (M). Vstup do tohto objektu bol situovaný na východnej fasáde predsiene. Severne od obytnej budovy sa nachádzali dve stajne (O), z exteriéru prístupné prostredníctvom vstupných otvorov, situovaných na ich východných fasádach. Prvá stajňa v smere juh – sever slúžila na ustajnenie piatich zvierat, do druhej sa ich vošlo osem. Západná časť priestranstva (UZ) pred severným krídlom kláštora, zo západu a východu ohraničená dreveným plotom, z juhu západnou časťou severnej fasády severného krídla kláštora a zo severu múrom ohradným, sa využívala na chov hydiny. Východne od tohto priestoru sa nachádzalo priestranstvo, ktoré zo západu a východu ohraničoval drevený plot, z juhu prostredná časť severnej fasády severného krídla kláštora a zo severu múr ohradný. Uprostred tohto priestranstva bola situovaná studňa (L), ktorá slúžila ako zásobáreň pitnej vody pre všetkých obyvateľov kláštorného areálu. Východne od priestranstva so studňou bola situovaná prvá záhrada organistu (K), ktorú zo západu ohraničoval drevený plot, zo severu, východu a juhovýchodu múr ohradný a z juhozápadu východná časť severnej fasády severného krídla kláštora. Druhá záhrada patriaca organistovi sa nachádzala v severovýchodnej časti kláštorného areálu. Z každej strany ju ohraničoval múr ohradný. Záhrady organistu od seba oddeľovalo voľné priestranstvo (KK), ktoré zo západu, juhu a juhovýchodu vymedzoval múr ohradný a zo severu a severovýchodnej časti šesť hospodárskych stavieb. V juhozápadnom cípe tohto priestranstva sa nachádzala drevená latrína (ab), v severozápadnom cípe sýpka (z) – východne od sýpky, tri stodoly patriace organistovi (x), južne od stodôl komora strihačov (tz) a južne od komory strihačov stajňa (y), slúžiaca na ustajnenie ôsmich kusov zvierat. Južne od prvej záhrady organistu a východne od východného krídla kláštora a svätyne kláštorného kostola sa nachádzalo priestranstvo patriace príslušníkom šľachtických rodín Vandernath a Csáky. Spomenuté priestranstvo bolo rozdelené na tri približne rovnako veľké plochy. Prostredná plocha (SS) bola zo zá-

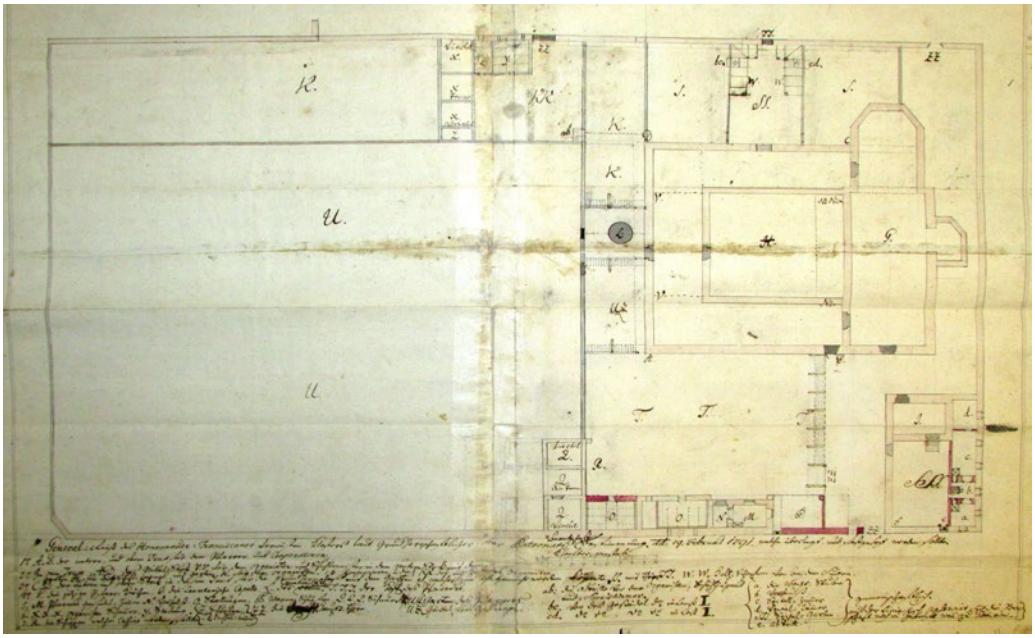

Obr. 2 Pôdorys bývalého kláštorného areálu františkánov v Humennom z 19. februára 1791. Zdroj: ŠA Prešov, f. DH, inv. č. 336/13, 19. február 1791. Delineatio generalis totuis claustri Homonnensis..., repro A. Liška

padu prístupná prostredníctvom vstupného otvoru I. NP východnej fasády kláštora, z východu prostredníctvom dverí, situovaných v múre ohradnom a z juhu a severu prostredníctvom vstupných otvorov, umiestnených v západných rohoch múrov ohradných. V severovýchodnej a juhovýchodnej časti prostredného priestoru plochy pred východným krídlom kláštora sa nachádzali drevené latríny (W), slúžiace pre potreby šľachy. Južná a severná plocha pred východným krídlom kláštora plnili funkciu šľachtických záhrad. Severná záhrada (S) bola zo severu, východu a západu ohraničená múrom ohradným, zo západu severnou časťou východnej fasády východného krídla kláštora. Prístupná bola prostredníctvom vstupného otvoru, situovaného v západnom rohu južnej vetvy múru ohradného. Južnú záhradu (S) zo severu, východu a juhovýchodu ohraničoval múr ohradný, z juhozápadu východná a severná fasáda svätyne kostola a zo západu južná časť východnej fasády východného krídla kláštora. Prístupná bola prostredníctvom vstupného otvoru, situovaného v západnom rohu severnej vetvy múru ohradného. Najväčšiu plochu kláštorného areálu zaberala v roku 1791 farská záhrada (U), pozostávajúca z ovocného sadu, zeleninových hriadok a troch hospodárskych stavieb – stodôl (Q), situovaných v jej juhozápadnom cípe. Farská záhrada bola situovaná západne od druhej záhrady organistu a severne od kláštora a západného priestranstva pred ním. Ohradená bola po celom svojom obvode múrom ohradným. Záhrada bola prístupná prostredníctvom vstupných brán, situovaných vo východnej časti západného úseku múru ohradného.[60]

60 ŠA Prešov, DH, inv. č. 336/13, 19. február 1791. *Delineatio generalis totuis claustri Homonnensis franciscanorum in parochiam et ludirectoratum conventendi.*

Z projektu prestavby františkánskeho kláštora (obr. 3) možno vyčítať, že budova kláštora predstavovala v roku 1791 dvojpodlažnú, čiastočne podpivničenú (severné krídlo), štvorkrídlovú stavbu so stredným štvorcovým dvorom (rajský dvor), z južnej strany (južné krídlo) tvorenú spojovacou chodbou, pristavanou ku budove kostola. Východné, severné a západné krídlo kláštora boli na úrovni I. NP dvojtraktové, s chodbovými ambitmi okolo rajského dvora, južné krídlo tvorila len ambitová chodba susediaca s kostolom. Na úrovni II. NP bolo západné krídlo dvojtraktové s chodbovým ambitom okolo rajského dvora, východné a severné krídlo trojtraktové so strednou chodbou a izbami (celami) po stranách a južné krídlo tvorila len ambitová chodba susediaca s kostolom. Západný trakt I. NP západného krídla objektu tvorilo osem miestností, východný trakt ambitová chodba. Prvou miestnosťou v smere juh – sever bola vstupná chodba (na obr. 3 označené „a"). Druhá (b) a tretia miestnosť (c) s vykurovacím telesom uprostred tvorili spolu byt prvého kaplána, štvrtá (d) a piata miestnosť (e) s vykurovacím telesom uprostred tvorili spolu byt druhého kaplána. Šiestou miestnosťou bola izba (f) bez konkrétneho určenia využitia, siedmu miestnosť tvorila schodisková chodba, sprístupňujúca II. NP západného krídla kláštora. Poslednú – ôsmu miestnosť (g) tvoril záchod. Severný trakt I. NP severného krídla kláštora tvorili štyri miestnosti, južný trakt ambitová chodba. Prvá a druhá miestnosť (m) v smere západ – východ plnili funkciu učiteľského bytu, tretia miestnosť bola vstupnou predsieňou, štvrtá bola využívaná ako školská kuchyňa. Východný trakt I. NP východného krídla kláštora pozostával zo siedmich miestností, západný trakt tvorila ambitová chodba. Prvou miestnosťou v smere juh – sever bolo oratórium (aa), druhou sakristia (bb), treťou (ff, dd) schodisková chodba, sprístupňujúca II. NP východného krídla objektu. Štvrtá až šiesta miestnosť (cc) tvorili spolu byt sakristiánov, pozostávajúci z kuchyne, izby (obytná miestnosť) a komory. Poslednou – siedmou miestnosťou (i) bola výuková miestnosť (trieda), slúžiaca pre potreby tunajšej cirkevnej školy. Pôvodne išlo o refektár. Jednotraktové južné krídlo kláštora (w) plnilo na úrovni I. NP funkciu ambitovej chodby. Západný trakt II. NP západného krídla kláštora pozostával z ôsmich miestností, východný trakt tvorila ambitová chodba. Prvých šesť miestností v smere juh – sever tvorilo byt farára s tromi vykurovacími telesami, pozostávajúci zo spálne (kk), bežnej izby (t), jedálne (s), knižnice, resp. archívu (r), hosťovskej izby (q) a šatníka (p). Siedmu miestnosť tvorila chodba, poslednou – ôsmou miestnosťou bol záchod. Južný trakt II. NP severného krídla kláštora tvorilo päť miestností, severný trakt štyri miestnosti, prostredný trakt plnil funkciu spojovacej chodby. Prvé tri miestnosti južného traktu (z) v smere západ – východ s jedným vykurovacím telesom plnili funkciu hosťovských izieb, zvyšné dve miestnosti (1. C a 2. C) s jedným vykurovacím telesom slúžili ako bytové priestory – izba (2. C) a špajza (1. C). Prvá miestnosť severného traktu (u) v smere západ – východ s jedným vykurovacím telesom plnila funkciu izby pre služobníctvo. Druhou miestnosťou (v) so spoločným vykurovacím telesom s treťou miestnosťou bola špajza, resp. komora, tretia (x) a štvrtá (y) miestnosť spolu vytvárali kuchyňu. Západný a východný trakt II. NP východného krídla kláštora tvorilo deväť miestností, prostredný trakt jedna miestnosť (CV) a spojovacia chodba (6. CV). Prostredný trakt severného a prostredný trakt východného krídla II. NP kláštora boli od seba oddelené zástenou a dverami. Miestnosti číslo dva až tri (IV. V, III. V) a päť až deväť (II. V, I. V, I. C, II. C, III. C) východného traktu východného krídla objektu v smere juh – se-

ver plnili funkciu obývacích izieb. Prvá miestnosť tohto traktu (CV) spolu s jedinou miestnosťou prostredného traktu (CV) vytvárali spoločne horné oratórium. Štvrtou miestnosťou východného traktu bola schodisková chodba, vedúca na I. NP východného krídla kláštora. Miestnosť číslo jedna západného traktu východného krídla II. NP objektu v smere juh – sever tvorila II. NP veže. Druhou miestnosťou (1. V) bola špajza, treťou (2. V) izba, štvrtou (3. V) kuchyňa a piatou (4. V) opäť izba. Šiesta miestnosť (5. CV) slúžila ako záchod. Siedmou miestnosťou (4. C) bola izba, ôsmou (3. C) kuchyňa a poslednou – deviatou (IV. C) obývacia izba. Vykurovacie telesá sa nachádzali v miestnostiach číslo tri (2. V), päť (4. V), sedem (4. C) v smere juh – sever západného traktu východného krídla kláštora a v miestnostiach číslo dva (IV. V), päť (II. V), osem (II. C) a deväť (III. C) v smere juh – sever jeho východného traktu. Miestnosti číslo dva až päť (1. V, 2. V, 3. V, 4. V) západného traktu východného krídla kláštora v smere juh – sever a miestnosti číslo dva a tri (IV. V, III. V) a päť a šesť (II. V, I. V) východného traktu východného krídla užívala v roku 1791 šľachtická rodina Vandernath. Šľachtická rodina Csáky mala v sledovanom období vo svojom užívaní miestnosti číslo sedem až deväť (4. C, 3. C, IV. C) západného traktu východného krídla kláštora v smere juh – sever, miestnosti číslo sedem až deväť (I. C, II. C, III. C) východného traktu toho istého krídla v smere juh – sever a miestnosti číslo štyri a päť (1. C, 2. C) južného traktu severného krídla v smere západ – východ. Spojovaciu chodbu (6. CV), horné oratórium (CV), záchod (5. CV) a schodiskovú chodbu, sprístupňujúcu I. NP východného krídla kláštora (CV), mali príslušníci oboch šľachtických rodín v spoločnom užívaní. Jednotraktové južné krídlo kláštora (tz) plnilo na úrovni II. NP funkciu sýpky, resp. obilnice. Suterénne priestory severného krídla, plniace funkciu pivníc, boli prístupné prostredníctvom troch jednoramenných schodísk (CC) – východného, stredného a západného. Pivnicu pod východnou časťou severného krídla kláštora (I) využívali príslušníci šľachtických rodín Csáky a Vandernath, pivničné priestory pod strednou časťou severného krídla (BB) patrili tunajšiemu učiteľovi, pivnicu pod západnou časťou severného krídla užíval miestny farár (AA). Všetky miestnosti kláštora, vrátane chodieb ambitu a suterénnych priestorov, boli v roku 1791 zaklenuté klenbami. Severné, východné a južné krídlo objektu zastrešovali valbové strechy, južné krídlo prepojené s kostolom sedlová strecha. Na západnej strane valbovej strechy západného krídla kláštora boli situované dva, na západnej strane východného a južnej strane severného krídla po jednom vikieri. Zhodne po dve komínové hlavy boli vyústené nad strešnými rovinami južnej strany strechy severného a západnej strany východného krídla kláštora. Krovy nad západným, východným a severným krídlom kláštora boli väznicové, s postrannými stojatými stolicami. Fasády objektu boli jednoduché hladké, členené šambránami okenných a dverných otvorov. Západná fasáda západného krídla kláštora bola na úrovni I. a II. NP deväťosová, východná fasáda šesťosová, severná fasáda severného krídla jedenásťosová, južná fasáda päťosová, východná fasáda východného krídla desaťosová, západná fasáda šesťosová, severná fasáda južného krídla päťosová. Vstup do kláštora z exteriéru bol zabezpečený prostredníctvom vstupných otvorov, situovaných v prvej osi I. NP západnej fasády jeho západného krídla v smere juh – sever, v prostrednej osi I. NP severnej fasády jeho severného krídla a vo štvrtej osi I. NP východnej fasády jeho východného krídla v smere juh – sever. Rajský dvor bol z interiéru prístupný prostredníctvom dverných otvorov, situovaných vo štvrtej osi

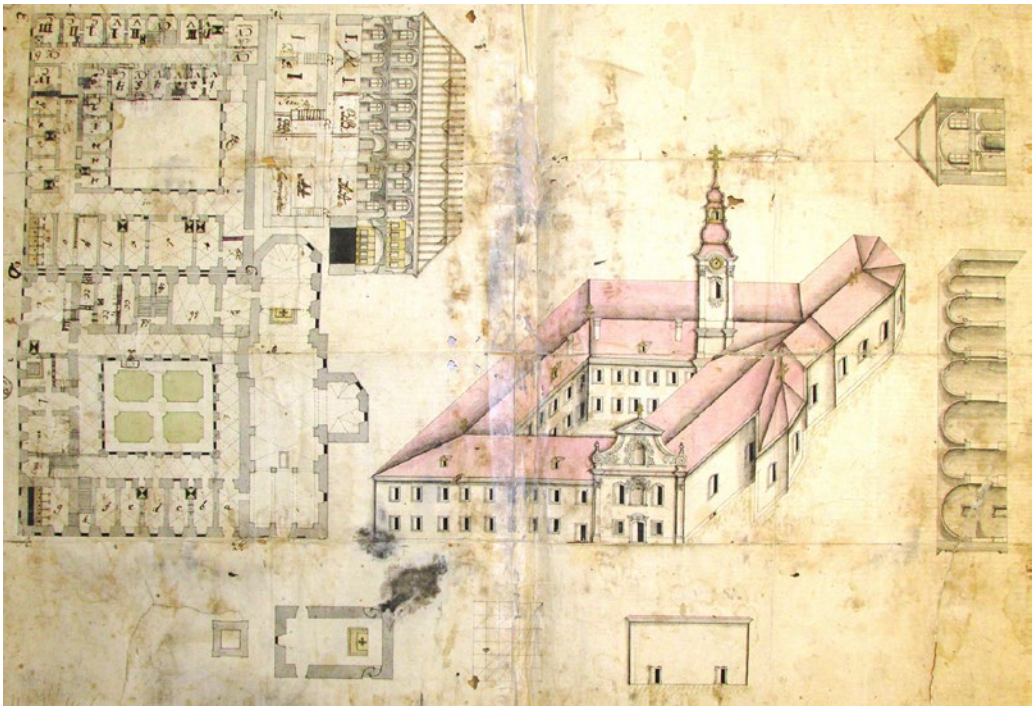

Obr. 3 Projekt barokovej prestavby budovy bývalého františkánskeho kláštora z 19. februára 1791. Zdroj: ŠA Prešov, f. DH, inv. č. 336/13, 19. február 1791. Delineatio specialis claustri franciscanorum..., repro A. Liška

I. NP východnej fasády západného krídla kláštora v smere juh – sever a v piatej osi I. NP západnej fasády východného krídla objektu v smere juh – sever.[61]

Polohu a pôdorys obnoveného kláštora spolu s kostolom zachytili uhorskí kartografi prvýkrát v roku 1825, a to na mape II. vojenského mapovania mesta Humenné. Obnovená kláštorná budova je na predmetnej mape zakreslená na západnom okraji mesta, približne v jeho strede, západne od miestneho potoka a juhozápadne od areálu tamojšieho kaštieľa. Kláštorný areál bol v sledovanom období po celom svojom obvode ohradený múrom ohradným.

Prvá, a súčasne jediná známa stavebná úprava budovy bývalého františkánskeho kláštora od jej komplexnej obnovy na konci 18. storočia, zrealizovaná v priebehu prvej polovice 19. storočia, prebehla v roku 1847. Predmetnú stavebnú obnovu dokladuje vročenie vytesané v klenáku pravouhlého pieskovcového vstupného portálu kláštora, situovaného na južnom okraji I. NP západnej fasády jeho západného krídla. Išlo o prvú a súčasne o poslednú nateraz známu úpravu objektu v 19. storočí. Podľa *Súpisu pamiatok na Slovensku I.* predmetná obnova určila súčasný vzhľad kláštornej budovy.[62] Nakoľko písomné pramene, z ktorých by bolo zrejmé, o aké

61 ŠA Prešov, DH, inv. č. 336/13, 19. február 1791. *Delineatio specialis claustri francicanorum Homonnensis in parochiam et ludirectoratium convertendi.*

62 GÜNTHEROVÁ, Alžbeta (ed.). *Súpis pamiatok na Slovensku. Zväzok prvý, A – J.* Bratislava : Obzor, 1967, s. 469.

Obr. 4 Budova bývalého františkánskeho kláštora v Humennom na mape II. vojenského mapovania mesta Humenné (1825).
Zdroj: https://mapire.eu/en/map/europe-19century-secondsurvey/; repro A. Liška

stavebné úpravy išlo, nateraz absentujú, nie je možné určiť ani ich presný rozsah, ani dôvod, prečo k nim došlo. Ak porovnáme súčasné dispozičné riešenie a členenie jednotlivých traktov interiéru objektu s pôdorysom z 19. februára 1791, sú na ňom badateľné minimálne zmeny. Väčšinu dispozičných zmien (nové priečky z dôvodu výstavby sociálnych zariadení, kúpeľní a realizácie nových izieb) možno pritom pripísať stavebným úpravám z 20. storočia. Z vyššie uvedeného vyplýva, že obnova z roku 1847 sa interiérovej dispozície buď vôbec netýkala, alebo ju zasiahla minimálne. S určitosťou sa netýkala ani krovov, nakoľko tie ostali od svojho vzniku na konci 18. storočia až do ich komplexnej výmeny v roku 2001 bez výraznejších stavebných zásahov (dokazujú to historické fotografie krovov kláštoru z rokov 1976 a 1980). Čiastočne možno rozsah stavebných úprav, zrealizovaných v roku 1847, odčítať z dobovej rytiny, zachytávajúcej kláštorný areál na začiatku druhej polovice 19. storočia – pár rokov po predmetnej obnove kláštornej budovy. Z dobovej rytiny, poskytujúcej diaľkový pohľad na exteriér areálu bývalého františkánskeho kláštora v Humennom zo severozápadu, možno vyčítať, že na severnom okraji západnej fasády západného krídla objektu pribudol oporný pilier krytý pultovou strechou, vybudovaný takmer na celú výšku múru, počet osí II. NP predmetnej fasády sa zmenšil na šesť a zo západnej strany valbovej strechy predmetného krídla kláštora zmizli vikiere. Zmeny sú badateľné aj na severnej fasáde severného krídla objektu, kde bol ku západnému okraju pribudovaný širší jednopodlažný objekt krytý valbovou strechou, čím súčasne došlo ku zníženiu počtu osí II. NP predmetnej fasády severného krídla na osem. Iné stavebné úpravy kláštora na dobovej rytine zachytené

nie sú. Podobne ako na pôdoryse kláštorného areálu z 19. februára 1791, aj na rytine zo začiatku druhej polovice 19. storočia je tunajší areál ohradený múrom ohradným, jeho súčasťou je okrem kláštora aj kostol a viacero hospodárskych a obytných objektov a v jeho severozápadnej časti sa nachádza rozsiahla záhrada s ovocným sadom.

Z druhej polovice 19. storočia sa nám okrem spomenutej dobovej rytiny dochovali aj ďalšie dve mapy – historická katastrálna mapa mesta Humenné a mapa III. vojenského mapovania mesta Humenné, zachytávajúce budovu kláštora. Písomne pramene, ktoré by zachytávali stavebnú obnovu objektu v tomto období, však absentujú.

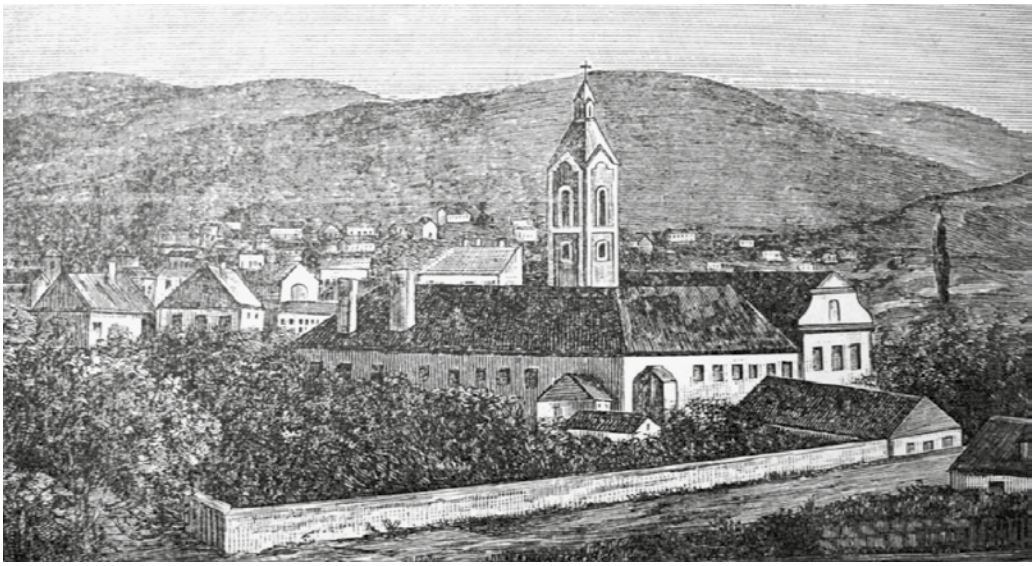

Obr. 5 Dobová rytina s vyobrazením fasád a striech severného a západného krídla budovy bývalého františkánskeho kláštora v Humennom zo začiatku druhej polovice 19. storočia. Zdroj: BODNÁROVÁ, Miloslava. Humenné v stredoveku. In Vasiľ FEDIČ a kol. Dejiny Humenného. Humenné : Redos, 2002, s. 58; repro A. Liška

Na historickej katastrálnej mape mesta Humenné, vyhotovenej v roku 1867, je kláštor situovaný na severozápadnom okraji mesta, západne od miestneho potoka a juhozápadne od areálu tamojšieho kaštieľa, na Kostolnej ulici (Templom utca), na parcele č. 1514. Kláštor má pôdorys tvaru písmena U a v jeho strede sa nachádza rajský dvor. Z juhu je k nemu pristavaný objekt kostola, situovaný na parcele č. 1515. Kláštor spolu s kostolom bol i v tomto období stále súčasťou bývalého areálu františkánskeho kláštora, na ploche ktorého sa v sledovanom období nadchádzali dva ďalšie objekty (severozápadne od kláštora objekt s pôdorysom tvaru písmena L, východne od svätyne lode objekt obdĺžnikového pôdorysu) a kamenný kríž, situovaný na priestranstve západne od západnej fasády kostola. Súčasťou areálu boli i záhrady a ovocný sad, situované severne od budovy kláštora, na parcelách č. 1513 a 1519. Celý areál bol ohradený múrom ohradným.[63]

63 Ústredný archív geodézie a kartografie Bratislava (ÚAGK BA), fond Pôvodný katastrálny operát (PKO), sign. Ze 121. *Historická katastrálna mapa mesta Humenné z r. 1867.*

Obr. 6 Budova bývalého františkánskeho kláštora v Humennom na katastrálnej mape (1867).
Zdroj: ÚAGK Bratislava, f. PKO, sign. Ze 121, r. 1867; repro A. Liška

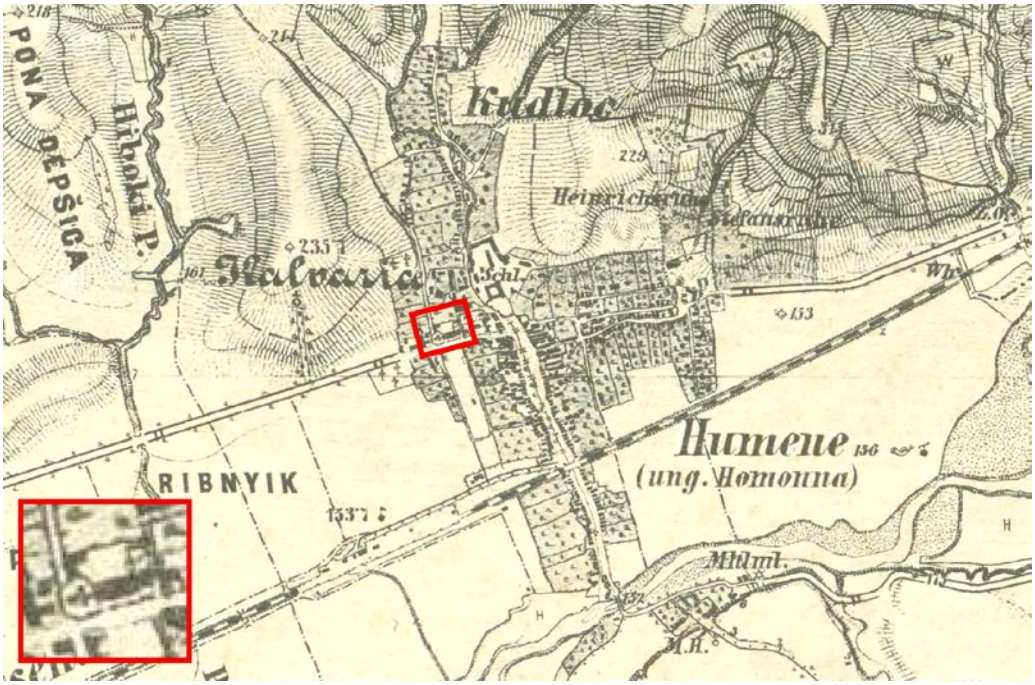

Obr. 7 Budova bývalého františkánskeho kláštora v Humennom na mape III. vojenského mapovania mesta Humenné (1875).
Zdroj: https://mapire.eu/en/map/europe-19century-thirdsurvey/; repro A. Liška

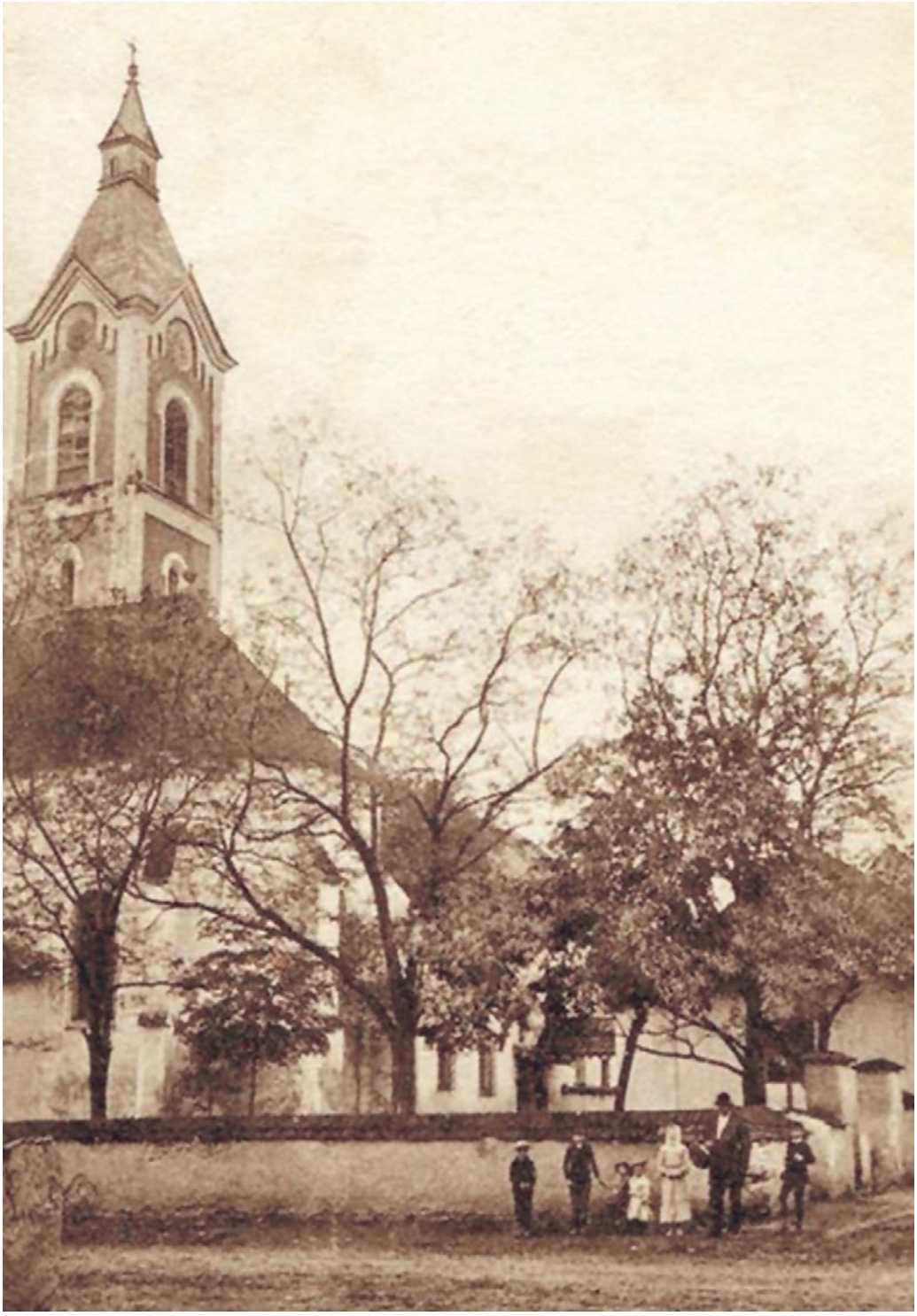

Obr. 8 Budova bývalého františkánskeho kláštora v Humennom na pohľadnici z r. 1906. Zdroj: https://www.facebook.com/zemplin.zemplen/photos/a.1521402991444177/2776627435921720; repro A. Liška

Polohu budovy bývalého františkánskeho kláštora spolu s kostolom zachytili uhorskí kartografi aj v roku 1875, na mape III. vojenského mapovania mesta Humenné. Kláštor je na predmetnej mape zakreslený na západnom okraji mesta, približne v jeho strede, západne od miestneho potoka a juhozápadne od areálu kaštieľa. Podobne ako v predošlom období, aj v tomto roku bol kláštorný areál po celom svojom obvode ohradený múrom ohradným.

Stavebno-historický vývoj budovy rímskokatolíckeho farského úradu (bývalý františkánsky kláštor) v 20. storočí (1918 – 2000)

Podobne ako z druhej polovice 19. storočia, ani z prvej polovice 20. storočia nie sú dochované žiadne informácie, ktoré by pojednávali o stavebných úpravách budovy bývalého františkánskeho kláštoru v Humennom. Skutočnosť, že tejto budovy sa nedotkla ani jedna z veľkých stavebných obnov (neogotická prestavba interiéru a exteriéru z rokov 1906 – 1911, komplexná obnova interiéru z roku 1940), realizovaných v sledovanom období na susednom kláštornom objekte – bývalom františkánskom kostole, možno vysvetliť dvojako:

1) Stavebné obnovy kostola z rokov 1906 – 1911 a 1940 boli pre tunajšiu farnosť natoľko finančne náročné, že na obnovu kláštoru (farskej budovy) už peniaze neostali.
2) Stavebno-technický stav budovy kláštora (farskej budovy) bol vyhovujúci a nevyžadoval si zásadné stavebné úpravy.

Aj keď nateraz nie sú známe písomne pramene, ktoré by zachytávali stavebné úpravy na budove bývalého františkánskeho kláštora v prvej polovici 20. storočia, na základe jeho obhliadky možno konštatovať, že v sledovanom období čiastočnou obnovou predsa len prešiel. Spomenutá obnova sa týkala prístavby betónového schodiska ku západnej časti severnej fasády severného krídla objektu. Súčasťou obnovy bolo i prebudovanie piatej osi v smere západ – východ severnej fasády II. NP severného krídla objektu z okenného na dverný otvor a zastrešenie novovzniknutého schodiska pultovou strechou.

Kým prvá polovica 20. storočia je na informácie o stavebno-historickom vývoji skúmanej budovy skúpa, jeho druhá polovica poskytuje o jej stavebných úpravách veľmi detailnejší prehľad. Podrobné informácie sa nám dochovali predovšetkým vďaka jej vyhláseniu za národnú kultúrnu pamiatku. Proces vyhlasovania začal 31. júla 1956, keď Povereníctvo kultúry informovalo farský úrad v Humennom o zaradení budovy bývalého františkánskeho kláštora medzi umelecko-historické pamiatky[64] a ukončený bol 24. júla 1963, keď Komisia pre školstvo a kultúru ONV v Humennom uznesením číslo 17/63 schválila tento objekt spolu s objektom priľahlého kostola pre zápis do štátneho zoznamu kultúrnych pamiatok.[65] Zapísaním budovy bývalého františkánskeho kláštora medzi národné kultúrne pamiatky prebral metodic-

64 AKPÚ Prešov, fond Spisová agenda ústavu (SAÚ), spis Humenné – Kláštor františkánov (spis HE – KF), nesignované. *List Povereníctva kultúry zo dňa 31. júla 1956 adresovaný Farský úrad v Humennom.*

65 AKPÚ Prešov, EL NKP. *Humenné, bývalý kláštor františkánov, s. 2.*

Obr. 9 Budova bývalého františkánskeho kláštora v Humennom na pohľadnici zo začiatku 20. stor. Zdroj: https://gallery.hungaricana.hu/

kú záštitu nad jej stavebnými obnovami Slovenský ústav pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody (v súčasnosti Pamiatkový úrad SR), resp. jeho podriadený orgán – Krajské stredisko štátnej pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody Prešov (v súčasnosti Krajský pamiatkový úrad Prešov). O zámeroch stavebných obnov predmetnej budovy a ich realizáciách sú v Archíve Pamiatkového úradu SR a Archíve Krajského pamiatkového úradu Prešov dochované podrobné archívne záznamy (spisová agenda, projektová dokumentácia, fotodokumentácia), vedené od roku 1963, vďaka ktorým je možné podrobne rekonštruovať jej stavebno-historický vývoj od zápisu za národnú kultúrnu pamiatku až do súčasnosti.

Prvá známa stavebná úprava budovy bývalého františkánskeho kláštora, zrealizovaná v druhej polovici 20. storočia, sa uskutočnila na prelome 60. a 70. rokov 20. storočia (1969 – 1970). Stavebné práce zasiahli v sledovanom období výlučne exteriér objektu a týkali sa komplexnej obnovy fasád.[66] Podstatne väčšími obnovami prešiel kláštor v priebehu 70. a 90. rokov 20. storočia. Stavebné úpravy, zrealizované v priebehu rokov 1974 – 1979, sa týkali predovšetkým východného krídla objektu. Predmetná časť kláštoru vykazovala v sledovanom období statické poruchy, ktoré bolo potrebné riešiť. Po tom, ako došlo na konci roku 1975 k zrúteniu časti klenieb na I. a II. NP východného krídla objektu, boli k jeho východnému, východnej časti severného a západnému obvodovému múru pristavané železobetónové oporné pi-

66 AKPÚ Prešov, SAÚ, spis HE – KF, nesignované. *Stanovisko Krajského strediska štátnej pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody v Prešove (KSŠPSOP PO) ku zámeru obnov fasád farskej budovy zo dňa 3. júna 1969.*

Obr. 10 Budova bývalého františkánskeho kláštora v Humennom počas obnovy v roku 1978 (pohľad z juhovýchodu).
Zdroj: AKPÚ Prešov, f. ZN, Humenné, Františkánsky kláštor, neg. č. 23199-4

liere.[67] Poškodené klenby boli následne sanované – opravené, resp. nanovo vymurované. Celý interiér východného krídla objektu bol opatrený novými omietkami a následne i novým povrchovým náterom. Vymenené tu boli okenné a dverné výplne a osadila sa i nová kamenná dlažba, ktorú pre tento účel zabezpečil podnik zo Spišskej Novej Vsi. Súčasťou obnovy kláštora bolo v sledovanom období i napojenie budovy na ústredné vykurovanie a izolovanie jej základov proti zemnej vlhkosti.[68]

Stavebné úpravy, zrealizované na budove kláštora v priebehu 90. rokov 20. storočia a na konci milénia – v jubilejnom roku 2000, sa týkali tak interiéru, ako aj exteriéru, vrátane rajského dvora. V prvej polovici 90. rokov 20. storočia prešiel obnovou interiér budovy, v ktorom boli obnovené poškodené časti omietok a ich povrchových náterov, vymenili sa schátrané drevené podlahy v miestnostiach slú-

67 AKPÚ Prešov, fond Z2, inv. č. 315/2. *List farského úradu v Humennom, adresovaný Ústavu pamiatkovej starostlivosti v Prešove (ÚPS PO) zo dňa 11. novembra 1975, informujúci o zrútení klenieb.*

68 AKPÚ Prešov, fond Z2, inv. č. 315/2. *Stanovisko ÚPS PO ku zámeru obnovy budovy františkánskeho konventu v Humennom zo dňa 1. novembra 1972.*

žiacich na bývanie a boli odstránené viaceré sekundárne priečky.[69] Druhá polovica 90. rokov 20. storočia priniesla obnovu exteriéru, vrátane rajského dvora a úpravy okolia západnej časti kláštorného areálu. V sledovanom období boli obnovené fasády krížových chodieb kláštora, vybudoval sa odvetrávací kanálik za účelom odvlhčenia budovy, do dnešnej podoby sa upravil rajský dvor (terén, dlažba, sadovnícka úprava) a opravili sa omietky a náter múru ohradného.[70] V roku 2000 sa začalo s obnovou fasád (omietky a náter) kláštora. Ich obnova bola ukončená v roku 2002. Počas jubilejného roku 2000 pribudli do západnej časti kláštorného areálu viaceré prvky drobnej architektúry. Pozdĺž múru ohradného (zo severnej strany) boli inštalované kamenné repliky štyroch mariánskych slovenských svätýň (Šaštín, Staré Hory, Levoča, Humenné) a kamenná jaskyňa Lurdskej Panny Márie so sochou a pred západnú fasádu kláštoru bolo inštalované kamenné trojvršie symbolizujúce Slovensko, nad ktorým čnie betónový kríž.[71]

Stavebno-historický vývoj budovy rímskokatolíckeho farského úradu (bývalý františkánsky kláštor) v 21. storočí (2001 – súčasnosť)

Stavebné úpravy súvisiace s obnovou bývalého františkánskeho kláštora v Humennom pokračovali aj v priebehu 21. storočia. Na jeho začiatku, v roku 2001, bola zrealizovaná sanácia krovu v rozsahu jeho komplexnej výmeny za tvarovú a materiálovú kópiu pôvodného, komplexná výmena strešnej krytiny, vrátane nového latovania, obnova komínových telies a obnova odkvapového systému. Dôvodom tohto rozsiahleho stavebného zásahu bol zlý stavebno-technický stav strechy ako celku. Krov objektu bol napadnutý drevokazným hmyzom, viaceré historické trámy boli na 50 % rozpadnuté a celú jeho konštrukciu niesli takmer výlučne iba novodobé posilňovacie trámy. Strešná krytina bola na viacerých miestach porušená a prederavená, v dôsledku čoho dochádzalo v zrážkovom období ku pretekaniu strechy, premákaniu stien a klenieb objektu a vzniku plesní. V tom istom roku pribudol do areálu kláštora objekt radových garáží, situovaných severozápadne od budovy kláštora. V rokoch 2008 – 2009 prebehla komplexná výmena okenných výplní objektu. Nové okná boli realizované ako náznakové tvarové a materiálové kópie pôvodných dvojitých drevených osemkrídlových (horné krídla jednotabuľové, dolné dvojtabuľové, vonkajšie von otváravé, vnútorné dnu otváravé) presklených výplní. Nahradené boli všetky okenné výplne okrem jednej, nachádzajúcej sa na II. NP západnej fasády, nad hlavným (západným) vstupným kamenným portálom kláštora s vročením 1847 v klenáku, situovaným severne od budovy farského kostola Všetkých svätých. Predmetná výplň bola ako historický originál ponechaná na pamäť pre budúce generácie. Ďalšie obnovy kláštora, zrealizované v rozmedzí rokov 2013 – 2018,

69 AKPÚ Prešov, SAÚ, spis HE – KF, nesignované. *Stanovisko ÚPS PO ku zámeru obnovy františkánskeho kláštora v Humennom zo dňa 4. mája 1990.*

70 AKPÚ Prešov, SAÚ, spis HE – KF, nesignované. *Stanovisko ÚPS PO ku obnove fasád františkánskeho kláštora v Humennom a ku vybudovaniu odvetrávacieho kanálika zo dňa 22. apríla 1997.*

71 FEDIČ, Vasiľ. Humenné po roku 1948. In Vasiľ FEDIČ a kol. *Dejiny Humenného.* Humenné : Redos, 2002, s. 350.

Obr. 11 Budova bývalého františkánskeho kláštora v Humennom – aktuálny stav (pohľad zo severozápadu).
Zdroj: Archív KPÚ Prešov; foto: A. Liška

Obr. 12 Južná a časť východnej a západnej fasády južnej časti kvadratúry a južná časť rajského dvora – aktuálny stav (pohľad zo severu).
Zdroj: Archív KPÚ Prešov; foto: A. Liška

mali už výlučne iba lokálny charakter. Prvá z nich, uskutočnená v roku 2013, sa týkala obnovy omietok a náterov stien a klenieb severnej vetvy krížovej chodby na I. NP, stien východnej časti krížovej chodby na I. NP a stien severnej vetvy krížovej chodby na II. NP kláštora. V roku 2015 bola zrealizovaná obnova omietok a náterov stien a klenieb a oprava a výmena podláh v piatich miestnostiach severného a východného krídla I. NP, úprava a výmena podlahy, obnova sociálneho zariadenia a skladu a obnova omietok a náterov v soklovej časti severnej vetvy krížovej chodby I. NP kláštora. O dva roky neskôr, v druhej polovici roku 2017, došlo ku výmene troch exteriérových dverí – severnej fasády II. NP kláštora (z farského dvora do miestnosti kuchyne) a západnej a východnej fasády I. NP krížovej chodby kláštora (z rajského dvora do západnej, resp. východnej vetvy krížovej chodby). V priebehu mesiacov august – október 2019 bola vymenená dlažba, obnovený náter a obnovená elektroinštalácia v troch miestnostiach východného, resp. južného krídla (sakristia, miestnosť pre matky s deťmi, chodba) a bol inštalovaný nový luster v sakristii. Doposiaľ poslednou známou obnovou prešiel objekt františkánskeho kláštora v jarných mesiacoch roku 2020, keď bola osadená nová dlažba v priestoroch chodby v západnej časti II. NP severného krídla kláštora, vrátane schodiskových stupňov schodiska, sprístupňujúceho I. NP objektu a osadilo sa nové zábradlie na schodisku sprístupňujúcom I. NP kláštora.

KAŠTIEĽ V KRIVANOCH – NOVÉ POZNATKY NA ZÁKLADE ARCHITEKTONICKO-HISTORICKÉHO A ARCHÍVNEHO VÝSKUMU[1]

Lucia GIBALOVÁ – Magdaléna JANOVSKÁ – Tomáš JANURA – Daniela PELLOVÁ

Abstract: ***The manor house in Krivany - new findings on the basis of architectural-historical and archival research.*** There are seven construction stages behind the current form of the manor house in Krivany. The late Renaissance residence was built during the first construction phase dating back to the end of the 17th century until 1725. Peter Dessewffy could be considered a builder, but the exact shape and size of a probably larger residence could not be identified due to the fact that shortly after its construction it partially turned into a ruin. The second baroque stage between 1763 and 1783 was most likely associated with Anna Péchy (* 1711 † 1788), the backup owner of the building in the years 1778 - 1788, who lived permanently in Krivany. The third classicist building phase after the middle of the 19th century was realized by Augustín Bornemisza (* 1820 † 1862) and his wife Veronika Péchy (* 1821 † 1894). The fourth non-serviceable phase at the turn of the 19th and 20th centuries was initiated by Augustine's son Ľudovít Bornemisza (* 1854 † 1925). The last three construction phases took place in the 20th century, while the sixth construction phase in the years 1978-1987 gave the building its current shape. It was a very radical renewal and in terms of the renewal methodology there were several irreparable mistakes.

Keywords: Krivany. The manor. Dessewffy. Bornemisza.

Krivany[2] sú obec na východnom Slovensku, ležia pod juhozápadným úbočím Spišsko-šarišského medzihoria na miernej vyvýšenine nad riekou Torysa, severozápadne od Lipian a Sabinova. Kaštieľ,[3] ktorý predstavuje jednu z najstarších architektonických

1 JANOVSKÁ, Magdaléna a kol. *Architektonicko-historický výskum, Kaštieľ v Krivanoch.* Levoča, 2019. Archívny výskum: Tomáš Janura a Daniela Pellová. Dendrochronologický výskum drevených konštrukcií: Tomáš Kyncl. Rkp. uložený v archíve Obce Krivany a v archíve Krajského pamiatkového úradu Prešov.

2 V písomných prameňoch sa prvá zmienka o obci pod názvom Criua nachádza v listine spišského biskupa Jakuba z roku 1301, ktorý potvrdil uvedenie Andreja do funkcie farára v kostole v Krivanoch. Obec ako aj kostol, tu existovali už skôr, názov sídliska vznikol v slovenskom jazykovom prostredí a Krivany patria k starobylým dedinám spred 11. storočia. ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Šariša.* Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1990, s. 148-149. Ďalej obec v písomných prameňoch vystupuje aj pod označeniami Criua (1312), Criwa (1427, 1490), Krywaan (1550), Krywan, Krywany (1600), Krivjany (1773), Krywjany (1808), Krivány (1863 – 1913), Krívany (1920), Kriviany (1927 – 1948). Súčasný tvar názvu Krivany sa používa od roku 1948.

3 Prehľad doterajšej literatúry: GÜNTHEROVÁ-MAYEROVÁ, Alžbeta a kol. *Súpis pamiatok na Slovensku Zväzok druhý K – P. II.* Bratislava : Obzor, 1969, s. 143-144; ČENTÉŠOVÁ, Mariana. Šľachtické sídla v Šariši a ich majitelia na konci 17. storočia. In Marcela Domenová

Severovýchodný pohľad na kaštieľ v roku 2019 s parkom, autor foto: I. Janovský.

pamiatok obce, tvorí súčasť jej intravilánu v juhovýchodnej časti a je osadený na umelo vytvorenej terase nad cestou so smerovaním Brezovica – Lipany.[4] Pôvodne sa rozprestieral na rozsiahlejšom pozemku so záhradou, ovocným sadom a hospodárskymi stavbami (dom služobníctva a správcu, oddelená kuchyňa, stajne, kôlne) a celý komplex ohradzoval kamenný múr. V súčasnosti zo značne okliešteného pôvodného areálu zostala iba juhovýchodná časť. Ohradenie sa nachádza na južnej strane od spomenutej štátnej cesty a na západnej strane vyčleňuje areál od obecnej (niekdajšej vnútroareálovej) komunikácie novší nízky parcelačný kamenný múr s vchodovou bránkou. Ohradový múr je však vo forme fragmentov viditeľný aj východne od kaštieľa. Zostávajúce objekty čiastočne asanovali a zmenili ich účel. Kedysi ucelený areál rozdelili na menšie

(eds.). *Z dejín šľachtických knižníc na Slovensku I.* Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2013, s. 79-94; DUŠENKOVÁ, Eva. Architektonické detaily renesančnej architektúry v Šariši. In Adrián Kvokačka – Oliver Tomáš (eds.). *Teória a prax súčasnej estetiky.* Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2011, s. 167-177; DUŠENKOVÁ, Eva. *Renesančné kaštiele v Šarišskej stolici.* Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2007, s. 157-164; POLLA, Belo. *Hrady a kaštiele na východnom Slovensku.* Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1980. 190 s; PISOŇ, Štefan. *Hrady, zámky a kaštiele na Slovensku.* Martin : Osveta, 1977. 500 s.

4 Pri bližšom skúmaní prvého vojenského mapovania sme si všimli iný priebeh cestnej komunikácie, aký je zachytený na druhom vojenskom mapovaní, a ktorý sa zachoval dodnes – južnejší, kopírujúci tok rieky Torysa. Môžeme teda konštatovať, že v trasovaní cestnej komunikácie, prechádzajúcej obcou od kostola popod kaštieľ smerom na Lipany, došlo k zmene.

Stav kaštieľa v roku 1963 s úpravou fasády z prelomu 19. a 20. storočia, zdroj: Archív KPÚ PO, č. neg. 4991.

parcely, kde vznikla mladšia zástavba rodinných domov a občianskej vybavenosti obce. Severozápadne od kaštieľa ešte do dnešných dní stojí objekt klasicistickej murovanej hospodárskej stavby, dom správcu a murovaná sýpka v severnej časti sa stala súčasťou etnoskanzenu obce. Východne sa zachoval zvyšok pôvodne pravdepodobne anglického parku, zachyteného na prvom katastrálnom mapovaní. Na mape vyznačili z hlavnej cesty dve odbočenia, čo by mohlo naznačovať dva vstupy s možnosťou prechodu vozmi alebo kočmi bez potreby otáčania sa (analógiou je renesančný kaštieľ v Markušovciach).

Budova kaštieľa predstavuje samostatne stojaci solitér obdĺžnikového pôdorysu s orientáciou v smere sever – juh. Je to bloková stavba s predstavaným vstupným rizalitom v centrálnej osi severnej fasády, zaberajúcim asi jednu tretinu jej šírky a s dvojicou nárožných kruhových bášt na južnej fasáde. Objekt svojím osadením rešpektuje sklon terénu smerom na juh, preto má fasáda v tomto mieste zvýšený sokel. Trojpodlažný kaštieľ podpivničili takmer v celom rozsahu s výnimkou nárožných bášt. Blokovú hmotu a vstupný rizalit zastrešili valbovou strechou s námetkami a iba na nárožných baštách použili kužeľovú strechu s námetkami.

V súčasnosti možno hovoriť o dispozičnom dvojtrakte v smere východ – západ, pričom dnešná dispozícia predstavuje výsledok viacerých prestavieb. Zo základnej hmoty dispozičného dvojtraktu vyčnieva vstupný rizalit na štvorcovom pôdoryse.

Traktovosť a základná deľba priestorov sa s malými zmenami dodržiava na všetkých troch podlažiach. Jednotlivé priestory sú zaklenuté viacerými typmi väčšinou sekundárnych klenieb. Medzi najhodnotnejšie patria valená klenba s lunetami, krížová klenba s mierne vytiahnutými hrebienkami a kláštorná klenba z najstarších stavebných fáz. Z mladších období pochádza pruská, valená (valená segmentová) klenba a česká placka.

Dnešná úprava fasád predstavuje výsledok komplexnej rekonštrukcie z 80. rokov 20. storočia. Svojou zdržanlivou plastickou výzdobou pôsobí pomerne nevýrazným dojmom a nie úplne rešpektuje zdokumentované nálezy.[5] Spodný okraj fasády mierne zdôrazňuje hladký sokel tmavosivej farebnosti. Fasáda prízemia a poschodia je naň nasadená priamo – bez soklovej rímsy – len s miernym odskokom. Jednotlivé fasády členia vo vertikálnom i horizontálnom smere hladké lizény, plasticky predstupujúce v omietke. Vertikálne lizénové pásy majú podobu jednoduchých stĺpov s pätkou a bohato profilovanou hlavicou, na ktorú v úrovni stropu prízemia a poschodia dosadá horizontálny lizénový pás (kordónová rímsa). V miestach styku priľahlých fasád, kde sa lizénové pásy vzájomne stretávajú, nadobúdajú podobu rohových lizén. Korunná rímsa, ktorá mala dobehnúť pod podbitie strechy, v tomto prípade úplne absentuje a nahrádza ju hladký omietaný pás nadmurovky. Základná farebnosť fasády je prevedená v dvoch tónoch, pričom lizény tvorí tmavší tón sivomodrej farby (vo farbe sokla) a zapustené zrkadlá svetlejší tón belasej farby.

Vertikálne a horizontálne lizénové pásy sa na každej z fasád zoskupujú do podoby rovnomerných polí – lizénových rámov. V takto vytvorenom systéme členenia bol uzákonený aj základný rozvrh pre osadenie dverných a okenných otvorov v jednotlivých podlažiach objektu, pričom jednému lizénovému rámu zodpovedá vždy najviac jeden dverný alebo okenný otvor. Hlavný vstup do objektu je situovaný v stredovej osi severnej fasády vstupného rizalitu na prízemí v úrovni podesty predloženého schodiska. Má podobu jednoduchého, polkruhovo ukončeného kamenného ostenia, pochádzajúceho z klasicistickej prestavby. Len v spodnej časti ho člení mierne predstúpená nízka pätka a zjednodušený klenák vo vrchole. Okrem hlavného vstupu vedú dva samostatné vstupy do suterénu, a to v soklovej časti východnej fasády severného traktu a v soklovej časti západnej fasády rizalitu. Súčasné výplňové konštrukcie všetkých dverných otvorov sú novodobé, drevené, jednokrídlové – v prípade vstupného portálu dvojkrídlové s preskleným polkruhovým nadsvetlíkom, ktoré nahradili pôvodné z čias pred rekonštrukciou v 80. rokoch 20. storočia.[6] Podoba okenných šambrán zostáva unifikovaná v rozsahu všetkých fasád objektu. Tvorí ju plochá lišta, lemujúca celý obvod okenného otvoru. Zvýraznenie sa nachádza len v okennom nadpraží, kde nadobúda širší rozmer a jej bočné, prečnievajúce hrany, majú polkruhové ukončenie. Novodobé výplňové štvorkrídlové, zdvojené, šesťtabuľkové konštrukcie všetkých pravouhlých obdĺžnikových okenných otvorov sú totožné na každej fasáde oboch podlaží kaštieľa. Ich sklená výplň je vsadená do dreveného rámu.

---

5 Porovnaj s fotografickou dokumentáciou: URBANOVÁ, Norma. *Krivany – kaštieľ, pamiatkový výskum.* Prešov, 1978. Elaborát je uložený v Archíve Krajského pamiatkového úradu v Prešove. Porovnanie obsahuje aj výskumná dokumentácia, citovaná v poznámke 1.

6 URBANOVÁ, Norma. *Krivany – kaštieľ, pamiatkový výskum,* Prešov, 1978, s. 1-180.

Pohľad na kaštieľ v roku 2019 obkolesený zeleňou a s ohradovým múrom, pohľad od cesty, autorka foto: M. Janovská.

Krivany tvorili od stredoveku súčasť hradného panstva Kamenica v rukách pánov z Torysy, ktorí neskôr začali používať nové rodové priezvisko Tharczay. Ich hlavným sídlom bol hrad Kamenica a niekedy na konci stredoveku začala fungovať ako pobočné sídlo Torysa, preto vo vedľajších Krivanoch neexistovala nejaká kúria alebo kaštieľ. Posledným pôvodným majiteľom panstva bol Juraj Tharczay (†1557), ktorý sa pridal v Poľskom kráľovstve na stranu kráľovnej vdovy Izabely, a preto Ferdinand I. 10. júna 1556 vo Viedni daroval Kamenicu do dedičného vlastníctva svojmu vernému uhorskému kráľovskému dvormajstrovi, radcovi a prefektovi Uhorskej komory, Jánovi st. Dessewffymu (†1568), jeho bratovi Ladislavovi Dessewffymu (†1557) a ich sestre Margaréte Dessewffyovej. Donácia vyvolala odpor zo strany Jurajovej sestry Anny, a preto obsadila hrad a následne došlo k jeho dobytiu a zlikvidovaniu.[7]

7 Magyar Nemzeti Levéltár (MNL – OL), fond (f.) Balpataky család (P 13), doboz 1, csomó I., numero (no.) 68a), 69. MNL – OL, f. Berzeviczy család Berzeviczy család kakaslomnici ága (P 53), doboz 1, rok 1557. MNL – OL, f. Magyar Kancelláriai Levéltár, Libri regii 3, pagina (pag.) 320, 508, 509. SZLUHA, Márton. *Felvidéki nemes családok II. Sáros Turóc vármegye nemes családjai.* Budapest : Heraldika Kiadó, 2008, s. 122, 123; NAGY, Iván. *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal XI.* Pest : Kiadja Ráth Mór, 1865, s. 44, 45. Doterajšia genealogická a odborná literatúra neuvádzala, že Anna Tharczayová bola sestrou

Pohľad do južného traktu na prvom poschodí v roku 2019, so sekundárnym klasicistickým zaklenutím na klenbových pásoch, ktoré nahradilo staršie drevené trámové stropy. Zbúraním deliacej priečky v strede a jej nahradením klenbovým pásom došlo k vytvoreniu jedného priestoru, realizované počas poslednej komplexnej rekonštrukcie objektu v 80.-tych rokoch 20. storočia, autor foto: I. Janovský.

Pohľad do južného traktu prízemia v roku 2019, zbúraním deliacej priečky v strede a jej nahradením klenbovým pásom došlo k vytvoreniu jedného priestoru, realizovaného počas poslednej komplexnej rekonštrukcie objektu v 80.-tych rokoch 20. storočia, autor foto: I. Janovský.

Ján st. Dessewffy si namiesto hradu dal v priestore zrúteného majera v Toryse vybudovať novú rezidenciu, keďže zrejme došlo k zničeniu aj staršej neskorostredovekej toryskej sídelnej stavby. Jej vybudovanie osobitne spomenul vo svojom testamente z 25. novembra 1567. Keďže nemal potomkov, odkázal panstvo spolu s Krivanmi svojmu synovcovi Jánovi ml. Dessewffymu, synovi svojho brata Ladislava Dessewffyho. Po Jánovi ml. zdedili statky jeho dvaja synovia Ján Dessewffy (1549 – 1618), zakladateľ toryskej rodovej línie a František Dessewffy (1554 – 1624), zakladateľ kamenickej rodovej línie. Zrejme krátko po smrti otca sa 28. januára 1601 v kaštieli v Toryse urobila deľba majetku medzi bratov, pričom kaštieľ sa rozdelil na dve polovice. Krivany pripadli Františkovi.[8] V uvedenej deľbe sa v Krivanoch síce spomínala existencia kuriálneho domu, s veľkou pravdepodobnosťou však išlo o majer, ktorý mohol neskôr poslúžiť na výstavbu sídla niektorým z piatich Františkových synov. Z priebehu 17. storočia sa nezachovali bližšie písomné pramene, ktoré by presne uviedli meno stavebníka prvého kaštieľa v Krivanoch. Z genealogických tabuliek a ostatných dokumentov by však vyplývalo, že ho niekedy v prvej tretine 17. storočia dal vybudovať najstarší Františkov syn Ladislav Dessewffy, doložený ako žijúci naposledy v roku 1651.[9]

V Krivanoch však v minulosti existovali dva kaštiele,[10] pričom zaniknutý kaštieľ stál západným smerom od kostola v dedine. Z vypočúvania zo 7. októbra 1842 vyplynulo, že o sídle pri kostole sa svedkovia vyjadrovali ako o starobylom a o skúmanej rezidencii ako o mladšej. Navyše zaniknutú stavbu podľa dokumentu z 26. februára 1777 nazývali *„kaštieľom Ladislava Dessewffyho"* a niekoľko rokov predtým prešla do rúk krivianskej vetvy, ktorá ju vlastnila ešte v roku 1870. Pri podrobnejšom pohľade na mapu bolo zrejmé, že kaštieľ pri kostole mal podstatne väčší plošný rozsah, čo by mohlo byť ďalším argumentom v prospech jeho skoršieho vzniku.

Nami skúmaný kaštieľ na niekdajšom východnom konci dediny (takto je zachytený na druhom vojenskom mapovaní) dal vybudovať na konci 17. storočia pravdepodobne vnuk Ladislava Dessewffyho Peter Dessewffy.[11] So svojou manželkou Kristínou Péchyovou (†1744) však nemal mužských potomkov, a preto o jeho majetok prejavili záujem ostatní členovia kamenickej línie. V dôsledku neschopnosti splácať dlhy si Peter požičal od svojho druhostupňového bratranca Mikuláša Des-

---

Juraja Tharczaya a ani to, že mala sestru Žofiu Tharczayovú. Uvedené doplnenie údajov bolo možné na základe dosiaľ neznámej listiny z roku 1541 z rodového archívu Semseyovcov. MNL – OL, f. Semsey család (P 597), csomó 1, fascikel (fasc.) 4, no. 59.

8 MNL – OL, f. Dessewffy család levéltára A család által lajstromozott iratok (DCsLACsÁLI) (P 86), Archivum Eperjesiense, csomó 4, fasc. C.I.19, no. 10, 17. SZLUHA, Márton. *Felvidéki nemes családok II. Sáros Turóc vármegye nemes családjai.* Budapest : Heraldika Kiadó, 2008, s. 122, 123.

9 MNL – OL, f. DCsLACsÁLI (P 86), Archivum Hanusfalviense Capsa Hanusfalviensis, csomó 52, sorozat 3., fasc. 5, no. 4a. SZLUHA, Márton. *Felvidéki nemes családok II. Sáros Turóc vármegye nemes családjai.* Budapest : Heraldika Kiadó, 2008, s. 130, 131, 150-155.

10 K dejinám rodu síce vyšla knižná publikácia, ale v nej sa vôbec nespomínali kaštiele a kúrie Dessewffyovcov. ÉBLE, Gábor. *A cserneki és tarkeői Dessewffy család*. Budapest, 1903. 318 s.

11 SZLUHA, Márton. *Felvidéki nemes családok II. Sáros Turóc vármegye nemes családjai.* Budapest : Heraldika Kiadó, 2008, s. 130, 131.

Zamurovaný štrbinový otvor (kľúčová strieľňa) v podstreší juhozápadnej nárožnej veže, autorka foto: M. Janovská (rok 2019).

Detaily sekundárne zamurovaného profilovaného dreveného trámu v komínovom telese v podstreší, pochádzajúceho pravdepodobne zo starších odstránených drevených stropov, ktoré nahradili klasicistické klenby, autorka foto: M. Janovská (rok 2019).

sewffyho (1674 – 1748) 2 000 uhorských zlatých. Dňa 16. júla 1725 bola v Petrovom *„kaštieli v Krivanoch"* uzavretá dohoda, na základe ktorej prešla rezidencia do rúk Mikuláša, pričom Peter mohol so svojou manželkou doživotne bývať v založenom *„kaštieli"*. V zmluve uviedli, že na Mikuláša okrem obytných priestorov prešla aj ovocná záhrada pod rezidenciou spolu s *„kaplnkou"* oproti bráne *„kaštieľa"* a rovnako aj *„kostol"* na hornom podlaží *„kaštieľa"* spolu s vedľajšou svetličkou v bašte.[12] Z uvedeného zápisu je povšimnutia hodné, že súčasť areálu zrejme tvorila aj murovaná kruhová kaplnka (figurujúca na prvom vojenskom mapovaní), ktorá sa v počiatočných obdobiach existencie kaštieľa spolu s ním uvádzala v archívnych materiáloch viackrát. Pri výskume sa vykonala obhliadka zaklenutej pivnice na susednom pozemku západne od kaštieľa, s možnou pôvodnou funkciou kaplnky, datovaná do obdobia od druhej polovice 17. storočia až do polovice 19. storočia. Jej priestor zaklenuli kláštornou klenbou, pričom jej murivo je identické s murivom v suteréne kaštieľa, pochádzajúcim z najstaršej stavebnej fázy.

Zrejme krátko po smrti Petra Dessewffyho uzavrel Mikuláš Dessewffy 28. apríla 1734 dohodu s pozostalou vdovou Kristínou Péchyovou, ktorá potvrdila platnosť predošlého kontraktu. Mikuláš navyše získal sluhovskú svetlicu na dvore a sklep v nárožnej bašte *„kaštieľa"*. Z vnútorných priestorov rezidencie Kristíne pripadla svetlica s baštou a tmavým pitvorom. Na priľahlom pozemku si vdova ponechala drevený dom, kde dosiaľ bývala, ovocnú záhradu s *„kaplnkou"* a majerskými budovami a malý drevený dom pod *„kaštieľom"* s medovou záhradou.[13]

Z neskorších archívnych zápisov vyplýva, že kaštieľ bol čoskoro po svojom vzniku ruinou. Môžeme sa iba nazdávať, že sa tak stalo v dôsledku požiaru či vy-

12 MNL – OL, f. DCsLACsÁLI (P 86), Archivum Eperjesiense, csomó 33, fasc. K.I.92, no. 56. SZLUHA, Márton. *Felvidéki nemes családok II. Sáros Turóc vármegye nemes családjai.* Budapest : Heraldika Kiadó, 2008, s. 130, 131.

13 MNL – OL, f. DCsLACsÁLI (P 86), Archivum Eperjesiense, csomó 4, fasc. C.I.19, no. 80; csomó 33, fasc. K.I.92, no. 63. MNL – OL, f. Urbaria et consriptiones, fasc. 6, no. 6, pag. 1.

plienenia. To je dôvod, prečo podobu a rozsah (veľkosť) prvotnej neskororenesančnej stavby z konca 17. storočia iba predpokladáme na základe zistení zo sondami odkrytých nálezov. Pôvodný pôdorys bol zrejme rozsiahlejší ako dnešná zastavaná plocha, čo by však mohol doložiť až archeologický výskum. Z architektonicky datovateľných prvkov sa z tejto fázy zachovali iba fragmenty drevených profilovaných trámov so stopami po požiari, sekundárne zabudované pri prestavbe komínového telesa v podstreší, zrejme vo funkcii prekladov. Pôvodne tvorili pravdepodobne súčasť drevených stropov.[14] Ich existencii by zodpovedali aj kapsy po záhlaviach pôvodného trámového stropu, nájdených na viacerých miestach v hmote muriva krovu a fragmenty vápennej omietky s nátermi v priestore nad súčasnou úrovňou rubu klenieb.

Pohľad do južného traktu suterénu s neomietnutým kamenným murivom a zaklenutím, v strede sekundárne podmurovaný klenbový pás, zdroj: Archív KPÚ PO, Pamiatkový výskum – Norma Urbanová 1978.

Pohľad do zaklenutého podzemného priestoru neznámeho objektu (asi kaplnky) v blízkosti kaštieľa, autorka foto: M. Janovská (rok 2019).

Pôvodne mohol kaštieľ predstavovať dispozičný trojtrakt ale s opačným – kolmým radením traktov, než je tomu dnes – v smere sever – juh, kolmo k cestnej komunikácii, prebiehajúcej po južnom obvode areálu. To by zodpovedalo aj zaužívanej typológii renesančných kaštieľov, stavaných na území Slovenska v období 16. a 17. storočia. Na pôvodnú časť klenby vo východnej časti severného traktu suterénu a zmenu medzitraktovej steny poukazuje starší klenbový pás, ako aj fragmenty zaklenutia pôvodne vo vyššej výške v severozápadnom rohu severného traktu.

Vyššie uvedený archívny zápis o nedostatku finančných prostriedkov mohol spôsobiť, že stavba trvala dlhší čas, čo sa prejavilo aj v nejednotnom výraze otvorov posledného podlažia oboch nárožných kruhových bášt. Zatiaľ čo juhozápadná veža má v poslednom podlaží vo vnútornom obvode dva štrbinové (dnes zamurované) otvory v podobe kľúčovej strieľne s rozšírenou spodnou časťou v tvare kruhu, juhovýchodná veža má vo vnútornom obvode päť širších (dnes taktiež zamurovaných)

14 Analógie trámových stropov boli nájdené v okolí, napr. v kaštieli v Brezovici či v Šarišských Dravciach.

otvorov s rovným prekladom pôvodne z drevenej dosky, dnes už iba v podobe odtlačkov alebo obhorených dosiek. Vzhľadom na strieľne a ich orientáciu na vstup a prístupovú cestu predpokladáme, že kaštieľ mal pôvodne aj obranný charakter. Veže mali pravdepodobne drevené rovné stropy a jednotlivé podlažia sprístupnili vnútornými schodmi v hrúbke múrov.[15] Nie je vylúčený ani fortifikačný charakter schodiskovej veže v mieste súčasného vstupného rizalitu na severnej strane, kde sa zdokumentoval otvor vo forme kľúčovej strieľne. Mohlo by ísť aj o pozostatok staršej renesančnej atiky.[16]

Za rok ukončenia prvej stavebnej etapy môžeme považovať práve rok 1725, kedy bola dokončená aj juhovýchodná kruhová bašta, ako tomu napovedá aj dendrochronologické datovanie drevených prekladov z otvorov jej posledného podlažia.

Kristína Péchyová zomrela 26. mája 1744, preto Mikuláš Dessewffy požiadal Šarišskú stolicu, aby urobila obhliadku *„kaštieľa"*. Podľa písomnej správy, ktorú vyhotovili zástupcovia stolice 20. novembra 1744, bol skúmaný objekt dvojpodlažný a nachádzal sa v dezolátnom stave. Dokladá to aj stav muriva so stopami po požiari, zachytenými v sondách a výrazné trhliny v murive. Celkový opis dispozície objektu po jeho postavení zdokumentoval podrobne archívny výskum,[17] ale dnešná identifikácia priestorov vzhľadom na vyššie uvedené je nemožná.

Mikuláš Dessewffy v testamente z 2. septembra 1747 *„kaštieľ Petra Dessewffyho"* v Krivanoch v hodnote 2 000 zlatých spolu s pozemkami v Krivanoch odkázal synovi Samuelovi Dessewffymu (1711 – 1776).[18] Cena *„kaštieľa"* bola pritom rovnaká ako v roku 1725, čo by mohlo naznačovať, že do prestavby narušeného horného podlažia neinvestoval žiadne prostriedky. Zrejme dal len zabezpečiť praskliny, aby nedošlo k väčšiemu poškodeniu.

---

15 Viacero spoločných znakov s Krivanmi vykazuje kruhová veža jasne obranného charakteru kaštieľa v Červenici pri Sabinove – a to najmä s juhozápadnou vežou – existencia štrbinových strieľní a vnútorných schodísk vo veži.

16 Ako analógia spomedzi kaštieľov Šariša by mohla poslúžiť Demjata (renesančný kaštieľ s atikou a podstreším so strieľňami). Môžeme konštatovať, že v šarišskej oblasti mohli byť na kaštieľoch veľmi subtílne atiky, ktoré vychádzali z korunnej rímsy do priestoru nad strechou. Ich výška, vo vzťahu k hmote kaštieľa, bola minimálna, aby čiastočne zakrývala strechu, vzhľadom na horizontálny koncept šarišských kaštieľov. DUŠENKOVÁ, Eva. *Renesančné kaštiele v Šarišskej stolici.* Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2007, s. 255. Existenciu takejto atiky nemôžeme vylúčiť ani v prvotnej neskororenesančnej stavbe v Krivanoch.

17 Vstupnú časť tvoril pitvor s dreveným stropom, odkiaľ sa šlo na poschodie do pitvora a izieb, ale všetky miestnosti boli opustené, pretože v stenách sa dali vidieť praskliny a hrozilo, že to celé spadne. Zásadnú opravu si vyžadovali aj nové schody na poschodie. Pod stavbou sa rozprestieralo sedem dobrých pivníc. Z hornej strany *„kaštieľa"* stáli nasledovné drevené budovy v zlom stave: maštaľ, vozovňa s dvomi svetlicami, komôrka, pitvor alebo kuchyňa a stajňa s vozovňou. Pri *„kaštieli"* sa rozkladala záhrada v dolnej časti s murovanou okrúhlou *„starobou poznačenou"* kaplnkou. Nad tým bol umiestnený majer s drevenými hospodárskymi budovami. MNL – OL, f. DCsLACsÁLI (P 86), Archivum Eperjesiense, csomó 33, fasc. K.I.92, no. 66.

18 MNL – OL, f. DCsLACsÁLI (P 86), Archivum Eperjesiense, csomó 4, fasc. C.I.19, no. 80. SZLUHA, Márton. *Felvidéki nemes családok II. Sáros Turóc vármegye nemes családjai.* Budapest : Heraldika Kiadó, 2008, s. 144, 145.

Barokovú prestavbu, datovanú do obdobia druhej polovice 18. storočia (1763 – 1783), by sme preto mohli stotožniť s komplexnou opravou – prestavbou kaštieľa čisto na obytné účely. Ako iniciátor prestavby by prichádzal do úvahy syn Samuela Dessewffyho, barón a neskôr gróf Štefan Dessewffy (1736 – 1785), ktorý v roku 1763 dostal od otca kaštieľ v Krivanoch, aby mohol viesť samostatnú domácnosť a naučil sa hospodáriť.[19] Po smrti otca prevzal všetky jeho majetky, ale bol natoľko zadlžený, že už rok na to uvalili na celé dedičstvo nútenú správu a v priebehu roku 1778 sa začali robiť súpisy všetkých hnuteľností a nehnuteľností. Aby sa podarilo amortizovať dlhy, správcovia založili 31. októbra 1778 jeho majetok v Krivanoch Anne Péchyovej (1711 – 1788),[20] ktorá sa po uzavretí zmluvy presťahovala do Krivian z barokového kaštieľa v Hanušovciach nad Topľou, ktorý dal postaviť jej nebohý manžel Tomáš Dessewffy, bratranec nebohého Samuela Dessewffyho, Štefanovho otca.[21]

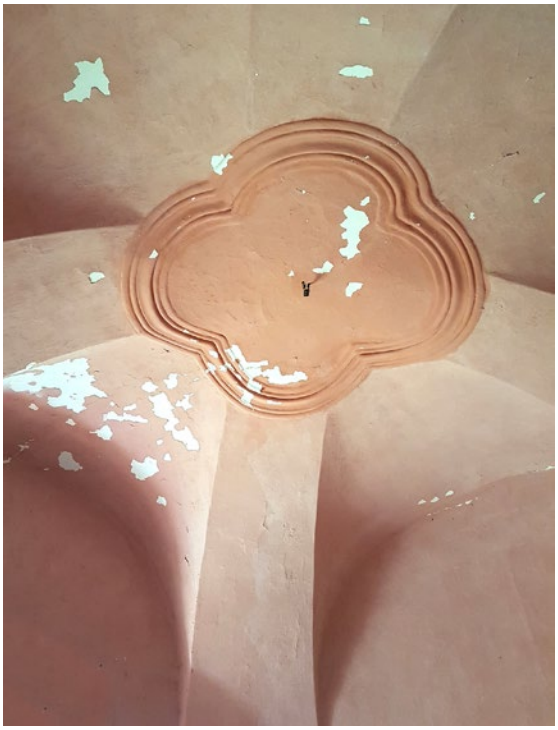

Kláštorná klenba v nárožnej veži so štukovou výzdobou v podobe štvorlistu, autorka foto: M. Janovská (rok 2019).

V súvislosti s prenájmom Anne Péchyovej 30. októbra 1778 dokončili súpis založeného majetku. V Krivanoch sa vtedy nachádzal murovaný *„kaštieľ“* na konci dediny v údolí pri rieke Torysa. Z niekdajšej východnej časti objektu už bolo vtedy vidieť iba základy. Zvyšná západná časť *„kaštieľa“* bola v dobrom stave, pričom jeho dĺžka bola jedenásť a pol siahy a šírka deväť siah a päť krokov. Na prízemie budovy sa vystupovalo po deviatich schodoch povedľa provizorskej svetlice, panskej kuchyne a malom kuchynskom sklepe. Na bočnej strane prízemia rezidencie sa vchádzalo do dvojitého pitvora s dvomi dverami. Cez jedny dvere sa vkročilo do veľkej zaklenutej konečnej (možný preklad aj nárožnej) svetlice s tromi zamrežovanými

19 SZLUHA, Márton. *Felvidéki nemes családok II. Sáros Turóc vármegye nemes családjai.* Budapest : Heraldika Kiadó, 2008, s. 144, 145.

20 MNL – OL, f. DCsLACsÁLI (P 86), Archivum Eperjesiense, csomó 38, fasc. P.I.29. MNL – OL, f. Dessewffy család levéltára Processualia (P 92), Series I. A család által lajstomozott perek, csomó 7, fasc. LXIX, no. 9. SZLUHA, Márton. *Felvidéki nemes családok II. Sáros Turóc vármegye nemes családjai.* Budapest : Heraldika Kiadó, 2008, s. 132, 133.

21 MNL – OL, f. Dessewffy család levéltára Possessionaria (P 89), csomó 4, tétel 10, rok 1739. SZLUHA, Márton. *Felvidéki nemes családok II. Sáros Turóc vármegye nemes családjai.* Budapest : Heraldika Kiadó, 2008, s. 132, 133, 144, 145.

oknami a jednou starou okrúhlou žltou kachľovou pecou. Na bočnej strane sa smerom do dvora otvárali dvere do druhej svetlice s dobrou modrou okrúhlou kachľovou pecou s talianskym komínom[22] a jedným oknom. Z už spomenutej konečnej svetlice sa išlo do ďalšej tretej pokračujúcej menšej nezaklenutej svetlice so zelenou okrúhlou kachľovou pecou a jedným oknom. Potom sa pokračovalo priamo do štvrtej svetlice s dverami do spomenutého pitvora. V štvrtej svetlici bolo jedno okno, zelená okrúhla kachľová pec a vstavaná skriňa. Zo štvrtej svetlice sa vstupovalo aj do záchodu a ďalšími dverami do piatej svetlice s dvomi oknami so zelenou kachľovou pecou a vstupom do pitvora. Uvedená piata svetlica tvorila koniec kaštieľa na východnej strane. Z viackrát spomenutého pitvora postaveného na spôsob chodby sa išlo po kamenných schodoch na prvé poschodie. Do veľkej paloty[23] s dreveným stropom a tromi oknami sa vchádzalo pomedzi kamenné stĺpy. Z paloty bez kachľovej pece sa vstupovalo do veľkej konečnej svetlice na východnej strane s talianskym komínom, dvomi prázdnymi oknami a dreveným stropom. Priestor v tom čase poslúžil ako sklad potravín. Odtiaľ sa vkročilo do ďalšej svetlice s dvomi prázdnymi oknami a dvomi dverami v dezolátnom stave. Pred prvé poschodie smerom k dvoru predstavali chodbu na kamenných stĺpoch bez zaklenutia. Talianska strecha[24] *„kaštieľa"* sa nachádzala v primeranom stave. Rezidenciu obklopoval areál budov. Na východnej strane stál nový doskový plot s drevenou vstupnou bránou. K bráne sa pripájal drevený chliev, dve stajne, vozovňa, jedna svetlica a pitvor. Za cestou smerom do Torysy v ovocnej záhrade existoval drevený majer.[25]

Zo zápisu je zrejmé, že kaštieľ ako celok neopravili a zrejme bol v tom čase neobývaný, v podobe ruiny. Nedá sa vylúčiť, že obnovy sa dočkal, až keď ho obývala Anna Péchyová, možná donátorka barokovej prestavby. Dosvedčovala by to absencia stavby na prvom vojenskom mapovaní obce, ale aj dendrochronologické datovanie dreva, pochádzajúceho vzhľadom na dlaby zo staršieho krovu (1782/83).

V rámci prestavby pozmenili orientáciu traktov do podoby dvojtraktu v kolmom smere a vybúrali staršie priečky. Tomu zodpovedalo aj nové zaklenutie obytných priestorov,[26] pričom klenby reprezentačných miestností doplnili výzdobou v podobe štukových zrkadiel. Do tohto obdobia radíme tiež zaklenutie nárožných veží kláštornými klenbami a ich prebudovanie na obytnú funkciu pravdepodobne zrušením vnútorných schodov a sprístupnením miestností z jednotlivých podlaží. Prestavbu doznalo aj vnútorné schodisko z prízemia na poschodie, ktorého dnes neexistujúcu polohu už iba predpokladáme. Na základe archívnych fotografií i sondážneho výskumu došlo k zisteniu, že priestor vstupného rizalitu mal na západnej strane pôvodne otvor. Mohlo ísť buď o otvorené zádverie, alebo o priestor schodiska, resp.

---

22 Pojmom taliansky komín sa označoval krb s výtvarne spracovanou obrubou ohniskového otvoru.

23 Palota v dobovej slovenskej terminológii označovala najväčšiu a najreprezentačnejšiu miestnosť kaštieľa či kúrie.

24 Pod týmto pojmom sa rozumela manzardová strecha.

25 MNL – OL, f. DCsLACsÁLI (P 86), Archivum Eperjesiense, csomó 5, fasc. D.I.1.

26 Tvar valených klenieb s lunetami a krížové klenby s vytiahnutými hrebienkami by mohli vypovedať ešte o neskororenesančnom duchu – nie je preto vylúčené, že boli prispôsobené starším zachovaným klenbám z predchádzajúceho obdobia.

schodiskovej veže, keď schodiskové rameno pokračovalo západným smerom na poschodie. Nie je vylúčené, že išlo o starší vstup do kaštieľa. Na východnej fasáde na poschodí boli tri okenné osi, ktoré by nasvedčovali existencii veľkej izby, do ktorej sa vstupovalo z chodby na stĺpoch, čo by mohli predstavovať nárožné piliere vstupného portika na poschodí (jeho omietané maľované piliere sú zachované v podstreší). V tomto období objekt pravdepodobne dostal aj nové zastrešenie.

Anna Péchyová zomrela desať rokov po podpísaní nájomnej zmluvy, ktorej platnosť bola uzavretá na dvadsať rokov. Keďže nemala žiadne deti, zrejme po dohode s jej príbuznými a po finančnom odškodnení získal kaštieľ gróf František Dessewffy (1754 – 1823), žijúci v Edelény a Hanušovciach nad Topľou. Františkov prastarý otec bol bratom starého otca zadlženého Štefana Dessewffyho. František zostal napriek uzavretiu manželstva bezdetný, a preto sa podľa jeho testamentu z 26. novembra 1814 mal dedičom jeho panstiev, vrátane Krivian, stať gróf František ml. Dessewffy (1798 – 1868), vnuk spomenutého Štefana.[27]

Po smrti Františka Dessewffyho jeho majetok dočasne spravoval otec Františka ml. Dessewffyho – gróf Samuel Dessewffy (1768 – 1847). Dňa 1. augusta 1839 vo Finticiach uzavrel so svojimi tromi synmi dohodu, na základe ktorej František ml. dostal do árendy majetok v Krivanoch. Na základe Samuelovho testamentu z 15. júna 1844 mal prevziať nielen panstvá nebohého Františka, ale aj Fintice s kaštieľom.[28] Keďže napokon nadobudol niekoľko kaštieľov, Krivany zostali nesídelnou lokalitou a nedali sa očakávať väčšie stavebné úpravy.

František ml. Dessewffy bol ako majiteľ kaštieľa doložený ešte v roku 1852 a zrejme niekedy po tomto roku predal alebo na základe inej majetkovej výmeny alebo rodinnej postupnosti prenechal kaštieľ v Krivanoch Augustínovi Bornemiszovi (1820 – 1862). Rodina Dessewffyovcov v Krivanoch bývala až do roku 1857.[29] Podľa genealogických údajov bol Augustín Bornemisza s Dessewffyovcami rodinne spriaznený – jeho sestra Apolónia bola vydatá za Františka Dessewfyho z Kamenice (1797 – 1856). Augustín Bornemisza sa v roku 1844 v Prešove oženil s Veronikou Péchyovou (1821 – 1894), ktorá sa po jeho smrti stala dedičkou majetkov a v roku 1869 už bývala v kaštieli v Krivanoch spolu so svojimi deťmi (Agnesou, Jelou-Jolanou a Ľudovítom). Kaštieľ, popisné číslo domu 6, bol poschodový, mal päť izieb, predsieň,

27 MNL – OL, f. DCsLACsÁLI (P 86), Archivum Eperjesiense, csomó 5, fasc. D.I.1. MNL – OL, f. Dessewffy család levéltára Familiaria (ďalej DCsLF) (P 88), csomó 1, series I., Regestrata no. 1. SZLUHA, Márton. *Felvidéki nemes családok II. Sáros Turóc vármegye nemes családjai.* Budapest : Heraldika Kiadó, 2008, s. 132, 133, 144-147.

28 MNL – OL, f. DCsLACsÁLI (P 86), Archivum Eperjesiense, csomó 6, fasc. D.I.12; csomó 7, fasc. D.I.22. MNL – OL, f. DCsLF (P 88), csomó 1, series I., Regestrata no. 1. SZLUHA, Sáros vármegye, s. 146, 147.

29 Konkrétne v obci býval Ignác Dessewffy (*1815) s manželkou Alojziou Roskányiovou a deťmi Pavlom, Ladislavom, Kornéliou, Máriou, Annou a Viktóriou. V druhej kúrii žil Ján Jozef Dessewffy (1800 – 1883) s treťou manželkou Tini (1809 – 1899) a deťmi Baltazárom, Apolóniou, Ernestínou, Jánom Nepomukom, Gejzom a Ferdinandom. Okrem nich v Krivanoch bývali aj Eugen a Koloman Dessewffyovci s rodinami. Štátny archív (ŠA) Prešov, fond Šarišská župa (ŠŽ). Súpisy obyvateľstva. Súpis obyvateľov 1857, obec Krivany.

kuchyňu, komoru, dve pivnice a patrili k nemu hospodárske budovy – dve kôlne, dve maštale a stodola.[30]

Práve Bornemiszovci mohli byť po polovici 19. storočia aktérmi veľkej klasicistickej prestavby, ktorá mala charakter modernizácie s cieľom úpravy pre obytné účely v duchu dobových predstáv. Išlo o rozsiahlu prestavbu, čo sa odrazilo najmä v zmenách dispozície. V južnom trakte suterénu boli vsadené nové valené klenby, čím došlo k zvýšeniu úrovne podláh prízemia. Do severného traktu suterénu sa vstupovalo novo prebúraným schodiskom na východnej strane. Premurovali aj obvodové murivá v severozápadnej časti severného traktu suterénu. Zmenila sa poloha schodiska medzi prízemím a poschodím, ktoré bolo umiestnené v severozápadnom rohu severného traktu – v polohe ako je dnes, ale s opačným sklonom (dodnes sa zachoval jeho odtlačok spolu s drevenou doskou podlahy alebo schodiskového stupňa). Dnešnú podobu dostal predstúpený rizalit na severnej strane, ktorý sa stal vstupom s novoosadeným kamenným portálom. Na východnej a západnej strane od rizalitu existovali v tom čase ešte prístavby (na západnej strane s pultovou strechou), zachytené na katastrálnej mape Krivian z roku 1866. Na základe predbežných sond je pravdepodobné, že v tomto období vznikla aj maliarska výzdoba klenieb, vrátane štukových zrkadiel a stien, objavená v dvoch miestnostiach prízemia. Zmenili sa aj dverné otvory, o čom svedčia zachytené klasicistické kazetové dverné výplne s typickými rozetami (úchytkami) a kovaním.[31] Prestavba sa dotkla hlavne poschodia, kde staršie drevené trámové stropy nahradili tehlovými pruskými klenbami na klenbových pásoch, prechádzajúcich do zvislých prípor. Zmenila sa aj dispozícia, postavili sa nové priečky a prestavali komínové telesá, ktoré mali osadené nové vymetacie kované dvierka (niekoľko z nich sa zachovalo dodnes). Tieto zmeny mali určite vplyv aj na zastrešenie objektu a vybudovanie nových komínových telies v podstreší. V rámci obnovy sa objekt kompletne prefasádoval. V súvislosti s novou plastickou výzdobou fasád v podobe rámovaní sa pristúpilo aj k úpravám okenných otvorov, ktoré sa týkali zmeny ich výšok, polohy a zjednotenia ich veľkosti. Výtvarné dvojfarebné stvárnenie fasády vo forme sgrafita našlo odraz aj na povrchu komínov.

Veronika Péchyová ešte počas svojho života previedla rezidenciu na svojho syna Ľudovíta Bornemiszu (1854 – 1925), vlastníka skúmanej budovy v roku 1883,[32] s ktorým sa spájajú ďalšie úpravy kaštieľa, označované ako neoslohové, na prelome 19. a 20. storočia. Ľudovít v Krivanoch býval a s manželkou Margitou Péchyovou (1860 – 1948) sa im tu narodilo osem detí. Kaštieľ neskôr zdedili synovia Koloman (1886 – 1955) a Mikuláš (1890 – 1960) Bornemiszovci.

V interiéri došlo k prestavbe schodiska medzi prízemím a poschodím, ktoré otočili a nadobudlo súčasnú orientáciu. Z tohto obdobia pochádza aj dekoratívne

30 ŠA Prešov, fond ŠŽ, Sčítanie obyvateľstva 1869, hárky obce Krivany, inventárne číslo (inv. č.) 68. SZLUHA, Márton. *Felvidéki nemes családok II. Sáros Turóc vármegye nemes családjai.* Budapest : Heraldika Kiadó, 2008, s. 100, 101.

31 Pozri poznámku 5.

32 ŠA Prešov, fond Katastrálny meračský úrad v Prešove, škatuľa (ďalej šk.) 92, inv. č. 425, 429, 433. SZLUHA, Márton. *Felvidéki nemes családok II. Sáros Turóc vármegye nemes családjai.* Budapest : Heraldika Kiadó, 2008, s. 104, 105.

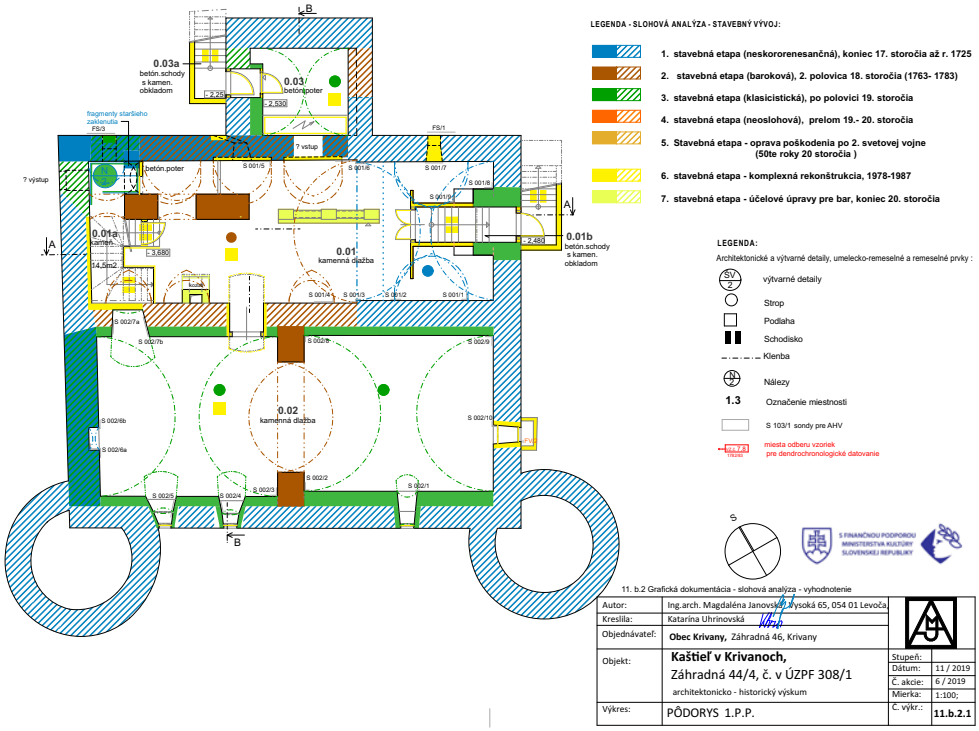

Slohová analýza stavebného vývoja suterénu.

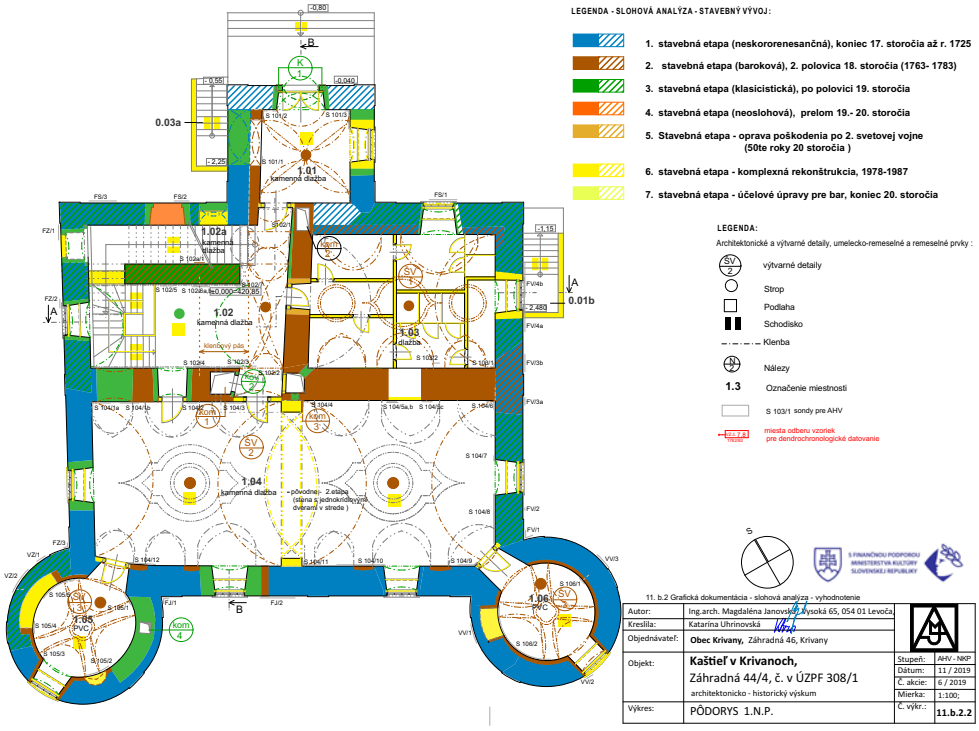

Slohová analýza stavebného vývoja prízemia.

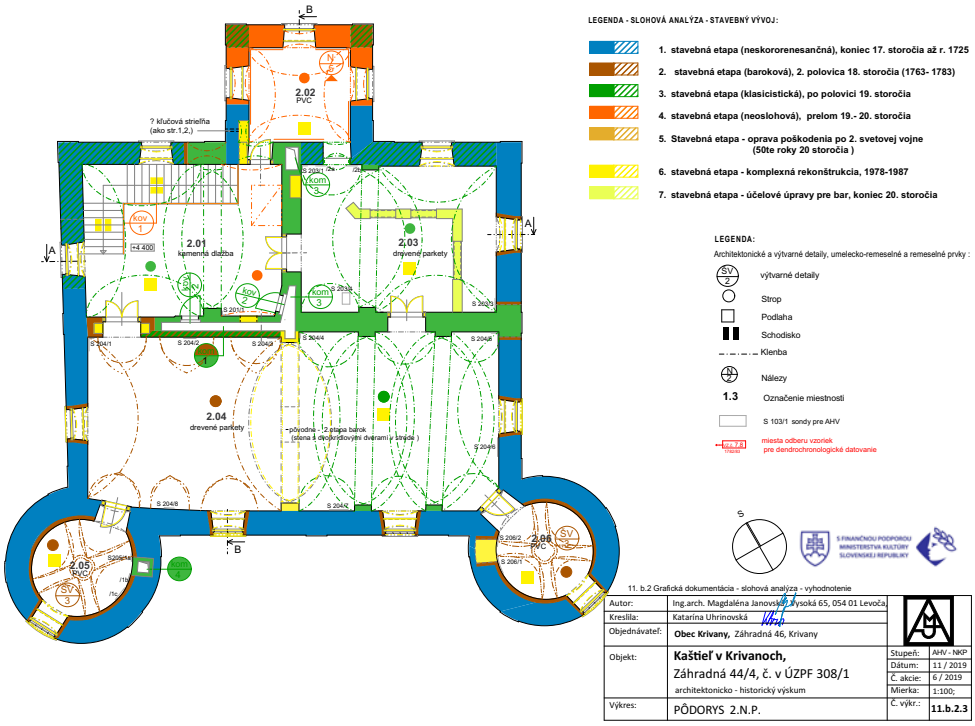

Slohová analýza stavebného vývoja prvého poschodia.

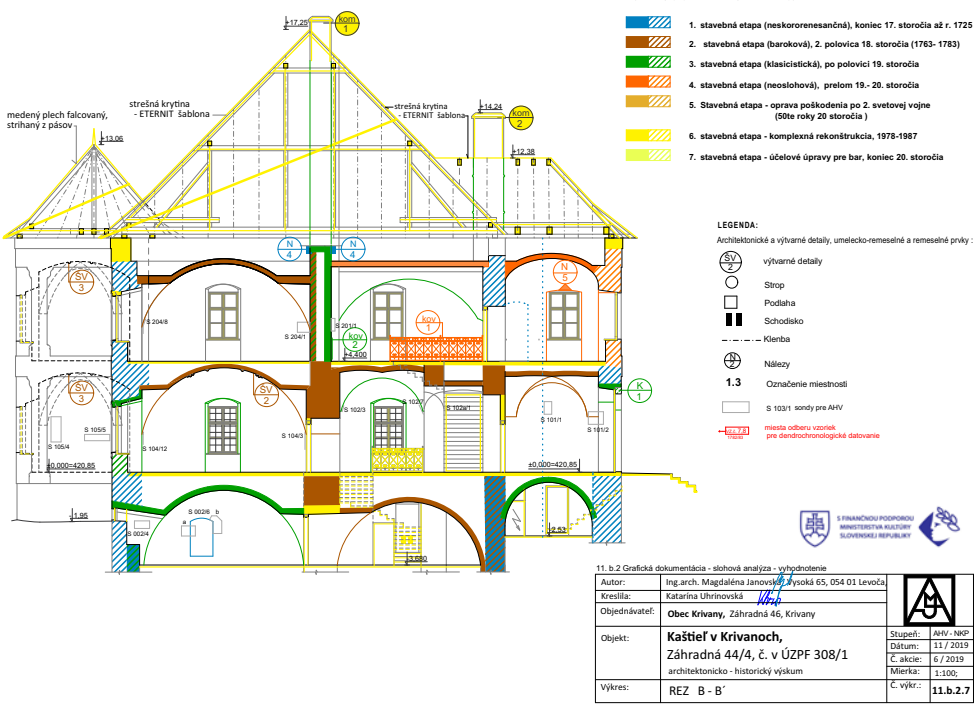

Slohová analýza stavebného vývoja – priečny rez.

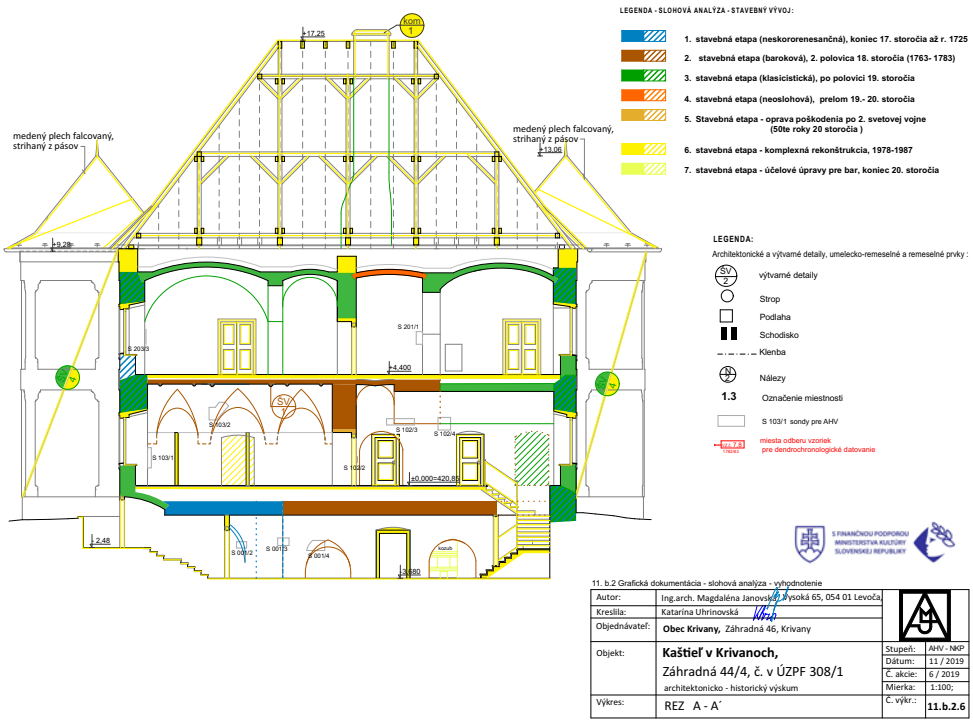

Slohová analýza stavebného vývoja – pozdĺžny rez.

kované zábradlie tohto schodiska. V jeho severozápadnom rohu na poschodí vstavali suchý záchod so šachtou, pričom schodiskové rameno zúžili o túto časť. Druhý, dnes už zrušený záchod, vytvorili na začiatku 20. storočia a mal podobu polkruhovej prístavby na východnej strane vstupného rizalitu na prízemí. Okrem toho na poschodí uzavreli celý vstupný rizalit. Priestor, ktorým asi v minulosti viedli schody do podstrešia (pravdepodobne vo forme dreveného strmého dvojramenného schodiska), zaklenuli plytkou plackou s maliarskou výzdobou. Výstup do krovu preorientovali do východnej časti severozápadného schodiskového priestoru, ktorý zaklenuli plytkou segmentovou klenbou so vstupným otvorom. Zásadnou zmenou prešli fasády, ktoré nadobudli eklekticistický výzor s mohutnou profilovanou korunnou rímsou, vrátane výmeny okenných výplní a zmeny ich členenia.

Rodina Bornemiszovcov kaštieľ vlastnila až do roku 1946, kedy ho rozhodnutím Zboru povereníkov z 27. mája 1946 skonfiškovali a budovu pridelili pre potreby Povereníctva školstva a kultúry.[33] Posledný majiteľ Koloman Bornemisza s manželkou Helenou (Ilonou), rodenou Kheberich,[34] bývali v dolnej časti budovy až do roku 1951. Jeho brat Mikuláš Bornemisza sa vtedy zdržiaval na neznámom mieste.[35] Po

33 ŠA Prešov, fond Štátny stavebný úrad v Prešove (ŠSÚP), inv. č. 2262.
34 ŠA Prešov, fond Okresný ľudový súd v Sabinove (OĽSS), inv. č. 1147.
35 ŠA Prešov, fond OĽSS, spis č. 2592/47. Mikuláš Bornemisza zomrel v roku 1960 v Maďarsku.

konfiškácii v roku 1947 tu sídlila Štátna detská opatrovňa.[36] V nasledujúcom roku pre účely pozemkovej reformy skonfiškovali aj záhradu, lesné pozemky zobrali do dočasnej nútenej správy ešte v septembri roku 1945.[37] V tom čase bol už objekt značne poškodený, keďže počas prechodu frontu v januári 1945 zasiahol strechu na juhovýchodnej strane granát. Nebola opravená, len prekrytá doskami, vplyvom čoho do horných miestností zatekalo, rozpadávali sa rímsy pod strechou, aj murivo stien. Po roku 1951 sa v budove na poschodí nachádzala materská škôlka a národná škola, od roku 1958 Osemročná stredná škola (OSŠ). Miestnosti na prízemí využívala Strojná a traktorová stanica v Krivanoch ako sklady, pivničné priestory zase Jednotné roľnícke družstvo ako sklad repy a zemiakov.[38] Hoci sa objekt pamiatkovo chránil, pod vplyvom využitia sa jeho stav zmenil na katastrofálny. Komisia, menovaná z iniciatívy Miestneho národného výboru v Krivanoch, riaditeľstva OSŠ v Krivanoch a Odboru školstva a kultúry Okresného národného výboru v Sabinove v roku 1958 vykonala obhliadku kaštieľa a na jej základe navrhla urobiť všetky možné opatrenia pre opravu budovy. V 60. rokoch 20. storočia využívala stavbu škola a na prízemí existovala aj predajňa mäsa. Účelové úpravy dispozície a opravy poškodení po druhej svetovej vojne v 50. rokoch 20. storočia sú vzhľadom na mladšie úpravy, ktoré ich odstránili, neidentifikovateľné.

V roku 1978 bol Projektovým ústavom kultúry, stredisko Prešov, pod vedením Normy Urbanovej na objekte vykonaný pamiatkový výskum. Na základe jeho výsledkov sa v rokoch 1978 – 1987 pod investorom Krajský ústav štátnej pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody (KÚPŠSOP) Prešov realizovala komplexná rekonštrukcia objektu a po jej ukončení mal slúžiť ako kultúrny dom a na verejné účely.[39] Išlo o veľmi radikálnu obnovu, ktorá sa stala rozhodujúcou pre súčasný stav a podobu kaštieľa, keďže z hľadiska metodiky obnovy došlo k viacerým nenapraviteľným chybám. Zničili sa mnohé výtvarné detaily, originálne konštrukcie, povrchy a slohovo hodnotné vrstvy. Odstránila sa eklekticistická fasáda z prelomu 19. a 20. storočia, pričom nedošlo k obnove pôvodnej štukovej klasicistickej výzdoby na základe nálezov originálnych prvkov (štukové pilastre, plastická profilovaná korunná rímsa), zdokumentovaných v pamiatkovom výskume, ale k rekonštrukcii – jej odborne polemickej replike, s odstránením všetkých starších omietkových vrstiev.

Nálezy maliarskej výzdoby klenieb a stien neboli vyhodnotené a podrobené výskumu, čo mohlo mať za následok ich úbytok. Odstránili sa pôvodné výplňové konštrukcie okien a dverí, pričom pozmenili aj ich veľkosť a tvar – polkruhovo zakončené okná so segmentovými podkasanými záklenkami na poschodí, ktoré odpovedali interiérovým úpravám z obdobia klasicizmu, nahradili pravouhlými. Vnútri budovy sa kvôli zmene účelu stavby urobili dispozičné zmeny. Vybúrali sa celé deliace steny a zo statických dôvodov ich nahradili iba klenbové pásy, čím sa vytvorili dnešné veľké sály v južnom trakte na prízemí a poschodí objektu. Po-

36 ŠA Prešov, fond ŠSÚP, inv. č. 2731.

37 ŠA Prešov, fond Riaditeľstvo štátnych lesov a majetkov v Solivare, šk. 8, konfiškáty č. 256.

38 Archív Pamiatkového úradu v Bratislave, fond Inventár KÚŠPSOP Prešov (1947) 1960 – 1991. Krivany kaštieľ – korešpondencia 1947 – 1981, šk. 32. Zápisnica z 5. 2. 1958.

39 Rekonštrukciu vykonala Stavba, výrobné družstvo Prešov. Projekt spracoval Projektový ústav spotrebných a výrobných družstiev v Bratislave.

zmenili sa schody z exteriéru do suterénu – vonkajšie schodisko bolo realizované v kolmom smere na jeho vnútorné smerovanie – pozdĺž fasády. Prebúrala sa klenba a vytvorili sa nové schody z prízemia do suterénu na západnej strane severného traktu, ktorých zábradlie vyhotovili ako zváranú kópiu staršieho nitovaného zábradlia z poschodia kaštieľa. Schodisko medzi prízemím a poschodím sa rozšírilo po odbúraní suchého záchodu v severozápadnom rohu[40] a po odstránení schodov do podstrešia z poschodia. Pri rekonštrukcii starší (nepôvodný) manzardový krov z prelomu 18. a 19. storočia nahradili vysokým sedlovým (valbovým) krovom a taktiež premurovali nadstrešnú časť komínov. Odtlačok pôvodného sklonu strmšej valbovej strechy sa zachoval v podstreší na klasicistickom komínovom telese nad rizalitom. Jeho ozdobná rímsa spolu so sgrafitovou výzdobou (režná a biela omietka) v podstreší svedčia o tom, že bol v minulosti nad strechou.

Opravilo sa aj oplotenie kaštieľa a zrealizovali sa sadové úpravy v parku, prístupové chodníky k objektu a vyrovnávacie schody s nástupnou plochou pred vstupom. Doplnilo sa oplotenie v podobe kamenného múru s dvojkrídlovou kovovou bránkou na západnej strane, čím sa okliešťený areál na západnej strane oddelil od zvyšku pôvodného areálu a niekdajšej vnútroareálovej komunikácie, ktorá sa stala miestnou komunikáciou.

Architektonicko-historický výskum realizovaný v roku 2019 najmä výsledkami sondážneho prieskumu pozmenil niektoré zistenia z výskumu z roku 1978:

Pamiatkový výskum, Urbanová 1978	**Architektonicko-historický výskum 2019**
Vznik stavby datuje do 1. tretiny 17. stor.	Vznik stavby záver 17. stor. až do r. 1725.
Klenby valené s lunetami sú vyhodnotené ako pôvodné súčasne so vznikom stavby – renesančné, rovnako to platí o interiérových stenách a celkovej dispozícii.	Väčšina klenieb je sekundárna. Dispozícia prešla radikálnymi zmenami v neskorších stavebných fázach.
Etapu z obdobia baroka neuvádza.	Išlo o významnú stavebnú etapu.
Sgrafitovú výzdobu, ako aj súčasnú rekonštruovanú výzdobu fasád priradzuje do obdobia vzniku stavby, t. j. do obdobia neskorej renesancie, a tým je nesprávne vyhodnotený aj vzťah plastickej výzdoby fasády k tvaru okien.	Sgrafitová výzdoba fasád aj komínov pochádza z obdobia klasicizmu, rovnako ako aj odstránené segmentové nadpražia okien.

40 Šachta suchého záchodu bola odstránená a ponechaná ako nefunkčný priestor, ktorého podhľad dnes tvorí nosná oceľová časť schodiska z prízemia na poschodie.

Ako druhú etapu udáva klasicistickú z prvej polovice 19. stor. Do tejto etapy kladie aj vznik eklekticistickej fasády na tehlovej plentáži. Túto považuje za ťažkopádnu a navrhuje ju odstrániť vrátane oblúkového nadpražia okien, ktoré navrhuje prinavrátiť do rovného tvaru.	Ide tu až o tretiu etapu z druhej pol. 19. stor. Vznik dnes odstránenej fasády kladieme do obdobia prelomu 19. a 20. stor., tvar okien pochádza zo staršej – klasicistickej etapy.

Možno konštatovať, že kaštieľ počas obdobia svojej existencie prešiel viacerými obnovami a zásadnými prestavbami, pričom ho opätovne znovu postavili z ruiny. Z pôvodnej neskororenesančnej stavby ešte s obrannými prvkami sa zachovali len murivá a malá časť klenieb. V architektonickom tvarosloví a zachovaných výtvarných a umelecko-remeselných prvkoch sa výraznejšie prejavujú mladšie, no napriek tomu hodnotné barokové, klasicistické a neoslohové úpravy, v rámci ktorých už objekt prispôsobili čisto obytnej funkcii. Na jeho kvalite a originalite sa však následne najviac podpísali mnohé, nie práve kvalitné a hodnotné prestavby a tiež nekultúrny vzťah, ktorý k nemu zaujala spoločnosť v minulých obdobiach (najmä v dôsledku politickej situácie po februári roku 1948). Obytná funkcia ustúpila v druhej polovici 20. storočia funkcii školského a kultúrno-administratívneho objektu, čo neskôr prispelo k značnej devastácii a degradácii, ktorú ešte dokonala radikálna obnova v 80. rokoch 20. storočia a reštitúcia objektu po revolúcii v roku 1989, keď kaštieľ majitelia prenajali pre účel discobaru.

Napriek tomu je kaštieľ, osadený v teréne v nadväznosti na park, neoddeliteľnou súčasťou historickej urbanistickej štruktúry obce, dnes už s dominantným postavením v jej centrálnej časti, hoci so značne okliešteným pôvodným areálom. Významné sú aj jeho hodnoty historicko-spoločenské vo vzťahu k jeho majiteľom – šľachte, ktorá si ho stavala alebo prestavovala ako svoje rodové sídlo, hoci bolo často aj nesídelné.[41] Spája sa najmä s dvomi rodmi – Dessewffyovcov a Bornemiszovcov, ktorí mali svoj podiel nielen na rozvoji obce, ale celého Šariša ako stoliční alebo štátni funkcionári.

Kaštieľ v Krivanoch zároveň tvorí dôležitú súčasť skupiny objektov, ktoré predstavujú príklad renesančného staviteľstva v Šariši. Svojou zachovanou pôvodnou hmotou sa typologicky radí do skupiny dvojvežových kaštieľov popri objektoch v Červenici pri Sabinove, Fričovciach, Finticiach či Šarišských Dravciach. Od uvedených kaštieľov sa líši tým, že nie je komponovaný v dominantne horizontálnom smere. Hodnotnú súčasť stelesňuje tiež dispozícia, dodnes čitateľná napriek mladším úpravám, ale aj horizontálne a vertikálne plastické členenie fasád, klenby a ich štuková výzdoba s doposiaľ neodkrytou maliarskou výzdobou, kamenné vstupné ostenie, komínové telesá a zachované fortifikačné prvky, odkazujúce na najstaršie obdobia jeho existencie.

41 Majitelia mali svoje honosné sídlo aj v kaštieli vo Finticiach.

V rámci porovnania s uvedenými stavbami sme identifikovali nasledujúce spoločné znaky:

ČERVENICA PRI SABINOVE

Pôvodná renesančná kruhová trojpodlažná veža v Červenici je taktiež bez zisteného suterénu a vzhľadom na prítomnosť strieľňových otvorov môžeme uvažovať aj o pôvodnej existencii atiky. Vo veži sa nachádza hviezdicová klenba.[42]
V prípade kruhovej veže v Červenici, jasne obranného charakteru, nachádzame veľa spoločných znakov s Krivanmi, najmä so západnou vežou kaštieľa v Krivanoch:

- štrbinové strieľne (v Červenici asi 40 rokov staršie datovanie strieľne so zarážkou, v Krivanoch kľúčová strieľňa),
- vnútorné schodiská vo veži, po ktorých v Krivanoch ostali niky alebo boli do nich vmurované komínové telesá,
- niky (napr. trojuholníková nika v prízemí v oboch kaštieľoch).

DEMJATA

Demjata s atikou a podstreším so strieľňami môže predstavovať príklad staršej podoby zatiaľ nepotvrdenej atiky aj v Krivanoch. Identické je aj zaklenutie priestoru so štukovou výzdobou, najmä príklad štvorlistu v zaklenutí veží v Krivanoch.

FINTICE

Majiteľom panstva boli od polovice 18. storočia Dessewffyovci. Ide o rovnakých vlastníkov oboch sídel. Fintice predstavujú veľmi významné sídlo Dessewffyovcov, ktorému dávali prednosť pred jednoduchšími a menej reprezentatívnymi Krivanmi. Preto je potrebné ich vnímať aj ako možný vzor mladších prestavieb kaštieľa v Krivanoch. Spoločné znaky nachádzame najmä v podobe oboch kaštieľov na vyobrazeniach z prelomu 19. a 20. storočia:

- zastrešenie s komínmi a manzardovou strechou, bočné rizality so sedlovou valbovou strechou,
- oblúkové nadpražia okien s podkasaním vo Finticiach sú analógiou s pôvodným tvarom okien v Krivanoch (odstránených v 80. rokoch 20. storočia – v šiestej stavebnej etape).

FRIČOVCE

Spoločné charakteristiky s kaštieľom v Krivanoch:

- trojtraktová dispozícia (výskumom potvrdená v renesančnej stavebnej fáze),
- kľúčové strieľne a štrbinové otvory,
- postupné budovanie veží.

---

42 Voľná analógia strieľní v podstreší veže, kde bola opierka pre hákovnicu datovaná do roku 1656. Za poskytnutú výskumnú dokumentáciu kaštieľa z roku 2012 ďakujú autori Mgr. Michaele Haviarovej, autorke výskumu.

HANUŠOVCE NAD TOPĽOU

Tzv. malý kaštieľ dal v roku 1564 výrazne prestavať Štefan Soós, čím sa vytvorila jednoposchodová bloková budova s okrúhlou vežou. Objekt tak získal pevnostno-obranný charakter.[43]
Spoločné znaky s kaštieľom v Krivanoch:

- identické zaklenutie a pôdorys schodiskovej haly,
- orientácia schodiska pri stene,
- nárožná veža.

ŠARIŠSKÉ DRAVCE

Aj v tomto prípade nachádzame analógie s kaštieľom v Krivanoch, a to v stvárnení vstupného portika dostavaného koncom 18. storočia a zachovaného dreveného trámového stropu s vročením 1700 – analógia s nálezom drevených, sekundárne zamurovaných, trámov v komíne v podstreší v Krivanoch. Aj tvar striech v oboch prípadoch je totožný.

VEĽKÝ ŠARIŠ

Dvojica nárožných kruhových veží poschodového kaštieľa je taktiež analógiou k nárožným vežiam v Krivanoch.

43 JANURA, Tomáš. Formovanie dvoch kaštieľov v Hanušovciach nad Topľou v dôsledku zmien vlastníckych pomerov panstva. In Diana DUCHOŇOVÁ – Tünde LENGYELOVÁ (eds.). *Historik na cestách : Jubileum Viliama Čičaja.* Bratislava : Historický ústav SAV, 2018, s. 149-151.

VYŠNÉ KOŠICE – MAJETOK KOŠIČANOV SAMFLEBENA, OBLA A ICH POTOMKOV V 13. AŽ 14. STOROČÍ[1]

Drahoslav MAGDOŠKO

Abstract: ***Upper Košice - property of Košice Samflebens, Obls and their descendants in the 13th to 14th centuries.*** From the second half of the 13th century to the second half of the 14th century, Upper Košice is mentioned as property adjacent to the north-western boundary of the Košice district (cadaster). The written records record the stage during which the area in question gradually came into the ownership of a number of citizens of Košice, who came from two leading local families, until the city itself became its sole owner (after 1347). Although we have sporadically confirmed other rural properties of members of the Košice city elite from this period, the case of Upper Košice is specific due to the interplay of several factors. It was an area located directly in the vicinity of the city district, its continuous private holding is documented for several generations from the first named mentions of citizens of Košice, and some owners of Upper Košice held the highest position of self-government of Košice, that of judge. The extent of use of this area by its owners was still unknown (the issue of existence of settlement). Lack of clarity was also actuated by the still existing remains of the local relatively mysterious castle (on the hill called Hradová, i. e. Castle Hill). The following study therefore summarizes and analyzes the period references to the circumstances of ownership of Upper Košice in this period.

Keywords: Middle Ages. Košice. Upper Košice. Hradová Hill. Urban elite. Auridatores.

Od druhej polovice 13. storočia do druhej polovice 14. storočia sa ako majetok susediaci so severozápadnou hranicou chotára Košíc zmieňujú Vyšné či Horné Košice. Písomné zmienky zaznamenávajú etapu, počas ktorej predmetné územie patrilo postupne niekoľkým košickým mešťanom, pochádzajúcim z dvoch popredných miestnych rodov, pokým sa jeho výlučným vlastníkom nestalo samotné mesto. Sporadicky síce máme dosvedčené aj iné vidiecke majetky príslušníkov dobovej košickej mestskej elity, no prípad Vyšných Košíc je špecifický kvôli súhre niekoľkých faktorov. Išlo totiž o územie ležiace priamo v susedstve mestského chotára, jeho kontinuálna súkromná držba je doložená po niekoľko generácií od prvých menovitých zmienok o košických hosťoch, resp. mešťanoch, pričom niektorí vyšnokošickí majitelia zastávali najvyšší post samosprávy mesta Košice, ten richtársky. A keďže okolnosti príslušného vlastníctva dosiaľ neboli preskúmané, nasledujúca štúdia sumarizuje a analyzuje dobové zmienky k tejto úzkej téme. Zaujímať nás pritom

1 Štúdia vznikla v rámci riešenia projektu APVV-16-0383 *Komplexný pamäťový portál a historický atlas miest Slovenska (Bratislava a Košice).*

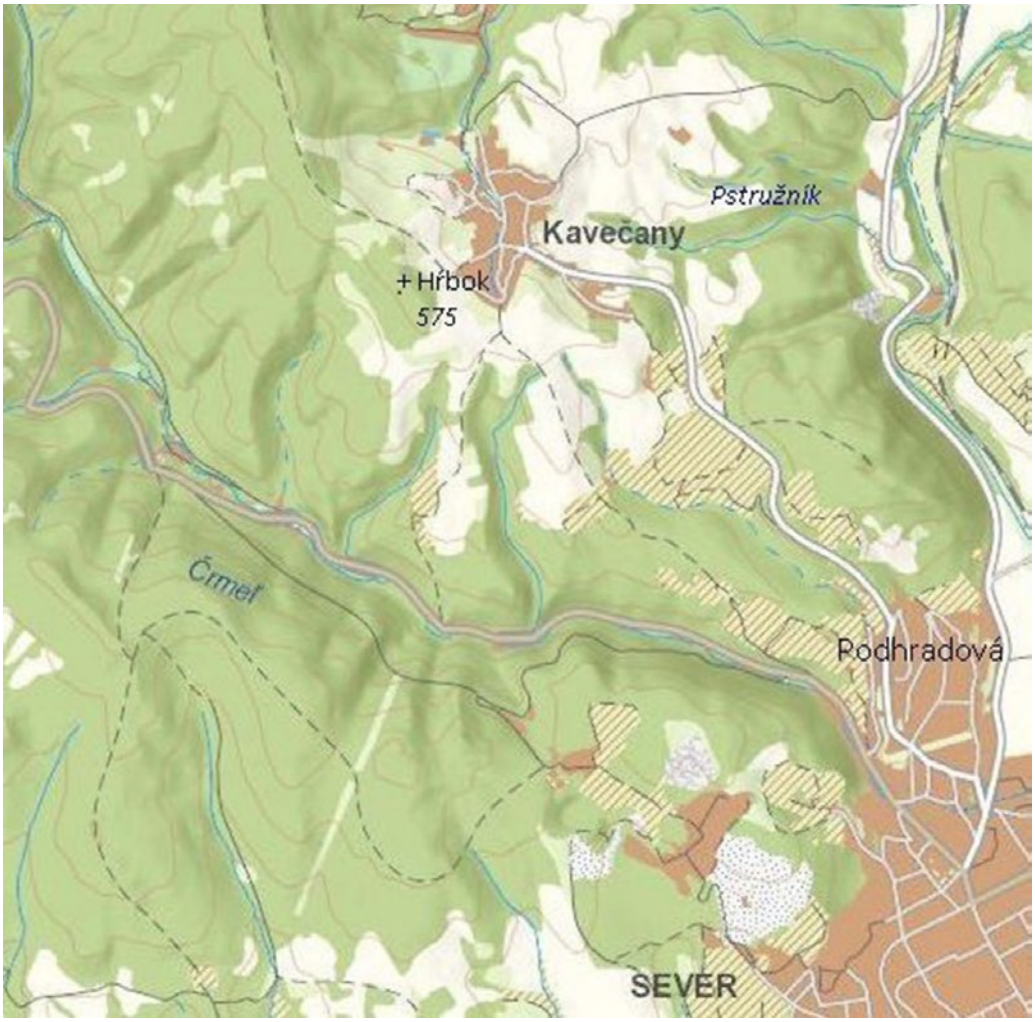

Kavečany s okolím v súčasnosti. Mapový podklad: Úrad geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky, www.geoportal.sk.

budú záležitosti týkajúce sa Vyšných Košíc vo vzťahu k ich meštianskym majiteľom a mestu, čiže len okrajovo iné otázky ohľadom pôvodu vyšnokošického územia, jeho chotárnych hraníc či vlastníctva susedných majetkov.

Prví známi majitelia

Písomné správy o Vyšných Košiciach pochádzajú z obdobia len zopár decénií po prvých zmienkach o samotných Košiciach, ktorých existenciu, ešte s pôvodným uhorským obyvateľstvom, dosvedčuje listina z roku 1230.[2] Po mongolskom vpáde

2 GYÖRFFY, György. *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I.* Budapest : Akademiai Kiadó, 1963, s. 105; VARSIK, Branislav. *Osídlenie Košickej kotliny I.* Bratislava : SAV, 1964, s. 157 a nasl.

z rokov 1241 až 1242 sa už dozvedáme o prítomnosti nových usadlíkov v Košiciach, tvoriacich komunitu hostí, ktorej výsady sa nepriamo spomínajú v roku 1249.[3] Následne známe mená Košičanov svedčia o intenzívnom miestnom osídlení Nemcami.[4] Predpokladá sa, že prvú skupinu košických hostí čoskoro doplnila ďalšia vlna, ktorá po mongolskom vpáde výrazne zasiahla blízky Spiš,[5] čím už v polovici 13. storočia mali vzniknúť užšie kontakty medzi komunitami košických a spišských Nemcov, zvaných Sasmi. Inak najstaršia zmienka menovite zaznamenávajúca isté osoby v súvislosti s Košicami po príchode nových usadlíkov pochádza z 50. rokov 13. storočia, keď sa podľa listiny šarišského župana istý Nikolet zaviazal pred košickým farárom a ďalšími Košičanmi (*coram concivibus*) vyplatiť Pousovi jednu hrivnu striebra.[6] Obaja menovaní muži však neboli obyvateľmi Košíc, pretože v rovnakom období sú doložení ako vlastníci neďalekých dedín.[7] Okolnosti tak aspoň vypovedajú o dôvere uvedených dvoch zemanov voči košickému farárovi, akiste podporovanej väčšou prestížou jeho úradu oproti predstaveným okolitých farností, keďže práve pred ním (nepochybne v Košiciach) došlo k oznámeniu dlhu, pričom svedkami boli ďalší poprední košickí predstavitelia.

Ďalšie správy o Košiciach sa dotýkajú už aj Vyšných Košíc. Pozoruhodne, hoci v princípe nie náhodne hneď prvé zmienky o konkrétnych príslušníkoch košickej komunity zaznamenali dvoch Košičanov, Samflebena a Obla, ktorí sa síce nikdy priamo nespomenuli v niektorej poprednej funkcii košickej obce, no práve ich potomkovia zastávali čelné posty tunajšej mestskej samosprávy až do druhej polovice 14. storočia. Vernosť oboch menovaných mužov (*fidelitatem Samphleben et Obl, dilectorum hospitum nostrorum de Cassa*) odmenil v roku 1261 mladší kráľ Štefan (*rex primogenitus*) udelením majetku Vyšné Košice (*terram superior Cassa*), odňatého predchádzajúcim vlastníkom.[8] Za vlastníctvo novonadobudnutého majetku kráľovič stanovil Samflebenovi a Oblovi každoročnú daň, pričom oni a ich dedičia boli vyňatí spod vojenskej povinnosti i jurisdikcie (abovského) župana. K nim prináležiaci ľudia, čiže vlastne (potenciálni) usadlíci, mali disponovať samosprávou s voleným sudcom podľa vzoru ostatných hostí. Hranice vyšnokošického chotára boli vtedy vcelku jasne vymedzené z troch strán potokom Pstružník, riekou Hornád a Čermeľ-

3 Edícia: MARSINA, Richard. *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae II.* Bratislava : Obzor, 1987, s. 222-223, č. 319.

4 GYÖRFFY, György. *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I.* Budapest : Akademiai Kiadó, 1963, s. 105.

5 RÁBIK, Vladimír. *Nemecké osídlenie na území východného Slovenska v stredoveku (Šarišská župa a slovenské časti žúp Abovskej, Zemplínskej a Užskej).* Bratislava : SNM – Múzeum kultúry Karpatských Nemcov, 2006, s. 225.

6 MARSINA, Richard. *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae II.* Bratislava : Obzor, 1987, s. 290, č. 415.

7 GYÖRFFY, György. *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I.* Budapest : Akademiai Kiadó, 1963, s. 105. Porovnaj: MAREK, Miloš. *Cudzie etniká na stredovekom Slovensku.* Martin : Matica slovenská, 2006, s. 444.

8 JUCK, Ľubomír. *Výsady miest a mestečiek na Slovensku (1238 – 1350) I.* (ďalej VMMSl) Bratislava : Veda, 1984, s. 44, č. 28. O dobovej pozícii kráľoviča Štefana a jeho vzťahu k otcovi, kráľovi Belovi IV.: ZSOLDOS, Attila. *Családi ügy. IV. Béla és István ifjabb király viszálya az 1260-as években.* Budapest : MTA, Történettudományi intézete, 2007.

ským potokom, kým na severozápadnej strane siahali po akýsi vrch zaznamenaný prosto ako *Berch*, ktorého lokalizácia ostáva nateraz neistá. Podľa Branislava Varsika viedol príslušný hraničný úsek v tesnej blízkosti neskôr založenej dediny Kavečany (cez kopec Hŕbok), kým Ondrej R. Halaga ho kládol o niečo ďalej.[9] Tento druhý výklad by podporovalo znenie podrobnejšej metácie v listine z roku 1364, ktorú ešte spomenieme. Každopádne, územie Vyšných Košíc predsa nemohlo siahať uvedeným smerom príliš ďaleko, pretože súdobé zmienky spomínajú v danom priestore veľký Čierny les, ležiaci medzi Gelnicou, Košicami i Sokoľom.[10] Či už z metácie, ktorú obsiahla listina z roku 1261, alebo z mladších správ sa pritom dá usúdiť, že Vyšné Košice boli zväčša zalesneným, kopcovitým územím, ktoré neposkytovalo veľa priestoru pre poľnohospodárstvo. Neskôr sa ukázalo, že v jeho zrejme od počiatku najviac obhospodarovanej časti, priľahlej ku Košiciam, existujú vhodné podmienky aj pre vinohradníctvo, čomu ešte bude venovaná pozornosť nižšie. Miestne toponymum Biely kostol (*Alba ecclesia*, *Weissenkirchen*), zmieňované v neskorom stredoveku, naznačuje, že sa tu (dnešné sídlisko Podhradová) mohlo pristúpiť tiež k výstavbe kostola.[11]

Stručná listina z roku 1261 nezmienila pôvod Samflebena (či Sanftlebena, Samstlebena)[12] a Obla (či Obela),[13] ani nekonkretizovala ich zásluhy voči panovníkovi. Na existenciu dvoch od nich pochádzajúcich osobitných rodov poukazujú zmienky o ich potomkoch, známe od konca 13. storočia. Vzhľadom k nadobudnutému pozemkovému majetku vyvstáva ale otázka, či obaja (nepochybne poprední) členovia košickej komunity získali týmto aktom postavenie šľachticov. K jej zodpovedaniu je zásadným, že Samfleben a Obl sa zaviazali platiť panovníkovi ročne pol ferta zlata. Povinnosťou platby za majetok, čiže nie vojenskou službou, sa teda zaradili medzi tzv. *auridatores*, akých okrem tohto prípadu spomínajú dobové uhorské pramene iba v susednom Spiši, výrazne doosídlenom práve nemeckými usadlíkmi. Akiste práve takáto geografická výnimka spôsobila, že v literatúre sa dosiaľ prehliadala súvis-

9 VARSIK, Branislav. *Osídlenie Košickej kotliny I*. Bratislava : SAV, 1964, s. 168; HALAGA, R. Ondrej. *Počiatky Košíc a zrod metropoly*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1993, s. 248.

10 VARSIK, Branislav. *Osídlenie Košickej kotliny I*. Bratislava : SAV, 1964, s. 170 a nasl.

11 MAGDOŠKO, Drahoslav. Príspevok k topografii chotára stredovekých Košíc (Biely kostol, sv. Žofia a Košická Nová Ves). In SZEGHY, Gabriel (ed.). *Studia Cassoviensia Nova. Košice vo svetle nových poznatkov*. Košice : Dejepisný spolok v Košiciach, 2020, s. 23-28.

12 Jeho potomkovia so skráteným priezviskom *Samfleb* (1347), neskôr *Samstleb*, *Samstleben* (50. až 70. roky 14. storočia). Vo význame „ten, kto vedie pohodlný život". Pozri: http://wiki-de.genealogy.net/Senftleben_(Familienname) [cit. 9. 9. 2020].

13 On a jeho potomkovia ďalej ako *Obel*, *Obul*, *Obool*, *gener Oblyni*. Ponúka sa niekoľko výkladov pôvodu mena od Obbo/Odbert cez Abel/Albert až po inšpiráciu Starým zákonom (Ábel). Pozri: http://www.namenforschung.net/dfd/woerterbuch/liste/?tx_dfd_names%5Bname%5D=178850&tx_dfd_names%5Baction%5D=show&tx_dfd_names%5Bcontroller%5D=Names&cHash=3b40982656c8186a1ef0282907204096 [cit. 9. 9. 2020]. Absentujú inak spojitosti medzi košickým Oblom a Ubulom, predkom rodu Balogsemjén, ktorého synovi Michalovi zveril kráľovič Štefan hneď v nasledujúcom roku 1262 vežu na neďalekom zemplínskom hrade Potok: CDH IV/3, s. 67.

losť medzi podmienkami vlastníctva Vyšných Košíc so spišskými platcami zlata. Odlišnosť možno nájsť pri termíne platby dane, ktorým sa u spišských auridatorov stával deň sv. Martina,[14] sv. Michala[15] či iný dátum, kým noví vlastníci Vyšných Košíc ju mali odovzdávať na sv. Juraja, čo bol zase podľa neskorších dokladov, známych od konca 14. storočia, taktiež termín ročnej dane mesta Košice kráľovi.[16] Platba zlata ale predstavovala vlastne formu nájmu, kvôli čomu sama o sebe neposkytovala majiteľovi špecifický právny status, taký sa týkal iba majetku a z neho plynúcich povinností, ako aj dedičských práv.[17] Nadobudnutie Vyšných Košíc Samflebenom a Oblom preto ešte neznamenalo ich riadnu nobilitáciu.[18]

Územie Vyšných Košíc podľa HALAGA, R. Ondrej. Počiatky Košíc a zrod metropoly. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1993, s. 248.

Obaja menovaní Košičania pritom nepožiadali, resp. nedosiahli právnu zmenu daného vlastníctva a vzťahov z neho vyplývajúcich ani neskôr u kráľa Ladislava IV. v roku 1275 pri konfirmácii listiny z roku 1261, keď boli stále charakterizovaní ako hostia (*fideles hospites nostri de Cassa*).[19] A nedošlo k nej ani za ich potomkov ako nasledujúcich majiteľov Vyšných Košíc. Keď v roku 1347 Juraj a Jakub Samflebenovci odovzdali Vyšné Košice mestu do spoločného užívania, mestská rada prevzala aj záväzok ročnej platby dane v zlate.[20] Na strane druhej, ako vyplýva z posúdenia dlhodobého vývoja, vlastníctvo majetku, podmienené platbou zlata, predstavovalo predsa solídne východisko k sociálno-právnemu vzostupu, s akým sa síce nedalo vopred počítať. Pokiaľ bol totiž status auridatorov spočiatku (v 13. storočí) nevy-

14 Napr. 1263: IPOLYI, Arnold – VÉGHELY, Dezső. *Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius V.* (ďalej CDP) Győr –1873, s. 36, č. 27; 1292: FEJÉR, György. *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Tomus VI. Volumen 1.* Budae 1830 (ďalej CDH), s. 223.

15 Napr. 1280: CDP VI, s. 263, č. 188.

16 MAGDOŠKO, Drahoslav. *Samospráva mesta Košice v stredoveku*. Košice : UPJŠ, 2017, s. 61-62.

17 ZSOLDOS, Attila. Šľachtici, spišskí šľachtici, platcovia zlata (Právny status a majetkové právo ako možnosť a prostriedok na Spiši v 13. – 14. storočí). In ŠTEVÍK, Miroslav (ed.). *Spiš v 12. a 13. storočí*. Stará Ľubovňa: Ľubovnianske múzeum, 2011, s. 148-157.

18 Podobne v iných prípadoch majetkovej držby: LABANC, Peter. *Vývoj šľachty na Spiši do začiatku 14. storočia*. Trnava – Kraków : Spolok Slovákov v Poľsku, 2013, s. 103.

19 VMMSl, s. 62-63, č. 55.

20 OSVÁTH, Gyula. *Adalékok Kassa város közjogi helyzetéhez és közigazgatási szervezetéhez I. Lipót koráig.* Kassa, 1918, s. 200.

hraneným, tak v 14. storočí prešla časť z nich do radov krajinskej šľachty, síce len tej nižšej.[21] V konečnom dôsledku je preto najpodstatnejším, že Vyšné Košice sa nestali sídlom Samflebena a Obla, ale obaja zostávali obyvateľmi Košíc, rovnako ako ich potomkovia, ktorí napriek kontaktom so šľachtou i ďalším časom nadobudnutým pozemkovým majetkom boli členmi košickej meštianskej komunity, ktorú aj reprezentovali na postoch mestskej rady. Samflebenovi a Oblovi tak, podľa všetkého, už od počiatku nešlo pri nadobudnutí Vyšných Košíc iba o víziu zisku po doosídlení príslušného územia, ale obom musel vyhovovať aj samotný status platcov zlata, ktorý im umožňoval zostať príslušníkmi košickej obce a poskytoval im tiež širšie možnosti dedenia daného majetku, nezaťaženého inými povinnosťami či (vojenskými) očakávaniami od kráľa.

V listine z roku 1261 sa spomenuli taktiež predchádzajúci majitelia Vyšných Košíc Havel, Peter, Teodor (pokiaľ nie nemeckého, tak románskeho pôvodu),[22] ktorí obývali svoj majetok a nepatrili ku hosťom z Košíc. Názory o právnom statuse daných mužov variujú v odborných prácach od prostých slobodných osôb[23] po zemanov.[24] No keďže mladší kráľ Štefan očakával od zmeny majiteľov vyšnokošického územia akési promptnejšie a schopnejšie plnenie si povinností,[25] najprirodzenejším vysvetlením je, že tým mienil platbu v zlate už predošlými vlastníkmi. Na tých inak panovník nezanevrel, ba naopak, namiesto odňatých Vyšných Košíc im daroval dediny Čaňu a Vyšný Gyňov, ležiace južne od Košíc,[26] a to zjavne už bez povinnosti platby, čiže na spôsob uhorskej krajinskej šľachty. Odchod z Vyšných Košíc tak v ich prípade viedol vlastne k nobilitácii. Prv najpravdepodobnejšie neboli šľachticmi, pretože pisár listiny z roku 1261 ich uviedol neurčito ako „akýchsi ľudí" (*quidam homines*). Nejasnosť mohla vyplynúť práve z auridatorstva, a zároveň azda hosťovského postavenia, čo bola kombinácia predstavujúca nový dobový fenomén. Najstaršie listiny dokladujúce udelenie pozemkov pod podmienkou platby v zlate pochádzajú totiž akurát z prelomu 50. a 60. rokov 13. storočia,[27] takže výmena vlastníkov Vyšných Košíc z roku 1261 patrí k vôbec prvým takýmto zaznamenaným prípadom, vyskytujúcim sa inak v susednom regióne Spiša. Azda k tomu nemuselo dôjsť len podľa vzdialenejších príkladov, ale aj vďaka osobnej skúsenosti, a to spišskému pôvodu Havla, Petra a Teodora. Každopádne, uplatnenie auridatorstva pri vyšnokošic-

---

21 MARSINA, Richard (ed.). *Dejiny Slovenska I.* Bratislava : SAV, 1986, s. 269-270.

22 MAREK, Miloš. *Cudzie etniká na stredovekom Slovensku.* Martin : Matica slovenská, 2006, s. 445.

23 HALAGA, R. Ondrej. *Počiatky Košíc a zrod metropoly.* Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1993, s. 105-106.

24 GYÖRFFY, György. *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I.* Budapest : Akademiai Kiadó, 1963, s. 105; VARSIK, Branislav. *Osídlenie Košickej kotliny I.* Bratislava : SAV, 1964, s. 163.

25 *„...ut ex hoc iidem ad obsequendum nobis habiliores prompcioresque redderentur..."* VMMSl, s. 41, č. 28. Porovnaj: HALAGA, R. Ondrej. *Počiatky Košíc a zrod metropoly.* Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1993, s. 93.

26 VARSIK, Branislav. *Osídlenie Košickej kotliny I.* Bratislava : SAV, 1964, s. 163-164.

27 ZSOLDOS, Attila. Šľachtici, spišskí šľachtici, platcovia zlata (Právny status a majetkové právo ako možnosť a prostriedok na Spiši v 13. – 14. storočí). In ŠTEVÍK, Miroslav (ed.). *Spiš v 12. a 13. storočí.* Stará Ľubovňa : Ľubovnianske múzeum, 2011, s. 150.

kom majetku nepriamo podporuje predpoklady o skorých kontaktoch medzi nemeckým prostredím Košíc a Spiša.

Keďže doklady o platbe v zlate za držbu pozemkov pochádzajú z obdobia po mongolskom vpáde, prví po mene známi vlastníci Vyšných Košíc sa mohli dostať k príslušnému majetku až v tom čase, teda pomerne nedávno predtým, ako ho aj stratili. Naznačujú to tiež pozostatky mohutného, nikdy však nedostavaného hradu, ktoré sa nachádzajú na jednom vrchu niekdajšieho vyšnokošického teritória, zvaného do súčasnosti Hradová. Žiadne pramene nespomínajú tento hrad ako funkčný,[28] zostal po ňom len názov hradného kopca, čo poukazuje na výstavbu ešte v období predchádzajúcom vzrastu spísomňovania. V historiografii sa dlho usudzovalo, že hrad dal vybudovať oligarcha Omodej Aba na začiatku 14. storočia, aby odtiaľ kontroloval blízke mesto Košice a okolie,[29] prípadne, že hrad mal ešte včasnostredoveké počiatky s funkciou hradiska.[30] No nedávnym archeologickým prieskumom sa jednak nepotvrdila teória o starodávnejšom pôvode hradu, jednak sa preukázal mi-

Bitka pri Rozhanovciach podľa Obrázkovej kroniky. Zdroj: http://sk.wikipedia.org.

28 K jednej donedávna mylne interpretovanej zmienke: MAGDOŠKO, Drahoslav. Prevzatie budínskych výsad Košicami v roku 1347. In ULIČNÝ, Ferdinand – MAGDOŠKO, Drahoslav (eds.). *Bitka pri Rozhanovciach v kontexte uhorských a slovenských dejín*. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2012, s. 178.

29 VARSIK, Branislav. *Osídlenie Košickej kotliny I*. Bratislava : SAV, 1964, s. 170.

30 HALAGA, R. Ondrej. *Počiatky Košíc a zrod metropoly*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1993, s. 90-96.

moriadny rozsah plánovaného opevnenia, výrazná hrúbka murív i celková typológia, ktorá poukazuje na stavbu z iniciatívy panovníka. K takej muselo dôjsť do polovice 13. storočia.[31] Podľa jednej z novších hypotéz mohol byť hrad budovaný tesne po mongolskom vpáde, keď na území dnešného Slovenska vzniklo niekoľko podobných opevnení, azda s refugiálnym účelom, ktoré zostali nedostavané.[32] Hrad nad Košicami, nikdy nedokončený a neobývaný, stratil teda ešte počas svojej výstavby plánovaný účel, a to natoľko, že kráľ neváhal darovať jeho rozostavané veže, hradby aj okolité územie do súkromných rúk. Zdá sa, že z pohľadu panovníka boli drobní držitelia Vyšných Košíc vhodnejšími majiteľmi než komunita hostí, usadených v blízkych Košiciach.

V súvislosti s týmto pomerne tajomným hradom možno upozorniť, že jeho torzá akiste netvorili predlohu hradobnej architektúry na jednej iluminácii Obrázkovej kroniky z druhej polovice 14. storočia, dokresľujúcej opis bitky pri Rozhanovciach (z roku 1312), ako to uvádzajú niektoré diela.[33] Hradby na príslušnom obrázku sú síce umiestnené na skalnatom kopci a skutočne evokujú hrad, avšak prirodzenejším je vysvetlenie, že znázorňujú (schematicky) blízke mesto, keďže autor kroniky pomenúval príslušný konflikt práve ako bitku pri Košiciach.[34]

Súdiac podľa pomerov na Spiši nadobúdanie pozemkov za platbu v zlate vyplynulo zvyčajne z osobnej podnikavosti nových majiteľov, ktorí doosídlili príslušné územia alebo iným spôsobom zvýšili ich hodnotu, čím chceli dosiahnuť zisk. Aj medzi spišskými platcami zlata nachádzame jednotlivcov z tamojších utvárajúcich sa miest a mestečiek.[35] Samfleben a Obl teda akiste patrili k popredným osobnostiam niektorej vlny novousadlíkov v Košiciach, hoci nemusí byť istým, že hneď tej úplne prvej zo 40. rokov 13. storočia. Zrejmým je, že roku 1261 obaja využili k svojmu majetkovému vzostupu ťažkosti vtedajších vyšnokošických majiteľov so zabezpečením pravidelnej dane. Práve vlastníctvo vidieckeho majetku v susedstve mesta mohlo zase následne podporovať poprednú pozíciu Samflebena, Obla, ako aj ich potomkov v košickej vedúcej vrstve.

Košická komunita totiž skutočne dlho pamätala na významné postavenie týchto dvoch mužov. Ešte v roku 1364, keď dvorský sudca riešil spor Košíc so šľachtickými majiteľmi susedného panstva Sokoľ, ktorí na okraji vyšnokošického chotára neoprávnene založili dedinu (Kavečany), mestskí vyslanci argumentovali, že príslušné územie kedysi vlastnili dvaja ich obyvatelia (*duo homines*), Samfleben a Obl, ktorí boli v meste tými poprednejšími (*potentiores et principaliores in ipsa civitate Cassa exsti-*

31 BEDNÁR, Peter et al. Košický hrad. In *Pamiatky a múzeá*, roč. 62, 2013, č. 1, s. 2-8.

32 PLAČEK, Miroslav – BÓNA, Martin. *Encyklopédia slovenských hradov*. Bratislava : Slovart, 2007, s. 161-162.

33 HALAGA, R. Ondrej. *Počiatky Košíc a zrod metropoly*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1993, s. 94, 350-352.

34 *Viedenská maľovaná kronika* (Marek z Káltu). Bratislava : Perfekt, 2016, s. 141, 268. Takýto výklad novšie tiež podľa ELIÁŠ, Štefan a kol. *Dejiny Košíc v dátach. 1 diel. Pravek a stredovek*. Košice : Typopress, 2007, s. 55.

35 LABANC, Peter. *Vývoj šľachty na Spiši do začiatku 14. storočia*. Trnava – Kraków : Spolok Slovákov v Poľsku, 2013, s. 99-103.

tissent).[36] Núka sa výklad, že zmienka poukazuje na individuálny význačný status Samflebena s Oblom, prevyšujúci ostatných členov obce. Na strane druhej ale nemožno opomínať, že svedectvo malo podporiť právne nároky trvajúce celé storočie, počas ktorého v meste stále pobývali potomkovia menovaných mužov, zastávajúci posty v mestskej rade, čo akiste ovplyvňovalo mienku o pôvode ich predkov. Zároveň sa nedá vylúčiť, že kedysi žili v Košiciach spoločne so Samflebenom a Oblom ďalší muži, ktorých by neskôr takisto charakterizovali ako *potentiores*. Obdobné pojmy (*potiores*, *meliores*, *honestiores*) sú totiž frekventovanejšie doložené u iných európskych miest, kde v princípe neoznačovali jednotlivcov, ale súhrne príslušníkov hornej mestskej vrstvy, historiografiou viac či menej adekvátne kategorizovanej aj ako patriciát,[37] existenciu ktorého (v striktnom zmysle) však v košických podmienkach nemôžeme predpokladať. Samfleben a Obl teda predsa len nemuseli byť jedinými „poprednejšími" osobami dobových Košíc.

Nápadným je, že napriek významu oboch mužov v košickej komunite listiny z rokov 1261 a 1275 nezmienili pri ich menách zastávanie niektorej samosprávnej funkcie. Podobne to nespomenuli neskoršie pramene, dokonca ani vo februári 1347, keď sa dvaja Samflebenovci dohovorili s mestskou radou na odovzdaní Vyšných Košíc. Vo vtedy spísanej dohode boli ako predchádzajúci vlastníci vyšnokošického územia vymenovaní Samfleben a Obl, po nich Arnold a jeho brat Volkwin (*Wolkyno*), obaja bývalí košickí richtári, ďalej Herbord Samfleben (*Samfleb*) a napokon Juraj s Jakubom, ktorí dohodu s mestom uzavreli.[38] Richtársky post sa tu teda výslovne zmienil len u dvoch potomkov (Samflebena), ktorých na danej pozícii naozaj dosvedčujú ďalšie písomné pramene od konca 13. storočia do 40. rokov 14. storočia. Za striktného výkladu uvedených prameňov by tak síce Samfleben a Obl patrili k užšej košickej elite, obsadzujúc najskôr aj posty prísažných, no za richtárov boli nepochybne zvolení (až) niektorí ich rodinní nasledovníci. Konkrétnejšia predstava o okolnostiach pôsobenia oboch menovaných mužov v Košiciach nám proste uniká.

Nejasnými sú takisto informácie o samotnom vývoji vlastníctva Vyšných Košíc po roku 1261. Donáciu na ne si v roku 1275 dali potvrdiť stále žijúci Samfleben s Oblom u kráľa Ladislava IV., ale vo februári 1347 to boli už iba Juraj a Jakub Samflebenovci, kto odovzdal Vyšné Košice do užívania mestu, hoci v mestskej rade akurát zasadali jeden či dvaja členovia rodu Oblovcov, ktorí sa vôbec nezmienili v súvislosti s touto transakciou. Z piatich vtedy po mene zaznamenaných mužov,

36 1364 máj 22: *Anjou-kori Oklevéltár XLVIII.* (ďalej AOkl) Budapest – Szeged 2018, s. 201, č. 376, 335. Prepis: TUTKÓ, József. *Szabad királyi Kassa városának történelmi évkonyve*. Kassa : Werfer Károhr., 1861, s. 216.

37 KEJŘ, Jiří. *Vznik městského zřízení v českých zemí*. Praha : Karolinum, 1998, s. 290-291.

38 *„...Samfleb atque Obel dictis... remansit discretis viris, Arnoldo atque Wolkyno, fratri suo, olim iudicibus nostris, necnon Herbordo Samfleb, similiter Georgio et Jakobo, fratri eiusdem, Samfleb etiam vocatis, concivibus nostris..."* 1347 febr. 6: Archív mesta Košice (ďalej AMK), fond Slobodné kráľovské (municipiálne) mesto Košice, Tajný archív, I. Thesaurus (ďalej TA), A – Cassovia, č. 13-14; *AOkl XXXI*, s. 70, č. 83. Text zachovaný v dvoch odpisoch Budínskej kapituly z 22. 2. 1352. Prepis: OSVÁTH, Gyula. *Adalékok Kassa város közjogi helyzetéhez és közigazgatási szervezetéhez I. Lipót koráig.* Kassa 1918, s. 199-200 (tu však omylom meno *Voblinus* namiesto *Wolkynus*, ktoré preto bolo kedysi zamieňané s menom Obla).

ktorí po Samflebenovi a Oblovi postupne zdedili vyšnokošické územie, sa pri troch výslovne uviedlo rodové priezvisko Samfleb, no Obl ani pri jednom z nich.[39] Za bližšie neznámych okolností, zrejme po skone Obla, sa teda jeho rod vzdal podielu vo Vyšných Košiciach.

Od rodového majetku do držby mesta

Počnúc prelomom 13. a 14. storočia vzrastá počet písomných správ o Košiciach i konkrétnych osobách tvoriacich miestnu vedúcu vrstvu. Stále ide o sporadické zmienky, medzi ktorými sa nachádzajú súvislejšie menoslovy richtára a prísažných iba pre asi rok 1292, potom rok 1347 a po ďalšom hiáte až 70. a 80. roky 14. storočia.[40] No predsa z nich vyplýva, že medzi 90. rokmi 13. storočia až 60. rokmi 14. storočia zastávali Oblovci (prinajmenej počas troch generácií po Oblovi) aspoň jedno miesto v mestskej rade. Ich mená boli radené medzi prvými, najváženejšími prísažnými, popri čom patrili k hŕstke tých zástupcov mesta, ktorí predstupovali pred kráľa a jeho hodnostárov so žiadosťami o konfirmáciu starých alebo udelenie nových (najčastejšie hospodárskych) výsad. To všetko potvrdzuje ich pretrvávajúce popredné postavenie v košickej vedúcej vrstve až do spomínaných 60. rokov, keď o nich úplne miznú správy. Ani pre 14. storočie však nemáme dosvedčené, že by sa niektorý Oblovec stal richtárom. Výraznejšiu kariéru spravili v tomto ohľade Samflebenovci, spomedzi ktorých pochádzali minimálne traja košickí richtári, menovite doložení od konca 13. storočia. Fakticky tým pokračoval trend, poznateľný už od druhej polovice 13. storočia, keď bol Samfleben uvádzaný v listinách týkajúcich sa Vyšných Košíc (z rokov 1261 a 1275) vždy pred Oblom, čo vypovedá aj o jeho prominentnejšom postavení v tejto dvojici. Odzrkadlilo sa to, napokon, taktiež pri predpokladanom vysporiadaní sa s vlastníctvom Vyšných Košíc, ktorých majiteľmi boli od konca 13. storočia, podľa všetkého, už iba Samflebenovci. A práve vyššie spomínaný sled dedičov tohto majetku nám poskytuje kľúč k odomknutiu aspoň niektorých súvislostí o príslušnom najpoprednejšom rode vtedajších Košíc.

Vo februári 1347 košická mestská rada potvrdila svojou listinou dohodu o prevzatí Vyšných Košíc, ktorú uzavrela s Jurajom a Jakubom Samflebenovcami. Tí boli synmi Petra, syna Samflebena,[41] čiže vnukmi prvého majiteľa. Podľa znenia listiny zdedili vyšnokošické územie po Samflebenovi a Oblovi bratia Arnold a Volkwin, obaja bývalí košickí richtári, Herbord Samfleb(en) a napokon Juraj a Jakub, takisto Samflebenovci. Ako sa už uviedlo, najprirodzenejším vysvetlením je, že všetci menovaní dedičia boli Samflebenovcami. Mená prvých dedičov však zapísali v chronologicky opačnom slede. Práve Volkwin je totiž prvým po mene známym košickým richtárom, doloženým približne v roku 1292.[42] S ohľadom na dobové zvyklosti

39 Pozri pozn. č. 37.

40 Súhrn mien: MAGDOŠKO, Drahoslav. *Samospráva mesta Košice v stredoveku*. Košice : UPJŠ, 2017, s. 244 a nasl.

41 Pozri pozn. č. 37.

42 KONDORNÉ LÁTKÓCZKI, Erzsébet. *Árpád-kori oklevelek a Heves Megyei Levéltárban*. Eger 1997, s. 77, č. 51. Pozri: MAGDOŠKO, Drahoslav. Vylkynus villicus – najstaršia zmienka o košickom richtárovi. In BOJKOVÁ, Alžbeta (ed.). *Spoločnosť, kultúra a každodennosť v de-*

možno predpokladať, že daný post zastával viacnásobne. Jeho (mladšieho) brata Arnolda spomína ako košického richtára už zhruba desiatka písomností medzi rokmi 1307 až 1343.[43] Zjavne stál na čele mesta po väčšinu príslušného obdobia, čím vlastne ide o funkčne najdlhšie doloženého richtára stredovekých Košíc. Vážená Arnoldova reputácia akiste nevyplývala iba z interných košických reálií, ale aj z jeho širších kontaktov, siahajúcich ku kráľovskému dvoru i k Drugetovcom, ovládajúcim z povolenia panovníka celý severovýchod Uhorska.[44] Keď totiž v roku 1317 kráľ Karol I. nariadil overenie a odpísanie donácií na majetky čelného spišského rodu Hrhovských, za svedkov určil svojich verných bojovníkov Filipa Drugeta a Mikča Ákoša, no spoločne s nimi taktiež košického richtára Arnolda.[45] Ten teda požíval kráľovu dôveru, najskôr aj vďaka znalosti spišských pomerov. V roku 1330 zase na Arnolda pamätal vo svojom testamente Viliam Druget. Košický richtár sa totiž kedysi zaručil za akúsi magnátovu pôžičku 116 hrivien striebra, o ktorej vyrovnanie sa chcel Viliam postarať v prípade svojej smrti.[46] Poukazuje to na osobné styky Samflebenovca s Drugetom, ako aj na jeho nemalý majetok, o ktorom sa však, pomimo Vyšných Košíc, nič nedozvedáme.

Napriek zjavnej Arnoldovej dominancii v počte (každoročných) richtárskych funkčných období nešlo ale o nepretržitý jav. Pre rok 1324 máme totiž dosvedčeného ako košického richtára istého Mikuláša, pričom Arnold sa spomenul ako bývalý richtár.[47] Sotva mohlo ísť o iného Samflebenovca. Takže tento rod, napriek svojmu pomerne prominentnému postaveniu v košickej elite, neovládal richtársky úrad, ale prístup k nemu mali aj členovia istých ďalších vplyvných rodov, hoci zaiste išlo o veľmi úzky elitný kruh.

Arnold žil ešte v júli 1343, keď vystupoval (stále) ako richtár, no vo februári 1347 to boli už Juraj a Jakub Samflebenovci, synovia Petra, kto vlastnil Vyšné Košice. Vzhľadom na neveľký časový rozdiel možno usúdiť, že obaja prevzali rodový majetok hneď po Arnoldovi, ktorý teda nemal iných dedičov (potomkov). Chronologicky nezaradené tak napokon ostáva meno ďalšieho spomínaného majiteľa Vyšných Košíc, Herborda Samflebena. Práve tu má osobitný význam fakt, že listina z februára 1347 zaznamenala pred jeho menom bratov Volkwina a Arnolda v opačnom poradí. Také sa totiž najskôr vzťahovalo aj na Herborda, ktorý im preto musel predchádzať a byť teda prvým dedičom Vyšných Košíc, čiže podľa všetkého zároveň najstarším Sam-

---

jinách Slovenska. Košice : UPJŠ, 2012, s. 26-33. Mimokošické písomnosti, nepochádzajúce z nemeckého prostredia, zaznamenávajú príslušné germánske meno latinsky ako *Vylkynus*, zatiaľ čo listina mestskej rady Košíc z februára 1347 ako *Wolkynus*. Porovnaj: http://dmnes.org/name/Volkwin [cit. 9. 9. 2020].

43 MAGDOŠKO, Drahoslav. *Samospráva mesta Košice v stredoveku*. Košice : UPJŠ, 2017, s. 244-245.

44 K danej provincii: ZSOLDOS, Attila. *A Druget-tartomány, 1315 – 1342*. Budapest : MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2017.

45 1317 aug. 3: SEDLÁK, Vincent. *Regesta diplomatica necnon epistolaria Slovaciae II.* (ďalej RDSl) Bratislava : Veda, 1987, s. 110, č. 214.

46 CDH VIII/3, s. 509, č. 221; ZSOLDOS, Attila. *A Druget-tartomány, 1315 – 1342*. Budapest : MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2017, s. 184.

47 1324 aug. 31: AMK, Supp. Schramiana, č. 19 174; AMK, TA, Dominium, M – Miszlóka&-Tökes, č. 2; AOkl VIII, s. 198, č. 389.

flebenovým synom, žijúcim zhruba koncom 13. storočia. Z tohto obdobia skutočne poznáme niekoľko zmienok o poprednom košickom mešťanovi Herbordovi, otcovi Hannusa a Juraja. Jeho prvý menovaný syn sa v 90. rokoch 13. storočia stal správcom tunajšej kráľovskej komory.[48] Je tak celkom pravdepodobné, že v prípade uvedených Herbordov išlo o tú istú osobu, v tom čase hlavného reprezentanta Samflebenovcov.

Podľa znenia listiny z februára 1347 Herbord nebol bratom Volkwina a Arnolda. Do úvahy síce prichádza vysvetlenie, že obaja menovaní richtári mohli byť práve jeho synmi (a preto dedičmi Vyšných Košíc), avšak iný prameň zmieňuje ako Herbordových synov iba (už spomínaného) Hannusa s Jurajom.[49] Je preto pravdepodobnejším, že Samflebenovci boli rozvetveným rodom, ktorého členovia preberali Vyšné Košice podľa aktuálnej situácie, v čom im napomáhal status auridatorstva, na ktorý sa vzťahovali iné podmienky dedenia než pri krajinskej šľachte. Pri úvahách o role tohto rodu v košickej elite je povšimnutiahodným, že (ani) prvý dedič Vyšných Košíc, Herbord Samfleben, sa nestal košickým richtárom. Podľa uvedeného dokladu z roku 1347 bol na daný post zvolený až Volkwin (a po ňom jeho brat Arnold), hoci v tom čase (začiatkom 90. rokov 13. storočia) stále žil aj Herbord, otec Hannusa a Juraja, podľa všetkého práve Samflebenovec. Nepoznáme okolnosti, či kariérnemu vzostupu Herborda bránila situácia v košickej elite alebo jeho podnikateľské aktivity, no zdá sa, každopádne, že v osobe Volkwina dosiahol richtársky post príslušník prvotne o čosi menej významnej vetvy Samflebenovcov. Vyšné Košice mu pripadli po skone Herborda Samflebena, čím došlo aj k upevneniu pozície tejto samflebenovskej línie, ktorú potom reprezentoval Arnold.

Vzrastajúci obchodný význam mesta sa naplno prejavil na sklonku 40. rokov 14. storočia. Podľa historika Attilu Zsoldosa dovtedy existencia magnátskej domény na severovýchode Uhorska, najprv tej omodejovskej, potom drugetovskej, dlho bránila (privilegiálnemu) rozvoju tunajších miest. Až s jej definitívnym rozpadom v roku 1343 mali zaniknúť všetky obmedzenia. Ako príklad sa uvádzajú práve Košice, ktoré v roku 1347 dostali v krátkom časovom slede celý rad významných samosprávnych a hospodárskych výsad podľa vzoru Budína, súčasníkmi už považovaného za najvýznamnejšie uhorské mesto.[50] Popri takomto politickom kontexte možno ale upozorniť taktiež na personálne kontakty. Výsady z roku 1347 totiž vyžiadal od panovníka Hannus Weidner, ktorý bol donedávna budínskym mešťanom, no vtedy už predovšetkým tým košickým (aj členom mestskej rady).[51] Obchodný

48 1297: WENZEL, Gusztáv. *Árpádkori újokmánytár. Codex diplomaticus Arpadianus continuatus V.* (ďalej AÚO) Pest : Eggenberger Ferdinánd M. Akademiai könyvárusnál, 1864, s. 169, č. 110; AMK, TA, A – Cassovia, č. 5. Pozri: WEISZ, Boglárka. Kamaraispánok az Árpádkorban. In *Turul*, roč. 43, 2010, č. 3, s. 79-80.

49 1288: AÚO IX, s. 470, č. 337 (DL 83 141).

50 ZSOLDOS, Attila. Cesta Košíc po udelenie výsad v roku 1347. In HAJDUOVÁ, Mária – BARTOŠ, Martin (eds.). *Košice v súradniciach európskych dejín*. Košice : Mesto Košice, Archív mesta Košice, 2014, s. 49-63.

51 KUBINYI, András. A budai német patriciátus társadalmi helyzete családi összeköttetései tükrében a 13. századtól a 15. század második feléig. In *Leveltári Közlemények*, roč. 42, 1971, č. 2, s. 225; ZSOLDOS, Attila. Cesta Košíc po udelenie výsad v roku 1347. In HAJDUOVÁ, Mária – BARTOŠ, Martin (eds.). *Košice v súradniciach európskych dejín*. Košice : Mesto Košice, Archív mesta Košice, 2014, s. 56-58.

potenciál Košíc teda prilákal istých podnikavých jedincov z iných kútov krajiny, ktorí čoskoro prejavili snahu o ďalší progres svojho nového pôsobiska.

O niektorých dobových zmenách napovedajú práve okolnosti prechodu Vyšných Košíc z rúk Samflebenových vnukov, Juraja a Jakuba, do držby mesta. Mestská rada potvrdila príslušnú transakciu listinou z februára 1347, zachovanou v dvoch odpisoch Budínskej kapituly z roku 1352,[52] ktoré mali akiste poslúžiť obom zúčastneným stranám. Narácia odpisov síce uviedla doslovne predaj Vyšných Košíc (*venditio*), no podľa znenia originálneho textu išlo o postúpenie majetku (*resignarunt cum omni iurisdictione*) za stanovených podmienok, v rámci ktorých pretrvávala časť vlastníckych práv pôvodných majiteľov. Mesto prevzalo na seba každoročnú platbu cenzu pol ferta zlata kráľovi, ako aj desiatku (jednu hrivnu grošov) jágerskému biskupovi alebo Jágerskej kapitule. Pôvodní majitelia boli vyňatí z platenia dane mestu za ich tunajšie polia, okrem čoho sa mestská rada zaviazala vyplácať im každoročne na sv. Martina pol hrivny grošov za účelom údržby miestnych nehnuteľností. Poplatky zo všetkých viníc na území Vyšných Košíc mali patriť mestu. Napokon každý, kto by nadobudol nehnuteľnosti na danom teritóriu, mal disponovať rovnakými právami ako dovtedajší vlastníci.

Text dohody zdôrazňoval dôležitosť vzájomného prospechu a súladu (*cum bonum sit et commodum habitare fratres in unum*), ale predsa je neprehliadnuteľným, že podmienky pre takúto transakciu dozreli až za richtárstva istého Alberta (na danom poste dosvedčený k rokom 1346 a 1347),[53] čiže po skone richtára Arnolda, zastávajúceho v košickej komunite obzvlášť význačné postavenie. Arnoldovi príbuzní Juraj a Jakub, synovia Petra, už nemali natoľko suverénnu pozíciu a pristúpili na kompromis. Je tiež celkom pravdepodobné, že dôležitú rolu či priamo iniciatívu pri tejto majetkovej zmene zohrali niektoré nové osobnosti košickej vedúcej vrstvy, ktoré mali záujem o rozvoj miestneho podnikania. Avšak, na strane druhej, účel prevzatia vyšnokošického územia mestom netreba ani preceňovať. Nešlo ním primárne o obmedzenie vplyvu Samflebenovcov, keďže transakcia vyplynula najmä z hospodárskeho a populačného vývoja Košíc i samotných Vyšných Košíc. Prvotný zámer Samflebena a Obla, predstavujúci doosídlenie predmetného územia, totiž z dlhodobého hľadiska nevyšiel, o čom vypovedá fakt, že ako listina z roku 1347, tak ani mladšie správy neuvádzajú tamojšie sídlisko, nanajvýš len potenciálne miesta pre založenie usadlostí (*loca sessionales*). Blízke mesto zrejme predstavovalo lákavejší cieľ usadlíkov, kvôli čomu Vyšné Košice zostali pre svojich majiteľov poľnohospodárskym územím, využívaným vo vlastnej réžii. Pregnantne o tom vypovedá zmienka z roku 1352, podľa ktorej bol predmetný majetok nazývaný ako Vyšné Košice i majer (*Ful Cassa et Hoph*).[54] Ondrej R. Halaga síce stotožňoval nemecký pojem *Hof* s hradom na Hradovej,[55] no takýto výklad je v kontexte terminológie danej doby, ako aj iných okolností (nefunkčných zvyškov príslušného hradu) nanajvýš neprav-

52 Pozri pozn. č. 37.

53 MAGDOŠKO, Drahoslav. *Samospráva mesta Košice v stredoveku*. Košice : UPJŠ, 2017, s. 245.

54 AMK, TA, A – Cassovia, č. 15. Prepis: OSVÁTH, Gyula. *Adalékok Kassa város közjogi helyzetéhez és közigazgatási szervezetéhez I. Lipót koráig*. Kassa, 1918, s. 201-203.

55 HALAGA, R. Ondrej. *Počiatky Košíc a zrod metropoly*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1993, s. 93.

depodobný. Správnejším je skôr výklad, že majitelia Vyšných Košíc (Samflebenovci) tu mali majer s priľahlým obhospodarovaným územím, no bez iného sídla (dediny). Ani výška zaznamenaného desiatku nenasvedčuje, že by išlo o obzvlášť výnosný majetok. Jeho hodnota ale akiste spočívala aj v tom, že pre svojich meštianskych vlastníkov predstavoval stabilné zázemie, akým v susedstve mesta nedisponoval po taký dlhý čas iný popredný košický rod.

Vzhľadom na rozmach Košíc je zase celkom pochopiteľné, že mestská komunita začala časom prejavovať záujem o blízke vyšnokošické územie. Zo znenia dohody z roku 1347 pritom vyplýva, že mestskej rade nešlo len všeobecne o (poľno)hospodárske využívanie daného teritória, ale prioritu predstavovalo vinohradníctvo, k akému existovali na svahoch Vyšných Košíc priaznivé podmienky. Neskorostredoveké až novoveké zmienky tu skutočne uvádzajú predovšetkým vinice (na Hradovej a Bielom kostole).[56] Kolektív vedenia Košíc chcel mať teda pod kontrolou zakladané vinohrady a, samozrejme, hlavne z nich plynúce príjmy, ktoré by v prípade Vyšných Košíc patrili inak Samflebenovcom. Práve mesto bolo zároveň tým subjektom, ktorý následne dokázal získať a garantovať ďalšie výhodnejšie podmienky. Čoskoro po prevzatí Vyšných Košíc totiž popredný člen košickej mestskej rady, už spomínaný Hannus Weidner, získal pre Košice od panovníka sériu privilégií s budínskymi výsadami. Prvá listina z júla 1347 poskytovala členom košickej mestskej obce oslobodenie viníc od džberového poplatku, ďalšie privilégium z októbra 1347 už aj právo na monopolný predaj iba košického vína v meste do sviatku Turíc, keďže košickí mešťania vraj nemali polia ani iné príjmy, ktorými by mohli poslúžiť panovníkovi.[57] Je teda zrejmé, že nadobudnuté budínske výsady nemali Košiciam napomôcť len do budúcna, ale aspoň niektoré z nich reflektovali aktuálne miestne pomery. Silnejšia pozícia mesta ako korporatívneho subjektu oproti dovtedajším súkromným vlastníkom sa prejavila tiež o päť rokov neskôr, keď kráľ vyhovel žiadosti košických vyslancov a úplne zrušil ročný cenzus za Vyšné Košice.[58] Rezignáciu Samflebenovcov na výhradné vlastníctvo zrejme ich prvotného vidieckeho majetku, síce dosiahnutú akiste pod tlakom kolegov z mestského vedenia, netreba teda vnímať (iba) ako prejav istého súperenia v rámci košickej elity, ale daný akt mal prospieť celej mestskej obci, o čom priamo vypovedá text samotnej listiny z februára 1347.[59] Môžeme tomu dôverovať, keďže podľa zmienok v košických mestských knihách z neskorého stredoveku vlastnili vinice na území niekdajších Vyšných Košíc mnohí mešťania, a to rôzneho sociálneho postavenia.

---

56 VARSIK, Branislav. *Osídlenie Košickej kotliny I.* Bratislava : SAV, 1964, s. 177 a nasl. (síce s mylnou lokalizáciou hradu Sokoľ na Hradovú); MAGDOŠKO, Drahoslav. Príspevok k topografii chotára stredovekých Košíc (Biely kostol, sv. Žofia a Košická Nová Ves). In SZEGHY, Gabriel (ed.). *Studia Cassoviensia Nova. Košice vo svetle nových poznatkov.* Košice : Dejepisný spolok v Košiciach, 2020, s. 23-28.

57 1347 júl 28: VMMSl, s. 147 – 149, č. 188; 1347 okt. 18: VMMSl, s. 154 – 155, č. 193.

58 Pozri pozn. č. 53.

59 *„...pro fruitione et usu universaliter omnium concivium nostrorum, tam pauperum, quam divitum... pro gloria et honore civitatis...“* OSVÁTH, Gyula. *Adalékok Kassa város közjogi helyzetéhez és közigazgatási szervezetéhez I. Lipót koráig.* Kassa, 1918, s. 199-200.

Odvtedy teda zotrvávali Vyšné Košice v spoločnom vlastníctve mesta i pôvodných majiteľov, ako o tom svedčí zmienka ešte z roku 1364 (*terram commutatam cum civibus*), v ktorej sa inak stále spomínajú iba tamojšie vinice a les.[60] Hlavným vlastníkom a obhajcom majetkových práv už ale bolo mesto, ktoré sa v uvedenom roku aj súdne sťažovalo na fakt, že susední šľachtici neoprávnene založili na okraji tohto územia dedinu (Kavečany). Súd dal za pravdu Košiciam, takže nové sídlisko sa stalo mestským majetkom. V súlade s dohodou z roku 1347 pritom pôvodní majitelia disponovali vo Vyšných Košiciach len vlastnými nehnuteľnosťami, akiste aj majerom, ktorý sa inak nespomínal. Samotní Samflebenovci naďalej prináležali do špičky košickej elity, hoci možno usúdiť, že z biologického hľadiska poklesla ich početnosť. Vo vedení mesta sa totiž angažoval už iba jeden z nich, Juraj, ktorý bol viacnásobným richtárom počas 50. rokov a potom začiatkom 70. rokov 14. storočia. Pomedzi to (najmä v 60. rokoch) sa ako košický richtár spomína jediný iný muž, Albert, účastný v takejto funkcii už pri dohode z roku 1347. Kruh elitných rodov, z ktorých sa vyberali richtári Košíc, bol teda naďalej veľmi úzky. Posledné zmienky o Jurajovi Samflebenovi pochádzajú z konca 70. rokov 14. storočia, keď sa v menoslovoch mestskej rady uvádzal ako prvý prísažný.[61] Skonal pravdepodobne na samom začiatku 80. rokov, a to bez potomkov, resp. dedičov. Spoločne s ním totiž jednak končia správy o košických Samflebenovcoch, jednak časom zaniká potreba osobitného pomenúvania Vyšných Košíc, ktorých chotár splynul s tým košickým. Zápisy mestských kníh (prvá z rokov 1393 až 1405, ďalšie od 60. rokov 15. storočia)[62] spomínajú na tomto území iba lokálne chotárne názvy, najmä v súvislosti s vinicami.

V poslednej tretine 14. storočia sa teda z košickej vedúcej vrstvy vytratili najdlhšie doložené popredné meštianske rody, predovšetkým Samflebenovci a Oblovci, ku ktorých vzostupu mohlo napomôcť zázemie v podobe vlastníctva blízkeho majetku, Vyšných Košíc. K danej držbe sa viazalo pozoruhodné špecifikum, keďže bola podmienená platbou v zlate, aká sa inak vyskytovala iba na susednom Spiši. Mená osôb mestského vedenia z prelomu 14. a 15. storočia už poukazujú na novú, obmenenú elitu, intenzívne zapojenú do obchodno-podnikateľských aktivít.[63] Niektorí košickí mešťania síce nadobúdali malé vidiecke majetky (zvyčajne formou zálohu od šľachy) tiež v neskorom stredoveku, no bolo to už najmä samotné mesto, ktoré od konca 14. storočia majetkovo expandovalo získavaním blízkych i vzdialenejších dedín.[64]

---

60 Pozri pozn. č. 35.

61 MAGDOŠKO, Drahoslav. *Samospráva mesta Košice v stredoveku*. Košice : UPJŠ, 2017, s. 245.

62 K mestským knihám naposledy: MAGDOŠKO, Drahoslav. *Samospráva mesta Košice v stredoveku*. Košice : UPJŠ, 2017, s. 14-16, 160-164.

63 K niektorým osobám obsahuje údaje: HALAGA, R. Ondrej. *Košice – Balt I. Výroba a obchod v styku východoslovenských miest s Pruskom (1275 – 1526).* Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1975. Ku Košičanom na konci stredoveku: KEREKES, György. *Kassa polgársága. Ipara és kereskedése a közékorvégén*. Budapest : Lampel R. K.k, 1913; GRANASZTÓI, György. *A városi élet keretei a feudális kori Magyaországon. Kassa társadalma a 16. század derekán*. Budapest : Korall, 2012.

64 ULIČNÝ, Ferdinand. Feudálne majetky Košíc v 14. – 17. storočí. In *Historica Carpatica*, 1991, č. 22, s. 25-45.

MATEŘSKÉ ŠKOLY V PREŠOVSKÉM KRAJI 1948 – 1960[1]

Lucie GILAROVÁ

Abstract: *Kindergartens in the Prešov Region during 1948 – 1960.* The study aims to describe the origin, development and operation of kindergartens in the Prešov region during the years 1948 - 1960. The topic was processed on the basis of available archive documents, newspaper articles and scientific literature. We mainly used materials from the fund of the Regional National Committee in Prešov, Department of Education and Culture (1949 - 1960) from the State archive in Prešov. We also relied on periodicals - especially *Učiteľské noviny* (Teacher's newspaper), a magazine *Materská škola* (Kindergarten) and other regional periodicals, but also professional literature dealing with history of kindergartens. The topic of kindergartens in the Prešov region after 1948 has not been processed, so the study thus brings new knowledge about the history of preschool care. The text has been enriched by tables and photographs from the selected period.

Keywords: Kindergartens. Preschool education. Prešov Region. Czechoslovakia 1948 - 1960. Little children.

Úvodem

Studie si klade za cíl popsat vznik, vývoj a provoz mateřských škol (MŠ) v Prešovském kraji v letech 1948 – 1960. Téma bylo zpracováno na základě dostupných archivních dokumentů, novinových článků a odborné literatury. Využili jsme především materiály z fondu Krajský národný výbor v Prešove, odbor školstva a kultúry (1949 – 1960) ze Štátneho archívu v Prešove. Opírali jsme se také o dobový tisk – především *Učiteľské noviny*, časopis *Materská škola* a jiná regionální periodika, ale také o odbornou literaturu zabývající se historií mateřských škol. Téma MŠ v Prešovském kraji po roce 1948 dosud nebylo zpracováno, studie tak přináší nové poznatky o dějinách předškolní péče. Text je doplněn tabulkami a dobovými fotografiemi.

Počátky předškolní péče o děti

Předškolská zařízení pro zajištění péče o malé děti začala v Uhrách vznikat již během 19. století. Jednalo se o předchůdkyně jeslí a MŠ, tzv. dětské opatrovny nebo útulky.[2] Vznikaly buď jako státní nebo církevní. Vůbec první dětská opatrovna na území

1 Studie vznikla v rámci projektu *SGS/2/2020.*

2 TRUBÍNIOVÁ, Valentína. Retrospektívny pohľad na výchovu a vzdelávanie detí v prvých detských opatrovniach na Slovensku. In GAŠPAROVÁ, Eva – MIŇOVÁ, Monika (eds.). *Od detskej opatrovne k materskej škole.* Banská Bystrica : Slovenský výbor Svetovej organizácie pre predškolskú výchovu 2009, s. 38.

dnešního Slovenska se otevřela na podzim roku 1829 v Banské Bystrici.[3] V Prešově zahájila provoz první opatrovna v roce 1876.[4] A hned v roce 1893 vznikl v Prešově také ústav pro výchovu dětských opatrovkyň, kde se vzdělávaly budoucí opatrovatelky. Do první světové války fungovalo na území dnešního Slovenska celkem 305 dětských opatroven.[5] O tato první předškolská zařízení jevili zájem především rodiče ve městech. Ve vesnickém prostředí se ale dlouhodobě setkávala s nedůvěrou rodičů. Propagátoři těchto zařízení apelovali zejména na zajištění bezpečnosti dětí. Ve východoslovenských novinách *Naša zastava* uveřejnili v roce 1907 článek o rodičích, kteří vystupovali proti založení dětské opatrovny ve své vesnici. Jednoho dne, během práce rodičů na poli, došlo k neštěstí, kdy jejich čtyři bezprizorní malé děti založily požár ve stodole a všechny při něm zemřely. Autor článku zdůrazňuje, že pokud by trávily děti čas v opatrovně, k neštěstí by nedošlo.[6]

Ve školkách probíhala cílená činnost podle předem zavedených osnov a rozvrhu hodin, nešlo tedy pouze o instituce, ve kterých opatrovatelky hlídaly děti. „*Naše najmenšie detičky usilovne chodia do milovaného bavenia, kde primerane svojim schopnostiam toľko pekných vecí sa naučia a učiac sa hrajú. Deti od 3. do 6. roku všestranným pestovaním duševných a telesných vlôh, dostanú dobrý základ pre ľudovú školu. Zručnosť detičiek pestuje sa výchovnými ručnými prácami, z papiera, lyka, modelovaním z hliny. Majú i svoje slávnosti a dni radosti, ktoré roztomilým spôsobom, detským vlohám primerane oslavujú. Na Mikuláša a Vianoce dostávajú malé darčeky. Školský rok ukončievajú pestrými rozlúčkovými slávnosťami.*“[7]

Historií předškolní výchovy od počátku dějin se zabývaly autorky Ludmila Bělinová a Věra Mišurcová.[8] Dějiny předškolských zařízení na území dnešního Slovenska zpracoval kolektiv autorů, který se věnoval především vzniku prvních dětských opatroven během 19. století na Slovensku.[9] Z novějších studií pak máme k dispozici

3 MIKLEŠ, Ján. Vznik detskej opatrovne v Banskej Bystrici. In BARTUŠKOVÁ, Marie – ČETEČKA, Juraj a kol. *Kapitoly z histórie materského školstva na Slovensku*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladatelstvo 1970, s. 69.

4 PODHÁJECKÁ, Mária. Prvé opatrovne a prvý Ústav pre výchovu opatrovkýň v Prešove v kontexte ďalších vývojových edukačných tendencií. In GAŠPAROVÁ, Eva – MIŇOVÁ, Monika (eds.). *Od detskej opatrovne k materskej škole.* Banská Bystrica : Slovenský výbor Svetovej organizácie pre predškolskú výchovu 2009, s. 55.

5 PODHÁJECKÁ, Mária. Vývoj predškolských zariadení v Prešovskom okrese do roku 1918. In KÓNYA, Peter – MATLOVIČ, René (Eds.). *Prešovské evanjelické kolégium, jeho miesto a význam v kultúrnych dejinách strednej Európy.* Prešov : Filozofická fakulta PU, 1997, s. 313-314.

6 Viklad jedneho smutneho obrazka. In *Naša zastava: Politicke a společenske novinky z obrazkami pre vihodnoslovensky ľud*, roč. 1, 1907, č. 7, s. 15-16.

7 PODHÁJECKÁ, Mária. Vývoj predškolských zariadení v Prešovskom okrese do roku 1918. In KÓNYA, Peter – MATLOVIČ, René (Eds.). *Prešovské evanjelické kolégium, jeho miesto a význam v kultúrnych dejinách strednej Európy.* Prešov : Filozofická fakulta PU, 1997, s. 314.

8 BĚLINOVÁ, Ludmila – MIŠURCOVÁ, Věra. *Z dějin předškolní výchovy.* Praha : SPN, 1980.

9 BARTUŠKOVÁ, Marie – ČETEČKA, Juraj a kol. *Kapitoly z histórie materského školstva na Slovensku*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladatelstvo, 1970.

dva sborníky z konferencí, které se konaly v roce 1999 v Bratislavě[10] a v roce 2009 v Banské Bystrici[11] u příležitosti 170. a 180. výročí založení první dětské opatrovny na Slovensku. Autoři mnohých příspěvků se zabývali historií MŠ na Slovensku. Článek o dějinách předškolských zařízení v prešovském okrese do roku 1918[12] zpracovala Mária Podhájecká, která se ve více studiích věnovala historii vzdělávání učitelek předškolských zařízení.[13]

Prešovský kraj po roce 1945

Životní podmínky se v Prešovském kraji[14] velice změnily po roce 1945, kdy začala poválečná obnova země. Původně téměř zcela agrární východní Slovensko se industrializovalo a vznikly průmyslové podniky. Lidé tak už nemuseli pracovat pouze v zemědělství, ale měli možnost najít si práci také v průmyslu. Životní úroveň místních tak začala pozvolna růst. S tím souvisela také elektrifikace Prešovského kraje, která intenzivně probíhala od roku 1946. V roce 1944 mělo elektřinu pouze 80 měst a obcí, tedy asi 10,4 % z celkového počtu sídel. Do roku 1953 se podařilo elektrifikovat 296 obcí, což představovalo 39,2 % všech sídel.[15]

Zásadní změny, které nastaly po druhé světové válce, se projevily také ve školství. V roce 1948 byl přijat zákon č. 95/1948 Sb., tzv. školský zákon, který upravoval podobu jednotného školství. Všechny školy od mateřských až po vysoké patřily pod správu státu a začala povinná školní docházka pro všechny děti od šesti do 15 let, trvala devět let a probíhala na školách národních (školy I. stupně) a na školách středních (školy II. stupně).[16] Školská správa řešila na začátku velké problémy s provozem všech typů škol. Mnoho školních budov v Prešovském kraji bylo poškozeno nebo

10 MICHALIČKA, Vladimír (ed.). *Dejiny predškolskej výchovy na Slovensku*. Zborník Múzea školstva a pedagogiky. Ed. Aktuálne otázky školského múzejníctva. 7. Bratislava : Ústav informácií a prognóz školstva, 1999.

11 GAŠPAROVÁ, Eva – MIŇOVÁ, Monika (eds.). *Od detskej opatrovne k materskej škole*. Banská Bystrica : Slovenský výbor Svetovej organizácie pre predškolskú výchovu, 2009.

12 PODHÁJECKÁ, Mária. Vývoj predškolských zariadení v Prešovskom okrese do roku 1918. In KÓNYA, Peter – MATLOVIČ, René (Eds.). *Prešovské evanjelické kolégium, jeho miesto a význam v kultúrnych dejinách strednej Európy*. Prešov : Filozofická fakulta PU, 1997, s. 313 – 315.

13 PODHÁJECKÁ, Mária. 100 rokov od založenia Ústavu pre výchovu detských opatrovateliek v Prešove. In *Pedagogická revue*, roč. 46, 1994, č. 1 – 2, s. 86-89; PODHÁJECKÁ, Mária. Vzdelávanie opatrovkýň v druhej polovici 19. storočia. In *Perspektívy rozvoja vzdelanosti v Prešovskom kraji v kontexte spoločenských premien a pri vstupe do 21. storočia*. Prešov : Fakulta humanitných a prírodných vied PU, 1998, s. 63-67.

14 Prešovský kraj jako správní jednotka v období 1949 – 1960 se skládal z následujících 15 okresů: Bardejov, Giraltovce, Humenné, Medzilaborce, Michalovce, Prešov, Sabinov, Snina, Sobrance, Spišská Stará Ves, Stará Ľubovňa, Stropkov, Svidník, Veľké Kapušany a Vranov. VOLKO, Viliam – KIŠ, Miloslav. *Stručný prehľad vývoja územného a správneho členenia Slovenska*. Bratislava : Ministerstvo vnútra SR, 2007, s. 45.

15 (ed). Elektrifikácia obcí Prešovského kraja. In *Nový život: Orgán Krajského výboru KSS v Prešove*, roč. 3, 1953, č. 75, s. 5.

16 Zákon č. 95/1948 Sb. Zákon o základní úpravě jednotného školství – školský zákon (online 28. 8. 2020 https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1948-95).

zcela zničeno během přechodu fronty v závěrečné fázi války. Chyběly prostory pro učebny a tak se na mnohých školách vyučovalo na dvě, někde dokonce na tři směny. Jednotlivé třídy se tak v učebnách střídaly.[17] V tomto prostředí válkou zasaženého a zaostalého Prešovského kraje začaly vznikat nové MŠ.

Zřizování mateřských škol

MŠ v Československu po roce 1948 měly dvě základní funkce. Zajistit péči o děti zaměstnaných matek a vychovávat děti předškolního věku se zaměřením na cíle socialistické výchovy.[18] Školským zákonem č. 95/1948 Sb. se MŠ plnohodnotně začlenily do školské soustavy. S tím souviselo i zavedení studijního oboru předškolské výchovy na pedagogické fakulty.[19] Zákon určoval, že do MŠ mohou docházet tělesně i duševně zdravé děti od tří do šesti let, tedy do doby, než začnou docházet do národní školy (NŠ). MŠ se zřizovaly v obcích nebo u závodů, pokud se přihlásilo minimálně 20 dětí. V jedné třídě mohlo být maximálně 30 dětí, pokud by jich bylo více, měla se otevřít nová třída. MŠ zřizoval zemský školní úřad, který ji mohl také uzavřít, pokud klesl počet zapsaných dětí pod 15, pravidelně docházelo méně než 10 dětí nebo pokud přestalo vyhovovat umístění či vybavení MŠ. Za docházku do školky rodiče dětí neplatili. Děti obvykle navštěvovaly MŠ v obvodu, do kterého spadaly podle místa bydliště. Pokud se v obvodu MŠ nacházely jesle či zemědělský útulek, spadaly pod pedagogický dohled příslušné MŠ.[20] Vládní nařízení č. 195/1948 Sb. z 26. července 1948 dále upřesňovalo, že budova školky má být dobře a bezpečně přístupná. Zřizovaly se tři typy MŠ – s 8-hodinovou (výchovnou), 12-hodinovou (celodenní) a 24-hodinovou (celotýdenní) péčí. Děti do MŠ přijímal ředitel školy, který upřednostnil děti zaměstnaných rodičů, dále děti, o které nepečovala matka, děti žijící ve špatných sociálních a zdravotních podmínkách nebo děti, které měly mnoho sourozenců. Ostatní zájemci mohli docházet do MŠ v případě volného místa.[21] Po roce 1949, kdy se začala zakládat jednotná zemědělská družstva (JZD), ještě více stoupla potřeba nových MŠ. Za zaměstnané matky, pracující v zemědělství, se považovaly ty, které pracovaly v JZD III. a IV. typu, zaměstnankyně slovenských státních majetků a státních traktorových stanic. Pokud se matka starala jen o domácnost nebo pomáhala manželovi v jeho podniku, nepovažovala se za zaměstna-

17 (-ský). Svojpomocou nové školy. In *Prešovské noviny*, roč. 2, 1959, č. 20, s. 1; JURÍK, Michal. Stav mimotriednej výchovy a jej problémy na Slovensku. In *Vychovávateľ*, roč. 1963/1964, s. 103.

18 O súčasných úlohách materských škôl. Z referátu dr. Márie Bartuškovej na I. celoštátnej konferencii o predškolskej výchove. In *Učiteľské noviny*, roč. 7, 1957, č. 50, s. 3.

19 BĚLINOVÁ, Ludmila – MIŠURCOVÁ, Věra. *Z dějin předškolní výchovy*. Praha : SPN 1980, s. 102.

20 BĚLINOVÁ, Ludmila – MIŠURCOVÁ, Věra. *Z dějin předškolní výchovy*. Praha : SPN 1980, s. 104-105; Zákon č. 95/1948 Sb. Zákon o základní úpravě jednotného školství – školský zákon (on-line 28. 8. 2020 https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1948-95); Vládní nařízení č. 195/1948 Sb. (on-line 28. 8. 2020 https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1948-195/zneni-19480901).

21 Vládní nařízení č. 195/1948 Sb. (on-line 28. 8. 2020 https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1948-195/zneni-19480901).

nou.[22] Ke dni 30. červnu 1952 docházelo do MŠ v kraji 7 140 dětí, z nichž pouze 1 731 mělo zaměstnanou matku, t. j. 24,2 %.[23] Od roku 1955 došlo ke změně, kdy začaly být za zaměstnané matky považovány i ty ženy, které pracovaly se svými muži – samostatně hospodařícími rolníky. Touto změnou výrazně stoupl počet dětí zaměstnaných matek na MŠ. Koncem roku 1954 mělo 1 498 docházejících dětí zaměstnanou matku, v prvním čtvrtletí roku 1955 to již bylo 3 885 dětí z 6 779 zapsaných.[24] Ve školním roce 1958/59 navštěvovalo MŠ v kraji 8 456 dětí, z nichž mělo 5 685 dětí zaměstnanou matku, což představovalo asi 67,2 %.[25]

Podnět ke zřízení mateřské školy vzcházel od místního národního výboru (MNV), který kontaktoval příslušný okresní národní výbor (ONV) – IV. referát školský. Ten pak žádost postoupil na krajský národní výbor (KNV) – IV. odbor školský. KNV následně rozhodl o zřízení MŠ v dané obci. MNV musely zdůvodnit potřebu školky v obci, zajistit budovu pro MŠ, ubytování pro učitelku, podat informace o umístění MŠ, stavu budovy, přiložit seznam dětí, které by do MŠ docházely. Pokud obec neměla k dispozici žádné vyhovující prostory pro provoz MŠ, nabídla alespoň pozemek na vhodném místě v obci a zavázala se zdarma vykonat určité práce na stavbě MŠ. Zřizování mateřských škol většinou úzce souviselo se vznikem JZD v obcích. Aby se do práce mohlo zapojit co nejvíce družstevníků – i žen, vznikla potřeba založit MŠ, kde by se kvalifikované učitelky odborně postaraly o malé děti ve věku od tří do šesti let a matky mohly jít bez obav do práce. Další důvody, které jednotlivé MNV uváděly pro založení MŠ, byly např. velice nízká životní a sociální úroveň většiny rodin na vesnicích, kterou by pomohla zvednout MŠ v obci. V Prešovském kraji navíc existovalo mnoho válkou buď úplně nebo částečně zničených obcí, jejichž obyvatelé byli velmi sociálně slabí a MŠ tak mohla zajistit lepší život pro jejich děti.[26] V obci Chmeľnica (okr. Stará Ľubovňa) žádali o zřízení slovenské školky z důvodu, že se jednalo o německou obec, rodiče mluvili s dětmi německy a ty pak měly problém se začlenit ve slovenské NŠ. Ve školce by tak získaly základy slovenštiny.[27] Obce v žádosti zároveň upozorňovaly KNV, že samy nemají žádné finanční prostředky na zřízení a další financování MŠ, prosily proto KNV, aby převzal náklady na zřízení MŠ.[28] MNV měly za úkol financovat chod mateřských škol

22 Štátny archív (ŠA) Prešov, fond Krajský národný výbor Prešov – odbor školstva a kultúry 1949 – 1960 (KNV PO OŠK), škatuľa (šk.) 36, inventárne číslo (inv. č.) 474 – 489. *Výkazy o materských školách v jednotlivých okresoch Prešovského kraja za rok 1952 – Vysvetlivky.*

23 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 36, inv. č. 489. *Sumáre materských škôl k 30. III. 1952 a 30. VI. 1952 v kraji Prešov.*

24 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 103, inv. č. 1642. *Výkaz o MŠ v Prešovskom kraji a rozbor k štatistickému šetreniu o MŠ k 31. V. 1955.*

25 *Statistická ročenka republiky Československé 1959.* Praha : Orbis, 1959, s. 399.

26 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 107, inv. č. 1700-1711, 1722-1742. *Zriaďovanie MŠ v Prešovskom kraji 1950 – 1953*; šk. 155, inv. č. 2265, 2272, 2278; šk. 156, inv. č. 2284, 2290, 2295, 2298; šk. 157, inv. č. 2302, 2308, 2315; šk. 158, inv. č. 2323; šk. 159, inv. č. 2328. *Organizačné opatrenia upravujúce sieť MŠ v jednotlivých okresoch Prešovského kraja 1950 – 1955.*

27 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 156, inv. č. 2298. *Organizačné opatrenia upravujúce sieť MŠ v okr. Sp. Stará Ves 1952 – 54.*

28 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 107, inv. č. 1700-1711, 1722-1742. *Zriadenie jednotlivých MŠ v Prešovskom kraji 1950 – 1953.*; šk. 155, inv. č. 2265, 2272, 2278; šk. 156, inv. č. 2284, 2290,

– zejména platit stravování a také dřevo na topení. Vztahy mezi jednotlivými MNV a MŠ však nebyly vždy úplně ideální. V roce 1954 v obci Lukov (okr. Bardejov), kde fungovalo JZD III. typu a do MŠ docházelo přes 40 dětí, dal tajemník MNV zrušit stravování a mnohé matky tak přestaly své děti do školky posílat. Místo toho si je braly sebou na pole.[29] V obci Soľ (okr. Vranov) také zrušili stravování, protože MNV na to údajně neměl dostatek financí.[30] Ještě horší situaci řešili v obci Lipany (okr. Sabinov), kde *„bolo zistené, že predseda MNV prichádza bez povolenia na výchovnú prácu do školy, prácu kritizuje a najmä sa mieša neodôvodnene do kuchyne a robí priamo zákroky aj pri varení. Bez súhlasu riaditeľky nakúpil alumíniové hrnčeky a plechové taniere pre deti, čo je proti predpisom“*.[31] Přímo nepřátelský postoj vůči školce zaujal MNV v Pečovské Nové Vsi (okr. Sabinov). Školku museli dočasně uzavřít, protože neměli dřevo na topení. Když konečně MNV dřevo zajistil, odmítl ho nařezat. Proto školská inspektorka nahlásila celou věc na ONV – odbor školství, aby sjednal pořádek. Podobnou situaci s neochotou financovat dřevo řešily i mnohé jiné MŠ v kraji.[32] V obci Zámutov (okr. Vranov) dal tajemník MNV souhlas družstevníkům, aby přes dvůr MŠ sváželi seno a tím si krátili cestu.[33]

V dubnu 1959 přijal Ústřední výbor Komunistické strany Československa (ÚV KSČ) usnesení o těsném spojení školy se životem a o dalším rozvoji výchovy a vzdělání. Žáci tak měli získat již na školách větší poznatky a dovednosti pro budoucí praxi. Pro mateřské školy to znamenalo posilovat *„zájem dětí o práci, o zkrášlování prostředí, v němž žijí, aby děti byly vedeny k samostatnosti a pořádku“*.[34] Nové MŠ měly vznikat podle nároků státního hospodářství na zaměstnanost žen. Proto se měly začít zakládat podnikové MŠ a školky jednotných zemědělských družstev pro děti svých zaměstnanců. Tyto podniky zřízení a chod školky financovaly. O odbornou pedagogickou stránku a financování chodu a běžného provozu školek se však starala školská správa. Více závodů se mohlo dohodnout a otevřít společnou MŠ. Tímto opatřením chtěli dosáhnout nárůstu počtu zaměstnaných žen a lépe tak plnit výsledky druhého pětiletého plánu.[35]

2295, 2298; šk. 157, inv. č. 2302, 2308, 2315; šk. 158, inv. č. 2323; šk. 159, inv. č. 2328. *Organizačné opatrenia upravujúce sieť MŠ v jednotlivých okresoch Prešovského kraja 1950 – 1955.*

29 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 96, inv. č. 1520. *Správy z kontról prevedených krajskou inšpektorkou pre MŠ v Prešovskom kraji – 1954.*

30 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 96, inv. č. 1520. *Správy z kontról prevedených krajskou inšpektorkou pre MŠ v Prešovskom kraji – 1954.*

31 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 146, inv. č. 2152. *Zápisnice z inšpekcií vykonaných v školskom roku 1955/56 na MŠ a školských odboroch ONV krajskou inšpektorkou.*

32 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 146, inv. č. 2152. *Zápisnice z inšpekcií vykonaných v školskom roku 1955/56 na MŠ a školských odboroch ONV krajskou inšpektorkou.*

33 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 218, inv. č. 3167. *Zápisnice z inšpekcií vykonaných na školách Prešovského kraja inšpektorom pre materské školy v apríli – júli 1957.*

34 ÚV KSČ. O těsném spojení školy se životem a o dalším rozvoji výchovy a vzdělání v Československu. In *Pedagogika. Časopis pro vědy o vzdělávání a výchově*, roč. 9, 1959, č. 3, s. 298-300.

35 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 354, inv. č. 5099. *Zriaďovanie závodných jaslí a MŠ – návrh vládneho usnesenia Ministerstva školstva a kultúry zo dňa 26. 8. 1959.*

Síť mateřských škol v Prešovském kraji po roce 1948

V prvním období vzniku MŠ docházelo do roku 1953/54 až k živelnému zakládání nových MŠ. Ve školním roce 1951/52 existovalo v kraji 201 MŠ s 7 140 žáky.[36]

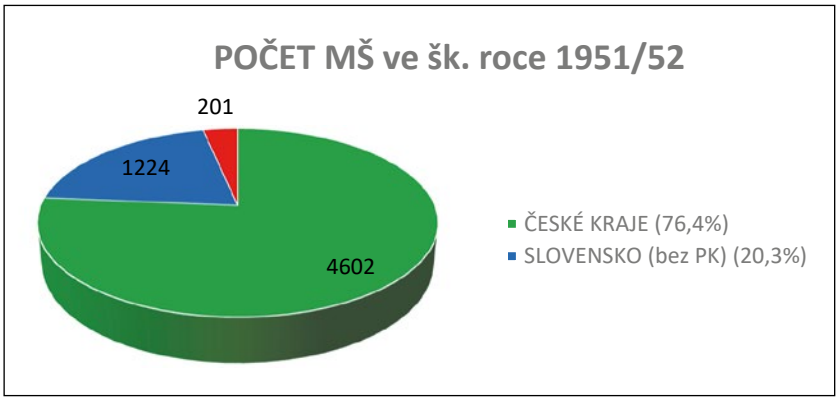

Během dvou let, do roku 1953/54, se jejich počet zvedl o 53 nových školek, na 254 MŠ s 7 585 dětmi.[37] Velký nárůst nových MŠ, ale také jejich postupné rušení, úzce souviselo s vývojem JZD v kraji. Do roku 1952 vzniklo v kraji 274 družstev všech typů. Jejich činnost ale neprobíhala podle plánu, v některých JZD nedostávali družstevníci žádný plat a nadřízené orgány nedokázaly družstvům nijak pomoci. V důsledku toho došlo během roku 1953 k rozpadu 213 JZD v kraji.[38] Tím, že matky přestaly pracovat v JZD, ztratily zájem o MŠ, kterou již dál nepotřebovaly. V tomto roce proběhla v Československu měnová reforma, kvůli které museli rodiče platit vyšší poplatky za stravu v MŠ, což také patřilo k důvodům, že přestali své děti do MŠ posílat.[39]

Již během školního roku 1951/52 muselo více MŠ zastavit svou činnost především z důvodu malého počtu zapsaných dětí, velmi malého nebo žádného počtu zaměst-

36 Ve školním roce 1951/52 existovalo v celém Československu 6 027 MŠ s 228 782 dětmi, v českých krajích 4 602 MŠ s 172 613 dětmi a na Slovensku 1 425 MŠ s 56 169 dětmi. *Statistická ročenka republiky Československé 1959.* Praha: Orbis, 1959, s. 392-393, 395-396.

37 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 22, inv. č. 300, 305, 310; šk. 23, inv. č. 317, 322; šk. 24, inv. č. 329, 334; šk. 25, inv. č. 340, 345, 350, 355. *Evidenčné listy materských škôl v jednotlivých okresoch Prešovského kraja*; šk. 36, inv. č. 474-492. *Výkazy o materských školách v jednotlivých okresoch Prešovského kraja za rok 1952*; šk. 88-89, inv. č. 1261-1323. *Výkazy o materských školách za rok 1954 v jednotlivých okresoch Prešovského kraja*.

38 MICHNOVIČ, Imrich. K niektorým otázkam politickoorganizátorskej práce strany na východoslovenskej dedine v rokoch 1949 – 1953. In *Historický časopis*, roč. 31, 1983, č. 6, s. 888-889.

39 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 50, inv. č. 702. *Rozbor plnenia plánu výkonov materských škôl v Prešovskom kraji za III. štvrťrok 1953*; šk. 89, inv. č. 1303. *Výkazy o MŠ za III. štvrťrok 1954 v okrese Stropkov.*

naných matek a taky kvůli nezájmu ze strany rodičů.[40] K 30. dubnu 1952 se dočasně zastavila činnost na 46 MŠ.[41] Kvůli špatné docházce muselo být v kraji k 1. září 1953 zrušeno dalších 25 jednotřídních MŠ a tři třídy u dvojtřídních MŠ, což představovalo asi 9,7 % z celkového počtu všech tříd v kraji. Zavření školek předcházel rozpad JZD ve většině těchto obcí, jinde pak chyběl zájem ze strany rodičů.[42] Stále se však zřizovaly další nové MŠ v jiných obcích. Ve školním roce 1954/55 opět klesl počet zapsaných dětí na MŠ, tentokrát o 18 % a proto se uzavřelo dalších 16 školek.[43] Pokud docházel do MŠ velmi nízký počet dětí, nevyplatilo se finančně vydržovat MŠ a platit učitelku, která mohla být kvůli nedostatku kvalifikovaných učitelek zaměstnána v místě, kde docházelo dostatek dětí. KNV některým obcím doporučil zřídit raději zemědělský útulek se stravováním, kde stačilo zaměstnat pěstounku a který mohly navštěvovat děti od jednoho roku a také děti starší než šest let, které již docházely do NŠ.[44] V obci Reľov (okr. Spišská Stará Ves) klesla docházka dětí do MŠ a hrozilo tak její zrušení. MNV chtěl situaci řešit, svolal proto všechny rodiče dětí na schůzi, kde se měli vyjádřit, mají-li zájem dál posílat své děti do školky. Na schůzi však nepřišel ani jeden rodič. Z toho MNV usoudilo, že o MŠ v obci dál není zájem a ta byla následně zrušena.[45]

Na některých místech nejprve KNV pozastavil školce činnost. Šlo o případy, kdy z nějakého důvodu nebyl dočasně možný provoz MŠ. Často se jednalo o zimní měsíce, protože mnohé školní budovy měly problém s vytápěním a také matky neměly přes zimu tolik práce v JZD.[46] V obci Choňkovce (okr. Sobrance) pozastavil KNV činnost MŠ z důvodu jejího nevhodného umístění. „*Obec je rozdelená potokom na dve časti a je veľmi dlhá. Časť obce, kde je teraz umiestená škola, je mimoriadne blatívá a, keďže cez potok nevedú bezpečné lávky, deti z druhej časti obce musia do školy chodiť naokolo, pri čom niektoré deti musia prejsť až vyše kilometra cesty. Ak by škola bola umiestená v druhej časti (menej blatívej), situácia by sa opakovala, lenže v tomto prípade by veľkú vzdialenosť museli prekonávať tie deti, ktoré bývajú v tej časti obce, kde je teraz škola umiestená.*“[47]

---

40 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 36, inv. č. 475-478; šk. 37, inv. č. 486. *Výkazy o materských školách v jednotlivých okresoch Prešovského kraja za rok 1952.*

41 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 37, inv. č. 492. *Rozbory plnenia plánu výkonov na materských školách za II. a III. štvrťrok 1952 v okresoch Prešovského kraja. Rozbor plnenia plánu výkonov na materských školách v Prešovskom kraji za I. polrok 1952 a za rok 1952.*

42 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 55, inv. č. 842. *Správa o stave materských škôl a družín mládeže v šk. roku 1953/54 v Prešov. kraji*; šk. 88, inv. č. 1272. *Výkazy o materských školách v okrese Svidník za I. Q 1954.*

43 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 89, inv. č. 1307. *Krajský výkaz o MŠ v III. štvrťroku 1954 v Prešovskom kraji – sumár.*

44 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 155, inv. č. 2278. *Organizačné opatrenia upravujúce sieť MŠ v okrese Michalovce 1950 – 1955.*

45 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 156, inv. č. 2298. *Organizačné opatrenia upravujúce sieť MŠ v okr. Sp. Stará Ves 1952 – 54.*

46 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 88, inv. č. 1269, 1270. *Výkaz o materských školách za I. Q 1954 v okresoch Sobrance a Stará Ľubovňa.*

47 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 156, inv. č. 2295. *Organizačné opatrenia upravujúce sieť MŠ v okrese Sobrance 1949 – 1954.*

Od školního roku 1956/57 se již situace ustálila a docházelo k pozvolnému růstu již stabilních MŠ, které plnily svou funkci a měly dobrou docházku dětí.[48] Ve školním roce 1958/59 se na území kraje nacházelo 234 MŠ, do kterých docházelo 8 456 dětí, což představuje asi 16,5 % všech dětí od tří do šesti let.[49] Mateřské školy během celých 50. let průměrně navštěvovalo asi 14,7 % všech dětí od tří do šesti let.[50]

šk. rok 1958/59	**Ø počet dětí od 3 do 6 let**	**Děti navštěvující MŠ**	**Počet MŠ**	**% dětí navštěvujících MŠ**
ČESKÉ KRAJE	600 332	184 730	4 532	30,7 %
SLOVENSKO (bez PK)	314 438	68 960	1 543	22,0 %
PREŠOVSKÝ KRAJ	51 386	8 456	234	16,5 %

Zřizovaly se tři typy MŠ – s 8-hodinovou (výchovnou), 12-hodinovou (celodenní) a 24-hodinovou (celotýdenní) péčí. V Prešovském kraji se nejvíce rozšířily MŠ s 8-hodinovou péčí. Děti zde nedostávaly stravu, svačinu si nosily vlastní, v čase oběda odcházely domů a po obědě mohly opět přijít zpět do školky. Pokud ale rodiče dětí celý den pracovali nebo vzdálenost budovy MŠ od domova neumožňovala dvojí denní docházku, měly se zřizovat MŠ s tzv. celodenní péčí. Ta trvala přibližně 10 – 12 hodin, tak, aby to vyhovovalo zaměstnaným matkám, a děti se ve školce také stravovaly. Celodenní péče mohla být na MŠ provozována pouze v případě, že se dětem zajistila strava[51] a možnost minimálně dvouhodinového spánku.[52] Bylo tedy

48 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 154, inv. č. 2248-2264. *Výkazy o MŠ v jednotlivých okresoch Prešovského kraja k 31. 10. 1956*; šk. 226, inv. č. 3226-3242. *Výkazy o MŠ v jednotlivých okresoch Prešovského kraja k 30. 11. 1957.*

49 V Prešovském kraji se rodilo každý rok průměrně 12 849 dětí (po odečtení dětí zemřelých v novorozeneckém věku a ve věku do jednoho roku). Do MŠ docházely čtyři ročníky dětí a ve školním roce 1958/59 docházelo do MŠ 8 456 dětí. *Statistická ročenka republiky Československé 1957.* Praha : Orbis, 1957, s. 49; *Statistická ročenka republiky Československé 1958.* Praha : Orbis, 1958, s. 58; *Statistická ročenka republiky Československé 1959.* Praha : Orbis, 1959, s. 66-67, 399.

50 Průměrná docházka do MŠ v 50. letech v Prešovském kraji byla 7 548,5 dětí. ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 22, inv. č. 300, 305, 310; šk. 23, inv. č. 317, 322; šk. 24, inv. č. 329, 334; šk. 25, inv. č. 340, 345, 350, 355. *Evidenčné listy materských škôl v jednotlivých okresoch Prešovského kraja*; šk. 36, inv. č. 474-492. *Výkazy o materských školách v jednotlivých okresoch Prešovského kraja za rok 1952*; šk. 88-89, inv. č. 1261-1323. *Výkazy o materských školách za rok 1954 v jednotlivých okresoch Prešovského kraja*; šk. 103, inv. č. 1626-1644. *Výkazy o materských školách v jednotlivých okresoch Prešovského kraja za rok 1955*; šk. 154, inv. č. 2248-2264. *Výkazy o MŠ v jednotlivých okresoch Prešovského kraja k 31. 10. 1956*; šk. 226, inv. č. 3226-3242. *Výkazy o MŠ v jednotlivých okresoch Prešovského kraja k 30. 11. 1957*; *Statistická ročenka republiky Československé 1957.* Praha : Orbis, 1957, s. 49; *Statistická ročenka republiky Československé 1958.* Praha : Orbis, 1958, s. 58; *Statistická ročenka republiky Československé 1959.* Praha : Orbis, 1959, s. 66-67.

51 Děti dostávaly svačinu, oběd a odpolední svačinu. ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 36, inv. č. 474-489. *Výkazy o materských školách v jednotlivých okresoch Prešovského kraja za rok 1952 – Vysvetlivky.*

52 Vládní nařízení č. 195/1948 Sb. (on-line 28. 8. 2020 https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1948-195/zneni-19480901).

nutné zřízení vlastní kuchyně nebo zajištění společné kuchyně se školou, což představovalo v podmínkách Prešovského kraje problém – chyběly finance i možnost umístění. Podle směrnice Povereníctva školstva, vied a umení (PŠVU) z 18. dubna 1951 mohly docházet do MŠ s celodenní péčí pouze děti zaměstnaných matek, děti, o které se nestará matka, děti z mnohočetných rodin a z nezdravých bytů. Prešovský kraj nedokázal plnit plán v počtu školek s celodenní péčí. Naopak školek s 8-hodinovou péčí zde vzniklo příliš mnoho. Většinou na vesnicích, kde o to měli zájem pouze vedoucí činitelé, nikoliv samotní rodiče dětí.[53] Podle plánu mělo docházet k rušení nadbytečných školek s 8-hodinovou péčí nebo k jejich přetvoření na MŠ s celodenní péčí.[54] KNV přesto nezrušil přebytek těchto školek kvůli mimořádným sociálním a kulturním poměrům v kraji. Představitelé kraje usoudili, že pro východoslovenské děti, často pocházejících z velmi sociálně slabých poměrů, bude velkým přínosem i MŠ s 8-hodinovou výchovnou činností.[55]

Dále existovaly ještě MŠ s celotýdenní péčí, kde děti i přespávaly. Během 50. let v Prešovském kraji vznikly dvě. První v červnu 1955 v Prešově jako VII. MŠ – v novostavbě postavené pro tento účel.[56] Ve školním roce 1955/56 měla dvě třídy – s celodenní a s celotýdenní péčí.[57] V roce 1957/58 zde fungovala také třída pouze s výchovnou péčí – tedy 8-hodinovou. Celkem školku navštěvovalo 84 dětí, z toho 21 z nich bylo zapsáno na celotýdenní péči.[58] Na jaře 1956 se otevřela MŠ s celotýdenní péčí v Michalovcích, také v novostavbě. Již v prvním roce svého provozu měla dobré vnitřní vybavení a celý personál pracoval příkladně. Ve školce se nacházely tři třídy – s 8, 12 a 24-hodinovou péčí. Docházelo celkem 65 dětí, z toho 14 na celotýdenní péči.[59] Do těchto školek rodiče přivedli své děti v pondělí ráno a vyzvedli si je až v sobotu.[60] Přijímaly se zejména děti matek, které pracovaly na noční směny a neměly doma nikoho, kdo by mohl řádně zaopatřit děti.[61]

Zvláštní pozornost byla věnována romským dětem. Na východním Slovensku žila početná romská menšina, která často ještě žila tzv. tradičním způsobem života. To znamenalo, že *„sa vyhýbajú práci, často menia bydliská a pracoviská, žijú na úkor spo-*

53 KUZNECOVOVÁ, Mária. Materské školy pred veľkými úlohami. In *Učiteľské noviny*, roč. 1, 1951, č. 16, s. 5.

54 WEISEROVÁ, M. Veľké úlohy materských škôl pri budovaní socialismu. In *Učiteľské noviny*, roč. 1, 1951, č. 13, s. 9.

55 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 37, inv. č. 490. *Okresné výkazy /sumáre/ a krajský výkaz o materských školách za kraj Prešov k 30. IX. 1952.*

56 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 103, inv. č. 1632. *Výkazy o materských školách v meste Prešov za rok 1955.*

57 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 146, inv. č. 2152. *Zápisnice z inšpekcií vykonaných v školskom roku 1955/56 na MŠ a školských odboroch ONV krajskou inšpektorkou.*

58 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 271, inv. č. 3775. *Zápisy z inšpekcií vykonaných krajskými inšpektormi pre Materské školy v septembri – októbri 1957.*

59 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 218, inv. č. 3166. *Zápisnice z inšpekcií vykonaných na školách Prešovského kraja krajským inšpektorom pre materské školy v januári – marci 1957.*

60 BILICH, Otto. Na posiedke v VII. materskej škôlke v Prešove. In *Nový život. Orgán Krajského výboru KSS v Prešove*, roč. 6, 1957, č. 27, s. 3.

61 KRIŠTOFÍKOVÁ, A. Z práce materskej školy s celotýždennou starostlivosťou. In *Materská škola*, roč. 5, 1958, č. 7-8, s. 229.

ločnosti a na nízkej životnej a kultúrnej úrovni. Nie sú ešte trvale usídlení, sústavne nepracujú…".[62] Vedení státu proto považovalo za důležité u dětí co nejvíce a co nejdříve omezit vliv rodiny a začít s výchovnou činností.[63] Mateřská škola v romské osadě vznikla v Humenném – Podskalke, kde sice matky neměly zaměstnání stabilně, ale pracovaly nárazově většinou v Humenném. Otcové našli práci v dolech nebo železárnách. Jednalo se o mnohočetné rodiny, které žily ve velmi špatných podmínkách, v chatrčích slepovaných ze dřeva, hlíny apod. Rodiče buď brali děti sebou do práce, posílali je do NŠ se staršími sourozenci nebo je nechali bezprizorně v osadě. MŠ s celodenní péčí zde vznikla v roce 1950 a zapsaných bylo 48 dětí.[64]

Školky v Prešovském kraji můžeme rozdělit také podle vyučovacího jazyka. Vznikaly školky slovenské, ukrajinské i maďarské. Záleželo na přání rodičů. Jednalo se zejména o severovýchodní okresy (Bardejov, Medzilaborce, Snina, Stropkov, Svidník), kde žilo převážně rusínské obyvatelstvo a také o jižní okresy (Veľké Kapušany, Michalovce), kde se nacházela maďarská menšina. Nejvíce školek bylo slovenských, pak ukrajinských a nejméně maďarských.[65]

Prešovský kraj	celkem MŠ	národnost		
		slov.	ukr.	maď.
1951/52	201	130	65	6
1952/53	220	142	68	10
1953/54	254	161	80	13
1954/55	231	153	65	15
1955/56	225	149	63	13
1956/57	226	147	64	15
1957/58	227	152	62	13

62 SIAKEĽ, Ján. Niektoré špecifické problémy výchovy mládeže na východnom Slovensku. In *Vychovávateľ*, roč. 1965/1966, s. 238.

63 Romské menšině v českých zemích po roce 1945 se blíže věnovala prof. Nina Pavelčíková ve své publikaci PAVELČÍKOVÁ, Nina. *Romové v českých zemích v letech 1945 – 1989*. Sešity Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu č. 12. Praha : Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 2004.

64 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 37, inv. č. 490. *Okresné výkazy /sumáre/ a krajský výkaz o materských školách za kraj Prešov k 31. XII. 1952*; šk. 107, inv. č. 1700. *Návrhy na zriadenie MŠ v Humennom – Podskalke – 14. XI. 1950*; PREDMERSKÝ, Vladimír. O výchove a vyučovaní cigánskych detí – materské školy a družiny mládeže. In *Učiteľské noviny*, roč. 8, 1958, č. 50, s. 3.

65 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 22, inv. č. 300, 305, 310; šk. 23, inv. č. 317, 322; šk. 24, inv. č. 329, 334; šk. 25, inv. č. 340, 345, 350, 355. *Evidenčné listy materských škôl v jednotlivých okresoch Prešovského kraja*; šk. 36, inv. č. 474-492. *Výkazy o materských školách v jednotlivých okresoch Prešovského kraja za rok 1952*; šk. 88-89, inv. č. 1261-1323. *Výkazy o materských školách za rok 1954 v jednotlivých okresoch Prešovského kraja*; šk. 103, inv. č. 1626-1644. *Výkazy o materských školách v jednotlivých okresoch Prešovského kraja za rok 1955*; šk. 154, inv. č. 2248-2264. *Výkazy o MŠ v jednotlivých okresoch Prešovského kraja k 31. 10. 1956*; šk. 226, inv. č. 3226-3242. *Výkazy o MŠ v jednotlivých okresoch Prešovského kraja k 30. 11. 1957.*

Den v mateřské škole

Provoz školky začínal obvykle v ranních hodinách, podle potřeb zaměstnaných matek. Děti si nejprve hrály pod dozorem vychovatelky. Následovala rozcvička a potom probíhalo tzv. zaměstnání. Zde se jednalo buď o jazykovou (učení se básniček nebo čtení pohádek), hudební, výtvarnou nebo tělesnou výchovu. Důležité bylo vždy vzbudit v dětech zájem a dosáhnout stanoveného cíle. Po zaměstnání dostaly děti svačinu, před kterou si vždy umývaly ruce.[66] Pokud ve školce neměli tekoucí vodu, umývaly si děti ruce společně v jedné nádobě. Učitelka měla následně každému spláchnout ruce čistou vodou.[67] Následoval pobyt venku. Děti chodily na vycházky, které vždy musely mít výchovný cíl. Učitelka mohla děti zavést např. na staveniště, kde ukázala práci dělníků a poukázala jejich význam pro budování nové vlasti nebo děti seznamovala s okolím a fungováním lidově demokratického systému v jejich zemi.[68] Z vycházky se děti vracely zpět do MŠ, kde dostaly oběd a šly spát. Po spánku následovala opět svačina a pobyt venku až do večera. Pokud se jednalo o MŠ s celotýdenní péčí, přespávaly děti celý týden ve školce.[69] V mateřských školách s 8-hodinovou péčí se dětem nepodávala strava. Rodiče ráno přivedly do MŠ své děti, od 13. hodin byla přestávka na oběd, kdy děti odcházely domů na stravu a potom se ještě do MŠ vrátily. Mnozí rodiče však již své děti zpět neodváděly a tak děti navštěvovaly školku pouze dopoledne. V Bertotovcích (okr. Sabinov) odváděla děti na oběd domů učitelka.[70] Na MŠ se nemohli spolehnout rodiče v obci Šarišské Bohdanovce (okr. Prešov). Ředitelka školky totiž vůbec nedodržovala stanovenou otevírací dobu a chodila si do práce různě, jak se jí zrovna hodilo. Matky dětí tak často se svými dětmi stály před školkou a čekaly, až ředitelka otevře. Následně měly matky v práci obavy o své děti, protože se často stávalo, že ředitelka poslala děti domů dříve, než měla a děti tak byly doma dříve než rodiče z práce.[71]

U některých MŠ existovala i zahrada či dvůr, kde si mohly děti hrát.[72] Někde si děti s učitelkami vytvořili ve školce tzv. koutek živé přírody, kde vystavovali nejrůznější přírodniny nalezené v okolí.[73] Seznamování dětí s děním v přírodě doporu-

66 BILICH, Otto. Na posiedke v VII. materskej škôlke v Prešove. In *Nový život. Orgán Krajského výboru KSS v Prešove*, roč. 6, 1957, č. 27, s. 3.

67 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 93, inv. č. 1431. *Zápisnice z inšpekcií na MŠ v okrese Sabinov vykonaných v máji 1955.*

68 Vlastenecká výchova v materskej škole. In *Učiteľské noviny*, roč. 2, 1952, č. 1, s. 3.

69 BILICH, Otto. Na posiedke v VII. materskej škôlke v Prešove. In *Nový život. Orgán Krajského výboru KSS v Prešove*, roč. 6, 1957, č. 27, s. 3.

70 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 103, inv. č. 1633. *Výkazy o materských školách v okrese Sabinov za rok 1955. Pripojené sú rozbory o situácii v jednotlivých MŠ.*

71 BOHDANOVSKÝ, Ján. O jednej nematerskej škole. In *Pravda dediny. Okresné roľnícke noviny*, roč. 3, 1953, č. 19, s. 2.

72 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 94, inv. č. 1474. *Zápisnica z inštruktážnej kontroly na MŠ v Lekárovciach, okr. Veľké Kapušany – 1954*; šk. 96, inv. č. 1555. *Zápisnice z inšpekcií na MŠ v Prešovskom kraji – 1955.*; šk. 218, inv. č. 3166, 3167

73 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 93, inv. č. 1431. *Zápisnice z inšpekcií na MŠ v okrese Sabinov vykonaných v máji 1955*; šk. 218, inv. č. 3166, 3167. *Zápisnice z inšpekcií vykonaných na školách Prešovského kraja krajským inšpektorom pre materské školy v januári – júli 1957.*

čovaly také přechodné učební osnovy pro MŠ.[74] Práce se považovala za jeden ze základních návyků lidského života a dbalo se na něj již v rámci výchovy na mateřské škole. Děti tak měli vykonávat jednoduché pracovní činnosti a tím si jasně uvědomit rozdíl mezi hraním a prací a získat k ní tak kladný vztah.[75] Děti z MŠ v Čirči (okr. Sabinov) pomáhaly žákům NŠ při práci na mičurinském políčku a sbíraly léčivé rostliny.[76] Děti z MŠ v Šarišských Lúkach (okr. Prešov) sbíraly pod vedením učitelky na poli mandelinku bramborovou a pomáhaly tak družstevníkům s ničením tohoto škůdce.[77]

Učitelky na mnohých školkách připravovaly s dětmi kulturní program k oslavám významných výročí.[78]

Většina MŠ byly tzv. jednotřídní. Zejména na vesnicích. To znamenalo, že učitelka měla v jedné třídě všechny do MŠ zapsané děti – tedy od tříletých (mnohdy i dvouleté) až po šestileté. Během předškolního vyučování tak musela rozdělit děti na dvě skupiny podle věku[79] a každá skupina měla trochu jiný program činnosti. U jiných aktivit však učitelka děti na skupiny nerozdělovala. Využívalo se pozitivního vlivu pomoci starších dětí mladším a mladší si zase brali příklad ze starších a tím posouvali své schopnosti vpřed.[80]

Stav školních budov

V ideálním případě měla být budova školky *„umiestená v samostatnej budove s dostatočne veľkým pozemkom k nej priliehajúcim (10 – 30 m2 na jedno dieťa), aby sa dal organizovať denný pobyt detí na čerstvom vzduchu. Pozemok má byť suchý, upravený tak, aby mohla byť odvádzaná dažďová voda, s upravenými, bezprašnými cestičkami, s trávnikom, ihriskom, pieskovišťom, kvetmi, živým kútikom“*.[81] Uvnitř budovy se měla nacházet šatna, třída, umývárna, záchody a izolační místnost pro případ, že by se u některého z dětí objevily příznaky nakažlivé nemoci. Kuchyně musela být u MŠ s celoden-

74 FONOSOVÁ, Mária. Práca v kútiku živej prírody. In *Materská škola*, roč. 2, 1955, č. 3, s. 70-72.

75 O súčasných úlohách materských škôl. Z referátu dr. Márie Bartuškovej na I. celoštátnej konferencii o predškolskej výchove. In *Učiteľské noviny*, roč. 7, 1957, č. 50, s. 3.

76 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 93, inv. č. 1431. *Zápisnice z inšpekcií na MŠ v okrese Sabinov vykonaných v máji 1955.*

77 Pásavka zemiaková. In *Prešovské noviny*, roč. 3, 1960, č. 29, s. 2.

78 Aj tí najmenší oslávili 40. výročie VOSR. In *Zemplínsky roľník. Roľnícke noviny okresu Michalovce*, roč. 7, 1957, č. 52, s. 2; MENDLOVÁ, V. – ONDREJKOVÁ M. Ako sme oslávili 1. máj. In *Materská škola*, roč. 2, 1955, č. 5, s. 137.

79 Mladší skupinu tvořily děti od nejmenších do 4 a ½ roku, starší pak od 4 a ½ do 6 let. VÝBOŠŤOKOVÁ, Božena. Organizácia práce na jednotriednej materskej škole. In *Materská škola*, roč. 5, 1958, č. 4, s. 99.

80 VÝBOŠŤOKOVÁ, Božena. Organizácia práce na jednotriednej materskej škole. In *Materská škola*, roč. 5, 1958, č. 4, s. 99.

81 MIKLETIČ, Teofil. Niektoré aktuálne otázky hygieny v materských školách. In *Materská škola*, roč. 3, 1956, č. 10, s. 293.

ní péčí.[82] Realita však vůbec neodpovídala ideálu. Na počátku 50. let se mateřské školy v Prešovském kraji nacházely zejména v pronajatých prostorách. Jednalo se především o budovy starých šlechtických domů, na bývalých řeckokatolických farách, v konfiskovaných objektech nebo fungovaly v jedné místnosti MNV či NŠ. Pokud měla školka svou vlastní budovu, šlo často o dřevěný barák. Někdy se u MŠ nacházel také byt pro učitelku. Budovy školek většinou stály na dobře dostupném místě v obci. Jejich stav však někde nevyhovoval potřebám MŠ. Školky bojovaly např. s vlhkostí a protékáním střechy nebo se nedaly dobře vytápět.[83] Největší problém představovaly dětské toalety. „*Záchody mali by byť samostatné pre deti a personál. Na 30 detí by mali byť 4 záchodové misy (detské), so splachovaním, dostupným pre dieťa. V materských školách, kde nie je kanalizácia, mali by byť stabilné záchody s betónovou nepriepustnou jamou, upravené tak, aby k výkalom nemal prístup hmyz.*"[84] Vhodná WC se nacházela pouze na malé části školek. Jinde měli vysoké toalety pro starší děti nebo dospělé, většinou umístěné mimo budovu školky.[85] Na MŠ Ubľa (okr. Snina) byly záchody úplně zničené, bez dveří.[86] Ve Strážském (okr. Michalovce) chyběla u toalet střecha, nedaly se tak příliš dobře používat v deštivém počasí.[87] Na jedné prešovské školce, kterou navštěvovalo 60 dětí, měli pouze jedno WC.[88] Pokud se školka nacházela v soukromém domě, obvykle sdílela WC s majitelem domu. Na některých MŠ se dokonce nenacházely záchody vůbec žádné.[89]

Ve školním roce 1953/54 mělo svou vlastní a vyhovující budovu pouze 19 z 254 MŠ v Prešovském kraji. Ostatní školky se stále nacházely v pronajatých budovách nebo místnostech u soukromníků, ve třídách NŠ, chyběly toalety, často se musely obejít bez dvoru nebo zahrady.[90] MŠ v Kamenici (okr. Sabinov) se nacházela na místě, které bylo za nepříznivého počasí velice špatně přístupné. V takových dnech odvedli rodiče své děti před byt ředitelky MŠ, která žáky následně odvedla do

82 MIKLETIČ, Teofil. Niektoré aktuálne otázky hygieny v materských školách. In *Materská škola*, roč. 3, 1956, č. 10, s. 293-294.

83 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 22, inv. č. 310; šk. 23, inv. č. 317; šk. 25, inv. č. 355. *Evidenčné listy materských škôl v okrese Humenné, Medzilaborce a Vranov*; Školstvo v Prešovskom kraji. In *Hlas ľudu. Týždenník Prešovského kraja*, roč. 5, 1949, č. 13, s. 3.

84 MIKLETIČ, Teofil. Niektoré aktuálne otázky hygieny v materských školách. In *Materská škola*, roč. 3, 1956, č. 10, s. 294.

85 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 22, inv. č. 300, 305, 310; šk. 23, inv. č. 317, 322; šk. 24, inv. č. 329, 334; šk. 25, inv. č. 340, 345, 350, 355. *Evidenčné listy materských škôl v jednotlivých okresoch Prešovského kraja.*

86 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 25, inv. č. 340. *Evidenčné listy materských škôl v okrese Snina.*

87 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 23, inv. č. 322. *Evidenčné listy materských škôl v okrese Michalovce.*

88 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 24, inv. č. 329. *Evidenčné listy materských škôl v okrese Prešov.*

89 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 22, inv. č. 305, 310; šk. 23, inv. č. 317, 322; šk. 24, inv. č. 329, 334; šk. 25, inv. č. 345. *Evidenčné listy materských škôl v jednotlivých okresoch Prešovského kraja.*

90 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 55, inv. č. 842. *Správa o stave materských škôl a družín mládeže v šk. roku 1953/54 v Prešov. kraji.*

školky a potom také domů ze školky.[91] V Hanušovcích nad Topľou (okr. Giraltovce) sousedila školka s kolonií místních Romů a dvůr nebyl oplocený, což v této situaci představovalo problém.[92] V Dubové (okr. Svidník) se před budovou školky nacházelo hnojiště a zbytky zbouraného domu.[93]

Třídy se měly stabilně vytápět na teplotu 18 – 20 °C, na chodbách a WC stačila teplota 15 °C.[94] Staré pece obvykle nezvládly místnosti vytopit ani na tuto teplotu. MŠ Dlhé nad Cirochou (okr. Humenné) se nacházela v budově starého šlechtického domu, kde k vytápění sloužila nefunkční železná pec – v chladných dnech tak do školky docházelo minimum dětí, někdy žádné, protože v budově byla velká zima.[95] Obdobnou situaci řešili také na jiných MŠ.[96] Některé školky musely během zimních měsíců úplně zastavit svou činnost.[97] V Marhaňi (okr. Giraltovce) byly velice malé prostory a tak předsíň sloužila zároveň jako dřevník, ve kterém běhali potkani.[98] Ani novostavba však nemusela představovat kvalitní podmínky pro pobyt dětí v MŠ. V Orlově (okr. Sabinov) měli v nové školce umyvadla i dětská WC, která se vůbec nepoužívala, protože budova nebyla napojena na vodovod ani kanalizaci. Strop v herně se propadl ještě během stavby, opravili ho sice, ale brzy se na něm i na stěnách opět vytvořily praskliny.[99] Problém s přívodem vody a kanalizací řešili na více MŠ.[100] Např. ve školce v Kamenici (okr. Sabinov) nefungovala studna a tak museli nosit vodu až z vesnice. MŠ se navíc nacházela na vzdálenějším místě.[101] Některé obce se potýkaly s absolutním nedostatkem prostorů a proto tam nemohly být zřízené MŠ.[102]

---

91 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 93, inv. č. 1431. *Zápisnice z inšpekcií na MŠ v okrese Sabinov vykonaných v máji 1955.*

92 ŠA PO, fond KNV PO OŠK, šk. 96, inv. č. 1555. *Zápisnice z inšpekcií na MŠ v Prešovskom kraji – 1955.*

93 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 266, inv. č. 3701. *Výňatok zo správy o prieskume MŠ v Prešovskom kraji. 19. 7. 1958.*

94 MIKLETIČ, Teofil. Niektoré aktuálne otázky hygieny v materských školách. In *Materská škola*, roč. 3, 1956, č. 10, s. 298.

95 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 96, inv. č. 1555. *Zápisnice z inšpekcií na MŠ v Prešovskom kraji – 1955.*

96 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 146, inv. č. 2152. *Zápisnice z inšpekcií vykonaných v škol. roku 1955/56 na školách a školských odboroch ONV krajskou inšpektorkou*; šk. 266, inv. č. 3701. *Výňatok zo správy o prieskume MŠ v Prešovskom kraji. 19. 7. 1958.*

97 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 88, inv. č. 1269, 1270. *Výkazy o materských školách za I. Q 1954 v okresoch Sobrance a Stará Ľubovňa.*

98 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 146, inv. č. 2152. *Zápisnice z inšpekcií vykonaných v škol. roku 1955/56 na školách a školských odboroch ONV krajskou inšpektorkou.*

99 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 146, inv. č. 2152. *Zápisnice z inšpekcií vykonaných v škol. roku 1955/56 na školách a školských odboroch ONV krajskou inšpektorkou.*

100 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 93, inv. č. 1431. *Zápisnice z inšpekcií na MŠ v okrese Sabinov vykonaných v máji 1955.*

101 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 103, inv. č. 1633. *Výkazy o materských školách v okrese Sabinov za rok 1955. Pripojené sú rozbory o situácii v jednotlivých MŠ.*

102 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 96, inv. č. 1520. *Správy z kontról prevedených krajskou inšpektorkou pre MŠ v Prešovskom kraji – 1954.*

Docházka dětí do MŠ

K otevření jedné třídy MŠ byl stanoven počet minimálně 20 žáků, a průměrně mělo docházet alespoň 15 dětí. Docházka dětí představovala v Prešovském kraji velký problém. Na mnoha místech se nepřihlásilo 20 dětí a reálná docházka byla pod 10 dětí, někdy třeba jen čtyři – pět dětí.[103] S tímto problémem se potýkaly především vesnické MŠ.[104] Rodiče těchto dětí obvykle měli, i když pracovali v JZD, také svá vlastní hospodářství. Předškolní děti tak zůstávaly doma, kde hlídaly mladší sourozence (např. jedno – dvou leté), staraly se o drůbež nebo vykonávaly menší práce v domácím hospodářství.[105] V obcích, kde měli obyvatelé pravoslavnou víru,[106] slavili vánoční svátky až začátkem nového kalendářního roku, ještě podle starého juliánského kalendáře. Stejně tak ostatní církevní svátky. Během těchto dní také rodiče neposílali své děti do školek. V MŠ v obci Porubka (okr. Sobrance) bylo v den konání inspekce přítomných šest dětí z 28 zapsaných.[107] Aby stoupla docházka, měly učitelky pravidelně osobně navštěvovat rodiče dětí a přesvědčovat je o důležitosti předškolní výchovy.[108]

Někdy vypukla ve školce epidemie nakažlivé nemoci, což se také negativně podepsalo na docházce. V 50. letech se běžně, téměř ve všech MŠ, vyskytovaly případy onemocnění dětí nakažlivými nemocemi. Jednalo se především o černý kašel, spalničky, infekční žloutenku, plané neštovice, spálu nebo příušnice.[109] Proti většině těchto nemocí se dnes děti očkují. Někdy na školce onemocnělo tolik dětí, že musel být přerušen provoz. Např. na podzim roku 1954 na 14 dní uzavřeli MŠ v Pečovské

---

103 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 55, inv. č. 842. *Správa o stave materských škôl a družín mládeže v šk. roku 1953/54 v Prešov. kraji.*

104 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 89, inv. č. 1293, 1294, 1295. *Výkazy o MŠ v III. štvrťroku 1954 v okresoch Giraltovce, Humenné a Medzilaborce*; šk. 96, inv. č. 1517. *Podrobný plán inšpekcií na MŠ v Prešovskom kraji na I. štvrťrok 1955*; inv. č. 1555. *Zápisnice z inšpekcií na MŠ v Prešovskom kraji – 1955*; šk. 218, inv. č. 3166, 3167. *Zápisnice z inšpekcií vykonaných na školách Prešovského kraja krajským inšpektorom pre materské školy v januári – júli 1957.*

105 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 89, inv. č. 1293, 1298. *Výkazy o MŠ v III. štvrťroku 1954 v okresoch Giraltovce a Sabinov*; šk. 93, inv. č. 1431. *Zápisnice z inšpekcií na MŠ v okrese Sabinov vykonaných v máji 1955*; šk. 103, inv. č. 1626. *Výkazy o materských školách v okrese Bardejov za rok 1955*; inv. č. 1633. *Výkazy o materských školách v okrese Sabinov za rok 1955. Pripojené sú rozbory o situácii v jednotlivých MŠ.*

106 V roce 1950 došlo ke zrušení řeckokatolické církve a věřící museli přejít nuceně na pravoslaví.

107 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 218, inv. č. 3165. *Zápisnice z inšpekcií vykonaných na školách Prešovského kraja krajským inšpektorom pre materské školy v septembri – decembri 1956.*

108 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 96, inv. č. 1555. *Zápisnice z inšpekcií na MŠ v Prešovskom kraji – 1955*; šk. 146, inv. č. 2152. *Zápisnice z inšpekcií vykonaných v škol. roku 1955/56 na školách a školských odboroch ONV krajskou inšpektorkou.*

109 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 88-89, inv. č. 1261-1323. *Výkazy o materských školách za rok 1954 v jednotlivých okresoch Prešovského kraja*; šk. 103, inv. č. 1626-1644. *Výkazy o materských školách v jednotlivých okresoch Prešovského kraja za rok 1955*; šk. 154, inv. č. 2248-2264. *Výkazy o MŠ v jednotlivých okresoch Prešovského kraja k 31. 10. 1956.*

Nové Vsi (okr. Sabinov) kvůli epidemii spalniček.[110] Na IV. MŠ v Prešově se v prosinci 1954 rozšířila infekční žloutenka a zároveň záškrt, takže školka přerušila činnost až do konce roku.[111] Školku v Bracovcích (okr. Michalovce) postihla v září 1955 velká epidemie černého kašle, takže muselo dojít k dočasnému přerušení provozu.[112] Učitelky se měly blíže seznamovat s příznaky jednotlivých infekčních chorob, aby tak mohly včas předejít většímu rozšíření nemoci mezi ostatní děti.[113] Děti, které docházely do MŠ, zde byly také očkované.[114]

Stávalo se, že zaměstnané matky potřebovali umístit do MŠ dítě mladší tří let. Jesle většinou fungovaly pouze ve městech. Pokud měla příslušná školka volná místa, mohla přijmout i dítě dvouleté. Takto malých dětí docházelo do MŠ jen málo, takže nebyla potřeba zřizovat nová oddělení pro mladší děti – učitelky se o dvouleté děti zvládly postarat v klasické školkové třídě.[115] Na začátku školního roku 1954 navštěvovalo MŠ v Prešovském kraji 562 dětí mladších tří let, což představovalo asi 8,3 % všech dětí docházejících do MŠ, přibližně dvě dvouleté děti na jednu třídu.[116] V obcích, kde neexistovala možnost školního stravování, byli zapsáni v MŠ i někteří žáci, kteří již chodili do NŠ. V MŠ se pouze stravovali, protože jejich matky se vracely pozdě domů z práce a tak oni neměli možnost se doma najíst.[117]

Učitelka z MŠ v Gregorovcích (okr. Sabinov) si ztěžovala, že mnohé děti docházejí do školky špinavé a neučesané.[118]

Během prázdnin došlo na mnoha MŠ s 8-hodinovou péčí k přerušení činnosti, v provozu zůstaly obvykle pouze MŠ s celodenní nebo celotýdenní péčí.[119] Režim dne byl během prázdnin volnější, děti si mohly většinu času hrát podle vlastní volby. Dbalo se na to, aby se co nejvíce času trávilo venku.[120] Na vesnicích se v létě často zřizovaly tzv. zemědělské útulky, které fungovaly pouze během trvání hlavních se-

---

110 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 89, inv. č. 1298. *Výkazy o MŠ v III. štvrťroku 1954 v okrese Sabinov.*

111 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 89, inv. č. 1313. *Výkazy o MŠ za IV. štvrťrok 1954 v okrese Prešov.*

112 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 103, inv. č. 1630. *Výkazy o materských školách v okrese Medzilaborce za rok 1955.*

113 KLINDA, Ferdinand. Bojujeme proti infekčným chorobám našich detí! In *Materská škola*, roč. 3, 1956, č. 12, s. 372.

114 NOVÁK, Artúr. Detská obrna a ochranné očkovanie proti detskej obrne. In *Materská škola*, roč. 7, 1960, č. 2, s. 53.

115 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 89, inv. č. 1293. *Výkazy o MŠ v III. štvrťroku 1954 v okrese Giraltovce.*

116 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 89, inv. č. 1307. *Krajský výkaz o MŠ v III. štvrťroku 1954 v Prešovskom kraji – sumár.*

117 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 37, inv. č. 484. *Výkazy o materských školách v okrese Stará Ľubovňa za rok 1952.*

118 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 103, inv. č. 1633. *Výkazy o materských školách v okrese Sabinov za rok 1955. Pripojené sú rozbory o situácii v jednotlivých MŠ.*

119 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 89. inv. č. 1292-1323. *Výkazy o MŠ za III. a IV. štvrťrok 1954 v jednotlivých okresoch Prešovského kraja.*

120 Výnos PŠVU z 15. VI. 1951, č. 19.999-II/1. *Školské zvesti. Publikačný orgán povereníctva školstva, vied a umení*, roč. VII, 1951, seš. 13, s. 286-287.

zónních prací.[121] Jejich zakládání se doporučovalo v obcích, kde existovalo JZD III. typu a mohly je navštěvovat děti od jednoho roku a také děti starší šesti let, které již navštěvovaly NŠ.[122] Ředitelky MŠ obvykle přebíraly nad zemědělským útulkem patronát a pomáhaly tak pěstounce s prací – usměrňovaly ji, doporučovaly odbornou literaturu, půjčovaly vybavení z MŠ apod. Činnost pěstounky zemědělského útulku kontrolovali pravidelně také inspektoři školské správy.[123] V roce 1954 vyšla pro pracovnice útulků příručka, která všeobecně radila s provozem i výchovnou prací.[124]

Personál v MŠ

Učitelka MŠ

Vzdělávání budoucích učitelek MŠ probíhalo až do roku 1950/51 na dvouletých ústavech pro vzdělávání učitelek MŠ, v různých krátkodobých kurzech a taky na pedagogických fakultách. Od 1. září 1953 studentky navštěvovaly tři roky pedagogickou školu a následně vykonaly roční řízenou praxi pro absolventky těchto škol. Mladé učitelky se na praxi umisťovaly do dobře fungujících školek, kde působila kvalifikovaná, kvalitně pracující ředitelka. Dohlížení na odbornou praxi a usměrňování mladé učitelky bylo velice důležité, aby se z nich nakonec staly opravdu dobré učitelky MŠ. [125]

Od roku 1945 docházelo k živelnému zakládání nových MŠ,[126] aby se mohlo co nejvíce žen zapojit do pracovního procesu. Jako velmi důležité se ukázalo vytvoření systematického výchovného plánu, který však pro MŠ zatím neexistoval. Ještě v roce 1945 vydalo ministerstvo školství tzv. *Prozatímní pracovní program pro mateřské školy* a vznikla tak první celostátní směrnice pro výchovnou práci v MŠ. V roce 1948 vznikl nový dokument, tzv. *Pracovní program*. Skutečně významným dokumentem se ale staly až tzv. *Prozatímní osnovy pro mateřské školy* z roku 1953. Jednalo se o první skutečné osnovy. Učitelky si rozplánovaly práci s dětmi na jednotlivé měsíce a týdny.[127] *„Poprvé v nich byl stanoven rozsah poznatků, dovedností a návyků, které si mají osvojit mladší a starší děti v mateřské škole. Nešlo tedy už jen o doporučený způsob práce*

121 RUSNÁČKOVÁ, Mária. Pomoc materských škôl a poľnohospodárskych útulkov pri socializácii dediny. In *Materská škola*, roč. 2, 1955, č. 7 – 8, s. 197.

122 ŠA Prešov, pob. Vranov nad Topľou, fond ONV Vranov 1949 – 1954, šk. 253, inv. č. 386, 1955. *Zriaďovanie poľnohospodárskych žatevných útulkov*; (ku). Deti družstevníkov cez žatvu v materskej škôlke. In *Nový život: Orgán Krajského výboru KSS v Prešove*, roč. 4, 1955, č. 30, s. 5.

123 FONOSOVÁ, Mária. Viac pozornosti dedinským materským školám a poľnohospodárskym útulkom. In *Materská škola*, roč. 5, 1958, č. 4, s. 98.

124 KÁDNEROVÁ, Božena a kol. *Příručka pro pracovnice v zemědělských útulcích*. Praha : SPN 1954.

125 KOTOČ, Ján. K otázkam materských škôl. In *Materská škola*, roč. 2, 1955, č. 5, s. 134, 136.

126 V létě roku 1945 fungovalo na Slovensku 209 MŠ, do roku 1948 se jejich počet zpětinásobil. V českých zemích z 921 MŠ v létě 1945 se počet zčtyřnásobil. (BĚLINOVÁ, Ludmila – MIŠURCOVÁ, Věra. *Z dějin předškolní výchovy*. Praha : SPN 1980, s. 106.)

127 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 55, inv. č. 842. *Správa o stave materských škôl a družín mládeže v šk. roku 1953/54 v Prešov. kraji.*

jako v dřívějších programech, ale o pevně stanovené výchovné požadavky, které měla učitelka splnit se všemi dětmi pravidelně docházejícími do mateřské školy."[128] Podle těchto osnov se měly děti ve školce také učit, nikoli jen vychovávat. V praxi to však vypadalo tak, že učitelky se příliš soustředily na vyučování a úroveň výchovy, která je u dětí v tomto věku velmi důležitá, poklesla. Došlo ke změnám a v roce 1955 byly vypracovány *Osnovy pro mateřské školy*. Tyto osnovy sice výchovnou práci s dětmi zlepšily, učitelky se přesto intenzivněji věnovaly tomu, aby děti získaly nové poznatky. Až v roce 1960 vyšly nové *Osnovy výchovné práce pro mateřské školy*. Kladly velký důraz právě na výchovnou činnost v MŠ. K osnovám patřila také příručka *Rok v mateřské škole*, kde učitelky nalezly konkrétní příklady činností a úkolů během celého školního roku.[129]

Kromě těchto směrnic měly učitelky navíc k dispozici pedagogický tisk. Od roku 1946 vycházel celostátní časopis *Předškolní výchova*. V letech 1954 - 1960 vycházel na Slovensku časopis *Materská škola*.[130]

Na jednotřídních MŠ učitelka zastávala zároveň funkci ředitelky školky. Učitelka měla být k dětem především laskavá a přátelská.[131] Ve školním roce 1953/54 pracovalo v Prešovském kraji 278 učitelek, z nichž 166 nemělo potřebnou kvalifikaci, 39 nekvalifikovaných učitelek dálkově studovalo.[132] Mnoho MŠ potýkal nedostatek učitelek, kvůli čemuž mnohé školky zastavily svou činnost.[133] Aby nedošlo k zavření maďarské MŠ v Križanech (okr. Veľké Kapušany), starala se dočasně o výchovu dětí uklízečka.[134]

Učitelky měly za úkol vést dokumenty školy – třídní knihu, kde vyplňovaly počty přítomných dětí a průběh výchovné činnosti. Psaly školní kroniku, organizovaly schůze Sdružení rodičů a přátel školy (SRPŠ) a v případě školek s celodenní starostlivostí, ve kterých se podávalo jídlo, musely přesně zapisovat počty stravujících se žáků. Na každý den si učitelky psaly přípravy k výchovné činnosti. Většina z nich si je vedla poctivě. Školní inspektoři však zaznamenali i případy, kdy si učitelky psaly přípravy velice stručně nebo se připravovaly pouze na začátku školního roku.[135]

---

128 BĚLINOVÁ, Ludmila – MIŠURCOVÁ, Věra. *Z dějin předškolní výchovy*. Praha : SPN 1980, s. 107-108.

129 BĚLINOVÁ, Ludmila – MIŠURCOVÁ, Věra. *Z dějin předškolní výchovy*. Praha : SPN 1980, s. 108-111.

130 BĚLINOVÁ, Ludmila – MIŠURCOVÁ, Věra. *Z dějin předškolní výchovy*. Praha : SPN 1980, s. 111-112.

131 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 271, inv. č. 3775. *Zápisy z inšpekcií vykonaných krajskými inšpektormi pre Materské školy v septembri – októbri 1957.*

132 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 55, inv. č. 842. *Správa o stave materských škôl a družín mládeže v šk. roku 1953/54 v Prešov. kraji.*

133 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 88, inv. č. 1263, 1264, 1266, 1267, 1270. *Výkazy o materských školách za I. Q 1954 v okresoch Humenné, Medzilaborce, Prešov, Stará Ľubovňa.*; šk. 89, inv. č. 1294. *Výkazy o materských školách za III. štvrťrok 1954 v okrese Humenné.*

134 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 85, inv. č. 1305. *Výkazy o MŠ za III. štvrťrok 1954 v okrese Veľké Kapušany.*

135 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 56, inv. č. 858. *Zápisnica z inšpekcie v Materskej škole s celodennou starostlivosťou v Snine – Vihorlat dňa 12. I. 1954*; šk. 93, inv. č. 1431. *Zápisnice z inšpekcií na MŠ v okrese Sabinov vykonaných v máji 1955*; šk. 96, inv. č. 1555. *Zápisnice z inšpekcií na MŠ v Prešovskom kraji – 1955*; šk. 271, inv. č. 3775. *Zápisy*

V MŠ v obci Stročín (okr. Svidník) odhalila školní inspektorka případ, kdy učitelka měla již hned po obědě vyplněnou rubriku „hodnocení odpoledního zaměstnání", které však ještě vůbec neproběhlo. Učitelka tedy vůbec nebrala vážně přesné zapisování údajů do třídní knihy.[136]

Okresní odborná poradkyně a inspektoři

Některé zkušenější učitelky MŠ vykonávaly ještě navíc funkci tzv. okresní odborné poradkyně. Měly za úkol usměrňovat práci ostatních učitelek, hospitovaly na jednotlivých školkách a pomáhaly s vedením povinné dokumentace a administrativy na MŠ.[137] Měly sloužit jako opora a pomoc pro méně zkušené učitelky, které se na ně mohly obracet pro radu či pomoc.

Tak jako na NŠ, prováděly se inspekce i na MŠ. V jednotlivých okresech vykonávali inspekce okresní inspektoři pro MŠ, nad kterými stála krajská inspektorka pro MŠ, která průběžně kontrolovala školky v celém kraji. Zjišťoval se stav školní budovy a vybavení, docházka žáků, vedení dokumentů, výchovná činnost nebo se kontrola zaměřovala na osobu konkrétní učitelky – zejména studentek, které vykonávaly ve školce povinnou roční praxi. Z provedené inspekce vznikla zpráva, ve které inspektor pochválil přednosti MŠ a také sepsal nedostatky, doporučil jejich vyřešení a určil termín jejich odstranění. Inspekce se pravidelně opakovaly a kontrolovalo se plnění odstraňování chyb. Pokud se zjistilo, že učitelky závady neodstranily, mohly dostat finanční pokutu nebo jim hrozilo rozvázání pracovního poměru. Na MŠ Stakčín (okr. Snina) dostala učitelka pokutu 50 Kčs za nesplnění opatření z předchozí inspekce.[138] V Dlhém nad Cirochou učitelce hrozili propuštěním, pokud do 11 dní neodstraní nedostatky. Důvodem byly její slabé nebo vůbec nevedené přípravy a velice slabá docházka dětí, kterou vůbec neřešila.[139]

Pomocný personál na MŠ – pěstounky, školnice, kuchařky

Pomocný personál, který zajišťoval správný chod školky, tvořily pěstounky, školnice a kuchařky. Na malých vesnických MŠ, kde docházelo málo dětí, působila s učitelkou většinou jen školnice. Při větším počtu dětí pracovala také pěstounka. Na MŠ s celodenní péčí byla nutnost zaměstnávat také kuchařku.

Ve školkách, kde docházel větší počet dětí, pomáhala řádné učitelce také tzv. pěstounka, která se o děti starala spíše po stránce zaopatřovací než výchovné. Pěstounky absolvovaly pouze 14-denní prázdninové politicko-odborné školení. Přesto

---

z inšpekcií vykonaných krajskými inšpektormi pre Materské školy v septembri – októbri 1957.

136 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 271, inv. č. 3775. *Zápisy z inšpekcií vykonaných krajskými inšpektormi pre Materské školy v septembri – októbri 1957.*

137 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 96, inv. č. 1521. *Vyhodnotenie práce na MŠ do konca roku 1954.*

138 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 361, inv. č. 5193. *Zápisnica z inšpekcie na MŠ v Stakčíne, okr. Snina, 13. X. 1959.*

139 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 96, inv. č. 1555. *Zápisnice z inšpekcií na MŠ v Prešovskom kraji – 1955.*

bylo důležité, aby i ony své znalosti dále rozšiřovaly a prohlubovaly. S tím jim měla pomáhat ředitelka MŠ. Někdy vykonávala pěstounka zároveň funkci školnice.[140]

Školnice se ve školkách staraly především o pořádek a technický provoz. Ne vždy však odvedly kvalitní práci. Např. v MŠ Úbrež (okr. Sobrance) byl nepořádek a špína, protože školnice příliš na čistotu nedbala.[141] Na MŠ Orlov (okr. Sabinov) se vytíralo pouze jednou za 14 dní, přičemž podle normy měla školnice vytírat podlahu alespoň dvakrát týdně.[142] Školnice z MŠ v Lomničce (okr. Stará Ľubovňa) dala výpověď a od té doby ve školce nikdo neuklízel, protože MNV se nedokázal rozhodnout, kterou ze zájemkyň jmenuje do této funkce.[143] Vzorný pořádek nebyl ani na MŠ v Čirči (okr. Sabinov). Krajská školská inspektorka popsala stav ve školce takto: „*Miestnosť mat. školy bola veľmi špinavá, dlážka už dávnejšie nevydrhnutá, hračky nové a staré boli porozkladané po celej miestnosti a v každom kúte. Skrine, knihovníčka a telocv. náradie nevkusne rozostavené. Riad. školy hovorila že s.* (súdružka – pozn. L. G.) *školníčka nechce ju poslúchať a preto školníčka s. A. G. bola hneď predvolaná na pohovor a poukázané o jej nedostatkoch. Zároveň dostala pokyny, ako má upratať, to je kedy má kúriť, zametať, vetrať, popol vyberať, prach utierať, aby po zdravotnej a estetickej stránke táto MŠ mohla vzorne slúžiť svojmu účelu. Súdr. školníčka trošku si poplakala, ale potom si priznala, že denne 4 hod. úväzok nemala splnený, a nerobila tak, ako bolo potrebné, preto sľúbila, že nápravu urobí hneď. Požiadavka od školníčky bola tá, vraj nemá metlu ani handru, takže nemôže svoju povinnosť do istej miery plniť tak, ako sa žiada.*“[144] Ve většině kontrolovaných MŠ však inspektorka zaznamenala vzorný pořádek i když se školky nacházely v nevyhovujících prostorech.[145] V obci Podolínec (okr. Stará Ľubovňa) obývala ložnici dětí školnice i se svým nemanželským dítětem. Měli tam své postele a také skříň s osobními věcmi.[146]

---

140 CAPKOVÁ, M. Venujme zvýšenú pozornosť pomocnému personálu materských škôl. In *Učiteľské noviny*, roč. 2, 1952, č. 1, s. 3.

141 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 96, inv. č. 1517. *Podrobný plán inšpekcií na MŠ v Prešovskom kraji na I. štvrťrok 1955.*

142 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 146, inv. č. 2152. *Zápisnice z inšpekcií vykonaných v škol. roku 1955/56 na školách a školských odboroch ONV krajskou inšpektorkou.*

143 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 218, inv. č. 3167. *Zápisnice z inšpekcií vykonaných na školách Prešovského kraja krajským inšpektorom pre materské školy v apríli – júli 1957.*

144 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 218, inv. č. 3166. *Zápisnice z inšpekcií vykonaných na školách Prešovského kraja krajským inšpektorom pre materské školy v januári – marci 1957.*

145 ŠA Prešov, fond KNV PO OŠK, šk. 94, inv. č. 1474. *Zápisnica z inštruktážnej kontroly na MŠ v Lekárovciach, okr. Veľké Kapušany – 1954*; šk. 96, inv. č. 1555. *Zápisnice z inšpekcií na MŠ v Prešovskom kraji – 1955*; šk. 146, inv. č. 2152. *Zápisnice z inšpekcií vykonaných v škol. roku 1955/56 na školách a školských odboroch ONV krajskou inšpektorkou*; šk. 218, inv. č. 3166, 3167. *Zápisnice z inšpekcií vykonaných na školách Prešovského kraja krajským inšpektorom pre materské školy v januári – júli 1957.*

146 ŠA PO, fond KNV PO OŠK, šk. 218, inv. č. 3167. *Zápisnice z inšpekcií vykonaných na školách Prešovského kraja krajským inšpektorom pre materské školy v apríli – júli 1957.*

Závěrem

Mateřské školy v Prešovském kraji se v průběhu 50. let staly důležitou součástí školského systému. Řešily především problémy s vhodným umístěním, s nedostatkem učitelek, ale také s nezájmem rodičů. Přes veškeré tyto problémy jejich význam rostl. První období živelného nárůstu počtu nových MŠ vystřídalo období velkého rušení MŠ a následně pozvolný stabilní růst od poloviny 50. let, který se již udržel i v následujících letech. S postupně měnícím se životním stylem občanů Prešovského kraje se také pozvolna měnil postoj rodičů k těmto zařízením. Na začátku sledovaného období navštěvovalo MŠ asi 13,9 % dětí od tří do šesti let. Koncem období to bylo 16,5 %. Krajský odbor školství pečlivě dbal na správný chod školek konáním častých inspekcí, které se zaměřovaly na celkový stav školek – jak výchovné činnosti tak stavem budovy a vybavení. O důležitosti instituce MŠ svědčí také velké množství zachovaných archivních dokumentů. Přesto však do konce 50. let na některých místech, především na vesnicích, zůstaly školky spíše pečovatelskou než výchovnou institucí.

Přílohy

Příloha č. 1 – Budova nově postavené MŠ v Hencovcích (okr. Vranov). ŠA PO, fond KNV PO OŠK, šk. 170, inv. č. 2379. *Projektová dokumentácia k stavbě MŠ v Hencovciach a korešpondencia týkajúca sa výstavby MŠ. 24. 3. 1947 – 18. 7. 1956.*

Příloha č. 2 – Interiér MŠ v Bukovcích (okr. Bardejov). Štátny archív Košice, fond Východoslovenský KNV v Košiciach. Komisia pre školstvo a kultúru a odbor školstva a kultúry 1960 – 69, šk. 115, inv. č. 78 (1964/65), spis č. 12. *Prehľad celkovej situácie školstva v okr. Bardejov.*

Příloha č. 3 – Tabulka – vývoj počtu MŠ v 50. letech v Prešovském kraji.

Prešovský kraj	Počet MŠ					třídy	děti	národnost			dětí na třídu
	celkem	+ -	8h	12h	24h			slov.	ukr.	maď.	
1951/52	201		128	73	0	216	7140	130	65	6	33
1952/53	220	+19	133	87	0	242	7576	142	68	10	31,3
1953/54	254	+34	187	67	0	289	7586	161	80	13	26,2
1954/55	231	-23	170	61	0	264	6779	153	65	15	25,7
1955/56	225	-6	162	62	1	258	7276	149	63	13	28,2
1956/57	226	+1	170	54	2	269	7615	147	64	15	28,3
1957/58	227	+1	167	58	2	273	7960	152	62	13	29,2
1958/59	234	+7	chybí data			283	8456	chybí data			29,9

ĽUDIA A DOBA

Ruiny Chrámu bohyne Artemis
v jordánskom meste Jerash. Foto: Peter Švorc

Pokladnica/Al-Chazneh v Petre, Jordánsko. Foto: Peter Švorc

ZABUDNUTÝ MUKAČEVSKÝ BISKUP ŠTEFAN PANKOVIČ[1]

Patrik DERFIŇÁK

Abstract: ***Štefan Pankovič a forgotten Bishop of Mukachevo.*** This article is dedicated to the personality of one of the Mukachevo's Greek Catholic bishops. In the past, as well as in contemporary historiography, he is perceived as a controversial figure who in the spirit of Hungarian government ideology, tried to spread the Hungarian language and the overall Hungarianization among believers in his own eparchy. He took several steps, whether it was the introduction of a new script, the promotion of education in the Hungarian language or the creation of an independent vicariate of Hajdudorog, to speed up this process. Despite the fact that he died relatively young, in the history of today's Subcarpathian Ruthenia and the Ruthenians, he is still perceived in a negative way.

Keywords: Štefan Pankovič. Ruthenians. Subcarpathian Ruthenia

Obdobie 19. storočia je charakteristické tým, že v priestore strednej Európy prebiehalo množstvom významných spoločenských, politických, kultúrnych i hospodárskych zmien. Odstraňovanie mnohých ešte stredovekých prežitkov, ktoré bránili rýchlejšiemu rozvoju tohto regiónu nebolo jednoduché a prebiehalo prakticky od konca 18. až do začiatku 20. storočia.[2] Dochádzalo tiež k procesom, ktorých výsledkom sa stalo, prípadne malo stať formovanie jednotlivých národov a národností. V tomto smere sa objavilo prakticky vo všetkých oblastiach množstvo osobností, ktoré sa nesporne významne zaslúžili o rozvoj národných, kultúrnych či hospodárskych aktivít. Vďaka tomu sa ich životné osudy a práca aspoň do istej miery stali aj predmetom záujmu bádateľov či verejnosti. Na druhej strane však existoval celý rad vo svojej dobe významných osobností, ktoré sa usilovali sledovať ciele a aktivity v tom čase plne pochopiteľné a logické, no z hľadiska ďalšieho historického vývoja neúspešné. Nachádzame tu politikov, právnikov, ekonómov, vedcov i kňazov, pochádzajúcich z rôznych spoločenských vrstiev a používajúcich v rámci samotnej habsburskej monarchie rôzne jazyky. Týmto ľuďom je vo väčšine prípadov venovaná iba minimálna, alebo dokonca žiadna pozornosť, napriek tomu, že v sledovanom období tvorili významnú a neoddeliteľnú súčasť v dejín tohto priestoru.

Osobitne komplikovaný bol vývoj v tomto smere v národnostne i konfesionálne mimoriadne pestrom prostredí severovýchodného Uhorska. Objavuje sa tu množ-

1 Príspevok vznikol ako súčasť výstupov z grantového projektu VEGA č. 1/0651/19 *Pramene k cirkevným a duchovným dejinám východného Slovenska*.

2 I preto sa v poslednom období stále častejšie objavuje označenie „dlhé" 19. storočie, ktoré zahŕňa roky 1780 – 1914, teda obdobie, keď Uhorsko i celá habsburská monarchia zaberajúca veľkú časť priestoru strednej Európy prechádzali postupným vývojom a modernizáciou, od reforiem cisára Jozefa II. až k zmenám, ktoré mali ešte na začiatku 20. storočia, v predvečer prvej svetovej vojny, zachovať jej postavenie.

stvo pozoruhodných mužov pôsobiacich v štátnej i verejnej správe, vede či hospodárskom živote. Aj medzi poprednými predstaviteľmi mukačevského gréckokatolíckeho biskupstva sa od jeho vzniku v sedemdesiatych rokoch 18. storočia objavilo viacero veľmi zaujímavých osobností. Jednou z tých, ktorej sa doteraz z rôznych dôvodov venovalo iba málo pozornosti, bol Štefan Pankovič, ktorého 200. výročie narodenia si v tomto roku pripomíname.[3] Ako mukačevský biskup pôsobil v rokoch 1866 – 1874. Narodil sa 29. októbra 1820 vo Veľatoch (dnes okres Trebišov) v rodine miestneho gréckokatolíckeho farára Petra Pankoviča. Napriek celkovo skromným majetkovým pomerom, v ktorých vyrastal, sa mu ako synovi duchovného podarilo vyštudovať užhorodský seminár. Bol to v tom čase pomerne tradičný postup a očakávalo sa, že neskôr bude pokračovať ako kňaz na niektorej z farností patriacich do mukačevskej eparchie. Po skončení seminára si však on sám z nie celkom jasných dôvodov zvolil predbežne iný postup. Nebol hneď vysvätený za kňaza, ale začal pracovať ako učiteľ a vychovávateľ. Dlhšie obdobie takto pôsobil najmä v grófskej rodine Nákó. Popri tom sa však ďalej vzdelával, pričom záber jeho záujmov bol pomerne široký. Vďaka tomu mohol neskôr pôsobiť ako pedagóg na rôznych stredných a vyšších školách. V roku 1850 tak napríklad učil aj na právnickej akadémii v Košiciach. Keďže nezískal stále miesto, neisté materiálne postavenie sa rozhodol nakoniec vyriešiť tým spôsobom, že si predsa len zvolil cirkevnú dráhu. V roku 1851 ho tak mukačevský biskup Vasil Popovič[4] vysvätil za kňaza. Následne ho dočasne pridelili ako výpomoc na rodnú faru vo Veľatoch, keďže jeho otec bol v tom čase vážne chorý.

Biskup Štefan Pankovič

Počas svojho krátkeho pôsobenia v rodnej obci sa neúspešne uchádzal o viaceré úrady, kde by mohol zúročiť svoje znalosti. Okrem iného sa pokúšal získať miesto

3 V texte volíme slovenskú podobu jeho mena. On sám sa postupne v závislosti od prostredia a používaného jazyka objavuje pod rôznymi formami prepisu, okrem iných ako Pankovitsch István, Pankovizs István, Pankovits István, Pamkowics Istwán, Pankovych Stefan atď.

4 Vasil Popovič (1796 – 1864), gréckokatolícky kňaz, od roku 1837 mukačevský biskup. Počas revolučných rokov 1848 – 1849 sa pre Rusínov usiloval získať aspoň základné možnosti pre rozvoj národného života. V roku 1850 zaviedol rusínčinu ako jazyk, ktorým sa vyučovalo na biskupskom gymnáziu a v užhorodskom seminári. V rámci diecézy intenzívne podporoval budovanie škôl, sirotincov, kostolov a fár. Podporoval nadaných rusínskych študentov, ktorí odchádzali na štúdiá.

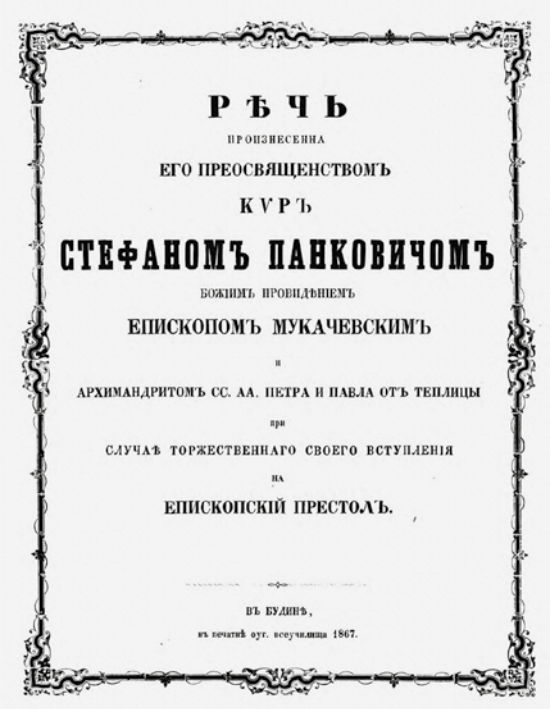
РѢЧЬ
ПРОИЗНЕСЕННА
ЕГО ПРЕОСВЯЩЕНСТВОМЪ
КУРЪ
СТЕФАНОМЪ ПАНКОВИЧОМЪ
БОЖИИМЪ ПРОВИДѢНІЕМЪ
ЕПИСКОПОМЪ МУКАЧЕВСКИМЪ
и
АРХИМАНДРИТОМЪ СС. АА. ПЕТРА И ПАВЛА ОТЪ ТЕПЛИЦЫ
при
СЛУЧАѢ ТОРЖЕСТВЕННАГО СВОЕГО ВСТУПЛЕНІЯ
на
ЕПИСКОПСКІЙ ПРЕСТОЛЪ.
ВЪ БУДИНѢ,
въ печатнѣ унив. всеучилища 1867.

Titulný list vydanej reči biskupa Štefana Pankoviča.

eparchiálneho protokolistu alebo sekretára biskupa v Mukačeve. Keďže sa však nakoniec nenašla pre neho ani voľná farnosť, vrátil sa opäť ako vychovávateľ do rodiny Nákó. Tu sa venoval vzdelávaniu dvoch detí, Malvíny a Sándora, resp. rozvoju ľudových škôl nachádzajúcich sa na ich rodovom panstve. S ich otcom grófom Kálmánom Nákó pritom stačil precestovať západnú Európu, severnú Afriku a niektoré oblasti západnej Ázie. Služby, ktoré počas niekoľkoročného pôsobenia tejto rodine preukázal boli značné a verejne ich ocenili. Samotný gróf Kálmán Nákó (1822 – 1902) bol pritom veľmi zaujímavou osobnosťou. Všestranne vzdelaný a bohatý statkár sa postupne vypracoval na vplyvného politika.[5] Od roku 1850 mal titul cisárskeho a kráľovského komorníka. V roku 1861 sa vďaka svojmu pôvodu, ale i rozsiahlym spoločenským aktivitám stal členom hornej snemovne uhorského parlamentu. Významnejšie sa v politike angažoval najmä po smrti manželky. Uspel aj v riadnych voľbách, keď sa mu podarilo získať mandát poslanca dolnej komory parlamentu. Takýmto spôsobom sa usiloval pomôcť rozvoju „svojich" oblastí na regionálnej úrovni. Za rovnako dôležité však považoval možnosť presadzovať takýmto spôsobom prijatie niektorých z jeho pohľadu kľúčových zákonov.

Vďaka vlastným pomerne rozsiahlym pedagogickým skúsenostiam, ale tiež predovšetkým vďaka vplyvu grófa Kálmána Nákó, ktorý tiež priamo zakladal a financoval viaceré školy, bol Štefanovi Pankovičovi udelený titul školského radcu. Takýmto spôsobom sa do istej miery nielen stabilizovalo materiálne postavenie tohto kňaza, ktorý pôsobil predovšetkým v školstve, ale i jeho spoločenský status. Vďaka vplyvným podporovateľom sa však postupne darilo zlepšovať aj jeho pozície v rámci gréckokatolíckej cirkvi. V roku 1865 sa tak napríklad stal aj titulárnym opátom körtvélešským. Keď v roku 1866 zomrel mukačevský biskup Vasil Popovič, z najvyšších uhorských politických kruhov vzišla iniciatíva, aby sa jeho nástupcom stal práve Štefan Pankovič. Sám hlavný dvorný kancelár gróf A. Majláth predložil panovníkovi žiadosť o jeho menovanie. Cisár František Jozef I. jej vyhovel a me-

5 Nepochybne mu k tomu pomohlo dobré majetkové zázemie, ale i vplyvné príbuzenstvo, keďže jeho otec gróf Sándor Nákó si vzal za manželku grófku Teréziu Festeticsovú. Príslušníci rodiny Nákó prišli do Uhorska z priestoru Macedónska až v posledných desaťročiach 18. storočia, pričom zakúpili majetky v niekdajšej Torontálskej stolici.

novanie potvrdila 22. februára 1867 aj Svätá stolica. Biskupské svätenie mu udelil prešovský biskup Jozef Gaganec dňa 5. mája 1867 v Prešove. Do svojho sídla v Užhorode pricestoval nový biskup už o niekoľko dní, 17. mája 1867.[6] (obr. č. 1)

Pozícia samotného Štefana Pankoviča však napriek podpore, ktorú mu prejavovali najvyššie vládne kruhy nebola vôbec jednoduchá. Nespokojnosť aj medzi predstaviteľmi samotnej mukačevskej eparchie vyvolávala v prvom rade skutočnosť, že biskupom sa stal kňaz, ktorý predtým nemal ani vlastnú farnosť. Navyše jeho jednoznačná orientácia na uhorskú vládu viedla k tomu, že sa dostal do sporov s viacerými národne orientovanými osobnosťami či organizáciami. Jeden z nich vyvolal postoj nového biskupa ku kultúrno-literárnemu Spolku sv. Vasilija Veľkého. Ten sa v tomto období stal jedným z mála reprezentantov rusínskej jazykovej a kultúrnej obce. Jej vedúcim predstaviteľom bol v tom čase právnik a spisovateľ Adolf Dobriansky, známy svojou rusofilskou orientáciou.[7] Spory, ktoré sa medzi predstaviteľmi spolku a mukačevským biskupom objavovali vyplývali aj z toho, že jeho vedenie v roku 1868 predložilo v uhorskom sneme program, na základe ktorého sa mala ďalej rozvíjať uhorsko-ruská cirkev.[8]

Vzájomné nezhody a rôzne názory na ďalší vývin cirkevného, ale i kultúrneho a národnostného života v tejto časti monarchie viedli okrem iného k tomu, že Štefan Pankovič zakázal kňazom svojej diecézy odoberať periodiká vydávané touto organizáciou. V tomto smere sa tak napríklad pričinil o likvidáciu novín *Svet*. V decembri 1870 obvinil Štefan Pankovič v biskupskom obežníku redakciu tohto periodika z „nebezpečnej tendencie".[9] Následne kňazom, ktorí mu podliehali zakázal nielen odoberanie novín, ale dokonca akýkoľvek kontakt so *Svetom*. To viedlo k praktickej likvidácii tohto periodika. Uvoľnené miesto po týchto novinách sa však rýchlo zaplnilo, keď už v roku 1871 začal už pod kontrolou biskupa vychádzať *Nový svet*. Keďže však ani ten sa nestal podľa názoru zástupcov uhorskej správy dostatočne provládnym, v nasledujúcom roku vznikol nový týždenník *Karpaty, spoločenské, cirkevné a literárne noviny,* ktoré začal s podporou biskupa vydávať katechéta užhorodského gymnázia M. Homičkov.

Zastavenie vydávania niektorých periodík viedlo k tomu, že ich redaktori a prispievatelia stratili možnosť pracovať a pôsobiť na čitateľov. Nové periodikum preto získalo ako spolupracovníkov viacerých rusínskych intelektuálov. Cirkevno-kultúrny týždenník *Karpaty*, ktorý sa v rokoch 1875 – 1881 stal oficiálnym orgánom Mu-

---

6 КІЧЕРА, Віктор – ФЕНИЧ, Володимир – ШТЕРР, Діана. *Габсбурзъка церква. Мукачівсъка греко-католицъка эпархія в австрійсъку добу (1771 – 1918).* Ужгород : Видавництво В. Падяка, 2018, s. 96.

7 Adolf Dobriansky (1817 – 1901), vedúca osobnosť karpato-ruského hnutia. Napriek tomu, že bol synom gréckokatolíckeho kňaza, stal sa jedným z významných ideológov návratu uniatov k pravosláviu. Bol autorom veľkého množstva prác z oblasti etnografie, histórie, náboženstva a politiky.

8 Okrem samotného A. Dobrianskeho podporili tento návrh aj ďalší dvaja poslanci. Napriek tomu, že mal malú politickú podporu, vyvolal v nasledujúcich rokoch mnoho sporov a nezhôd.

9 POPP, Ivan. *Malé dejiny Rusínov.* Bratislava : Združenie inteligencie Rusínov Slovenska, 2010, s. 55.

kačevskej eparchie v rámci Spolku sv. Vasilija Veľkého. S postupným zvýrazňovaním jeho promaďarskej línie však mnohí dopisovatelia prerušili spoluprácu s *Karpatami*. Na ich kritiku reagoval biskup Štefan Pankovič vyhlásením: *„Žijeme pod vládou Maďarov a musíme sa stať Maďarmi.“*[10] Strata možnosti publikovať i pôsobiť v miestnej správe či školstve viedla k tomu, že niektorí z miestnych intelektuálov museli hľadať uplatnenie v iných častiach Uhorska. Niektorí dokonca radšej odišli do zahraničia.[11]

Od roku 1871 biskup tiež presadzoval zmeny na vedúcich miestach v Spolku sv. Vasilija Veľkého, čo malo dodať tejto inštitúcii „nového ducha“, pod uhorskou kontrolou. V tom istom období zbavili A. Dobrianskeho tretíkrát získaného mandátu poslanca v uhorskom sneme pre „panslávsku činnosť“.[12] V roku 1873 sa uskutočnil VIII. zjazd Spoločnosti (Spolku) sv. Vasilija Veľkého. Aj keď na ňom dominovali podporovatelia biskupa Pankoviča, objavili sa aj niektoré „nežiaduce“ požiadavky, napríklad na vydávanie väčšieho množstva kníh v rusínskom jazyku. I preto došlo k utlmeniu činnosti spolku. Z pohľadu Rusínov sa pôsobenie biskupa Štefana Pankoviča javilo negatívne najmä v spojení s tzv. autonomizáciou katolíkov v Uhorsku, ktorú predovšetkým národne orientovaní obyvatelia severovýchodného Uhorska, na čele ktorých stálo niekoľko výrazných osobností vedených Adolfom Dobrianskym, na zasadnutiach v Pešti počas rokov 1868 – 1870 podrobili ostrej kritike, ako nástroj asimilácie nemaďarských národností v Uhorsku.

Keď sa táto skupina, spolu s pravoslávnymi Rumunmi a Srbmi domáhala na kongrese katolíkov v Pešti roku 1870 zrovnoprávnenia s katolíckou cirkvou, vystúpil biskup Štefan Pankovič ostro proti ich snahám, kvôli čomu nakoniec nedošlo k dohode. Na rozdiel najmä od predstaviteľov rumunskej a srbskej pravoslávnej cirkvi v Uhorsku, ktorí sa usilovali o udržiavanie svojho z veľkej časti autonómneho postavenia, on sám ako gréckokatolícky biskup uznal na kongresovom zjazde zvrchovanosť rímskokatolíckej cirkvi v krajine. Štefan Pankovič bol prvým mukačevským biskupom, ktorý sa hoci s istým oneskorením, ale predsa len zúčastnil zasadnutia Vatikánskeho koncilu v Ríme, prebiehajúceho v rokoch 1869 – 1870. Na tomto zasadnutí bola okrem iného prijatá dogma o neomylnosti pápeža v otázkach viery a mravov.

Hneď po svojom potvrdení vo funkcii biskupa Vatikánom roku 1867 sa Štefan Pankovič zaradil k popredným predstaviteľom politiky maďarizácie Uhorska. Otvorene podporoval rozvíjanie uhorského vlastenectva i šírenie maďarského jazyka medzi Zakarpatskými Rusínmi a Ukrajincami. Svoj postoj i jednotlivé aktivity, ktoré v tejto súvislosti podnikal smeroval do viacerých oblastí. Okrem iného za podpory uhorskej vlády zasiahol biskup Štefan Pankovič aj do organizačného usporiadania gréckokatolíckych eparchií. Pre prevažne maďarsky hovoriacich gréckokatolíkov

10 V iných súvislostiach tento výrok spomínajú КІЧЕРА, Віктор – ФЕНИЧ, Володимир – ШТЕРР, Діана. *Габсбурзька церква. Мукачівська греко-католицька епархія в австрійську добу (1771 – 1918).* Ужгород : Видавництво В. Падяка, 2018, s. 97.

11 Príkladom môžu byť J. Ignatkov, V. Kymak, I. Rakovský a ďalší.

12 V nasledujúcich rokoch, až do obdobia tesne pred prvou svetovou vojnou, už nebol zvolený do snemu žiadny rusínsky poslanec. RYCHLÍK, Jan – RYCHLÍKOVÁ, Magdalena. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918 – 1946*. Praha : Vyšehrad, 2016, s. 29.

založil hajdudorožský vikariát, pôsobiaci na území stolíc Hajdudorog a Szabolcs.[13] To nakoniec viedlo k rozdeleniu nielen mukačevskej eparchie, z ktorej sa do správy nového hajdudorožského biskupstva od roku 1912 presunulo 77 farností. Časť svojich farností stratilo aj prešovské biskupstvo. Z neho bolo v rámci nového usporiadania odčlenených ďalších 26 farností. Prvým hajdudorožským vikárom sa stal mukačevský kanonik Joan Danilovics.[14]

V roku 1873 uhorské ministerstvo školstva a kultu navrhlo nahradiť používanie cyrilskej azbuky latinkou. No aj keď sa o to biskup Štefan Pankovič v rámci svojej diecézy pokúsil prostredníctvom „azbučnej reformy", v tomto prípade neuspel. Tradícia bola príliš silná, pričom významnú úlohu v tomto smere zohrala tiež skutočnosť, že pôsobenie nového eparchu bolo príliš krátke a jeho spory s národne orientovanými kruhmi stále veľmi živé. Predčasná smrť biskupa taktiež výrazne prispela k neúspechu tejto snahy o zmenu písma. On sám sa ako autor výraznejšie neprejavil. Zanechal iba niekoľko neveľkých textov. Svojich veriacich oslovil najmä dvoma pastierskymi listami, písanými po maďarsky. V ruskom jazyku publikoval iba svoju úvodnú reč, ktorú vydal pri príležitosti svojho vymenovania za biskupa. (obr. č. 2)

Svoj jednoznačne prouhorský postoj biskup Štefan Pankovič prejavil aj tým, že klerikom, ktorí študovali v Generálnom grécko-katolíckom seminári vo Viedni z prešovskej a mukačevskej eparchie, prikázal pokračovať v štúdiách v Metropolitnom seminári v Ostrihome, resp. Centrálnom seminári v Budapešti. Dôvodom mala byť skutočnosť, že klerici, ktorí študovali vo Viedni sa vracali do svojich eparchií preniknutí slovanským duchom a náklonnosťou k východnému obradu. To podľa mienky tohto biskupa bolo totožné alebo veľmi blízke s náklonnosťou k pravosláviu a rusofilstvu.

Kritikom sa nepáčili ani kanonické vizitácie, ktoré opäť po dlhšom čase začal uskutočňovať v rámci svojej eparchie. Jeho predchodcovia ich nevykonávali pravidelne, i keď vo všeobecnosti sa uznávala ich potrebnosť a užitočnosť. Práve takto získané informácie umožňovali posúdiť skutočný stav cirkevných škôl, chrámov i pôsobenia jednotlivých kňazov. Vďaka tomu mohol vzniknúť reálny obraz celej eparchie. Podľa dobových svedectiev sa však tieto vizitácie často končili bohatými hostinami, slúžiacimi skôr na oslavu biskupa Pankoviča ako na skúmanie správ o činnosti v rámci jednotlivých farností.

Za svoju činnosť „v prospech vlasti" bol zo strany panovníka i uhorských vládnych kruhov ocenený viacerými hodnosťami a vysokými vyznamenaniami. Okrem iného bol skutočným tajným radcom či rytierom rádu sv. Štefana. V druhom prípade išlo o vysoké ocenenie, ktoré získal v roku 1871 ako jediný nešľachtic, spoločne s grófom Antonom Goessom, cisárskym komorníkom a správcom Korutánska, vi-

13 Riešiť otázku používania maďarského jazyka v liturgii v rámci tohto regiónu prisľúbil už mukačevský biskup Vasil Popovič. PIRIGYI, István. *A magyarországi görög katolikusok története II. kötet*. Nyiregyháza : Görög Katolikus Hittudomány Föiskola, 1990. s. 88-89. Keď v septembri roku 1871 biskup Štefan Pankovič navštívil Hajdúdorog, bol opätovne konfrontovaný s jazykovými požiadavkami miestnych veriacich, ktoré podporovali aj tamojšie úrady.

14 Prvým hajdudorožským biskupom sa stal István Molnár, vysvätený v roku 1913.

ceadmirálom Antonom Pelzom a ďalšími piatimi vysokopostavenými činiteľmi.[15] Popri oficiálnych poctách však získal aj viaceré vysoké finančné podpory a odmeny. V čase, keď bol v podstate na vrchole svojho vplyvu, nečakane vo veku iba 54 rokov, 29. augusta 1874, zomrel. Jeho predčasná a náhla smrť vyvolala podozrenie o otrave. Údajne sa otrávil rybacou polievkou, ktorú si dal na stanici v Čope. Ani jeho odchodom sa však snahy o postupné pomaďarčovanie priestoru Podkarpatskej Rusi neskončili, skôr naopak.

Použitá literatúra:

BOTLIK, József. *Hármas kereszt alatt. Görög katolikusok Kárpátalján az ungvári úniótól napjainkig (1646 – 1997).* Budapest : Új Mandátum Könyvkiadó, 1997. 335 s. ISBN 963-8294-28-0.

VÉGHSEÖ, Tamás. Kiserlet egy magyar görögkatolikus püspökség felállitására 1881-ben. In *EPISCOPUS, ARCHIABBAS, BENEDICTINUS, HISTORICUS ECCLESIAE. Tanulmányok Várszegi Astrik 70. születésnapjára*. Szerkesztette Somorjai Ádám, Zombori István. Budapest : METEM, 2016. s. 315-325. ISBN 978-963-9662-91-9.

КІЧЕРА, Віктор – ФЕНИЧ, Володимир – ШТЕРР, Діана. *Габсбурзъка церква. Мукачівсъка греко-католицъка эпархія в австрійсъку добу (1771 – 1918).* Ужгород : Видавництво В. Падяка, 2018. 168 s. ISBN 978-966-387-117-2.

MAGOCSI, Paul, Robert. *Chrbtom k horám. Dejiny Karpatskej Rusi a karpatských Rusínov*. Prešov : Universum, 2016. 595 s. ISBN 978-80-89046-97-3.

PIRIGYI, István. *A magyaroszági görög katolikusok története II. kötet*. Nyiregyháza : Görög Katolikus Hittudomány Föiskola, 1990. 245 s. ISBN 963-00-1317-7.

POPP, Ivan. *Malé dejiny Rusínov*. Bratislava : Združenie inteligencie Rusínov Slovenska, 2010. 139 s. ISBN 978-80-970354.

RYCHLÍK, Jan – RYCHLÍKOVÁ, Magdalena. *Podkarpatská Rus v dějinách Československa 1918 – 1946*. Praha : Vyšehrad, 2016. 238 s. ISBN 978-80-7429-768-7.

15 V roku 1870 bolo toto ocenenie udelené v rámci monarchie iba trom osobnostiam, spomenúť možno napríklad grófa Franza Kolowrat-Krakowského, Veľkého priora suverénneho rádu johanitov či slobodného pána Anselma Rothschilda, riaditeľa Wiener Bankhauser S. M. v. Rothschild. Bližšie Hof- und Staatshandbuch der Österreichisch-Ungarischen Monarchie. Wien, 1874. s. 74. Rok 1871, keď bol ocenený aj Štefan Pankovič bol mimoriadny počtom vybraných osobností.

MATERIÁLY

Pohľad z vrchu zubačky (vedie na budínsky vrch Svábhegy) na Széchenyiho reťazový most v Budapešti. Je spomedzi ôsmich mostov spájajúcich oba brehy Dunaja najslávnejší, postavili ho v rokoch 1839 – 1849. Foto: Jozef Jurčišin

VÝZNAM MALEJ DOHODY AKO FAKTORA V OBRANE ČESKOSLOVENSKA PROTI AGRESII NACISTICKÉHO NEMECKA

Milan OLEJNÍK

Abstract: ***Relevance of the Little Entente as a factor in defense of Czechoslovakia against aggression of Nazi Germany.*** Ascent of Adolf Hitler to power in Germany changed political situation in Europe. During second half of third decade of 20 century was Germany transformed to totalitarian state bend upon destruction of Versailles Peace Treaty. A. Hitler openly declared his intention to pursue aggressive policy against neighboring states. After annexation of Austria, target expansionist policy of Germany became Czechoslovak Republic. The paper is devoted to analyzing impact of German threat to Czechoslovakia upon relation among Romania and Yugoslavia, who together with CSR constitutes the Little Entente. Emphasis is focused upon endeavor of Czechoslovak political representation to deepen relations in the frame of Little Entente. However, as a result of increasing German aggressiveness, Romania and namely Yugoslavia, were reluctant to support CSR in possible conflict with Germany.

Keywords: ittle Entente. Nazi Germany. Threat to Czechoslovakia.

Motívom založenia Malej dohody – aliancie Československej republiky (ČSR), Rumunska a Juhoslávie bola popri hospodárskej spolupráci tiež potreba poskytnúť spojeneckým štátom vzájomnú vojenskú asistenciu v prípade konfliktu s Maďarskom. Až do polovice 30. rokov, vzhľadom na stabilitu geopolitickej situácie v strednej Európe, plnila aliancia svoj účel. Radikálna redukcia maďarskej armády, ktorá bola podmienkou podpísania mierovej zmluvy víťazných mocností s Maďarskom, vylúčila možnosť realizovať akékoľvek revizionistické ambície Maďarska násilnou cestou. Vzhľadom na radikálne obmedzenie armády, nebolo ani Nemecko až do víťazstva Národnosocialistickej robotníckej nemeckej strany (nacistickej strany) pre štáty centrálnej Európy hrozbou.

Cieľom štúdie je v základných rysoch zmapovať vzťahy členov Malej dohody v politickej a hospodárskej sfére na sklonku tretej dekády 20. storočia. Pozornosť je venovaná reakciám predstaviteľov aliancie na politický vývoj v Európe v monitorovanom období a stratégii Edvarda Beneša transformovať Malú dohodu na politické súručenstvo, schopné stať sa efektívnou prekážkou agresívnej politiky Nemecka. V hlavných črtách sú charakterizované rozdiely v prístupe Rumunska a Juhoslávie k Malej dohode ako k celku a k Československu.

Súdržnosť Rumunska, Juhoslávie a ČSR tradične oslabovali protichodné hospodárske záujmy jednotlivých členov aliancie. Slabinou Malej dohody bola najmä problematika poľnohospodárskych prebytkov, na vývoze ktorých boli Rumunsko a Juhoslávia do značnej miery závislé a ktoré nedokázala československá vláda v dôsledku odporu Republikánskej strany zemedelského a maloroľníckeho ľudu

LIDOVÉ NOVINY

Č. 46. ČÍS. 416 — SOBOTA 20. SRPNA 1938 RÁNO — ZA 80 HALÉŘŮ

lá dohoda a Evropa

Jan Münzer (Bled)

Program bledské konference

Poměr Malé dohody k Maďarsku a Německu

ČTK - Bled 19. srpna

Celý Bled je již ve znamení porad Malé dohody. Tone v záplavě květin a praporů, na patnáctimetrových stožárech vlají vlajky rumunské, jugoslávské a československé. Na Bledu dlí ministerský předseda jugoslávský dr. Stojadinović a jugoslávský vyslanec v Praze dr. Protić. Včera večer přijel rumunský vyslanec v Bělehradě a dnes ráno opustil Bělehrad československý vyslanec dr. Lipas cholí a odjel na Bled. Velká část diplomatického sboru v Bělehradě se zdržuje již několik dní na Bledu, též vyslanec francouzský a anglický. Na politických a také diplomatických místech se přikládá nastávajícím poradám Malé dohody neobyčejný význam a také široká veřejnost jugoslávská pohlíží ke konferenci s největším zájmem. Jak oznamuje Vreme z Bukurešti, také tamní političtí a diplomatičtí činitelé zdůrazňují význam nové konference Malé dohody a praví, že Malá dohoda vydržela všechny fáze mezinárodní situace aniž zakolísala a zůstává pevnou a váženou skupinou v této části Evropy.

Maďarsko uhýbá dohodě

R - Praha 19. srpna

Hlavní věcí, kterou se bude zabývat bledská konference Stálé rady Malé dohody, bude poměr k Maďarsku. Jak známo, vedla se od loňského roku diplomatická jednání mezi malodohodovými státy a Maďarskem. Měla se jednak uznat rovnoprávnost Maďarska ve zbrojení, jednak se měly uzavřít pakty o neútočení, jednak se měla upravit vzájemnými prohlášeními otázka menšinová. Tato poslední věc působila největší nesnáze. A pro ni se také jednání stále prodlužovalo.

V poslední době se zdálo, že i v této věci nebude nesnadno dospět k dohodě. Pojednou však s maďarské strany počalo se žádat, aby Československo svolilo širším menšinovým závazkům než Rumunsko a Jugoslavie. Před tím si Maďaři nejvíce stěžovali na Rumuny, dávajíce najevo, že by nejsnadněji dohoda o menšinách byla s Československem. Náhlý obrat zřejmě souvisí s celkovým vývojem mezinárodní situace a především s ohledem, který Maďarsko musí brát na Německo. Ačkoliv se s československé strany projevila ochotu svojí solidaritou. Doufá se, že se přece jen dalším jednáním dospěje k žádoucímu sblížení s Maďarskem.

Na konferenci bude se ovšem jednat také o celkové mezinárodní situaci a o postavení jednotlivých malodohodových států k nynější evropské krisi. Z konkrétních věcí bude se Stálá rada mimo jiné zabývat mezinárodní dunajskou komisí. Německo žádá reorganisaci dunajské říční plavby, a to tak, aby její správa byla prakticky řízena jen pobřežními dunajskými státy, což by Německu zajistilo převahu. Ostatní velmoci neměly by přímého vlivu na dunajský plavební režim. Stálá rada Malé dohody zaujme k věci zásadní stanovisko, podle něhož se budou řídit další konkrétní jednání malodohodových zástupců v této věci.

ČTK - Bukurešť 19. srpna

Rumunský ministr zahraničních věcí Comnen odjel včera na konferenci Malé dohody na Bled. Comnen předsedal až do čtvrtka letnímu zasedání evropské dunajské komise v Sinaji, která trvala deset dní. Zasedání bylo po dobu konference na

Šumavská historie

Václav Gutmirth

Jízda autobusem Šumavou je nejkrásnějším přírodním filmem. Každá zatáčka — jiný záběr. Autobus se odtrhne od Otavy, několikrát pozdraví Soatobor. Několikrát z dáli ještě pokyne Soatobor nad Sušicí. Už je z něho jen čárka. A už pozdravuje s jiné strany hrad Kašperk. Tam to někde bylo, co zahynulo letadlo, kterým spěchali lidé, aby na vánoce byli doma, u svých. A tam někde dole hučí Vydra, tam je Kvilda a dál prameny Vltavy. Autobus zápasí se zatáčkami a příkrými svahy, až si konečně spokojeně brouká, když projíždí Železnou Rudou a jede nahoru, k Prokopu. Údolí je zavaleno mlhou. Větřík rozvíjí jeden pás mlhy za druhým, až z mlhové příkrývky zbude jen několik míst, jako by tam uhlíří pálili mlíře.

Bývaly doby, kdy výlet na Šumavu bylo malé hrdinství. Dnes je to pohodlné. Pěší — je-li pohodlný — pocítí se na některou z barevných značek a nezabloudí od Čerchova až ke Krumlovu. I auty se vyjede k chatám; a v nich je pohodlí a veselo. A přece Šumava snesla tento vpád turistů daleko lépe než jiné hory. Je rozložitá, má široké lesy a hluboká údolí, v nichž si zachovala svůj prostotu, vznešenou samotu, hluboký klid a čistý vzduch. Tu a tam jsou již zřetelné stopy civilisace; ale kousek dál žije si Šumava, jako si žila před dvacetí, padesáti lety.

Do tohoto šumavského klidu přišla zpráva o vraždě a pohřbu za Hartmanicemi. Nepřišla z vesnice, kde se to stalo. Přišla z novin z Prahy a Plzně a i v nich byla by ta zpráva zapadla, kdyby se jí byl nezmocnil německý tisk a rozhlas. Kdyby nebylo této propagandy, byla by odumřela tato zpráva již v okolních vesnicích. Je pravda: jde tu o život člověka, ale takových případů bylo zde i jinde víc. Nepohádají se i jinde lidé v hostinci při pivě? Neztrhne se vraťka, při níž dojde na nožeř Lidé jsou zde chudí a klidnější než jinde. Ale proč

Lidové noviny z 20. augusta 1938 informujú o rokovaní členov Malej dohody.

(Agrárnej strany) importovať.[1] Na rozdiel od Československa, Nemecko, ktoré nebolo sebestačné v produkcii poľnohospodárskych produktov, bolo schopné dovážať značné množstvo potravín a využívať import z Rumunska a Juhoslávie ako nástroj upevnenia politického vplyvu v oboch štátoch. Stratégiu Nemecka uľahčovala skutočnosť, že o rozšírenie hospodárskych vzťahov s dohodovými štátmi nemali záujem Veľká Británia a Francúzsko, vzhľadom na lacný dovoz z kolónií. Rastúci podiel Nemecka na obchode s Rumunskom a Juhosláviou sa netýkal len poľnohospodárskych produktov.[2]

---

1 *„Potíže s dovozem zemědělských výrobků z Rumunska a Jugoslávie vyplývaly z autarkistické orientace československých agrárních kruhů... Československé agrární kruhy dávaly přednost dovozu zemědělských výrobků ze zámoří, protože jejich ceny byly nižší než ze zemí střední a jihovýchodní Evropy. Poměrně vysoká cenová hladina zemědělských výrobků z agrárních států střední a jihovýchodní Evropy byla důsledkem – a dodejme, že často primitivních – výrobních a odbytových podmínek v těchto zemích. Navíc v nich sílil vliv Německa, jehož konkurenčním metodam se ČSR musela – i když někdy těžkopádně – přispůsobovat.“* SLÁDEK, Zdeněk. *Malá dohoda 1919 – 1938. Její hospodářské, politické a vojenské komponenty.* Praha : Karolinum, 2000, s. 230.

2 *„...jak Británie tak Francie dovážely z Jugoslávie jen část zde vytěžených surovin neboť je získavaly laciněji z kolonií či jiných závislých území. V Jugoslávii proto Německo mohlo nerušeně*

Pozitívny vývoj v centrálne Európe narušila hospodárska kríza v prvej polovici 30. rokov, ktorá mala za následok vzostup nacionalizmu a vznik radikálnych politických hnutí. Dramatickým zvratom bolo ovládnutie Nemecka nacistickou stranou na čele s Adolfom Hitlerom. Už krátko po uchopení moci A. Hitler inicioval program vyzbrojenia Nemecka, ktorý bol porušením Versailleskej mierovej zmluvy. Dňa 1. októbra 1934 bol početný stav nemeckej armády zvýšený zo 100 000 na 300 000 mužov. Predstavitelia Francúzska, Anglicka a Talianska síce protestovali voči postupu Nemecka, avšak kritika neprekročila verbálnu rovinu. Nemecko, posmelené pasivitou európskych mocností, 16. marca 1935 zaviedlo všeobecnú vojenskú povinnosť.

K najvážnejšiemu porušeniu Versailleskej mierovej zmluvy Nemeckom došlo 6. marca 1936. Hitler si uvedomil, že európske veľmoci nie sú ochotné vojensky zasiahnuť proti Nemecku a rozhodol sa okupovať demilitarizovaný breh Rýna, ktorý chránil Francúzsko pred útokom zo severu. Vzhľadom na drvivú vojenskú prevahu Francúzska bol vstup niekoľkotisícovej nemeckej jednotky do demilitarizovaného pásma nesmierne riskantný čin. A. Hitler si bol vedomý rizika a v prípade zásahu francúzskej armády mali nemecké oddiely rozkaz bezodkladne ustúpiť, pretože zásah francúzskej armády mohol mať na politickú situáciu v Nemecku katastrofálne dôsledky. Obavy však boli zbytočné. I keď zjavné porušenie Versailleskej mierovej zmluvy plne oprávňovalo Francúzsko zasiahnuť, k útoku nedošlo. Západné veľmoci sa opätovne uspokojili s verbálnym protestom. Hitler triumfoval.

Obsadenie demilitarizovaného Porýnia malo fatálne dôsledky na politickú situáciu v Európe.[3] Nemecká trúfalosť v kontraste s pasivitou európskych mocností znížila šance vytvoriť systém kolektívnej bezpečnosti na minimum.[4]

Vzhľadom na uvedené skutočnosti, zmluvné záväzky v rámci Malej dohody mali pre Československo bytostný význam. Prezident Edvard Beneš, ako to priznal vo svojich memoároch, so skepticizmom vnímal rastúcu neochotu dohodových spojencov, najmä Juhoslávie, brániť ČSR v prípadnom konflikte s Nemeckom.[5] Vo

---

nakupovat suroviny pro svůj průmysl." JANČÍK, Drahomír. *Třetí říše a rozklad malé dohody.* Praha : Karolinum, 1998, s. 54.

3 *„Rozhodnutie Nemecka zo 7. marca 1936 o jednostrannom zrušení demilitarizovaného pásma Porýnia, ktoré súčasne znamenalo aj anulovanie Locarnskej zmluvy... viedlo k podstatnému oslabeniu francúzskej hegemónie v Európe a k rýchlemu rozkladu francúzskeho spojeneckého systému na východe. V novej situácii Nemecko získalo značné vojenské, strategické a politické výhody pred Francúzskom. Zlikvidovalo nechránené teritórium, cez ktoré mohla francúzska armáda v prípade obrany svojich pozícií a záujmov východných spojencov vtrhnúť do Nemecka, prinútiť ho k poslušnosti a krotiť nacistickú agresiu ešte v zárodočnom štádiu.*" DEÁK, Ladislav. *Zápas o strednú Európu 1933 – 1938. Politicko-diplomatické vzťahy.* Bratislava : VEDA, 1986, s. 147.

4 *„Nedůvěra k možnosti kolektivní obranné akce proti nacismu velmi stoupla, dosavadní svazky již tak otřesené labilní politikou Západu se dále uvolňovaly, v jednotlivých státech nabývaly vrchu tendence dohodnout se s Hitlerem přímo, což nahrávalo v nejvyšší míře nacistickým plánům.*" GAJANOVÁ, Alena. *ČSR a středoevropská politika velmocí (1918 – 1938).* Praha : ACADEMIA, 1967, s. 348.

5 *„Do Rumunska jsem jel u příležitosti schůze Malé dohody konané 6. a 7. června 1936. K mému překvapení objevila se tu už tehdy první jasná trhlina vinou jugoslávského regenta prince Pavla, který proti stanovisku ministra Titulesca a proti stanovisku mému a ministra dr. Krofty odmítl*

dání.
78., číslo 8. V Praze, v neděli 9. ledna 1938. 80

NÁRODNÍ LISTY

dále bez
dářského plánu?
František Toušek.

Ministr Micescu v Československu.

Uvítání na území naší republiky. — Rumunský host přijede do Prahy dnes v 16 hod. 55 min.

fp. — Praha 8. ledna.

Československo vítá na svém území nového rumunského ministra zahraničních věcí p. Istrati Micescu, který v neděli a v pondělí bude míti v Praze politické porady s ministrem zahraničních věcí, a předsedou vlády a s prezidentem republiky. Milý host upřítelného a spojeneckého státu bude srdečně přijat celou československou veřejností jako představitel země, která vykoupila své vzkříšení a sjednocení těžkými boji a utrpením ve světové válce pod týmiž prapory dohodových spojenců a s týmiž ideály svobody a spravedlnosti na svém štítě jako bratrská Jugoslavie a náš národ československý. Vzpomínka na společné osudy a cíle obou národů v minulosti, přítomnu i v budoucnu činí každé setkání představitelů jejich vzkříšených států něčím více, než oficielní schůzkou — vtiskuje mu ráz události, na níž kromě vlád má srdečnou účast nejširší veřejnost!

*

K návštěvě rumunského ministra zahraničních věcí v Praze sdělují se tyto podrobnosti: Ministr Istrati Micescu přijede za československého času v neděli dne 9. ledna v 8 hod. 11 minut ráno. V jeho průvodu jsou: paní Micescu, dále šéf politické sekce rumunského ministerstva zahraničních věcí, zplnomocněný ministr A. Cretzianu a šéf kabinetu rumunského ministerstva zahraničních věcí Pascanu. Hostům vyjedou vstříc rumunský vyslanec Aurelian a legační rada československého ministerstva zahraničních věcí dr. Frágner. V Nových Zámcích se bude hlásit ministrovi okresní náčelník. Při zastávce v Bratislavě pozdraví hosty zemský president Országh a starosta města dr. Krno. V Brně uvítá hosty zemský president Černý a starosta města dr. inž. Špazier.

Příjezd do Prahy.

Hosté přijedou do Prahy na Masarykovo nádraží v 16 hod. 55 min. a budou uvítáni ministrem zahraničních věcí dr. Kamilem Krofta, vysokými funkcionáři ministerstva zahraničních věcí, členy rumunského vyslanectví, zemským presidentem dr. Sobotkou, primátorem dr. Zenklem a policejním presidentem Charvátem. V salonu nádraží se shromáždí zástupcové Československo-rumunské společnosti. Z Masarykova nádraží odjedou hosté po krátkém uvítání do hotelu „Akron". V 17 hod. 45 min. odjedou hosté na pražský hrad, kde se zapíší do návštěvní knihy presidenta republiky. Poté navštíví zahraničního ministra dr. Krofta v Černínském paláci. Ve 20 hod. 15 minut se odebérou hosté na diner do Černínského paláce k ministrovi zahraničních věcí.

V pondělí ráno navštíví ministr dr. Krofta ministra Micescu v hotelu „Akron". V 9 hod 50 min. odjedou společně na Staroměstskou radnici, kde budou v 10 hodin uvítáni ve vestibulu primátorem města Prahy dr. Zenklem. Odebrou se pak k hrobu Neznámého vojáka, kde zahraniční ministr Micescu položí věnec. V 10 hod. 10 minut odjedou hosté z radnice.

Ministr Micescu s vyslancem Aurelianem odjedou do presidia ministerské rady k návštěvě předsedy vlády dr. Hodži. V 11 hod. 15 minut přijedou hosté na pražský hrad k audienci u presidenta republiky dr. Edvarda Beneše v jeho soukromé pracovně. Ve 12 hodin se koná oběd u presidenta republiky a ve 13 hod. 35 m. odjedou hosté na Masarykovo nádraží, kde se s nimi rozloučí tytéž osobnosti, které byly přítomny při příjezdu. V 13 hod. 55 min. odjedou z Prahy.

Ministrův odjezd do Prahy.

Ministr zahraničních věcí Micescu odjel v pátek večer, provázen britským, československým, rakouským a americkým vyslancem, francouzským chargé d'affaires a žnými členy diplomatického sboru do Aradu, kde se súčastní honů. V sobotu večer odjel ministr Micescu do Prahy.

Z dnešního obsahu
Ing. dr. Fr. Toušek: Půjden podářského plánu?
Ministr Micescu dnes v Pra
P.: Týdenní rozvaha.
Prof. dr. B. Němec: Město
A. Pimper: Akciové společn dendová politika.
Hospodářství ČSD. v roce
Loňská bilance produktivní náně. (—ha—)
J. R. Marek: Historie Žižkov
Mir. Rutie: Zdravé poučení
Jan Wenig: Jazyka zmar
Nová úprava směnic pro nich herců. (jr.)
Prof. dr. C. Horáček st.: K. Sazu.
Brzdy a lidé v dejvickém
V přílohách:
Doc. dr. B. Bouček: Jak při chu.
A. Kroubé-Janský: První lás
Zdeněk Bár: Lyrická prožta.
Maru: Různé — o ženách.
Alan: Bude vás jiště zaji

Týdenní rozva
Přehlídka světových ud
byla by posuzá, kdyby ji
kud perspektivy příštího tý
velmi neurčité. Dalekoshlé
imperialismu jsou dávno
se vracet až k věštbě Vile
dnes ovšem zvláštní přiká
autentický dokument závět
Tanaky, který postavil
sjednocení celé Asie proti
cela reálné politický progra
padalo příliš fantastický a
tomu, co vyšlo nyní jako m
tem Sueczu, v takjasné rev
hodně nic hierkrního. Za to
va, který je ministrem vnit
binetu a je uváděn jako pe

Článok o návšteve rumunského ministra na titulnej strane Národných listov z 9. januára 1938.

verejných prejavoch a prehláseniach citovaných v periodikách však politickí predstavitelia Malej dohody uisťovali o neochvejnom odhodlaní spojencov splniť v prípade nutnosti svoje záväzky voči Československu. Na vytváraní atmosféry istoty a uisťovaní, že bezpečnosť republiky je zaistená, sa významnou mierou podieľala provládna tlač. V medzivojnovom Československu boli periodiká primárnym médiom prezentujúcim stanoviská jednotlivých politických strán. Prakticky až do mníchovského diktátu bola ČSR charakterizovaná ako štát, ktorý dokáže odolať agresivite Nemecka vďaka odhodlaniu obyvateľstva ochrániť nezávislosť štátu, ako aj o podpore spojencov – Francúzska, Sovietskeho zväzu a štátov Malej dohody.[6]

---

každou akcí, která podle nás ostatních měla vzhledem k blížící se krisi naše malodohodové společenství zesílit... Daleko vážnější však bylo příme jugoslávské odmítnuti pevnější spolupráce proti rozvratu Evropy, přicházejícímu z Německa. Dal mi je osobně ministerský předseda jugoslávské Milan Stojadinović, když 12. září 1936 přijel do Topolčanek a do Bratislavy k pravidelní schůzi Malé dohody." BENEŠ, Edvard. *Paměti. Od Mníchova k nové válce a novému vítězství*. Praha : Naše vojsko, 1948, s. 49.

6 „*...resultátem bylo, že sdělovací prostředky zprávy zkreslovali dorůžova, ujišťovaly, že demokratický a pokrokový svět stojí za ČSR, že se s ním nemůže stát nic zlého, takže lidé nebyli připravení na nutnost ústupků, možnost prohry.*" KLIMEK, Antonín. *Velké dějiny zemí Koruny české.* Svazek XIV. 1929 – 1938. Praha : Litomyšl, Paseka, 2002, s. 604.

30 HAL
Pondělí
NÁRODNÍCH LISTŮ A NÁRODA

Ministr Micescu v Pr

Nadšené uvítání rumunských hostů při jejich ce

Cesta ministra Micesca do Ženevy přes Prahu a Bělehrad.

Malá dohoda si zachová svou soudržnost a sílu.

ojevy československého a rumunského ministra zahraničí na večeři, uspořádané k poctě rumunského hosta. — Shoda v cílech a prostředcích.

Konference států římských protokolů.

Národní listy z januára 1938 píšu o Malej dohode na základe návštevy rumunského ministra.

I keď v demokratickom Československu bola politická diferencovanosť periodík odrazom pluralitnej podoby politického systému, sloboda tlače nebola absolútna. Obsah článkov podliehal cenzúre a v prípade, keď boli v rozpore s nariadeniami cenzúrnych orgánov, boli komentáre, fejtóny a publikované stanoviská, predovšetkým opozičných politikov, vylúčené z tlače. Rozhodnutia cenzúry boli opakovane terčom kritiky opozície, avšak k uvoľneniu kontroly obsahu periodík nedochádzalo. Naopak, v druhej polovici 30. rokov sa v dôsledku rastu napätia kontrola cenzúry zintenzívnila. Citlivou témou sa stali články venované situácii v Nemecku. Viaceré české a slovenské periodiká pranierovali Nemecko spôsobom, ktorý vyvolával nevraživosť nemeckého ministerstva propagandy a prispieval k atmosfére napätia medzi oboma štátmi. S cieľom zmierniť napäté vzťahy, Prezídium Krajinského úradu v Bratislave (PKU B) vydalo 3. februára 1938 tlačový pokyn, v ktorom žiadalo bezpečnostné orgány, aby vylúčili články s protinemeckým obsahom.[7] Na celoštátnej úrovni ministerstvo spravodlivosti vydalo tlačový pokyn, na základe ktorého boli štátne zastupiteľstva povinné „*bezpodmienečne potlačiť všetky karikatúry ríšskeho kancelára a všetkých vedúcich osôb dnešného Nemecka, ako aj potlačiť všetky správy, ktorými Nemecko by mohlo byť dotknuté*“.[8] Komentáre československých periodík mali vzbudiť dojem, že i keď vzťahy medzi oboma krajinami nie sú ideálne, nehrozí nebezpečenstvo otvoreného konfliktu medzi oboma štátmi. Optimizmus predstaviteľov vlády, ktorý médiá opakovanie citovali, však nezodpovedal rastúcej hrozbe zo strany nacistického Nemecka.

Začiatkom roka 1938 došlo k radikálnej zmene politickej situácie v Rumunsku. Po parlamentných voľbách 20. decembra 1937 kráľ Karol menoval do funkcie minis-

7 V tlačovom pokyne je uvedené: „*Štátnym zastupiteľstvám nech je prikázané, aby pri tlačových prehliadkach venovaná bola najbedlivejšia pozornosť všetkým správam o Nemecku a aby bezpodmienečne potlačili všetky karikatúry ríšskeho kancelára a všetkých vedúcich osôb dnešného Nemecka, ako aj aby potlačili všetky správy, ktorými Nemecko by mohlo byť dotknuté.*“ Slovenský národný archív (SNA) Bratislava, fond Policajné riaditeľstvo (PR B), škatuľa (šk.) 335, číslo (č.) 11. 180/38 prez. – *Vyhláška, ktorou sa prevádza ustanovenie § 23, č. 1, odst.1 zákona na ochranu republiky.*

8 SNA Bratislava, Prezídium krajinského úradu v Bratislave (PKÚ B), f. PR, šk. 335, č. 11: 180/38 prez. – *Tlačová prehliadka; správy z Nemecka.*

číslo 11. V Praze, ve středu 12. ledna 1938.

NÁRODNÍ LIST

a dnes.

Bělehradské potvrzení naší solidarity.

Stojadinovič o síle Malé dohody.

Zdůrazňuje tradiční linii malodohodovou. — Micescu konstatuje dokonalou shodu před odjezdem do Ženevy.

Bělehrad 11. ledna.

Návštěva ministra Micescu v Bělehradě má všechny známky srdečnosti, jakou byla prodchnuta i dopolední porada ministra Micescu s dr. Stojadinovičem, za níž Micescu i v Bělehradě potvrdil kontinuitu zahraniční politiky Rumunska a její věrnost Malé dohodě, Balkánské dohodě a idei paktu Společnosti národů. Oba státníci za úplného souhlasu projednali všechny současné politické otázky a hlavně ty, které interesují Malou dohodu vzhledem k nastávajícímu zasedání Společnosti národů, kde ministr Micescu Malou dohodu zastupuje.

Na obědě, který dával dnes na počest ministra Micescu jugoslávský ministerský předseda a ministr zahraničních věcí dr. Stojadinovič a jehož se zúčastnili předseda skupštiny Ćirić, někteří členové vlády, rumunský vyslanec Cadere a vysocí hodnostáři vojenští i úřední, učinil dr. Stojadinovič projev, ve kterém mezi jiným pravil: „Jsem šťasten, že v dnešní vaší návštěvě vidím nový důkaz, že Malá dohoda, která se šťastně doplňuje s Balkánskou dohodou, zůstane v budoucnosti jako dnes významným činitelem zahraniční politiky království Rumunského. Mohu vás ubezpečiti, že Malá dohoda má stejnou důležitost i v zahraniční politice království Jugoslavie.

Ministr Micescu ve své odpovědi pravil: „Považoval jsem za šťastnou výsadu funkce, již jsem byl pověřen, učiniti první návštěvu dvěma spojencům drahým srdcím všech Rumunů. Zvláště šlo mi o to, abych tyto návštěvy vykonal před svým odjezdem do Ženevy, kde mám v příští Radě Společnosti národů zastupovati zájmy Malé dohody.

Naše oddané a neochvějné přátelství k Československu, naše věrnost Malé dohodě a naše vůle, věnovati všechno úsilí za účelem trvalého udržení a posílení tohoto mezinárodního organismu, představují první základnu naší politiky, tak šťastně doplněné Balkánskou dohodou. Pro každého z našich zemí je velmi povzbuzující vědomí, že jedna země může počítati s loyalitou a oddanou spoluprací země druhé v rámci jejich přátelství a svazků, jejichž souběžné cesty směřují k udržení a posílení míru hlubokého a trvalého.

Úřední komuniké o bělehradské poradě.

O poradách ministerského předsedy a ministra zahraničních věcí dr. Stojadinoviče s rumunským ministrem zahraničí Micescu byla dnes v 19 hodin vydána úřední zpráva, v které se praví, že při příležitosti návštěvy ministra Micescu v Bělehradě došlo k definitivní výměně názorů mezi oběma státníky a že tito během svých porad mohli konstatovati naprostou shodu ve všech projednávaných otázkách, jak v těch, které se týkají poměru mezi Rumunskem a Jugoslavií, tak i oněch, které se vztahují na všeobecnou politickou situaci a zvláště na spolupráci obou zemí v rámci Malé dohody a Balkánské dohody. Dr. Stojadinovič a ministr Micescu vyslovili ke konci svých jednání přání, pokračovati i v budoucnosti v této linii a v duchu důvěry a přátelství.

Informácie o Malej dohode v článku v novinách Národní listy z 12. januára 1938.

terského predsedu Octaviana Gogu, vodcu Národne kresťanskej strany. Ministrom zahraničných vecí sa stal Istrate Micesku.[9] O. Goga i I. Micesku presadzovali politiku budovania srdečných vzťahov tak s Nemeckom, ako aj s Francúzskom a Veľkou Britániou.[10] Rumunskí predstavitelia zároveň uisťovali, že zmluvy uzavreté so štátmi Malej dohody sú nemenné. *Pražské noviny* citovali prehlásenie I. Miceska, podľa ktorého Malá dohoda zostane *„základom zahraničnej politiky Rumunska“*.[11] V prehlásení citovanom spravodajskou Havasovou kanceláriou, O. Goga síce poprel správy, že vláda nastolí diktatúru, avšak priznal, že *„v živote mladého štátu, v zemi kde bolo v poslednom čase zaštepené toľko cudzieho vplyvu, musí byť verejná mienka modelovaná v národnom smere.“*[12] V nasledujúcich dňoch Goga a Micesku potvrdili odhodlanie Rumunska dodržať záväzky v rámci Malej dohody.[13] Politická situácia v Rumunsku

9 *„Nacionalistický a fašizující program Gogovy vlády měl vytvořit vhodný politický rámec pro rozvinutí hospodářské spolupráce s Německem po vzoru Jugoslávie.“* JANČÍK, D. *Třetí říše a rozklad malé dohody.* Praha : Karolinum, 1998, s. 188.

10 *„Na nový rok Goga zaslal říšskému kancléři telegram, v němž ho ujišťoval svým pevným rozhodnutím pěstovat přátelské vztahy s třetí říší.“* JANČÍK, D. *Třetí říše a rozklad malé dohody.* Praha : Karolinum, 1998, s. 189.

11 Vnitřní základy rumunské zahraniční politiky. Rumunsko dodrží plně všechny své smlouvy a závazky. In *Pražské noviny*, roč. 259, 1. 1. 1938, č. 1, s. 1.

12 Žiadna diktatúra v Rumunsku. In *Slovenský denník*, roč. 21, 5. 1. 1938, č. 3, s. 1.

13 Projev ministra Istrate Micescu: Rumunská vláda věrná smlouvam. In *Národní listy*, roč. 78, 5. 1. 1938, tiež Program Gogovy rumunské vlády. In *Národní listy*, roč. 78, 5. 1. 1938, č. 4, s. 1.

však nebola stabilná. Protižidovská rétorika Gogovej vlády mala negatívne hospodárske dôsledky a podnietila kritiku Francúzska i Veľkej Británie. Radikálnu politickú zmenu inicioval tiež kráľ Karol, ktorý nahradil parlamentný systém osobnou diktatúrou.[14] V súvislosti s pripravovanými protižidovskými opatreniami Karol uviedol, že *„Rumunsko bolo v posledných rokoch zachvátené určitou inváziou Židov ruských a haličských, ktorí prenikli do zeme nezákonne. Je ich 250 000 a netvoria dobrý prvok v zemi“.*[15]

Návšteva rumunského ministra zahraničných vecí I. Miceska 9. – 10. februára 1938 v ČSR mala rozptýliť možné obavy československých predstaviteľov zo zblíženia Rumunska s Nemeckom. Počas uvítacieho ceremoniálu v Černínskom paláci Micescu uistil ministra zahraničným vecí Kamila Kroftu, že Rumunsko sa neodkloní od politiky spoločných záujmov oboch krajín: *„Pane ministře! Víte, že se můžete na naši lojální spolupráci, respektující základy již vytvořené, nechť půjde o otázky, které budou projednávány ve Společnosti národů, či o všechny jiné otázky, zajímající společnou politiku našich tří spřátelených a spojeneckých zemí spoléhat.“*[16] *Robotnícke noviny* hodnotili Miceskov prejav ako potvrdenie pevnosti Malej dohody.[17] *Lidové noviny* informovali o uistení oboch ministrov, že zdieľajú *„úplní totožnost svých názorů na všechny zkoumané otázky, jakož i svou úplnou shodu v politice, kterou bude sledovati Malá dohoda za nynější mezinárodní situace“.*[18]

Napriek vyzdvihovaniu priateľstva predstaviteľmi Juhoslávie a Československa, vzťahy oboch krajín v dôsledku zmeny juhoslovanskej politiky sa dostávali do slepej uličky. Podľa historika Ladislava Deáka, Československo strácalo ako spojenec pre Juhosláviu význam.[19] Hubert Masařík, člen diplomatického zboru ČSR, videl zmysel Malej dohody len v súvislosti s prevenciou maďarskej agresie voči členským štátom.[20]

Ku konfliktom v rámci Malej dohody prispievali aj protichodné hospodárske záujmy členských štátov. Ekonomická spolupráca dohodových štátov tvorila kompli-

---

14 *„Carol se 10. února 1938 odhodlal k zásahu, který ve svých důsledcích nebyl ničím jiným než státním převratem. Sprostil Gogovu vládu úřadu a povolal vládu novou pod vedením patriarchy Mirona Crčistea, vládu jež prostě zastírala královskou diktatúru.“* JANČÍK, D. *Třetí říše a rozklad malé dohody.* Praha : Karolinum, 1998, s. 191.

15 Kráľ Carol o svojej politike. In *Slovenský denník*, roč. 21, 11. 1. 1938, č. 8, s. 1.

16 Malá dohoda si zachová svou soudržnost a sílu. In *Pondělí Národních listů a národa*, roč. 38, 10. 1. 1938, č. 2, s. 1. Pozri tiež napr. Rumunsko věrno Malé dohodě. In *Lidové noviny*, roč. 46, 10. 1. 1938, č. 15; V Rumunsku věrni svým spojencům z Malé dohody. In *Večerní České Slovo*, roč. 30, 10. 1. 1938, č. 8, s. 1.

17 Na pevnosti Malej dohody sa nič nemení. In *Robotnícke noviny*, roč. 35, 11. 1. 1938, č. 7, s. 1.

18 Jednota zahraniční politiky trvá. In *Lidové noviny*, roč. 46, 11. 1. 1938, č. 16, s. 1.

19 *„Juhoslávia od jari 1937 stále menej počítala s ČSR a uvažovala o nových kombináciách, kde už republika nefigurovala.“* DEÁK, L. *Zápas o strednú Európu 1933 – 1938. Politicko-diplomatické vzťahy.* Bratislava : VEDA, 1986, s. 188.

20 *„Skutečnosti zůstávalo, že se síce schůzky Malé dohody konaly, ale že společná komuniké byla vykupována československými hospodářskými, zbrojními a finančními ústupky, které stěžovali Benešovu pozici vůči agrárníkům. Každý člen Malé dohody měl už své vlastní starosti a hleděl jinam. Z minula ji udržoval jen závazek společného postupu proti Maďarsku. Jakékoliv rošíření závazků bylo Benešovou iluzí.“* MASAŘÍK, Hubert. *V proměnách Evropy. Paměti československého diplomata.* Praha : Paseka, 2002, s. 135.

kovanú sieť vzájomných dohôd, ktoré boli podmienené vnútropolitickými pomermi v jednotlivých krajinách, ako aj vývojom politickej situácie za hranicami Malej dohody. V druhej polovici 30. rokov sa obchodné záujmy Československa v Rumunsku a Juhoslávii v rastúcej miere stávali terčom ekonomickej politiky Nemecka. V Juhoslávii nemecké firmy ohrozovali postavenie československých zbrojárskych spoločností, ktoré boli významným faktorom obchodných vzťahov Juhoslávie a Československa.[21] Nemecko predstihlo ČSR aj v celkovom objeme obchodu s Juhosláviou.[22]

Záujem Juhoslávie o prehĺbenie priateľských vzťahov s Nemeckom demonštrovala návšteva ministerského predsedu Milana Stojadinovića v Nemecku v januári 1938. Počas týždňového pobytu sa M. Stojadinović stretol s viacerými čelnými predstaviteľmi nacistického režimu, vrátane Hitlera.[23]

Na zmenu zahraničnopolitickej orientácie Juhoslávie malo dopad aj zlyhanie Spoločnosti národov ako garanta kolektívnej bezpečnosti. Jedinou reakciou Spoločnosti národov na taliansku agresiu v Etiópii boli hospodárske sankcie, ktoré mali len symbolický význam a dokumentovali nemohúcnosť medzinárodnej organizácie. Politickí predstavitelia Juhoslávie dospeli k názoru, že neschopnosť Francúzska a Veľkej Británie konať, vyžaduje zmenu juhoslovanskej politiky.[24] Výsledkom bola malá ochota princa Pavla a Stojadinovića privítať Beneša v Belehrade.[25]

---

21 *„Selhávalo připoutávání Jugoslávie k Malé dohodě prostřednictvím vyzbrojování její armády československými zbrojovkami. V Bělehrade nepřestával totiž československý zbrojní průmysl narážet na nesnadnou konkurenci zvláště německých firem, které nabízeli své výrobky za dumpingové ceny a byli jugoslávskými úřady v konkurzech preferovány.“* KVAČEK, Robert. *Nad Evropou zataženo. Československo a Evropa 1933 – 1937.* Praha : Svoboda, 1966, s. 324.

22 *„V r. 1932 bylo postavení ČSR na jugoslávském trhu stejně silné jako postavení Německa. V r. 1937 se ČSR na jugoslávském dovozu podílela jen 11 %, zatímco podíl Německa činil 32 %. Stejnou tendenci lze pozorovat i na podílu ČSR na jugoslávském vývozu.“* SLÁDEK, Z. *Malá dohoda 1919 – 1938. Její hospodářské, politické a vojenské komponenty.* Praha : Karolinum, 2000, s. 229.

23 Denník *Lidové noviny* uviedol, že *„Mezi Göringem a Stojadinovićem byla vyměněná slova zvláště vřelého přátelství, ukazující na vzájemné důvěrné porozumění těchto dvou mužů. Stojadinović mluvil tak, jakoby nikdy mezi německým a jugoslávským národem nebylo nepřátelských rozporů a ujišťoval, že jugoslávský národ je naplněn nejhlubším obdivem pro velkolepé dílo vůdce Hitlera, kterým byl obrozen německý národ.“* Redakcia však Stojadinovićov prejav hodnotila skeptický, tvrdiac, že *„každému, kdo i jen povrchně zná jugoslávské poměry, je ovšem známo, že tu Stojadinović nemohl mluvit za většinu jugoslávského národa“*. Stojadinović v Německu. In *Lidové noviny*, roč. 46, 23. 1. 1938, č. 39, s. 1.

24 Podľa L. Deáka *„Juhoslovanské úsilie v rámci Spoločnosti národov smerovalo k tomu, aby sa na jednej strane skrotila talianska expanzia, na druhej strane aby juhoslovanská politika získala pomoc Francúzska a Veľkej Británie proti Mussolinimu. Keď sa celkový trend neuberal predpokladaným smerom a Spoločnosť národov nesplnila svoje poslanie, nezastavila agresora a keď západné veľmoci sklamali, juhoslovanská vládna politika prišla k záveru, že musí prehodnotiť svoju zahraničnopolitickú líniu.“* DEÁK, L. *Zápas o strednú Európu 1933 – 1938. Politicko-diplomatické vzťahy.* Bratislava : VEDA, 1986, s. 143.

25 *„Určitou naději v ovlivnění jugoslávského stanoviska spojila československá zahraniční politika s cestou dr. Beneše do Bělehradu...Taky rumunská vláda, aspoň ve vzkazech do Prahy, viděla v této cestě příležitost k upevnění Malé dohody. Žádala proto, aby byla realizována co nejdříve, a slibovala intervenovat za ní v Bělehradě. Pavel a Stojadinović jí však až urážlivým spůsobem*

70 haléřů.

Ústřední redakce a administrace: PRAHA II., HYBERNSKÁ 20.
TELEFONY: Redakce č. 27824. noční redakce 22105, administrace 21971.

ENO, Svobodova 7, admin. 10.859, redakce 11.81X
LOMOVI, Masarykovo 17. Tel. 169.
RKOV, Palackého ul. 32. Tel. 321.
AVA, Masarykova tř. 25. Telefon 424.

VENKOV

PRAHA, ÚTERÝ 23. BŘEZNA 1937.
ROČNÍK XXXII. ČÍSLO 7

POČASÍ V ÚTERÝ:
Ubývající oblačnost, teplota chladná, mírný severozáp. vítr.
POČASÍ VE STŘEDU:
Zamračené počasí, neurčito, teplota stoupne, čerstvý jihozápadní vítr.

STŘEDNÍ LIST REPUBLIKÁNSKÉ STRANY ZEMĚDĚLSKÉHO A MALOROLNICKÉHO LID

O svobodu parlamentní kritiky v Polsku.

v Předseda polského sněmu i senátu odebrali parlamentnímu zpravodaji největšího polského deníku krakovského »Kuryeru Codzien.« zpravodajskou legitimaci pro sněmovní zasedání a odepřeli každému členu redakce zmíněného listu i například vydati. Příčinou bylo, že krakovský deník, který je deníkem polovládním, v minulém týdnu ostrou kritikou se ohradil proti pokusu zrušiti poroty v bývalé Haliči. Polský sejm v krátké schůzi přijal však vládní návrh a zrušil poroty, kdežto právnická komise senátu deseti hlasy proti čtyřem postavila se proti zrušení porot. To přiměla krakovský list, že kritisoval činnost polského sejmu. Prohlásil, že sejm nebyl volen většinou obyvatelstva, že nemá dostatek opory mezi obyvatelstvem a že nemá důvěry ani se strany obyvatelstva ani se strany vlády. Země prý nerozumí sejmu a sejm nerozumí zemi. List při tom zdůrazňoval, že experiment volebního řádu se nepovedl. Příčinu, že obyvatelstvo nevolilo poslance do sejmu, vidí list v nemožné praktice jak byli stanoveni kandidáti, kteří byli jmenováni shora a sejm stal se m r z á k e m h n e d o d s v é h o n a r o z e n í. Vytýká, že sejm po dobu svého dvouletého trvání dovedl pouze formálně přiti se s vládou a byrokracií, ale neměl odvahy ve věcech zásadních vysloviti své přesvědčení a jíti svou vlastní cestou. Jinde by otázka porot vyvolala celé týdny debaty a výstupů, v sejmu věc byla vyřízena během čtyř hodin. Pro tento článek, jehož obsah stručně uvádíme, byla odebrána zpravodajská legitimace redaktorům krakovského listu.

Fakt vzbudil značný rozruch nejen v tisku, ale i v politické veřejnosti. Parlamentní zpravodajové se okamžitě sešli a intervenovali u předsedy sněmovny Cara. Parlamentní zpravodajové poukázali, že odebrání zpravodajské legitimace stalo se pro článek, který byl psán krakovskou redakcí. Bylo zasáhnuto do práv státního prokurátora, který jedině má posuzovati, je-li článkem činnost parlamentu znevažována. Svévolné rozhodnutí předsedy sněmu není přípustné, poněvadž tvoří stranu ve sporu. Konečně bylo poukázáno na ohrožení práva zveřejňovati průběh sněmovního jednání, čímž vlastně ve své podstatě je omezena svoboda kritiky v parlamentě. Krakovský list nato znovu odsoudil rozhodnutí předsedy sněmu i senátu a poukázal, že byla odebrána legitimace parlamentnímu zpravodaji, který již 40 let koná své parlamentní práce, a že rozhodnutí odpovídá spíše carským metodám východním thříčka s jménem předsedy sněmu! než způsobům na západě. Nedělní náklad deníku byl pro tento článek zabaven.

O věci mají jednoti jak novináři, tak vydavatelé listů. Kritika, kterou provedl krakovský deník, jest příznačnou pro vývoj politických poměrů v Polsku. Jde o list, který podporoval vládní akce, o list, který se aktivně zúčastnil voleb ve vládním smyslu. Konečně o list, který i nynější akci plukovníka Koce přijal kladně a přízivě. Dosud nebylo v polském tisku tak ostré kritiky nečinnosti polského sejmu, jako ji provedl krakovský deník. Politické poměry v Polsku i soukromý ráz listu nedovolují přeceňovati hlas, třebas největšího deníku v Polsku, ale jde o případ, jenž vzbudí svou pozornost i za hranicemi země. Jde vlastně dnes o zápas stran tiskové svobody v Polsku, o charakter i ráz svobody parlamentních jednání. Jestliže polský vládní list po dvou letech trvání sejmu konstatuje jeho nečinnost, nedostatek spojitosti s obyvatelstvem, přiznává, že sejm byl zvolen menšinou obyvatelstva a je nucen hájit právo kritiky a svobodného referování o sněmovních pracích, pak vlastně jde o parlamentní

(Pokračování úvodníku na str. 2.)

Příjezd rumunského min. předsedy do Prahy

Hlavní město republiky přivítalo v pondělí ráno ministerského předsedu spřátelského a spojeneckého Rumunska Jiřího Tatarescu, jenž se svým průvodem v němž jsou st. podtaj. min. výborže gen. Alexander Glade a šéf kabinetu Nicola Sibiteanu, přijel na Wilsonovo nádraží v 8 hod. 5 min. Na prvné pozdravil rumunského státníka po vystoupení ze salonního vozu předseda vlády Dr. Milan Hodža a ministr národní obrany Machník. — Předseda vlády Dr. Hodža doprovodil ministerského předsedu Tatarescu k automobilu, jímž odjel rumunský ministerský předseda na rumunské vyslanectví, kde bude po dobu svého pobytu v Praze ubytován. Po 10. hodině vykonal min. předseda Tatarescu návštěvu u předsedy vlády Dr. Hodži v Kolowratském paláci, kde spolu hovořili přes hodinu o politických i hospodářských otázkách obou států i celé Malé dohody, dále o otázkách v Podunají a evropské situaci. Při rozhovoru byla konstatována úplná jednota názorů. Dnes budou pokračovati v rozhovoru pokračovati. Po 11. hod. navštívil rumunský šéf vlády v doprovodu m. r. Dr. Černáka min. Dr. Krofta v Černínském paláci, kde s ním hodinu konferoval.

Na obrázku zleva na pravo: Min. Machník, dále rumun. vyslanec Aurelian, zhoal. vyslanec Protič, min. předseda Tatarescu, min. předseda Dr. M. Hodža, gen. inspektor arm. generál Syrový a náčelník našeho Ministra štábu arm. gen. Krejčí.

Malá dohoda je organisací bratrství v minulosti i budoucnosti.

Pro spolupráci ve střední Evropě.

Při večeři, kterou uspořádal předseda československé vlády dr. Milan Hodža dnešního dne v Černínském paláci na počest předsedy královské vlády rumunské George Tatarescu, pozdravil Dr. Milan Hodža svého hosta tímto přípitkem:

Jménem vlády republiky vítám co nejsrdečněji Jeho Excelenci předsedu vlády království Rumunského.

Pobyt rumunského pana ministerského předsedy u nás je mně a celému Československu milou příležitostí zdůrazniti, že to, co naše své země spojuje a Jihoslavii pojí v jedno regionální celek, je mnohem více, než dohoda politická. Je to také ještě mnohem více, než politické přátelství.

Součinnost států Malé dohody stupňuje se již na funkci jednotného regionálního organismu s jednotnými cíli, s jednotnými pohnutkami, s jednotnými metodami zahraniční politiky a se společnou odpovědností.

Dovolte, pane předsedo vlády, abych dodal, že částečně přiznná a do velmi značné míry jednotná je také historie našich politických myšlenek a našeho politického chtění. Kořeny naší součinnosti a našeho solidarismu tkví v době našeho národního probuzení a pak našich národních revolt od roku 1848 a 1849. Proti společnému odporci, jenž byl přestarlý systém národního útisku a feudalismu, mobilisovali naši předkové své mravní a branné síly. Proti společnému regimu té doby byli jste to vy a Jihoslované a my na území bývalé říše, jež opravdu a do důsledků vedli svůj boj pro svobodu jednoho a pro svobodu národů a pro lidstvo. A byli jsme to tedy my, jež rejen podle programatického hesla, ale také podle vnitřní pravdivosti svých snah jsme se aktivicky zapojili do evropského vývoje k demokracii. Vaší návštěvy u nás, pane předsedo, používám k tomu, abych jménem svých rodáků vzdal hold nejdříve velkým Transylvanům, kteří v tomto boji pro národní budoucnost vedl Barnutiu a pak Šagunu, tito předchůdci všech těch, kteří po světové válce spojili své úsilí a svobodu se životním dílem krále Ferdinanda-Sjednotitele a jeho spolupracovníků. Je krásnou povinností představitelů našich samostatných států vzdáti nyní hold prvním průkopníkům této samostatnosti, jejichž řady za uherské Srby doplnil v té době Svetozar Miletič, za Hrvaty Ljudevit Gaj, za Slováky Ludevít Štúr a jeho družina a v Praze průkopník politického liberalismu Karel Havlíček Borovský. Dlužni jsme, pane předsedo, svým rodným a politickým předkům tuto vzpomínku, neboť z jejich srdcí, z tradice jejich ducha a jejich shrazi trouhlo se pak velké Rumunsko, stejně jako Jihoslavie, stejně jako Československo. Ani u vás, ani u Jihoslavii, ani u nás nikde a nikdy nevybuchne vzpomínka na společnou dobu národního probuzení, na společné vzpomínky, na společné ponížení, na společné vítězství.

Proto není Malá dohoda pouhou věcí kabinetů, nýbrž historickým pokladem národní mravnosti a národní politiky lidu našich tří zemí.

Proto je Malá dohoda víc než politické přátelství. M a l á d o h o d a j e o r g a n i s a c í b r a t r s t v í, v m i n u l o s t i, v u t r p e n í, v e v í t ě z s t v í c h i v e v š e m, c o p o d n i k á m e a c o p o d n i k n e m e v e p r o s p ě c h v e š k e r é h o s v é h o l i d u n y n í i d o b u d o u c n o s t i. Na tomto historickém mravním základě bude Malá dohoda svou výstavbu politickou, hospodářskou, branou a diplomatickou. Není v Evropě mezistátního spolku, jehož soudržnost bylo by lze přirovnati k solidaritě a vnitřní síle Malé dohody.

Ve víru evropských událostí po světové válce překonala Malá dohoda všechny krise, které se jí mohly dotýkati. Její úkol, původně lokálně defensivní, roste v tom poměru, v jakém poměru roste odpovědnost všech národů a států za lepší budoucnost toho úseku střední Evropy, v němž žijeme. Ve všech směrech hospodářské politiky a mravní konsolidace sleduje Malá dohoda cíle positivní. Dále než od dvou let činíme předmětem úvah všechny obchodní a politické předpoklady, na nichž lze budovat spolupráci všech zemí dunajské kotliny. V poslední době vystoupil jsme v Československu opětně své přesvědčení, že se potěšitelně mnoho předpokladů této dunajské kooperace. Projev, jímž byla ukončena schůzka představitelů obou zemí podunajských, patřících k systému Římského protokolu, nás v tomto přesvědčení potvrzuje.

Naše země a jejich vlády jsou ochotny činně přispěti k vybudování kooperace zemí podunajských a společných zájmů.

Součinnost tato poskytne další možnosti k výstavbě korektních styků intensivní spolupráce s Italií a s Německem. Touto svou směrnicí, plně odpovídající snahám západních velmocí o mír, poskytne dunajská kooperace konstruktivní příspěvek k evropské politice. Jsme přesvědčeni, že význam střední Evropy a její pozice hrey bude správně doceněn všemi, kdož hledají cesty k zajištění míru našeho dílu světa.

Pane předsedo, cíle, pro něž se bily dvě generace, vedu i naše, dosývají syní a generací třetí k vyvrcholení, jež dává zaklín národům a jejich historii skvělou satisfakci. Bratrský solidarismus, jejž tvoříme a stupňujeme po vzoru svých předků, stáváme se oporou mír tedy oporou civilisace, tedy oporou nejsilnějších snah lidství. Velká a odpovědná je pr práce, kterou nám ukládá Prozřetelnost. V návštěva u nás, pane předsedo, je novým dů zem, že tuto práci a tuto odpovědnost př máme a že v síle a kolektivní vůli našich rodů jsou již velké záruky zdaru pro úsp naší věci. Z hlubin duší přijtí naše přání vše dobra pro Jeho Veličenstvo Carola II., p štěstí a pokrok vaší země a pro vás, pane př seda, v němž s nelíčenou radostí vítáme jej důstojného a nám tak milého představitele.

Rumunský min. předseda Tatarescu

odpovědí tímto projevem:

Pane předsedo vlády, dovolte, abych n dříve vyjádřil svou radost, kterou pociťuji n tím, že dím v hlavním městě Československ jako zástupce spřátelené a spojenecké zem která je šťastna, že může vyjádřiti znovu sv důvěru ve společné osudy našich národů a sv věrnost spojenectví, které zůstávajíc tak v znamným způsobem naše tužby, naše ideály naše pokojné cíle.

Dovolte mi, abych vám poděkoval za vře slova, která jste mi ráčil adresovati jménem československé vlády, a abych vám zároveň poděkoval za tak milé a pozorné přijetí, kt ho se mi dostalo a které, jsem si tím jis platí především mé zemi. Vidím v této k srdečné manifestaci, v tomto tak přátelsk přijetí nový důkaz toho, že pouta, která spoj navždy naše dvě země, jsou pevná, nový důk tohoto tak těsného spojenectví, které se stá více uplatňuje ve světě jako trvalá složka p řádku a míru.

V rámci Malé dohody a našich spojenectv Jugoslavie, Československo a Rumunsko upla ňují dále neochvějné a pevné politiku míru svornosti, která je jejich nejvyšším ideálem.

Vy Čechoslováci a my Rumuni, stejně jak naši jugoslávští bratři, jsme byli spojeni v m nulosti, jak jste připomněl, průběhem dějin, m přetrých tolikerými zkouškami, vystave tíhnutí utrpením a těmaž pronásledování a bojů jice pro vítězství téhož ideálu spravedlnost a svobody.

Ano, naše dohoda není dílem diplo matů, nýbrž dílem našich velkých mu čedníků, jichž hrdinné činy jsme při pomněli, dílem mrtvých, kteří vnukli ž vým statut nového spojenectví.

Uskutečníte za cenu naší krve a s p mocí svých spojenců svůj národní ideál a pro

Titulná strana novín Venkov s článkom o návšteve predsedu rumunskej vlády v Prahe.

Menej vyhranená, v porovnaní s Juhosláviou, bola zmena zahraničnej politickej orientácie Rumunska. Počas návštevy ministra zahraničných vecí Yvona Delbosa v Rumunsku, ministerský predseda Ion Antonescu ubezpečil Delbosa, že Rumunsko zostane verné svojim záväzkom, ale netajil, že rovnako ako Juhoslávia, bude usilovať aj o priateľské vzťahy s Nemeckom a Talianskom.[26]

Geopolitickú situáciu v centrálnej Európe radikálne zmenil vpád nemeckej armády do Rakúska. Nemecké zasahovanie do rakúskych vnútorných záležitostí sa počas prvých mesiacov roka 1938 stupňovalo. Začiatkom februára 1938 Hitler pozval rakúskeho kancelára Kurta Schuschnigga do Nemecka. Vzhľadom na napäté vzťahy medzi oboma krajinami a Hitlerove hrozby, pozvanie nebolo možné odmietnuť. Výsledkom návštevy bol Schuschniggov súhlas s Hitlerovými požiadavkami, čo bolo fakticky oklieštením rakúskej suverenity. Ministrom vnútra sa stal čelný rakúsky nacista Seyss-Inquart a väznení nacisti boli amnestovaní.

Po návrate do vlasti sa však Schuschnigg rozhodol brániť rakúsku nezávislosť a vyhlásil plebiscit, ktorý sa mal konať 13. marca. Rakúski občania sa mali vyjadriť, či podporujú rakúsku nezávislosť. Hitler hodnotil vyhlásenie plebiscitu ako provokáciu, 12. marca vstúpila nemecká armáda na územie Rakúska a bez odporu krajinu obsadila.

Hitlerova trúfalosť opäť slávila úspech. Francúzsko i Veľká Británia, s výnimkou verbálnych protestov, mocensky nezasiahli. Fašistický vodca Benito Mussolini, tradične považovaný za garanta rakúskej nezávislosti, hodnotil anexiu Rakúska ako „splnenie želania rakúskeho ľudu".

Napriek bagatelizovaniu dopadu okupácie Rakúska českými a slovenskými politikmi, nebolo pochýb, že zmena politickej, hospodárskej a vojenskej situácie bude mať pre bezpečnosť ČSR katastrofálne dôsledky. Štátne orgány prijali opatrenia, ktoré mali zabrániť akýmkoľvek pokusom o narušenie pokoja.[27] Česká a slovenská tlač uisťovala, že na spojenectvo s dohodovými štátmi nemá okupácia Rakúska negatívny dopad, ale opak bol pravdou. Anexia Rakúska skomplikovala možnosť Československa brániť územnú integritu štátu. Jedným z dôsledkov anšlusu bolo zhoršenie vzťahov Juhoslávie s Československom. M. Stojadinović otvorene prehlásil, že politika československej vlády voči nemeckej menšine je príčinou napätia a provokuje Nemecko.[28] Prekvapením a sklamaním pre Československo bol postoj Juhoslávie k anexii Rakúska. Belehradská vláda vyjadrila spokojnosť s obsadením

---

začali klást překážky a hledali nejrůznější záminky k jejímu odkladu." KVAČEK, R. *Nad Evropou zataženo. Československo a Evropa 1933 – 1937*. Praha : Svoboda, 1966, s. 327.

26 JANČÍK, D. *Třetí říše a rozklad malé dohody*. Praha : Karolinum, 1998, s. 154.

27 Dňa 12. 3. 1938 PKÚ v Bratislave vydalo vyhlášku, ktorá informovala bezpečnostné orgány na Slovensku, že *„vzhľadom na udalosti v Rakúsku treba učiniť všetky opatrenia, aby na našom štátnom území bol zaistený úplný kľud a poriadok"*. SNA Bratislava, f. PR B, šk. 777, č. 15.368/1938 prez. – *Udalosti v Rakúsku – zaistenie kľudu na území Československej republiky.*

28 *„Malodohodový blok byl v troskách. Stojadinović již ČSR odepsal. O svém spojenci mluvil jako o „umělém a nepřátelském Československu". Tvrdil, že jugoslávská vláda nemůže pomáhat vládě, která svou neústupností v menšinové otázce přivoláva konflikt. Na zasedání Stále rady Malé Dohody, 4. – 5. května 1938 v Sinai prohlašoval, že řešení požadavků německé menšiny v ČSR je sice vnitropolitickou záležitostí ČSR, ale že dohoda s Henleinem je nutná."* SLÁDEK, Z. *Malá dohoda 1919 – 1938. Její hospodářské, politické a vojenské komponenty*. Praha : Karolinum, 2000, s. 201.

Rakúska, ktoré nazvala nepriateľom juhoslovanskej slobody.[29] Vo vzťahu k Československu, v súvislosti s požiadavkou Sudetonemeckej strany získať autonómiu, sa Juhoslávia prikláňala k stanovisku Veľkej Británie, že československá vláda je povinná vyhovieť sudetským Nemcom v maximálnej miere.[30] M. Stojadinović potvrdil síce záväzky Juhoslávie k Československu, ale zdôraznil ich vymedzený rozsah striktne v súlade s uzavretými zmluvami v rámci Malej dohody.[31]

Narušenie mocenskej rovnováhy v Európe Nemeckom reflektovalo aj Rumunsko.[32] Anšlus Rakúska potvrdil bezmocnosť západných mocností a podnietil obavy rumunských predstaviteľov z ďalšieho vývoja v Európe.[33] Anexia Rakúska mala negatívny vplyv aj na hospodárske záujmy Československa vo vzťahu k dohodovým štátom. Konkurenčnú schopnosť ČSR poškodilo pohltenie rakúskych investícií na Balkáne Nemeckom.[34]

Najvážnejším dôsledkom anexie Rakúska bolo oslabenie obranyschopnosti ČSR. S výnimkou hranice s Rumunskom sa republika ocitla v obkľúčení štátov, ktoré sa netajili nepriateľskými zámermi voči ČSR. Paralelne s nárastom agresivity Nemecka

---

29 Denník *Venkov* citoval úvodník belehradského periodika *Vreme*, že k okupácií Rakúska nemuselo dôjsť ak by Schuschnigg, *„plnil dohodu s Německem, nedopouštěl se osudných chyb a nedělal přitom politiku proti německou“*. Jugoslávie spokojená s anšlusem. In *Venkov*, roč. 33, 16. 3. 1938, č. 63, s. 2.

30 *„V polovici apríla 1938 Stojadinović inštruoval svojho vyslanca v Prahe, aby sa presne pridržiaval určených záväzkov a nič viac nesľúbil. Vyslanec V. Protić pri rozhovoroch s oficiálnymi činiteľmi sa mal odvolať na uznesenie malodohodových ministrov z apríla 1937, kde Juhoslávia a Rumunsko výslovne radili, aby sa československá vláda dohodla s Nemeckom.“* DEÁK, L. *Zápas o strednú Európu 1933 – 1938. Politicko-diplomatické vzťahy.* Bratislava : VEDA, 1986, s. 235.

31 *„Pokud jde o naše závazky k Československé republice, ty jsou přesně stanoveny vzájemnými závazky v rámci Malé dohody a ty bude naše vláda respektovati.“* Stojadinović o anšlusu. Jugoslávie dodrží závazky vůči Československu. In *Venkov*, roč. 33, 17. 3. 1938, č. 64, s. 1.

32 *„V Rumunsku sa prvý symptóm politickej preorientácie prejavil odvolaním v funcie N. Titulesca, horlivého zástancu kolektívnej bezpečnosti a prívrženca zblíženia so ZSSR. Kráľ Karol a predseda vlády G. Tătărescu...mali podstatné pripomienky k vedeniu zahraničnej politiky štátu. Kráľ... došiel k uzáveru, že Titulescu nepochopil novú situáciu a ďalej jednostranne orientuje Rumunsko na Francúzsko a Malú dohodu, menej na Veľkú Britániu a podstatne zhoršil vzťahy s Nemeckom a Talianskom, teda s tými veľmocami, ktorých mocenské ambície v Európe rapídne narastajú.“* DEÁK, L. *Zápas o strednú Európu 1933 – 1938. Politicko-diplomatické vzťahy.* Bratislava : VEDA, 1986, s. 173.

33 *„S úmerným tlakom západu na československú vládu a s posilňovaním appeasementského trendu, i pre rumunskú vládnu politiku bola najschodnejšia cesta v zosynchronizovaní rumunského kurzu s britskou politikou, o ktorej sa kráľ Karol vyjadroval, že je nielen kľúčom k riešeniu československej krízy, ale aj vodidlom pre Rumunsko... Keď sa v lete 1938 vinou Henleina úplne rozbili rokovania a keď sa opakovali správy o nemeckých vojenských prípravách, rumunský minister zahraničných vecí počas bledskej schôdzky malodohodových ministrov v auguste spoločne so Stojadinovićom intervenoval u Kroftu a vyzýval československú vládu ku krajným ústupkom Henleinovi.“* DEÁK, L. *Zápas o strednú Európu 1933 – 1938. Politicko-diplomatické vzťahy.* Bratislava : VEDA, 1986, s. 236-237.

34 *„Anslusem Rakouska se výrazně upevnili německé pozice v zemích střední a jihovýchodní Evropy. Rakouský kapitál pracující v těcho zemích i rakouský podíl na jejích zahraničním obchodu přešel do rukou Třetí říše.“* JANČÍK, D. *Třetí říše a rozklad malé dohody.* Praha : Karolinum, 1998, s. 163.

VENKOV

PRAHA, STŘEDA 16. ČERVNA 1937. ROČNÍK XXXII. ČÍSLO 140.

POČASÍ VE STŘEDU: Občas pod mraky, místní bouřky, teplota chladnější, mírný jihozápadní vítr.

POČASÍ VE ČTVRTEK: Ubývající oblačnost, teplota stoupne, mírný místní vítr.

STŘEDNÍ LIST REPUBLIKÁNSKÉ STRANY ZEMĚDĚLSKÉHO A MALOROLNICKÉHO LIDU

Projekt zabezpečení na Západě.

Sirius.

Čtyři velmoci vyjednávají o zabezpečení míru na západě Evropy. Paří smlouva Locarna z roku 1925 byla zvrácena Německem 7. března 1936. O novou konvenci nebylo dosaženo shody ani v základních věcech mezi Britanií a Francií na jedné a Německem a Italií na druhé straně. V koncepci zamýšleného ujednání zejí zásadní hluboké rozpory.

Francouzské memorandum obsahuje hlavní body zahraniční politiky se zřetelem ke kolektivnímu ručení za stody Evropy. Formálně je výkladem na odpovědi Italie a Německa ze dne 31. března t. r., v nichž vlády Říma a Berlína definovaly svá postavení k britskému návrhu na nové »Locarno«, ale zjednodušené novým poměrům.

Změny vyžadující nové adaptace navzájů spočívají v několika faktech. Především, Německo odmítlo ručení na české hranici a jeho vláda vyzbrojila tuto říši mimořádnými zbraněmi. Ve starém Locarnu bylo svěřeno radě bezpečnosti národů, aby rozhodovala o porušení tohoto paktu. Toto ustanovení odpovídalo skutečnostem, poněvadž tehdy i Německo byly tehdy členy Rady v Ženevě. Systém kooperace byl tedy platný. Naproti tomu v roce 1937 Německo nejen že stojí mimo Ženevu, ale odmítá zásadně účast S. N. v nové smlouvě. Také Italie zklamána sankcemi a dále námitky v tomto bodě.

Další změna nastala v postavení Anglie. Deklarací Francie a Anglie

Solidarita Malé dohody zůstane neochvějná!

Předseda vlády dr. Milan Hodža v Bukurešti.

ČTK — Bukurešt, 15. června.

Dnes dopoledne v 9.25 hod. východoevropského času přijel vlak předsedy československé vlády dra Milana Hodži do Bukurešti na královské nádraží Mogosaia.

Na nádraží k uvítání dostavili se všichni členové rumunské vlády v čele s ministerským předsedou Tatarescem. Dále byli přítomni předseda poslanecké sněmovny Saveanu a předseda senátu Lapedatu, vysocí hodnostáři civilní i vojenští, vedoucí úředníci rumunského ministerstva zahraničí, jugoslávský vyslanec Kassidolac s personálem vyslanectví, personál československého vyslanectví a zástupci československé kolonie v Bukurešti v čele s předsedou ředitelem Brožovským. Dostavil se také generální tajemník Centre Economique Ing. Hugo Vavrečka, který přibyl do Bukurešti již před příjezdem předsedy vlády. Takké některí jiní členové diplomatického sboru dostavili se na nádraží k uvítání předsedy československé vlády.

Jménem rumunské vlády přivítal dra Hodžu na peroně velmi srdečně ministerský předseda Tatarescu. Po něm rovněž srdečnými slovy pozdravil předsedu československé vlády rumunský ministr zahraničních věcí Antonescu. Předseda vlády dr. Hodža ve svém stručném poděkování zvláště zdůraznil, že byl dojat přivítáním, kterého se mu dostalo po celé jeho cestě na rumunském území.

Dr. Hodža odebral se s ministerským předsedou Tatarescem a s ministrem zahraničí Antonescem do salonku, kde předseda vlády Tatarescu představil dru Hodžovi všechny přítomné členy vlády a ostatní vysoké hodnostáře.

Uliceami rumunského hlavního města, vyzdobenými prapory v československých barvách, odjel pak předseda československé vlády

Bukurešt, 15. června.

Předseda vlády dr. Milan Hodža provázen československým chargé d'affaires dr. Korcem, československým vojenským attaché majorem g. st. Bbodou, min. radou Dr. Cermákem a osobním tajemníkem drem Rodou, pokládl dnes po 16. hodině věnec k hrobu Neznámého vojína v Bukurešti.

O čem bude jednáno dnes.

Z Bukurešti 15. června (Transconti). Na zítřejší poradě tří malodohodových premiérů, jež se bude konati u Kladova, vyloží min. předseda Stojadinović stanovisko jugoslávské vlády k pobytu ministra Neuratha, načež bude jednáno o společném stanovisku malodohodových států k otázce zrovnoprávnění Maďarska ve věci zbrojení.

Ctk. — Z Bukurešti 15. června.

Předseda československé vlády dr. Milan Hodža navštívil včera odpoledne o 17. hodině ministra zahraničních věcí Antonesca v zahraničním ministerstvu. Po poradě, která trvala téměř dvě hodiny a které byl přítomen též ministerský předseda Tatarescu, oplatil v 19 hodin minister zahraniční Antonescu návštěvu předsedovi československé vlády dr. Hodžovi.

Významný projev ministerského předsedy Tatarescu.

Při slavnostní večeři v Cercle Militaire v Bukurešti ministerský předseda Tatarescu učinil projev, z něhož vyjímáme:

Pane předsedo vlády, vítám vás s hlubokým pocitem radosti mezi námi. Vítám vás jako zástupce spřáteleného a spojeneckého

též tužby osvobozenecké a předají ve svých mládistvých snech velké období osvobození a jednoty našich dvou národů.

Vaše přítomnost je nám také příležitostí, že můžeme opětně stvrditi nerozlučné spojenectví, které navždy víže naše dvě země s Jugoslavií v těmě ideálu míru, pokroku a civilisace.

Jednota našich tří národů je dílem tohoto silného instinktu národního, na němž spočívá celá naše politika těsné součinnosti pro zachování našich společných zájmů a míru, který zůstává trvalým cílem všech našich činů a každého našeho úsilí.

Malá dohoda je jedním z politických útvarů, které účinně přispívají k vytvoření ovzduší součinnosti, které je nezbytné pro každé plodné dílo mírové.

Tak jako jsme srdečně oddáni myšlence míru, stejně rozhodně jsme odhodláni hájiti do posledního dechu naše národní dědictví a nedotknutelnost našich hranic.

Jedině proto chceme býti silní a jedině proto chceme právo podpírati hmotnou silou, která je hájí, zachovává a v případě potřeby je ukládá. Záruками naší síly zůstanou — opakuji to — naše armády, naše spojenectví a naše jednota.

Naše armády, jejichž moderní technické prostředky budou nadále posilovány a množeny, aby byly v každé chvíli připraveny bojovati ve službách míru.

Konečně naše jednota — nerozlučná jednota tří národů, která tvoří Malou dohodu a která nezná a nebude nikdy znáti slabosti — tato jednota byla až dosud nejvydatnější záruckou naší bezpečnosti a hlavním pilířem míru v této evropské oblasti. Budeme ji nadále posilovati a prohlubovati ve všech oborech naší součinnosti.

Pane předsedo vlády, vaše návštěva v naší zemi jest novým a posilujícím svědectvím to-

Noviny Venkov prinášajú informácie o návšteve československého premiéra v Bukurešti.

naberali na intenzite protičeskoslovenské postoje Poľska a Maďarska. Po obsadení Rakúska nemeckou armádou sa južná hranica ČSR, ktorá v porovnaní s opevneniami vybudovanými na západnej hranici republiky bola len slabo chránená, stala najslabšou časťou obranného systému ČSR. V snahe upevniť morálku obyvateľov, československé periodiká citovali prehlásenia spojencov o význame Malej dohody pre členské štáty, o pevnosti aliancie a jej hodnote pre zabezpečenie mieru v Európe.[35] Optimisticky hodnotené boli rokovania s Maďarskom počas stretnutia ministrov zahraničných vecí začiatkom mája 1938 v Rumunsku, ako aj hospodárska spolupráca krajín Malej dohody.[36] Nadšenými slovami charakterizoval jednotu Malej dohody Kamil Krofta, podľa ktorého, „*Malá dohoda poskytla nový důkaz o své života*

35 Redakcia *Českého slova* citovala prehlásenie, v ktorom minister zahraničných vecí Petrescu Comnen vyjadril názor, že „*s politického a hospodářského stanoviska představuje Malá dohoda živý organismus, jehož hodnota při řade příležitosti byla osvědčená a jenž představuje jednu ze základních opor evropského míru.*“ Malá dohoda základní opora evropského míru. In *České slovo*, roč. 30, 8. 4. 1938, č. 83, s. 2.

36 „*Stála řada zkoumala co nejbedlivěji otázku vztahů mezi státy Malé dohody a Maďarskem... jehož cílem je vytvořit ovzduší dorozumění a důvěry v dunajské kotlině.*“ Ministri zahraničných vecí optimisticky hodnotili tiež vývoj obchodných stykov: „*Tři ministři mohli s potěšením konstatovat, že hospodářské orgány Malé dohody vyvíjeli rok po roku plodnější činnost a jsou odhodlány působiti k tomu, aby příslušné úřady v jejích zemích i nadále zkoumaly a uváděly ve*

haléřů.

redakce a administrace: PRAHA II., HYBERNSKÁ 20. telefony: redakce č. 27524, noční redakce 22108, administrace 21871.

Podnikova 7, admin. 10.838, redakce 11.511. Masarykovo 17. Tel. 169. Palackého ul. 12. Tel. 321. Masarykova tř. 23. Telefon 434.

VENKOV

PRAHA, ÚTERÝ 25. ÚNORA 1936. ROČNÍK XXXI. * ČÍSLO 47.

POČASÍ V ÚTERÝ: Zamračené, při zemi mlhavé počasí, časem ještě sráčky, teplota klesající, slabý pohyb vzduchu.

POČASÍ VE STŘEDU: Polomurné počasí, ranní mlhy, chladnější, slabý vítr.

ÚŘEDNÍ LIST REPUBLIKÁNSKÉ STRANY ZEMĚDĚLSKÉHO A MALOROLNICKÉHO LIDU

Gottwald a Henlein.

Gottwald a Konrád Henlein! Jaká pak je mezi komunisty a krajními jejich vrstevníky se sblížují v taktice i když jdou k cílům. Oči jednoho jsou obráceny vpravo a druhých na Malchov. Oba jsou v svých idei, tlumočí cizí myšlenky a mají v cizích prostředí. Jeden otevřeněji a druhý i nevědomky. Musíme oba hrát a ukázat, jak se nám jeví a ne podle toho, co o nich vystupování praví. Důvěra neroste za to z dnů. My zde v Praze slyšíme mluvu pana Malchova, ale rozumíme a máme jen v mluvu Prahy.

Kdyby Gottwald, díky zmnesilí, vrátil se do Prahy domů. Označil hlasování komunistů v minulostných volbách za omyl. Hlasování o rozpočtové kapitoly min. zahraniční a min. nár. za sportumistickou chybu. Dělá prý z taktiky k rozbití koalice. Komunisté v vnesli k tíhsí sebeurčení národův a ne až do státní samostatnosti! Socialisté tak se ulekuje, že naši komunisté nepodají moskevským výkladům soudruha Gottwalda o pomoci demokratické frontě. Ale opět čtěme, že Dimitrov, který hlásal na strojárkího konče k rozhladu odpůrčí a k dobytí moscmských posic, byl vyslán již Masulíkým a tím komintern (komunistická internacionále) dala pokyn k zvýšení bezpečnosti.

Komunisté prostě se vracejí k politice kolem internacionály. Obrátili, když se ukáže, že po uzavření vojenské dohody československo-sovětské odpovídá jejich obrat politiku komunistické internacionály. V zájmu jejím tak činili a nikoliv v zájmu Československa. Vlády se nezařadili do státní a národní rodiny, jak mysleli socialistický tisk, nebyli a s cynickou otevřenosti toho nezapírají. Nerozhodují o sobě, nerozhodují o nich vlády sovětského státu, ale komintern. Kde jsou hranice mezi sověty a komunistickou internacionálou?

To je stejná otázka, jako kde začíná či má hranice mezi Malchovem a Berlínem. Proto jsme srovnali nedělní vystoupení Konráda Henlein v Praze s Gottwaldovým náporem. Jsou a podobenství taktiky i prostředků je patrná. Henlein se vrátil zradikalisován z Norska. Promluvil o kulturním programu naší Němců. Nevadí, že vytýčil čeho se dožaduje, jen je nespokojen, co vyžaduje nápravy. Má pro i oprávnění zazývovati cestu k duchovnímu soužití. Ale nenaleď, poněvadž nedá se cestu k nám. Použil jednostranných, objektivních, polopravdivých konfrontací se skutečností. Tato methoda vzbuzuje nedůvěru. Nebyl jsme se a nevyhneme se zkoumání a předkládání i odpůrci. Opoziční, kritické hlas není pro nás bezpodstatným. Zkoumavadvati, hodnotiti i sledovati musíme vše, prokazuje dobrou vůli, ať je nám to příjemné nikoliv. Nedůvěra je však na místě, kde pracuje tendenčně a současně, kde slova jí forma a zevní forma udává ducha.

Nevsí Henlein tutéž cestu, kterou komunisté při taktice považují za samozřejmou a oprávněnou? Neodcizuje tato cesta?

Ještě jedal dělají politiku podle Moskvy nyní myslí Berlínem, pak se jeví potřeba sjednocení všech tvůrčích, politických sil ve Praze. Hodža na sjezdu Republikánské strany navrhl postup politického středu, jako konstitutivní funkci v našich poměrech, jako vyjádření smysl. Ani napravo, ani nalevo, ale uprostřed všech aktivních živlů ve státě, obrácením velikého politického středu posílí své národní politiky — stát.

Silný, pevný střed je vyjádřením národní soudnosti. Vše ostatní je kompromitující, chaotické, nepřirozené. Pevný střed zmocňuje každý výkyv a vynucuje si autoritu. Nevadí jsme lehkomyslné před otravováním napolitického života, před ohrožení osobní, před podtrhávením ministerských křeslech jen malí lidé mohou spatřovati takovou práci. Naše mírná slabost a rozpaté posluje extrémy. Na ní politické síly stavy, na ní budují a z ní těží.

Demonstrace nedají lidem ani chleba, ani zaměstnání. Hospodářská i mezinárodní situace vyžaduje jednotný postup, především kázeň, autoritu a pořádek. Jen hnědopichové mohou pracovat k rozkladu politického středu. Naše síla je v našich samých. O pevný střed se rozbije kalkulátorům. Kdo toho nevidí, kdo zná jen sebe, kdo si sám, co dělá a zoufevujíc národ, je buď hluchý a slepý.

Jednota a přátelství mezi Jugoslavií a Československem.

Ministerský předseda dr. Milan Hodža navštěvuje u ministerského předsedy a ministra zahraničních věcí královské Jugoslavie, nynějšího předsedy stálé rady Malé dohody Dr. Stojadinoviče v bělehradském ministerstvu zahraničních věcí.

Bělehrad, 24. února.

Během nedělé min. předseda Dr. Hodža měl opětné porady s jugoslávským min. předsedou a min. zahr. Dr. Stojadinovičem. Porady vyzněly tak, jak bylo samozřejmé již předem: byla znovu potvrzena shoda ve všech názorech.

Min. předseda Dr. Hodža byl v neděli ráno v Opienaci, kde položil věnec na hrob rytířského krále Alexandra-Sjedinitiele. Přesně v tutéž chvíli položil v zastoupení dr. Hodži věnec na hrob Neznámého vojína na hoře Avala legační rada čs. vysl. v Bělehradě dr. Fiša, doprovázen zástupcem vojenského atašé.

V poledne uspořádal Dr. Stojadinović v ministerstvu zahraničních věcí obéd na počest dr. Hodži. Obéda se zúčastnil m. j. generál Živković.

Odpoledne Dr. Hodža přijímal v budově čs. vyslanectví návštěvy. Dr. Hodža zakončil také odpoledne své rozhovory s předsedou královské vlády jugoslávské a min. zahr. dr. Stojadinovičem, který je předsedou stálé rady Malé dohody. Dr. Hodža a dr. Stojadinović dali novinářům k dispozici oficiální komuniké o svých poradách. V rozhovoru s novináři projevil předseda československé vlády svoje plné uspokojení nad jednotou názorů, ve které se našli oba náčelníci spřátelených vlád, naznačil, že nyní půjde o řešení konkretních úkolů za pomoci odborníků, expertů a prostřednictvím přítomných zástupců československého tisku. Vyjádřil svou vděčnost za vřelé přijetí, kterého se mu v Bělehradě dostalo.

Večer se konal v krásném sále důstojnického domu královské jugoslávské gardy na Topčideru banket na počest dr. Milana Hodži. Za nádherné vyzdobenými stoly usedlo na půldruhého sta hostů, m. j. členové jugoslávské vlády a diplomatický sbor.

V přípitcích Dr. Stojadinović i dr. Hodža zdůraznili jednomyslnost názorů Jugoslávie a ČSR na zahraniční otázky a význam Malé dohody. Oběma hlavním států byla vzdána pocta. Dr. Stojadinović pravil m. j.,

Že Malá dohoda není namířena proti nikomu, že nevznikla v žádném ofenzivním duchu, ale za je utvořena jedině a výhradně, aby sloužila zachování stavu, vytvořeného mezinárodními smlouvami v této části Evropy a aby v duchu tohoto cíle prospěla i idei všeobecného míru.

Dr. Hodža v odpovědi m. j. zdůraznil:

My a vy stejně jako tak mnoho národů ve střední Evropě a na Balkánském poloostrově prošli jsme Golgothou naších dějin, nežli jsme vítězně došli k cíli naší národní samostatnosti. Právě proto, že jsme vykupovali svou svobodu a samostatnost tak drazo, máme právo a povinnost hlásit se se svým příspěvkem k zajištění míru v Evropě a pevném rámci mezinárodní součinnosti.

Ohlas porad v jihoslovanském tisku.

Ve neděli jihoslovanské časopisy věnovaly velmi mnoho pozornosti osobě Dr. Hodži a jeho činnosti politické, státnické a diplomatické. Bělehradské denníky »Vreme« a »Politika« věnují návštěvě předsedy vlády celé stránky, ozřejmují bohyjmi obrázky z jeho bělehradského pobytu.

»Politika« přinesla dlouhý úvodník hlv. jihosl. vysl. v Berlíně Balugdžiće, který rozvíjí Hodžovy názory o agrarismu. Hodžův agrarismus se rozvíjí a rozšiřuje a směřuje k dorozumění stálé spolupráce s průmyslem i dělníky. Agrarismus podle pojetí Dr. Hodži má provésti po národním a sociálním i hospodářské osvobození.

Také deníky »Slovenec« a »Jutro« věnují úvodníky problému podunajskému a dunajskému pokusům o jeho řešení.

Úřední zpráva o bělehradských poradách.

Komuniké dané v neděli tisku, shrnuje výsledek dvoudenních konferencí předsedy vlády československé v Bělehradě takto:

Na svých poradách v Bělehradě 22. a 23. února 1936 předsedové vlád a ministři zahraničních věcí Československa a Jugoslavie přikročili ke zkoumání dnešní situace, majíce zejména v patrnosti poměry, jaké jsou v dunajské pánvi. Po detailní výměně názorů i dr. Milan Hodža a dr. Milan Stojadinović konstatovali shodnost svých názorů na všechny problémy, které poslední události uvedly na denní pořad v oblasti mezinárodního politického a hospodářského života.

Vzhledem k všeobecné situaci dr. Hodža a dr. Stojadinović zdůrazňují upřímně přání, aby se ve všeobecných mezinárodních vztazích došlo co nejdříve ke zdravější a šťastnější situaci, k níž jejich obě země odedávna v rámci Malé dohody spěly. Prodchnuti takovými pocity, zaujali stanovisko, že úsilí jejich obou zemí spolu se spojeneckým Rumunskem má i ve budoucnosti postupovati touž cestou v duchu zachování co nejtěsnějšího přátelství mezi národy na základě velkých zásad mezinárodní spravedlnosti a míru, jak jsou vyjádřeny v plné míře v Paktu Společnosti a jeho systému kolektivní bezpečnosti.

Vzhledem ke poměrům, jaké jsou v dunajské pánvi, dr. Hodža a dr. Stojadinović konstatovali, že jejich dvě země spolu se spojeneckým Rumunskem snažily se i v minulosti vybudovat upřímnou a loyální spolupráci se všemi zainteresovanými státy. Jejich úsilí v tomto ohledu směřovalo ke zmenšování všech těžkostí, které by mohly porušiti a znemožniti základní podmínky pravidelného a trvalého řešení otázek, zainteresujících obě země.

Dr. Hodža a dr. Stojadinović mohli konstatovati, že jejich obě země, jako členky Malé dohody vždy projevovaly největší porozumění pro prospěch, jaký by mohly míti všechny státy dunajské pánve z užší hospodářské spolupráce. V tomto duchu předsedové vlád a ministři zahraničí Československa a Jugoslavie dospěli k závěru, že takové snahy třeba posilovati a podmínkami jim ve smyslu paktu Malé dohody a k dobru všech těchto států.

Avšak toto úsilí v žádném případě není a nebude namířeno proti žádnému jinému státu. Naopak s přáním, aby si vzájemně co nejvíce pomáhaly státy dunajské pánve musí počítati i s podporou druhých a zvláště velkých států střední a západní Evropy.

Československo a Jugoslavie, pracujíce takto v těsné a nerozlučné spolupráci se spojeneckým Rumunskem, věří, že za českých poměrů nejlépe slouží idei všeobecného míru a mezinárodní spolupráce.

Co bude v Ženevě.

Ohlášená již schůze zasedacího výboru v Ženevě znovu vyvolává pověsti a úvahy o tom, co bude v Ženevě usuzeno, a jak se bude postupovati vůči Italii. První se, že není vyloučen nový odklad sankcí, jelto se nyní vidí, že bez Spojených států nelze úspěšně zavádět omezení dovozu petroleje do Italie. Anglický tisk v posledních dnech si ukládal zvláštní rezervu. Dotaz v posl. sněmovně některá poslanců, zda se nové nevyjednává o zmír, vykládá se jako jistá snaha válku v Habeši skončit. Podle »Daily Telegraphu« v kruzích Společnosti národů se soudí, že poslední habešské vojenské nedopěchy budou míti značný vliv na rozhodnutí v Ženevě a obecně se věří, že britská vláda učiní návrhy, které budou takoveskoužitější, nežli by se bylo povalovala za možné ještě před deseti dny.

Jaké pověsti kolují v souvislosti s touto sankční politikou, vyplývá příkladně z toho, že Říma se úředně vyvrací zpráva, která tvrdila, že ministerský předseda Mussolini nařídil všem válečným lodím, aby byly připraveny zdvihnouti dne 2. března kotvy, a to na znamení protestu ve spojitosti se schůzí 15-členného výboru. Popírá se také, že dovolené námořníků byly zrušeny.

Jinou zprávou zaznamenává diplomatický redaktor listu »Petit Journal«, Italská vláda byla prý upozorněna, že Londýn by byl přísnivý rozšíření sankcí i na petrolej. Řím byl právem či neprávem, praví »Petit Journal«, přesvědčen o vážnosti těchto informací. Kdyby se reagovati líned diplomatícky, kdyby došlo na toto možnost, která podle názoru uvedeného listu by zvýšila evropskou tíseň. — Řím by v tomto případě, praví se dále, byl odhodlán vypovědětí dohodu ze 7. kolna 1935, kterou sjednal ministerský předseda Laval s ministerským předsedou Mussolinim.

Z Londýna, 24. února. (Reuter.) Podle úřední zprávy se sejde výbor 15. dne 2. března odpoledne, aby projednal otázku sankcí na petrolej. Ministr Eden se této schůze zúčastní.

Pozitívne ladené spravodajstvo o porade členov Malej dohody v Belehrade na stránkach novín Venkov.

schopnosti a o svém významu".[37] *Pražské noviny* citovali pasáže uverejnené belehradskou *Politikou*, ktorá deklarovala presvedčenie, že bezpečnosť Československa nie je ohrozená a pozitívne hodnotili prejav rumunského ministra zahraničných vecí potvrdzujúci súdržnosť Malej dohody.[38]

Komentáre československých i zahraničných periodík, určené k upokojeniu verejnej mienky, nekorešpondovali s reálnou situáciou. Tlak Nemecka na Československo sa stupňoval. Nekompromisne postulovala požiadavku autonómie Sudetonemecká strana (SdP). Predstavitelia strany na čele s predsedom Konrádom Henleinom, odmietali tzv. národnostný štatút, ktorý mal byť komplexnou legislatívnou formou menšinových práv. SdP, podporovaná Nemeckom, odmietala akúkoľvek formu postavenia nemeckej menšiny mimo úplnej autonómie, čo bolo pre československú vládu neprijateľné. Hitler opakovane deklaroval, že pokiaľ nebude požiadavkám SdP vyhovené, Nemecko nebude váhať siahnuť k vojenskému riešeniu. Hrozba vypuknutia vojnového konfliktu viedla dohodové štáty predovšetkým k úsiliu o zosilnenie vlastnej bezpečnosti.[39]

Po anexii Rakúska Nemeckom sa Rumunsko ocitlo vo vzťahu k Československu v zložitej situácii. Rumunská vláda si uvedomovala, že nebezpečenstvo hroziace ČSR zo strany Nemecka môže mať negatívny dopad na Rumunsko a deklarovala svoju nezainteresovanosť v prípadnom konflikte Československa s Nemeckom. Rumunské obavy sa prehlbovali aj v dôsledku politiky Veľkej Británie a Francúzska, ktoré vznášali protesty voči Nemecku len vo **v**erbálnej rovine.[40]

Odmietavé stanovisko Juhoslávie podporiť Československo v prípade vojenského konfliktu zaujal aj M. Stojadinović. Dôvodom bolo jeho presvedčenie, že vstup Juhoslávie do vojny by vyvolal vážnu politickú krízu v krajine a v najhoršom prí-

---

skutek všechna opatření, jejichž cílem je upevniti hospodářské svazky mezi státy Malé dohody." Malá dohoda jedná s Maďarskem. In *Lidové noviny,* roč. 46, 6. 5. 1938, č. 228, s. 1.

37 Evropská role Malé dohody. In *České slovo,* roč. 30, 6. 5. 1938, č. 106, s. 1.

38 *„Jednou z nejvážnějších otázek, které byly v Sinaji projednávany, jak je zřejmo i z komuniké, byla situace Československa, vzhledem k poměru k oběma spojencům ve změnené mezinárodní situaci. S velkým uspokojením se konstatovalo, že nebezpečí mezinárodní války je oddáleno a že proto územní nedotknutelnost Československa nemůže býti ohrožena.*" Malá dohoda je instituci velkého významu. In *Pražské noviny,* roč. 259, 7. 5. 1938, č. 104, s. 2.

39 *„Růst politického napětí na všech stranách nutil Bělehrad, aby se všeobecným zbrojením držel krok. K tomu však potřeboval úvěry, ale pokusy zajistit si je ve Velké Británii, Francii či Německu vyznívaly naprázdno… I to byl důvod, proč se zraky Bělehradu opět upnuly ke Praze. Československo však, vzhledem nárůstu napětí s Německem, upřednostňovalo ve zbrojních dodávkách vlastní armádu.*" JANČÍK, D. *Třetí říše a rozklad malé dohody.* Praha : Karolinum, 1998, s. 182.

40 *„Keď v Bukurešti videli ústupčivosť západu voči Nemecku a nezáujem o obranu ČSR, podľa príkladu Juhoslávie vyhlasovali, že Rumunsko nemá žiadne záväzky k republike v prípade nemecko-československého konfliktu. Začiatkom mája 1938 rumunský minister zahraničných vecí Petrescu-Comnen na sinajskej schôdzke Stálej rady sa vyjadroval na jednej strane v tom zmysle, že spor československej vlády s nemeckou menšinou je vnútornou vecou ČSR, na druhej strane prejavoval záujem o riešenie minoritnej otázky a najmä o mieru ústupkov voči SdP, v ktorých videl precedens aj pre Rumunsko s ohľadom na početnú maďarskú a nemeckú menšinu.*" DEÁK, L. *Zápas o strednú Európu 1933 – 1938. Politicko-diplomatické vzťahy.* Bratislava : VEDA, 1986, s. 236.

V PRAZE v úterý 11. ledna 1938
ROČ. XXX.
8
II. VYDÁNÍ
50 hal.
Měsíční předplatné v uvedených cenách Kč 11.—, s přílohou Veškeré České Slovo z mináského dne Kč 12.50, s Veškerým Českým Slovem z téhož dne Kč 13.—, Poštou: s A-Zet Pondělníkem Kč 12.—, s přílohou Veš. Čes. Slovo z min. dne Kč 13.—, s A-Zet Pondělníkem a s Veš. Čes. Slovem z téhož dne při dvou poštovních zásilkách Kč 15.—, S doručením v Praze Kč 11.—, s přílohou Veš. Čes. Slovo z min. dne Kč 12.50, s Veškerým Českým Slovem z téhož dne při dvoji doručení Kč 13.50.
ŠÉFREDAKTOR K. Z. KLÍMA.

ké slovo

ČESKOSLOVENSKÉ STRANY NÁRODNĚ SOCIALISTICKÉ

Srdečné rozloučení s ministrem Micescem

Návštěva zdůraznila sílu Malé dohody

Ministr Micescu si rázem získal sympatie svým osobním kouzlem

Zahraniční ministr Rumunska dr. Istrate Micescu byl přijat všude v Československu velmi nadšeně. V neděli večer při slavnostní večeři v Černínském paláci vyměnili si s ministrem Krofton přípitky, jež potěšily nejen svou vřelostí, ale také tím, že byly důraznou odpovědí oněm, kdo si představovali, že mohou od událostí v Rumunsku očekávat oslabení Malé dohody. Micescu prohlásil velmi energicky: „Jsme spojeni pevnou vůlí zachovat bez jakéhokoliv porušení řád, vytvořený společnými obětmi a jsme také spojeni svým pevným a trvalým přáním, posilovat a uchovat mír. Proto nechť jakékoliv jsou změny, které mohly přivodit vnitropolitické události ve vládě té či oné z našich zemí, Malá dohoda vždy zachovala a stále zachová svou rovnováhu, svou soudržnost a svou sílu." — Bohužel, mezinárodní události politické popřály ministru Micescovi jen málo hodin na pobyt v Československu. Ale i tak krátká doba stačila, abychom v Micescovi poznali státníka okouzlujících společenských způsobů, jemného a bystrého, aby mezi ním a jeho družinou a našimi státníky byla vytvořena atmosféra naprosté důvěry.

ev

Praha 10. ledna. (ČTK.) V pondělí 10. ledna začal program pražského pobytu rumunského zahraničního ministra Micescu na Hradě, kde ministr v první recepční síni se zapsal do návštěvní knihy prezidenta republiky. Ministra Micescu provázel při tomto aktu rumunský vyslanec Aurelian a na hradě hosty přijal šéf diplomatického protokolu při ministerstvu věcí zahraničních legační rada Smutný a ministerský rada dr. Čihař, z kanceláře prezidenta republiky. Po této formální návštěvě na Hradě odjel ministr Micescu s ministrem dr. Kroftou, který zatím jej již na hradním nádvoří očekával, na staroměstskou radnici.

President dr. Beneš a ministr Micescu.

U hrobu Neznámého vojína na staroměstské radnici

Praha 10. ledna. (kim) Rumunský ministr zahraničí Istrate Micescu navštívil v pondělí o 10. hod. staroměstskou radnici. Před hlavním vchodem byl pozdraven skupinou důstojnictva a rotmistrů, v čele s posádkovým velitelem Velké Prahy, brigádním generálem Langrem. V radničním vestibulu uvítali vzácného hosta primátor dr. Zenkl, se šéfem presidia dr. Kremličkou a inž. Denkem, vojenský přidělenec rumunského vyslanectví podplukovník Eftimiu a plukovník Monet za francouzskou vojenskou misi.

Istrate Micescu odebral se pak špalírem národní gardy a vojínů 28. pěšího pluku do radniční kaple, kde položil u hrobu Neznámého vojína věnec z vavřínu a růží, se stuhami barvy modré, žluté a červené. Hosta doprovázeli ministr Krofta, vyslanec Alexandr Cretzianu, legační rada Pasoanu a rumunský vyslanec v Praze G. Aurelian. V primátorské síni byl rumunský ministr pozdraven srdečným potleskem náměstků, členů městské rady a zastupitelstva.

Primátor dr. Zenkl uvítal pak ministra jménem obyvatelů hl. m. Prahy a při této příležitosti vyjádřil city upřímné oddanosti rumunskému národu. Ministr ve své odpovědi poděkoval za uvítání a vyslovil jménem své vlády živou účast nad úmrtím prvního primátora dr. Baxy. V závěru projevil přání, aby hlavní město republiky pokračovalo s dalším zdarem v úspěšné své výstavbě.

Po představení přítomných zástupců pražské obce, zapsal se rumunský ministr zahraničí do pamětní knihy. Ze staroměstské radnice, před níž se shromáždilo četné obecenstvo, odjel ministr Micescu v 10.15 hodin.

Oběd u presidenta Beneše

Praha 10. ledna. (ČTK.) President republiky přijal ve slyšení v pondělí dne 10. ledna v 11.15 hod. rumunského ministra zahraničí I. Micescu. Poté uspořádal president republiky s chotí oběd na počest ministra Micescu a jeho choti. Oběda se zúčastnili: předseda vlády dr. Milan Hodža, ministr zahraničí dr. Kamil Krofta a ministr národní obrany František Machník s dámami, dále zplnomocněný ministr a mimořádný vyslanec rumunský G. Aurelian, kancléř presidenta republiky dr. P. Šámal s chotí, dále všichni členové suity ministrovy, náčelník vojenské kanceláře presidenta republiky divisní generál inž. S. Bláha a jiní vysocí úředníci rumunského vyslanectví v Praze, kanceláře presidenta republiky a ministerstva zahraničí.

Micescu s chotí při odjezdu.

Úplná shoda v názorech

Praha 10. ledna. (ČTK.) O rozhovorech rumunského ministra zahraničních věcí Micescu se státníky československými v Praze, bylo vydáno toto komuniké: Za svých rozhovorů v Praze ve dnech 9. a 10. ledna 1938 prozkoumali ministr zahraničních věcí republiky Československé dr. Kamil Krofta a rumunský ministr zahraničních věcí Istrati Micescu mezinárodní situaci ve vztahu k lednovému zasedání Rady Společnosti národů. Zároveň si vyměnili názory, týkající se otázek, které budou probírány při příštím zasedání Stálé rady Malé dohody. Oba ministři jsou šťastni, že mohou zjistiti úplnou totožnost svých názorů na všechny zkoumané otázky, jakož i svou úplnou shodu v politice, kterou bude sledovati Malá dohoda za nynější mezinárodní situace. Také rozhovory, které o týchž otázkách měl s ministrem Micescu president republiky dr. Edvard Beneš a předseda vlády dr. Milan Hodža, nesly se stejným duchem a dospěly k stejné uspokojivým výsledkům.

Odjezd do Bělehradu

O návšteve rumunského ministra v Prahe v januári 1938 informoval aj tlačový orgán Československej strany národne socialistickej České slovo.

pade rozpad štátu.[41] Uvedené stanovisko opakoval M. Stojadinović aj počas konferencie v Sinaji, keď odmietol snahu predstaviteľov ČSR prehĺbiť spojenecké väzby Malej dohody.[42]

Významnou zmenou vo vývoji situácie bol postoj Maďarska. Maďarskí politickí predstavitelia síce nepovažovali vojenský zásah voči ČSR za reálny, avšak rastúcu agresivitu Nemecka vnímali ako príležitosť Maďarska realizovať revizionistické plány v budúcnosti predovšetkým voči Československu. O zámeroch Maďarska informovala správa vyslanectva ČSR v Budapešti ministerstvu zahraničných vecí v Prahe. Obsahom depeše je rozhovor chargé d´affaires Dr. Jíšu s maďarským ministrom zahraničných vecí Kálmánom Kányom. Jíša informoval: „*Pán Kánya dnes argumentuje takto: od Československa dostane velmi mnoho; jak mnoho nedá se dnes říci, ale naděje maďarské jsou v tomto směru velmi daleko; dosažení plných národnostních práv v autonomním Slovensku jest jaksi minimálním požadavkem rozumných lidí... Od Rumunů doufá pan Kánya obdržeti více než původně myslel; příznaky toho vidí v právě uveřejněném národnostním statutu... Od Jugoslavie neočekává pan Kánya ničeho, ale jest i tak zatím spokojen a naopak oplývá chválou a obdivem pro pana Stojadinoviće.*“[43]

Ústrednou témou zasadnutia Stálej rady Malej dohody v Blede 21. – 23. augusta 1938 bolo rokovanie medzi Malou dohodou a Maďarskom. Maďarská strana presadzovala rozdielny prístup k Rumunsku a Juhoslávii na jednej strane a k Československu na strane druhej. Maďarsko na rozdiel od Rumunska a Juhoslávie zaujalo vyčkávacie stanovisko a odmietlo rokovať s Československom o konkrétnom postavení maďarskej menšiny na Slovensku.[44] *Slovenský denník* priznal, že v dôsledku maďarského nezáujmu zmluvne definovať status maďarskej minority v ČSR, bola táto otázka odložená.[45] *Pražské noviny* prezentovali rokovania s Maďarskom ako úspech vo vzájomných vzťahoch.[46] Redakcia však priznala, že pre Maďarsko nebolo

---

41 JANČÍK, D. *Třetí říše a rozklad malé dohody*. Praha : Karolinum, 1998, s. 184.

42 JANČÍK, D. *Třetí říše a rozklad malé dohody*. Praha : Karolinum, 1998, s. 185.

43 Archív ministerstva zahraničních věcí České republiky (A MZV ČR), f. Zahraniční úřad Budapest (ZÚ B), šk. 27, č. 453/38 dův. věc: Odezva balkánského smíru v Maďarsku a její důsledky pro poměr k Malé dohodě, 10. 8. 1938.

44 *Lidové noviny* pranierovali prístup Maďarska: „*Pojednou však z maďarské strany počalo se žádat, aby Československo svolilo k širším menšinovým závazkům než Rumunsko a Jugoslávie... zdá se, že Maďaři zatím nijak nechtějí vázat nějakým ujednáním s Československem*.“ Redakcia uistila, že táto snaha nebude úspešná: „*Pokud se doufá, že by bylo možno v této věci odloučit Rumunsko a Jugoslávii od Československa, bledská konference ukáže, že podobné naděje jsou marné*.“ Maďarsko uhýbá dohodě. In *Lidové noviny*, roč. 46, 20. 8. 1938, č. 416, s. 1.

45 „*Malá dohoda navrhla pôvodne jednotné riešenie: aby totiž Maďarsko uzavrelo so štátmi Malej dohody jednotnú zmluvu. Maďarsko vyslovilo však proti tomu námietky, ktoré sa týkajú najviac nás, Československa. Posmelené nemeckým príkladom a iste aj na návod Nemecka, žiada od nás omnoho väčšie ústupky, ako od Juhoslávie a Rumunska... Preto otázka uzavretia týchto zmlúv má byť predbežne odsunutá*.“ Maďarsko sa bude musieť rozhodnúť: Bled alebo Kiel? In *Slovenský denník*, roč. 19, 24. 8. 1938, č. 194, s. 1.

46 „*Dnes po bledské konferenci lze říci, že cílem malodohodového svazku bylo především se dohodnouti s Maďarskem a nalézti vhodné modus vivendi. Nyní způsob tohto spolužití byl konečně nalezen, a to tak, že vyhovuje jak Maďarsku, tak jeho podunajským sousedům*.“ Poučení s Bledu. In *Pražské noviny*, roč. 259, 25. 8. 1938, č. 194, s. 1.

V Praze 1. března 1936.
Ročník III. • Číslo 5.

České slovo

NEDĚLNÍ CHVILKA

DOBA DIPLOMATŮ

FRANCOUZSKÝ MINISTR
NIČNÍCH ZÁLEŽITOSTÍ

JUGOSLÁVSKÝ PRINC REGENT PAVEL

V PRAZE V ÚTERÝ 15. ZÁŘÍ 1936

Číslo 215
ROČ. XXVIII
II. VYDÁNÍ
50 hal.

ŠÉFREDAKTOR K. Z. KLÍMA.

České slovo

ÚSTŘEDNÍ ORGÁN ČESKOSLOVENSKÉ STRANY NÁRODNĚ SOCIALISTICKÉ

Z malodohodových dnů na Slovensku

Vlevo: Zahraniční ministři států Malé dohody dr. M. Stojadinović (Jugoslavie), dr. Kamil Krofta (Československo) a V. Antonescu (Rumunsko) na balkoně hotelu Carlton v Bratislavě. – Vpravo: Malodohodoví státníci a jejich dámy s presidentem republiky dr. Edv. Benešem a jeho chotí před zámkem v Topolčiankách.

Dynamika Malé dohody
Po bratislavských poradách
Jan Münzer (Bratislava)

Po velkých dnech Malé dohody
Ještě těsnější a účinnější spojení sil

Locarnská konference až později
Do 19. října prý se Německo nemůže diplomaticky připravit

České slovo často prinášalo nové správy o Malej dohode.

prvoradým priznanie práva zbrojiť, ale vyriešenie postavenia maďarskej menšiny na území štátov Malej dohody.[47]

Skutočnosť, že Malá dohoda zaujímala vo vzťahu k Maďarsku jednotné stanovisko, nútila maďarských predstaviteľov uprednostniť umiernený prístup v presadzovaní menšinových požiadaviek, ktorý však paralelne s nárastom nemeckého tlaku na Československo naberal na intenzite.[48] Podľa L. Deáka však dohodu v Blede prezentovali všetky zmluvné strany ako úspech.[49]

V atmosfére bezprostredného ohrozenia Československa Nemeckom, sa kardinálnou otázkou stala pomoc zmluvných spojencov ČSR – Francúzska a Sovietskeho zväzu. I keď Francúzsko nehraničilo s Československom priamo, útok francúzskej armády na Nemecko by významnou mierou uľahčil obranu západných hraníc republiky. Podstatne zložitejšou bola otázka vojenskej pomoci zo strany Sovietskeho zväzu, ktorý nemal s ČSR spoločnú hranicu. Jedinou možnosťou vstupu sovietskej armády na československé územie bol tranzit cez Poľsko alebo Rumunsko. Poľskí predstavitelia jednoznačne vylúčili možnosť povoliť vstup sovietskych vojsk na svoje územie. Na rozdiel od Poľska sa Rumunsko nestavalo k sovietskej pomoci záporne, ale ako jedinú možnosť pripúšťalo asistenciu sovietskeho letectva. Možnosť vstupu sovietskych vojsk na územie Rumunska nebola reálna aj z technických dôvodov – jednokoľajová železničná trať, ktorá spájala ČSR s Rumunskom a nedostatočná cestná sieť nevyhovovali presunu vojenských jednotiek a ťažkej techniky.[50] Rumunsko v žiadnom prípade nechcelo byť zatiahnuté do konfliktu s Nemeckom.

---

47 *„Maďarsko považovalo zrovnopravnění ve zbrojení vždy za své právo a nýni, kdy Malá dohoda rozhodla uznati rovnoprávnost Maďarska na tomto poli, jsou maďarské politické kruhy toho názoru, že Malá dohoda tím neposkytla Maďarsku žádné zvlaštní výhody. Normalizování vztahů mezi Maďarskem a Malou dohodou a vyjasnění ovzduší závisí nyní výlučně od zlepšení situace maďarských menšin. Osud těchto dohod, na které poukazuje závěrečné komuniké konference na Bledu trvá i padne s osudem maďarských menšin v jednotlivých nástupnických státech.*“ Maďarsko a bledská úmluva. In *Pražské noviny*, roč. 259, 25. 8. 1938, č. 194, s. 1.

48 *V průběhu vlastní zářiové krize pak Budapešť zaujímala – též vzhledem k postoji Jugoslávie a Rumunska – zpočátku vyčkávací stanovisko a svých pretensí se začala agresivněji domáhat až po druhé cestě N. Chamberlaina za Hitlerem, 22.9.*“ DEJMEK, Jindřich. *Československo jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918 až 1922) Vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky*, Praha : Centrum pro Ekonomiku a Politiku, 2002, s. 206.

49 *„V Budapešti zastávali názor, že dohoda znamená pre maďarskú politiku úspech, pretože sa jej podarilo vyradiť ČSR z dohody... Malá dohoda takisto vydávala dohodu za svoj úspech. Československá politika argumentovala, že malodohodové spojenectvo vo vzťahu k Maďarsku je jednotné, na čo poukazuje aj fakt, že Juhoslávia i Rumunsko po Bledskej dohode ubezpečili ČSR o svojej spojeneckej vernosti a o platnosti malodohodových záväzkov... V Juhoslávii a Rumunsku hlavný význam Bledskej dohody videli v tom, že Maďarsko sa zrieklo použitia sily proti ČSR, čo prakticky znamenalo, že spojenci nebudú musieť vystúpiť na obranu republiky.*“ DEÁK, L. *Zápas o strednú Európu 1933 – 1938. Politicko-diplomatické vzťahy.* Bratislava : VEDA, 1986, s. 24.

50 Dňa 11. 9. rumunský minister zahraničných vecí Petrescu Comnen informoval francúzskeho ministra zahraničných vecí G. Bonneta, že vzhľadom na nedostatočnú protileteckú obranu Rumunsko nemôže zabrániť preletu sovietskych lietadiel. V každom prípade však sovietskej armáde nebude vstup na rumunské územie povolený. Dov B. Lungu. *Romania and the Great Powers, 1933 – 1940.* Durham and London : Duke University Press, 1989, s. 129.

České slovo

V PRAZE V PÁTEK 30. ŘÍJNA 1936

Číslo 252
ROČ. XXVIII
I. VYDÁNÍ
50 hal.

ŠÉFREDAKTOR K. Z. KLÍMA.

ÚSTŘEDNÍ ORGÁN ČESKOSLOVENSKÉ STRANY NÁRODNĚ SOCIALISTICKÉ

Ze slavného dne

Slavnostní přehlídky vojska: Princ Michael, král Carol a president Beneš na tribuně před parlamentem. – Vedle: auto s králem se vrací přes Mánesův most na Hrad a rumunští gardisté, nesoucí královskou standartu. – Poslední obrázek: Král Carol opouští tribunu a kyne maršálkou holi na pozdrav členům československého parlamentu.

Král Carol a president Beneš:

Svoboda a mír cílem Malé dohody

Hlavy států slavnostně potvrzují spojenectví - Pohnutá slova králova

Vyjíká se často, že neumíme dost dobře oslavit svůj národní svátek a ukazuje se příklad červencové Francie, jak jasá a [illegible] tančí po ulicích. Pravda je, že [illegible] nikoď nezamýšlejí než francouzský, ale [illegible] rozdíl je v tom, že je těžko tancovat [illegible] a tvořit se veselo, když listopad je [illegible] podjizna a červenec v plném slunečním lítě. S deštníkem ve zmrzlé ruce se [illegible] provádějí taneční průvody. Ale neumíme vyjadřovat veselí pro veselí, umíme za to [illegible] umíme manifestovat. Bu[illegible] sice i zde pravdu kritikové, že jinde [illegible] pořádky organisovat pompeonéji, ale [illegible] je v tom, že my své oslavy neděláme [illegible] aby to byla jen paráda, nýbrž abychom [illegible] projevili určitou národní nebo [illegible] vůli. A jde-li o takovou národní [illegible] manifestaci, nedáme si napovídat, že [illegible] to dělali hůře. Kdo viděl včera Prahu, [illegible] porozuměla významu návštěvy ru[illegible] krále, jak si ve své srdečnosti a [illegible] nedovedla dát bránit ani počasím [illegible] hatelným, jak přivítala defilující armá[illegible] jak ocenila mezinárodní význam bok po [illegible] pochodujících státních vlajek rumunské [illegible] československé, jak zdravila presidenta re[illegible] a vzácného hosta, kteří stejně sta[illegible] jíli v otevřeném voze, neutíkajíce se pod [illegible] střechy, aby také oni manifestovali [illegible] vůli k masovému národu, kdo vnikl [illegible] této ohromné manifestace, ten by [illegible] jak záměrně zde československý ná[illegible] postupoval, aby z oslavy národního svátku [illegible] stala velká státní a mezinárodní manifestace. Na Wilsonově nádraží, po příjezdu [illegible] vlaku, patřila první chvíle obdobné manifestaci. V čestném průvodu stanuly [illegible] vlajky proti sobě zdravíte se sa [illegible] národních hymen rumunské a česko[illegible] aby hned po té se postavily vedle [illegible] na doklad upřímnosti vzájemného přátelství a spojenectví. Ani tento akt [illegible] pouhým zdvořilostním projevem, nýbrž [illegible] konstatováním skutečnosti, jež [illegible] světu sdělit pravdu, že spojenectví [illegible] a Československa je neroušitelné, že [illegible] jsou snahy vrazit mezi oba národy a [illegible] klín a že blok Malé dohody není náhodným spojenectví tří států, nýbrž politická nezbytnost, bezpodmínečný předpoklad mírového a tím zdárného vývoje nové Evropy. Tuto velkou politickou skutečnost projevila včera hlavní město republiky stejně jako [illegible] místa, jimiž rumunský král v re[illegible] projížděl. To znamená, že vůle celého obyvatelstva je v naprosté shodě s politikou hlav obou států, jejich vlád a parlamentů. Jinde se politické projevy provádějí pompeznějí a s větší paráddou. Ale jsou to projevy, při nichž mluví jen ten, kdo vládne, aniž má možnost kontroly, zda jeho vůle se kryje s vůlí lidu, protože jsou připravené nejen řečí, ale nadiktovány a zorganisovány i projevy souhlasu. I tady se vidí, že demokratický režim má lepší možnosti také pokud jde o kontrolu hloubky spolupráce vlády a obyvatelstvem a možnost vidět, zda politika vůdců je také politikou mas. Včerejší den ukázal nám i světu, že vůle všech složek obou států je společná a že vůle k životu je u nás také podložena silou, která právě na život probouje a ochrání. kj

Praha 29. října. (m). Ve středu o 20. hod. večerní dával president republiky Beneš na počest rumunských hostí večeři v Rudolfově galerii na Hradě. Kromě J. V. krále Carola a korunního prince Michala a jejich suity rumunské i československé, zúčastnili se večeře šéfové diplomatických misí pražských v čele s papežským nuncem Msgr. Ritterem, všichni diplomatičtí členové legace rumunské a četné oficiální osobnosti veřejného života československého, mezi nimi předsedia poslanecké sněmovny Malypetr a předseda senátu dr. Soukup, předseda vlády dr. Hodža se všemi členy vlády, zástupcové nejvyšších úřadů státních, správních a soudních, vojenských a města Prahy. Přítomny byly také dámy pozvaných hodnostářů. Celkem se zúčastnilo večeře asi 150 osob.

Projev presidenta Beneše

Při večeři pronesl president republiky dr. Edvard Beneš tento přípitek: „Sire, obraceje se při této slavnostní příležitosti k Vašemu Veličenstvu a Jeho královské Výsosti s upřímnými slovy na uvítanou, chtěl bych především vyjádřit, s jakou radostí si vzpomínám na svou nedávnou návštěvu v Bukureští, na cestu krásnou a slavnou zemí rumunskou a na nezapomenutelné dojmy, které jsem si odnesl z jejího kulturního, hospodářského i vojenského rozmachu. Vzpomínám si rovněž na srdečné ovzduší, jímž se vyznačovala tato má návštěva, při které se dík šťastné myšlence Vašeho Veličenstva sešli na rumunské půdě po prvé tři nejvyšší představitelé států Malé dohody. Vřelé uvítání všech vrstev rumunského národa, kterého se nám při této příležitosti dostalo, dokázalo, že rumunský lid rozumem i srdcem schvaluje a vítá rozvázanou vládu svého panovníka.

První oficiální návštěva spřáteleného panovníka

Dnes je opět šťastným úděl[em] Československa, aby přivítalo panovníka spřáteleného a spojeneckého státu. Není to ovšem po prvé, kdy Vaše Veličenstvo přichází do našeho státu a hlavního města, ale je to první Vaše oficiální návštěva a současně první oficiální návštěva spřáteleného panovníka u nás od doby znovuzrození našeho státu. Neboť osud nám nedopřál, abychom předtím u nás nesuhlasného krále Alexandra Sjednotitele na oficiální návštěvě. Nemám v úmyslu pouštět se do historických podrobností, avšak chci při této slavnostní a zvláštní příležitosti ozřejmit a zdůraznit tvrdým příkladem a nesmazatelnou vzpomínkou.

Životnost Malé dohody stále vzrůstá

V osobě Vašeho Veličenstva vítá dnes Československo krále, který se — v dnešních neklidných a nesnadných dobách — dříve stará o bezpečnost své země zahraniční a vojenskou politikou, stejně rozhodnou jako uváženou, který zaručuje nekonvenční svou péčí hospodářskému rozvoji a blahu celého národa, věnuje pozornost tělesné zdatnosti jeho mládeže a dbá se vzornou horlivostí rozšíření půdy rumunské kulturní činnosti uvnitř zemí i za hranicemi, dobývaje tak rumunskému národu pevné, důstojné a významné místo mezi evropskými národy, stejně jako slavnou budoucnost, zaručující dopřejícím ve všech oborech národní i vládní činnosti. Návštěva Vašeho Veličenstva, ke které se druží k naší velké radosti návštěva Jeho královské Výsosti prince Michala, velkovévody z Alba Julie, korunuje vše, což až dosud naše dva národy společně vykonaly, je nám v prostředí naší obrozené poválečné politiky symbolem jednak přátelství obou národů, jednak stále větší životnosti politického systému Malé dohody. Československo může právem díky pluhy prochod své radosti nad příjezdem panovníka spojeneckého státu, který s takovým pochopením zvolil k své návštěvě den našeho národního svátku.

Dokonalá soudržnost

Je to zajisté příležitost, kdy můžeme v první řadě projevit uspokojení nad výsledky společné politiky a posledních měsících a zdůraznit politický význam bukureštské schůzky tří nejvyšších státních představitelů, nedávné konference zahraničních ministrů v Hradišťové a jejich další schůzky v Ženevě při zasedání Shromáždění Společnosti národů, které poskytly příležitost k projednání všech současných problémů a stanovení směrnic naší společné politiky. Po všech těchto poradách budeme vždy ještě míti příležitost za pobytu Vašeho Veličenstva v Praze, abychom pojednali o všech zmínkách, jež s sebou přináší rychlý a řádně překotný vývoj dnešního mezinárodního života a shodli se na stanovisku k nim. Jistě již nepřekvapí, poukáži-li na politický význam návštěvy Vašeho Veličenstva v Praze. Zdůrazňuje především nad jest jasně trvalé přátelství obou zemí a zároveň — [illegible] Jugoslavie, nic drahý spojenec a přítel je v našich mysteckých přístupna mezi vámi — zdůrazňuje dokonalou soudržnost tří malodohodových států, soudržnost,

Stránky novín České slovo boli príležitostne plné správ o pôsobení Malej dohody.

Radu Djuvara, rumunský diplomatický zástupca v Nemecku ubezpečil Ernsta von Weizsäckera, štátneho sekretára na nemeckom ministerstve zahraničných vecí, že Rumunsko nedovolí vstup sovietskych vojsk na svoje územie, *„pretože je rumunským životným záujmom, aby bol Rusku zabránený vstup do Rumunska"*.[51] Navyše, Sovietsky zväz podľa spojeneckej zmluvy s Československom mal poskytnúť republike vojenskú pomoc až po začatí operácií francúzskej armády. Napriek mizivej šanci, že sovietska armáda dokáže včas a efektívne zvrátiť nemeckú agresiu, česká a slovenská tlač prezentovala túto možnosť ako reálny a pravdepodobný scenár. O tom, že sovietska armáda poskytne vojenskú pomoc Československu a je rozhodujúcim faktorom v obrane republiky, uisťovali najmä ľavicové periodiká. Na Slovensku boli zdrojom „zaručených" informácií o sovietskej pomoci najmä komunistické *Slovenské zvesti*.[52] Postup Sovietskeho zväzu v septembri 1938 však vyvrátil tvrdenia ľavicovej tlače, že Československo sa môže spoľahnúť na pomoc Sovietskeho zväzu.

Neochota Francúzska, ktoré bolo zmluvným spojencom Československa a tiež aj Veľkej Británie brániť republiku i za cenu vojenského konfliktu, umožnila Nemecku vnútiť ČSR podmienky, ktoré boli fakticky kapituláciou.

Mníchovský diktát znamenal koniec nezávislej ČSR. Oklieštená sa dostala do nemeckého područia, ktoré kulminovalo jej rozbitím. Po 30. septembri 1938 sa radikálne zmenili tiež vzťahy Juhoslávie a Rumunska k Československu. V novej situácii stratila Malá dohoda v očiach oboch štátov politický i hospodársky zmysel.[53]

---

51 Dov B. Lungu. *Romania and the Great Powers, 1933 – 1940.* Durham and London : Duke University Press, 1989, s. 131.

52 Už v marci 1938 Slovenské zvesti citovali informáciu Reuterovej spravodajskej kancelárie, ktorá uviedla, prehlásenie *„príslušných sovietskych miest"*, že Sovietsky zväz *„nájde cestu, ako pomôcť ČSR"*. In *Slovenské zvesti*, roč. 3, 17. 3. 1938, č. 54, s. 1; dňa 20. 3. *Slovenské zvesti* citovali prehlásenie sovietskeho ministra zahraničných vecí Maxima M. Litvinova, ktorý na otázku či Sovietsky zväz poskytne Československu pomoc odpovedal: *„Samozrejme!"* In *Slovenské zvesti*, roč. 3, 20. 3. 1938, č. 56, s. 1; Týždeň pred mníchovským diktátom Slovenské zvesti uviedli, že „sovietska pomoc je istá a nepochybná". In *Slovenské zvesti*, roč. 3, 25, 9. 1938, č. 187, s. 2.

53 *„Prijatie britsko-francúzskeho ultimáta vytvorilo v malodohodovom spojenectve novú situáciu. Tým, že sa ČSR zriekla spojenectva s Francúzskom a súhlasila s odtrhnutím pohraničia, teda s porušením status quo hraníc, v Juhoslávii a Rumunsku to pokladali za anulovanie základov, na ktorých spočívala Malá dohoda. Kým v Belehrade sa s týmto stanoviskom ani netajili, v Rumunsku sa vzhľadom na maďarské nebezpečenstvo ešte formálne hlásili k malodohodovému spojenectvu. V skutočnosti Malá dohoda prežívala svoje posledné dni."* DEÁK, L. *Zápas o strednú Európu 1933 – 1938. Politicko-diplomatické vzťahy.* Bratislava : VEDA, 1986, s. 266-267.

PREDSTAVUJEME

Galilejské jazero. Po obvode má približne 53 km. Jeho rozloha je 166 km^2 a maximálna hĺbka 43 m. Leží 212 metrov pod úrovňou svetového oceánu a je tak najnižšie položeným sladkovodným jazerom na svete.
Foto: Peter Švorc

Bazilika zvestovania Panny Márie v Nazarete. Postavená je na mieste, kde podľa tradície stál dom Panny Márie a kde ju navštívil archanjel Gabriel a zvestoval jej, že porodí syna. Dnešný chrám dala postaviť rímskokatolícka cirkev v roku 1955. Foto: Peter Švorc

SLOVENSKÉ NÁRODNÉ MÚZEUM – SPIŠSKÉ MÚZEUM V LEVOČI

Zuzana DEMČÁKOVÁ

Abstract: ***Slovak national museum - Spiš museum in Levoča.*** Spiš region occupied a privileged position among other Slovak parts of the former Kingdom of Hungary in the past. Its natural conditions enabled the enormous development of guilds and crafts, and trade went hand in hand with them. As a result of these circumstances, Spiš has a rich cultural base. There are very few places where such a high concentration of historical and artistic monuments is located. The need to preserve this heritage for future generations was one of the main ideas of founding the Spiš Museum in Levoča. This intention was realized and the Levoča Museum has become, and still is, an integral part of the cultural events in Spiš for more than 130 years. In other words, in the language of numbers, the Spiš Museum in Levoča possesses more than 14,000 collection items, almost 400 completed exhibition projects, 5 objects under administration and several awards. As its name implies, it focuses mainly on research of the history of Levoča, art-historical research in the Spiš region, research of the work of Master Pavol from Levoča in the domestic and Central European context and- last but not least, research of the history of Spiš Castle and its surroundings.

Keywords: Spiš. Museum. Spiš Castle. Levoča. Museologist.

Založenie a história Spišského múzea v Levoči

Počiatky levočského múzea boli úzko späté so založením Spišského dejepisného spolku. K jeho vzniku prispel v nemalej miere levočský historik prof. Koloman Demko, ktorý v tom čase pôsobil ako profesor levočského gymnázia. Po vypracovaní návrhu stanov a po založení prípravného výboru sa pristúpilo k vypracovaniu výzvy, na základe ktorej mohla verejnosť do spolku vstúpiť. Na tomto základe sa do spolku prihlásili traja zakladajúci, 95 riadni a piati podporujúci členovia.[1] Celý tento proces bol ukončený 18. decembra 1883, keď zakladajúce valné zhromaždenie vyhlásilo založenie Spišského dejepisného spolku a následne schválilo aj jeho stanovy. Tie boli predložené ministrovi vnútra a 19. novembra 1884 aj schválené.[2]

Spolok v druhom paragrafe svojich stanov deklaroval snahu vyhľadávať, zhromažďovať a zachovávať predmety historickej a umeleckej hodnoty. Najmä tie, ktoré boli svojou povahou spojené so Spišskou župou. Za týmto účelom bola do predsedníctva spolku včlenená funkcia kustóda. Taktiež spolok plánoval zriadiť múzeum, kde sa mali tieto zbierkové predmety zhromažďovať. To bolo založené na prvom val-

1 CHALUPECKÝ, Ivan. Spišský dejepisný spolok v Levoči. In *SPIŠ – Vlastivedný zborník 2*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1968, s. 356.

2 CHALUPECKÝ, Ivan. Spišský dejepisný spolok v Levoči. In *SPIŠ – Vlastivedný zborník 2*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1968, s. 357.

nom zhromaždení, 16. januára 1886, kde bol zvolený aj jeho prvý kustód, ktorým sa stal prof. Jozef Szobissek. Počas tohto valného zhromaždenia boli na radnici prezentované aj prvé zbierky, ktoré novovzniknuté múzeum získalo od mesta, a taktiež aj zo súkromných zbierok spišského biskupa Juraja Csásku a novoveského historika Alexandra Münicha. Verejnosť ich mala možnosť vzhliadnuť až v priebehu roka 1886, keď boli vystavené na radnici.[3] Boli umiestnené v dvoch miestnostiach a tieto múry neopustili ďalších 50 rokov. Činnosť múzea v prvej fáze jeho existencie výrazne ovplyvňovali viacerí spolkoví funkcionári, predovšetkým členovia spišských rodín Görgey, Máriássy, Csáky, levočských rodín Raisz a Förster. Už v roku 1903 spolok prezentoval zámer premeniť múzeum na Spišské múzeum. Tým pádom by múzeum nereprezentovalo iba Levoču, ale celú oblasť Spiša. O rok neskôr sa spolkové múzeum stalo členom Uhorského krajinského zväzu múzeí a knižníc, ktorý v roku 1911 podporil a schválil premenovanie múzea na Spišské múzeum v Levoči. Návrh bol prednesený na valnom zhromaždení v Kežmarku, kde bol aj schválený, a ako uvádza L. Benko vo svojej správe: *„Pretože negatívna reakcia zo strany nadriadených orgánov nebola, stáva sa názov Spišské múzeum od tohto obdobia bežný.“*[4] Nebola to len zmena názvu. Na tom istom zhromaždení bol prednesený a schválený návrh zmeniť mestské múzeum na múzeum celej oblasti Spiša.

Ateliér Múz

Rozbeh nového múzea bol veľmi sľubný. Postupne rozširovalo počet zbierkových predmetov. Dokonca v roku 1911 bolo na dosah aj riešenie jeho priestorových problémov. Mesto prejavilo ochotu dať múzeu historickú radnicu, avšak s podmienkou upraviť pre mestské potreby meštiansky dom, tzv. Malý ratuš. Požadovaná suma na

3 NOVOTNÁ, Mária. Z dejín SNM – Spišského múzea v Levoči. In *Múzeum*. Bratislava : Tlačiareň TYPOCOL, roč. 50, 2004, č. 1, s. 4.

4 Archív Spišského národného múzea (SNM), BENKO, Ladislav. *Sto rokov Spišského múzea v Levoči*, D-85.

Divadelný večer na Spišskom hrade.

tzv. adaptačné práce sa vyšplhala do výšky 160 tisíc korún. Túto podmienku nebolo možné zo strany múzea splniť, preto sa tento zámer nezrealizoval. Pred vojnou kustód múzea Juraj Raisz požiadal predstaviteľov spolku o spoluprácu pri katalogizácii zbierok, akvizícií a usporiadaní, zároveň sa pričinil o dokončenie prvého katalógu zbierok v Spišskom múzeu a tým nadviazal na nedokončenú prácu Kornela Divalda. Bolo v ňom evidovaných 1 284 zbierkových predmetov. Ku každému predmetu boli zapísané základné údaje, ich stav, v ktorom sa nachádzali, aj údaje o pôvode zbierkového predmetu.

Po prvej svetovej vojne múzeum získalo nové priestory v mestskej radnici. Zároveň sa prvýkrát sformulovala požiadavka určiť otváracie hodiny, vstupné a zamestnať platený múzejný dozor. Medzivojnové obdobie možno označiť za obdobie zápasu o nový charakter múzea. Toto obdobie bolo poznačené aj oslabnutím nadšenia z prvých rokov jeho existencie. To malo za následok aj menší počet získaných zbierkových predmetov. V tomto období vyvstal aj staro-nový muzeálny problém – priestor. Jeho nedostatok spôsobil, že až do konca 30. rokov múzeum vôbec nepokračovalo s akvizíciou predmetov. Návrh riešenia priestorového problému priniesol kustód Elémer Köszeghy-Winkler.[5] Jeho návrh bol zároveň konečným riešením, t. j. získal pre potreby múzea prvý vlastný objekt na Mäsiarskej ulici č. 18. Tento problém nebol jediný, ktorému muselo múzeum čeliť. Už od začiatku 30. rokov silnel spor o zbierky múzea medzi spolkom a mestom. Obe strany nakoniec pristúpili na kompromis. Múzeu udelili štatút mestského múzea, pričom Spišský dejepisný spolok si vyhradil právo označiť majiteľa jednotlivých predmetov v trojjazyčnom

5 NOVOTNÁ, Mária. Z dejín SNM – Spišského múzea v Levoči. In *Múzeum.* Bratislava : Tlačiareň TYPOCOL, roč. 50, 2004, č. 1, s. 5.

Hradohranie.

texte. Okrem toho bolo doriešené aj personálne obsadenie múzea a jeho finančné zabezpečenie.[6] Slávnostné otvorenie novej expozície sa konalo 5. júna 1938,[7] novým kustódom sa stal Alexander Škavran a dozorcom Jozef Pračko.

Počas druhej svetovej vojny bolo múzeum zatvorené len od januára do júna roku 1945. V tom istom roku vtedajší kustód Jozef Oravský začal s konzervovaním jednotlivých predmetov. Prvý povojnový riaditeľ múzea Vavrinec Cselényi[8] v roku 1953 deklaroval Krajskému národnému výboru v Košiciach a Zväzu slovenských múzeí návrh na zriadenie špecializovaného ústredného umelecko-historického múzea pre spišskú oblasť. Pre tento cieľ malo múzeum získať aj budovu radnice. Kompetentní tento návrh zvážili a schválili a na základe toho bola 3. mája 1955 budova radnice múzeu odovzdaná. Skôr ako mohlo múzeum otvoriť brány novej budovy verejnosti prešla radnica generálnou rekonštrukciou. Slávnostné otvorenie obnovenej radnice, ako aj otvorenie novej historickej expozície, sa uskutočnilo 13. decembra 1959.[9]

V tomto období bolo Spišské múzeum v Levoči riadené Okresným národným výborom v Spišskej Novej Vsi. Z tohto dôvodu dostalo do správy Nábytkové múzeum v Markušovciach, ako aj múzejné torzo rozbitého múzea Štátneho kaštieľa

6 Archív SNM, BENKO, Ladislav. *Sto rokov Spišského múzea v Levoči*, D-85. s. 6.

7 Archív SNM, BENKO, Ladislav. *Sto rokov Spišského múzea v Levoči*, D-85. s. 6.

8 V tejto funkcii pôsobil v rokoch 1949 – 1955, ďalšími riaditeľmi boli: 1956 – 1974 Róbert Felber, 1974 – 1976 Ladislav Benko, 1976 – 1983 Jozefína Ondrejčáková, Eva Rajková, Ján Valko, Jozef Labuda, 1983 – 1986 Mária Halmová, 1987 – 1992 Viktor Jasaň, 1992 – 1996 Eva Spaleková, 1996 – 1998 Jarmila Marcinková, 1998 – 1999 Božena Švábová, 1999 – doteraz Mária Novotná.

9 MARCINKOVÁ, Jarmila. *Spišské múzeum Levoča 1886 – 1996*. Levoča : Spišské múzeum Levoča, 1996, s. 6.

v Hodkovciach, ktoré spravovalo do roku 1967.[10] Šesťdesiate roky priniesli múzeu viacero pozoruhodných projektov. Prvým realizovaným na začiatku 70. rokov bolo vytvorenie samostatnej expozície venovanej Majstrovi Pavlovi. Aby bola táto myšlienka zrealizovaná, bolo potrebné zrekonštruovať dom, kde Majster žil a tvoril. Táto expozícia otvorila svoje brány v septembri 1987. Ďalším projektom bola komplexná rekonštrukcia tzv. Hainovho domu, úspešne ukončená v roku 1983. Oba projekty boli úspešne zrealizované v rámci vládneho programu záchrany historických jadier mestských pamiatkových rezervácií. Poslednou myšlienkou tohto obdobia bolo zdokumentovať dobu slovenského národného obrodenia. Idea získala konkrétne rysy v roku 1974 v podobe novopostaveného zrubu na Kholwalde, ktorý mal okrem expozície aj charakter rekreačného zariadenia pre zamestnancov múzea. V máji 1974 bolo otvorenie zrubu symbolicky spojené so 130. výročím príchodu štúrovcov do Levoče.[11] Sedemdesiate roky priniesli múzeu veľkú zmenu. Konkrétne marec roka 1977, keď došlo k integrácii Spišského múzea do Mestského kultúrneho strediska v Levoči. Pre múzeum to znamenalo stratu právnej subjektivity.

V roku 1988 získalo Spišské múzeum do správy Spišský hrad, ktorý bol v roku 1993 zapísaný do Zoznamu svetového dedičstva UNESCO. Deväťdesiate roky sa v múzeu niesli v znamení rekonštrukcií, spolupráce a reinštalácie. V priebehu necelých desiatich rokov vystriedalo piatich zriaďovateľov, v rokoch 1996 – 1998 dokonca stratilo právnu subjektivitu i názov.[12] Nový režim zo sebou priniesol aj reorganizáciu kultúrnych inštitúcií, v dôsledku čoho sa Spišské múzeum ocitlo v Podtatranskom kultúrnom centre. Moderná zmena neobišla ani spôsob evidencie zbierkových predmetov. Evidencia sa stala plne automatizovanou a dodnes sa pri týchto činnostiach využívajú prístupné softvéry. Prvýkrát boli do fondu zaevidované dokumenty ako fotonegatívy a fotografie. Toto obdobie vo veľkej miere prialo akvizíciám a to hlavne v oblasti etnológie. To, že z Fondu Pro Slovakia získalo múzeum finančné prostriedky, umožnilo reštaurovať zbierkové predmety, u ktorých to bolo najviac potrebné. Straty, ktoré toto obdobie prinieslo, opäť spôsobili priestorové problémy, ktoré múzeum riešilo v prvých desaťročiach svojej existencie. Prvou stratou bolo vrátenie budovy radnice mestu a ďalšou strata tzv. Hainovho domu, ktorý bol v reštitúcii vrátený pôvodným majiteľom. Investície, ktoré boli potrebné na rekonštrukciu budovy starého múzea síce múzeum získalo, no kvôli zmene vedenia sa rekonštrukcia neuskutočnila. Až pod vedením riaditeľky múzea Márie Novotnej a s finančnou podporou z európskych fondov získal tzv. Stallung, teda staré múzeum, nový, obnovený šat. Na túto rekonštrukciu budova čakala do roku 2012. V roku 2014 bola odovzdaná do užívania. V staro-novom múzeu na Mäsiarskej ulici č. 18 boli vytvorené reprezentatívne priestory pre knižnicu a archív, priestory pre moderné depozity, reštaurátorskú dielňu a kancelárske priestory pre odborných zamestnancov.

Rekonštrukčné a konzervačné práce sa nevyhli ani Spišskému hradu, kde vo viacerých etapách bola potrebná konzervácia skalného podložia hradného kop-

10 NOVOTNÁ, Mária. Z dejín SNM – Spišského múzea v Levoči. In *Múzeum.* Bratislava : Tlačiareň TYPOCOL, roč. 50, 2004, č. 1, s. 6.

11 Archív SNM, BENKO, Ladislav. *Sto rokov Spišského múzea v Levoči*, D-85. S. 15.

12 NOVOTNÁ, Mária. Z dejín SNM – Spišského múzea v Levoči. In *Múzeum.* Bratislava : Tlačiareň TYPOCOL, roč. 50, 2004, č. 1, s. 6.

ca. Niektoré práce by nemohli byť zrealizované bez podpory štátnych inštitúcií a najvyšších predstaviteľov štátu. Príkladom je hradné osvetlenie, na ktoré získalo múzeum finančný dar prostredníctvom prezidenta SR. Rekonštrukčné práce na hradnom kopci neutíchajú ani v súčasnosti. V roku 2017 Ministerstvo kultúry SR zabezpečilo 1 milión eur na začatie rekonštrukčných prác. Ich cieľom bola rekonštrukcia priestorov Kapitánskeho domu. V havarijnom stave sa nachádza aj jedna z najstarších častí hradu – románsky palác, na rekonštrukciu ktorej múzeum hľadá a získava finančné prostriedky.

Museum Charity Night

V roku 2002 prešlo múzeum poslednou veľkou organizačnou zmenou. Na základe toho, že spravuje Spišský hrad a zbierkový fond múzea a expozičná aktivita neraz presahuje rámec regiónu, a taktiež v súvislosti s reformou verejnej správy, prešlo Spišské múzeum v Levoči pod správu Slovenského národného múzea.

Spišské múzeum dnes

Od začiatku vzniku Spišské múzeum svojím pôsobením napĺňalo všetky činnosti, ku ktorým sa vo svojej zakladajúcej listine zaviazalo. Ku 31. decembru 2019 sa v jeho depozitoch nachádzalo 14 138 zbierkových predmetov, rozdelených do jednotlivých fondov. Konkrétne do fondu archeológie, numizmatiky, etnografie a umelecko-historického fondu. Pre zaujímavosť k tým najhodnotnejším, ktoré sa v depozite nachádzajú, možno priradiť napr. plastiku Márie Magdalény z Danišoviec, z obdobia okolo roku 1420.

Odborné aktivity múzejníkov

V súčasnosti má Spišské múzeum v Levoči 46 zamestnancov, z toho 25 odborných, interných aj externých. Tí sa okrem zhromažďovania a ochrany zbierkových predmetov venujú vedecko-výskumnej činnosti. Ich odbornú činnosť, v niekoľkých trefných a nadčasových vetách, opísal múzejník Ján Lazorík v roku 1981: *„Hneď prvou vetou treba povedať, že tvor tohto mena* (múzejník), *ešte nikdy nevyvolal žiadnu svetovú vojnu, naopak – s úzkosťou sleduje už najmenšiu trhlinu či odlupok z rímsy na starej domovej fasáde, staré pôjdy sú preňho svätostánkom a nieto takej malej diery, aby sa ňou nepreškriabal (hoci aj v novom „ancugu"), keď niekde treba niečo pamiatkového vynájsť, zachrániť. Každý zažltnu-*

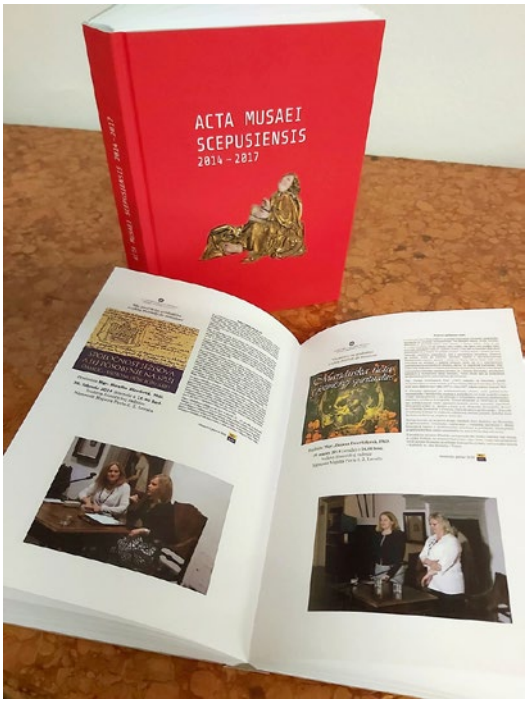

Ročenka Spišského múzea

tý papierik s napätím oprašuje, skúma a raz ho vidíte s mechom cez plecia, raz niečo vlečie či ťahá za sebou, inokedy durným honom preletí okolo ovešaný fotoaparátmi. ... zásadou múzejníka vždy bolo nikdy sa nevzdávať..."[13] V roku 2006, za účelom prezentácie výsledkov tejto činnosti, múzeum začalo vydávať vlastný zborník s názvom *Acta Musaei Scepusiensis*. Pôvodný zborník príspevkov sa vydaním z roku 2012 – 2013 transformoval na ročenku. Taktiež sa sformovala redakčná rada, ktorá sa podieľa na ich tvorbe. S novým formátom pribudli aj nové časti, štúdie a odborné články, pramene a varia najmä o činnosti múzea. Ročenka nie je vydávaná ako pravidelné periodikum. To posledné, siedme, zahŕňa obdobie rokov 2014 – 2017. Múzeum, o stave bádania histórie Spiša v cykle pravidelných prednášok, informuje aj širokú a nielen levočskú laickú verejnosť. Prvé prednášky s názvom *Pohľady do minulosti* s podtitulom *História v meste – osudy, príbehy, súvislosti,* boli zorganizované v spolupráci s Kultúrnym a informačným centrom v Levoči, v rámci nultého ročníka projektu *Dni Majstra Pavla.* Do kresla pre hosťa sa v roku 2001 posadili štyria renomovaní historici. Historicky prvým z nich bol Mons. doc. ThDr. ICLic. František Dlugoš, PhD., s témou prednášky o osobnosti Štefana Kluberta, ktorý bol svojím pôsobením úzko spojený s mestom Levoča. Päť prednášok prijala verejnosť so záujmom a kladne. Možno aj vďaka dobrému ohlasu sa prednášky stali pevnou súčasťou kultúrneho programu múzea do roku 2008, keď hrozil zánik tejto tradície. Prednáškový cyklus bol obnovený až v roku 2012. Tento návrat si vyžiadalo nielen verné publikum, ale aj ponuky iných odborníkov prednášať o výsledkoch svojich bádaní. K prednášajúcim, známym nielen v kruhoch odborníkov, ale aj širokej verejnosti, patrili PhDr. Daniela Dvořáková, CSc., PhDr. Tünde Lengyelová, CSc., prof. PhDr. Martin Homza, PhD., doc. PhDr. Ivan Chalupecký a iní. V roku 2020 sa pod patronátom Spišského múzea v Levoči uskutočnil už Pohľad 85. V roku 2003 priniesli múzeu pohľady do minulosti výročnú cenu časopisu Pamiatky a múzea za rok 2002, v kategórii akcia – podujatie. Pre odbornú verejnosť boli od roku 2015 organizované prednášky s názvom *Vyhradené pre umenie.* Naplánovaný piaty ročník v tomto roku (2020) sa v dôsledku epidémie Covid-19 neuskutočnil.

13 KUŠNÍR, Jozef – MIKULÍK, Dalibor. Ján Lazorík (1920 – 2015). Nedožitých 100 rokov múzejníka, etnografa, prírodovedca, folkloristu, režiséra a pedagóga. In *Múzeum*. Bratislava : Ultra print, s. r. o., roč. 66, 2020, č. 3, s. 63.

K nemalej publikačnej činnosti Spišského múzea v Levoči nesporne patria aj katalógy súvisiace so zrealizovanými výstavnými projektmi. Tým aktuálne posledným, pripravovaným, bude katalóg s názvom *Príbehy z regálov – od predmetu k exponátu,* ktorý by mal byť tlačou vydaný v decembri roku 2020. V tlačenej podobe múzeum vydalo aj viaceré monografie, publikácie (*Spišský hrad (2015), Majster Pavol a jeho doba (2018) a i.*), sprievodné texty k viacerým stálym expozíciám (*Čo ponúkala hradná kuchyňa*) a programom určeným pre deti (*Hradohranie, V čipke a v zamate, Detský sprievodca a i.)*

Múzejná knižnica

Pre potreby zamestnancov, študentov a verejnosti bola pri múzeu zriadená knižnica. Tento účel spĺňa už od roku 1989. Spišské múzeum v Levoči pôvodne patrilo pod mestské kultúrne stredisko. Preto aj fond knižnice bol vo viacerých budovách a tak knižnica neplnila svoju úlohu, pretože nebola odborne spracovaná, nemala priestory, študovňu a len v malej miere slúžila pre internú potrebu múzejníkov. Od roku 1984, po odčlenení od mestského kultúrneho strediska, sa knižničný fond skompletizoval a presťahoval do objektov Domu Majstra Pavla č. 20, kde bola vykonaná fyzická inventarizácia a zároveň bol odborne spracovaný celý jej fond. Aj tieto priestory slúžili knižnici dočasne. Po ukončení rekonštrukcie budovy múzea na Mäsiarskej ulici č. 18 a po jej odovzdaní do užívania, sa v roku 2016 časť knižničného fondu presťahovala práve tam. Okrem toho boli v knižnici vytvorené nové, reprezentatívnejšie priestory študovne. V súčasnosti (rok 2020) sa v knižničnom fonde nachádza 1 299 starých tlačí. Medzi najväčšie skvosty patria knihy z najznámejšej levočskej brewerovskej tlačiarne, ako Lutherov preklad *Biblie,* Komenského *Orbis sensuelium pictus,* Tranovského *Cithara sanctorum*, právna zbierka *Sachsenspiegel* a i. Z časopisov nemožno opomenúť takmer kompletné ročníky *Zipser Bote*. Okrem starých tlačí je v muzeálnej knižnici zaevidovaných 13 896 kníh rôznych druhov a žánrov. Ich počet sa pravidelne každý rok zvyšuje, v dôsledku čoho majú bádatelia prístup k najnovším poznatkom a informáciám.

Výstavné aktivity múzea

Najviac pre verejnosť viditeľná práca múzejníkov je výstavná činnosť, teda kultúrno-prezentačná úloha múzeí. Spišské múzeum v Levoči má v roku 2020 za sebou skoro 400 úspešne zrealizovaných výstavných projektov. Niektoré sa stali súčasťou stálych expozícií, tak ako v prípade výstavy *Pavol z Levoče, jeho dielo a škola*, ktorá bola otvorená 23. júna 1967. Výstava pri príležitosti 450. výročia ukončenia prác na hlavnom oltári verejnosti prezentovala originálne diela aj faksimile plastiky Poslednej večere od Majstra Pavla.[14] Táto kópia bola vystavená aj na Expo ´67 v Montreale a dnes je umiestnená v expozícii Domu Majstra Pavla. S výstavou sa spájali sprievodné koncerty a kultúrne podujatia, konal sa Prvý československý odborný seminár k dielu Majstra Pavla a Medzinárodné sympózium k mestským pamiatkovým

14 DZIMKOVÁ, Zuzana. Slovenské národné múzeum- Spišské múzeum v Levoči. In *Dejiny* – internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove, 2019, č. 1, s. 108-114.

Súhradnice 2018. Všetky fotografie k článku: Archív autorky

celkom pod záštitou UNESCO. Samotnú výstavu navštívilo až 80 000 návštevníkov. Úspech tejto výstavy bol inšpiráciou pre vytvorenie samostatnej expozície venovanej Majstrovi Pavlovi z Levoče.[15] Samotný Majster Pavol a jeho záhadný život je dodnes vďačnou témou, obľúbenou nielen u levočskej verejnosti. V roku 2017 bola zrealizovaná výstava s názvom *Majster Pavol z Levoče. Ruky a zlato v službách ducha*. Bola voľným pokračovaním výstavy *L' ARTE DEL TARDO GOTICO MEDIOEVALE IN SLOVACCHIA* (Poklady gotiky na Slovensku. Umenie neskorého stredoveku na Slovensku.) Táto výstava bola prezentovaná v sídle talianskych prezidentov v Kvirinálskom paláci v Ríme. Bola usporiadaná v rámci predsedníctva Slovenskej republiky v Rade Európy v druhom polroku 2016. Pre veľký úspech výstava, s podporou Ministerstva kultúry SR a s nemalou zásluhou Spišského múzea v Levoči, pokračovala v priestoroch Historického múzea v Bratislave. Nemenej úspešné boli aj iné projekty, ktoré nepresiahli hranice Slovenska. K takým patrí zrealizovaný projekt *Terra Scepusiensis – Terra Chriastiana 1209 – 2009,* za ktorú získalo múzeum výročnú cenu časopisu Pamiatky a múzeá za rok 2009 v kategórií výstava. Túto cenu získalo Spišské múzeum v Levoči aj nasledujúci rok, za výstavu *Levočská Biela Pani*.

Ostatné činnosti múzea

V období posledných rokov sa kultúra a všetko čo s ňou súvisí dostáva na okraj záujmu. Preto Spišské múzeum v Levoči v nemalej miere kladie dôraz na svoju vzdelávaciu funkciu, ktorá má za cieľ naučiť a ukázať deťom všetkých vekových kategórií

15 DZIMKOVÁ, Zuzana. Slovenské národné múzeum- Spišské múzeum v Levoči. In *Dejiny* – internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove, 2019, č. 1, s. 108-114.

ako múzeum funguje, a v neposlednom rade ukázať im, že čas strávený návštevou múzea môže byť časom stráveným kvalitne a pre nich ako konzumentov príjemne. Na tento účel bol zriadený múzejný ateliér s názvom MÚZ.A., kde pod vedením múzejného pedagóga vznikajú a uskutočňujú sa vzdelávacie programy určené najmä pre študentov a žiakov. Tieto programy vo veľkej miere nadväzujú a vychádzajú z prebiehajúcich stálych alebo dočasných výstav. Napríklad k výstave *Miznúca krása* (2018) bol vytvorený program *Myslíte si, že je akvarel mokrý?*, ktorý bol spojený s tvorivou dielňou, t. j. výrobou akvarelových pohľadníc. Tento program bol určený pre žiakov základných škôl. Pre študentov boli určené programy s názvom *Trocha inak o umení* s témami Fotografia a *MÓDA, ERB verzus LOGO.* Pre najmenších, no nielen pre nich, je určený program s názvom *HRADOHRANIE*. Toto podujatie bolo prvýkrát usporiadané v roku 2009. Koná sa pravidelne každý rok, začiatkom júna, na dolnom nádvorí Spišského hradu. Pre pozitívny ohlas sa podujatie predĺžilo z pôvodného jedného týždňa na dva.

Deťom, trošku iným, Spišské múzeum v Levoči v adventom čase venuje benefíciu s názvom *Museum Charity Night*. Koná sa na podporu združenia priateľov Základnej školy pre nevidiacich a slabozrakých v Levoči. Mottom podujatia je *Vidieť nie je samozrejmosť* a jej jeho hlavným cieľom je zlepšiť kvalitu vzdelávania detí s týmto znevýhodnením. V roku 2020 prinieslo múzeu toto podujatie nomináciu na výročnú cenu časopisu Pamiatky a múzeá za rok 2019 v kategórii akcia – podujatie. Toto podujatie je jedným z troch pravidelne organizovaných v múzeu. V rámci podpory spolupráce s verejnosťou, v záujme propagácie histórie a kultúrneho dedičstva regiónu, i v záujme zvýšenia medializácie a získania rôznych foriem podpory a spolupráce, udeľuje od roku 2006 múzeum cenu *Benefactor Musaei Scepusiensis*. Cena sa udeľuje v siedmich kategóriách za výnimočnú odbornú činnosť v oblasti rozvoja múzea, kultúrneho dedičstva a múzejníctva regiónu. V každej zo siedmich kategórií bola udelená jedna cena, vybraná z podaných nominácií. Nominácie schvaľuje vedenie SNM – Spišského múzea v Levoči a generálny riaditeľ Slovenského národného múzea. Udelené ceny majú podobu kópie rímskej mince zo vzácneho nálezu, tzv. pokladu rímskych mincí, objaveného v Temnej jaskyni, pod Spišským hradom.[16] Posledným z trojice podujatí sú tzv. *Súhradnice*, multidruhový festival, usporadúvaný každé dva roky. V roku 2008 sa uskutočnil 6. ročník tohto podujatia. Ako naznačuje názov, toto podujatie má svoju základňu na Spišskom hrade. Ten posledný bol rekordný vo viacerých smeroch. Okrem počtu účinkujúcich prevýšil ostatné ročníky aj počtom návštevníkov. Počas víkendu, keď sa festival konal, navštívilo všetky expozície Spišského múzea a Spišský hrad vyše 10 386 návštevníkov.

16 Cena sa udeľuje v kategóriách: 1. Za výnimočnú aktivitu, čin, objav, pracovníkov múzeí v prospech SNM – Spišského múzea v Levoči; 2. Za významnú partnerskú spoluprácu fondovým inštitúciám na Slovensku a v zahraničí; 3. Za výnimočnú spoluprácu v oblasti kultúrnych aktivít; 4. Za spoluprácu v oblasti vedy a výskumu; 5. Za sponzorskú podporu projektov múzea; 6. Za najzaujímavejšiu mediálnu podporu múzea; 7. Zvláštna cena BENEFACTOR MUSAEI SCEPUSIENSIS sa udeľuje: organizáciám s dlhoročným vzťahom k múzeu; pri príležitosti životného jubilea osobnosti so vzťahom k histórii regiónu a k múzeu; za výnimočnú aktivitu, dar, čin.

Rok 2020 je rokom, ktorý priniesol spoločnosti mnohé obmedzenia a výzvy. Spišské múzeum nebolo výnimkou. Z mnohých plánovaných akcií sa viaceré neuskutočnili, niektoré sa presunuli na neurčito. Vďaka sociálnym sieťam múzeum ani v tomto čase nestratilo kontakt s návštevníkmi. Pre najmenších a školopovinných bol vytvorený náučný cyklus textov a hravých úloh s názvom *Ako to bolo* a *Maľované čítanie*, pre dospelých mini séria *Za dverami* – o zaujímavostiach z múzejných depozitov. Okrem toho múzeum sprístupnilo on-line prehliadku Spišského hradu na stránke: https://sp-hrad.3-d.sk/.

Záver

Stotridsať rokov je v živote človeka veľa. V existencii inštitúcie, akou je Spišské múzeum v Levoči, tak akurát na to, aby pomaly napĺňala svoje poslanie. Tým je zhromažďovať, dokumentovať, odborne spracovávať, vedecky zhodnocovať, ochraňovať, sprístupňovať a vo verejnom záujme využívať zbierkové predmety, ako doklady vývoja slovenskej prírody a spoločnosti, slovenského národa a etnických spoločenstiev. Spišské múzeum sa snaží, vo svojich víťazstvách i pádoch, tieto ušľachtilé ciele napĺňať. Prežilo dve svetové vojny, dve totality, čelilo nepochopeniu svojej existencie. Menili sa zriaďovatelia, zamestnanci, riaditelia a doba. Múzeum zostalo. Viac ako jedno storočie kultúrne hodnoty chráni a vytvára.

Zoznam použitej literatúry:

Archív SNM, pobočka SNM – SML, BENKO, Ladislav. *Sto rokov Spišského múzea v Levoči*, D-85.

Archív SNM, pobočka SNM – SML, FELBEROVÁ, Mária. *Výskum a spracovanie archívnych materiálov, publikačnej a celkovej činnosti a stavu múzea od r. 1945 do 1980*, D-81.

DZIMKOVÁ, Zuzana. Slovenské národné múzeum – Spišské múzeum v Levoči. In *Dejiny* – internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove, 2019, č. 1, s. 108 – 114.

CHALUPECKÝ, Ivan. Spišský dejepisný spolok v Levoči. In KRÁL, Karol. SPIŠ – *Vlastivedný zborník 2.* Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1968.

NOVOTNÁ, Mária. Z dejín SNM – Spišského múzea v Levoči. In STRAKA, Milan. *Múzeum.* Bratislava : Tlačiareň TYPOCOL, roč. 50, 2004, č. 1. ISSN 0027 – 5263.

MARCINKOVÁ, Jarmila. *Spišské múzeum Levoča 1886 –1996*. Levoča : Spišské múzeum Levoča, 1996. ISBN 80-85167-02-6.

KUŠNÍR, Jozef. MIKULÍK, Dalibor. Ján Lazorík (1920 – 2015). Nedožitých 100 rokov múzejníka, etnografa, prírodovedca, folkloristu, režiséra a pedagóga. In PODUŠELOVÁ, Gabriela. *Múzeum.* Bratislava : Ultra print, s. r. o., roč. LXVI, č. 3/2020. ISSN 0027 – 5263.

Výročné správy múzeí SR za rok 2008 (dostupné na http://www.snm.sk/?vyrocne-spravy-muzei-sr).

Výročné správy múzeí SR za rok 2009 (dostupné na http://www.snm.sk/?vyrocne-spravy-muzei-sr).

Výročné správy múzeí SR za rok 2010 (dostupné na http://www.snm.sk/?vyrocne-spravy-muzei-sr).

PRIPOMÍNAME SI

Kríž ako symbol kresťanstva na hore Nebo, kde podľa Biblie priviedol Mojžiš židovský národ a uvidel zem zasľúbenú. Kríž Vytvoril taliansky umelec Giovanni Fantoni a vizuálne spojil podobu liečivého bronzového hada, ktorého ustanovil Mojžiš v púšti, a kríž, symbol Ježišovho ukrižovania. Foto: Peter Švorc

ĽUDOVÍT ŠTÚR A VÝCHODNÉ SLOVENSKO (205. výročie narodenia Ľ. Štúra)[1]

Nadežda JURČIŠINOVÁ

Ľudovít Štúr ako popredný predstaviteľ slovenského národného hnutia sa nesporne výraznou mierou pričinil o rozvoj Slovákov v období počiatkov formovania moderného slovenského národa. Svojou činnosťou politika, jazykovedca, kodifikátora spisovnej slovenčiny, novinára, publicistu, pedagóga, filozofa, spisovateľa zasiahol aktívne do rôznych oblasti života Slovákov svojej doby. Narodil sa v Uhrovci 29. októbra 1815, tu získal aj základné vzdelanie. V štúdiách pokračoval v Rábe, Prešporku (Bratislave) a potom v Halle. Už ako študent vyvíjal kultúrno-politické aktivity.

Významným politickým počinom Ľ. Štúra a jeho spolupracovníkov bolo založenie prvých slovenských politických novín pod názvom Slovenskje národňje novini. Začali vychádzať 1. augusta 1845 v Prešporku (Bratislave) a existovali do začiatku júna 1848. Štúr bol ich vydavateľom a hlavným redaktorom, jedným z jeho spolupracovníkov bol Bohumil Nosák, neskôr pôsobiaci (od roku 1867) na východnom Slovensku v Sabinove. Prílohou novín každý druhý týždeň bol Orol tatránski, ktorý sa venoval najmä umeleckej literatúre, estetike, národopisu, histórii, vlastivede, hospodárstvu.

Na stránkach Slovenských národných novín sa nielen formoval slovenský politický program a pertraktovali aktuálne a pálčivé otázky doby a slovenského národného hnutia, noviny vzdelávali a rozvíjali osvetovú prácu, sledovali ľudovýchovné aktivity na Slovensku, ale boli aj dôležitým prostriedkom spojenia s rôznymi oblasťami Slovenska a to prostredníctvom dopisovateľov z jednotlivých regiónov. Aj východné Slovensko malo takýchto prispievateľov. Vynikal medzi nimi katolícky kňaz Michal Chlebák zo Spiša. Vďaka článkom v novinách sa mohli čitatelia oboznámiť so životom Slovákov na východe Slovenska.

Do bezprostredného kontaktu s obyvateľmi tohto regiónu sa dostal Ľ. Štúr počas zimnej ozbrojenej výpravy, ktorá prebiehala od 4. decembra 1848 do konca apríla 1849 a členila sa na dva prúdy. Prvý prúd za účasti Ľ. Štúra a Jozefa Miloslava Hurbana pod vedením veliteľa Moravana Bedřicha Bloudka dostal za úlohu obsadiť východné Slovensko. Čo sa aj podarilo a tak táto časť slovenskej výpravy pôsobila najmä na území severných častí stredného a východného Slovenska. Dňa 11. februára 1849 vyrazili cisárske a dobrovoľnícke vojská z Hybe a odkiaľ cez Važec a Štrbu, nasledujúci deň 12. februára pokračovali v ceste do Popradu. Prechádzali bez Branisko a odtiaľ išli do Širokého, potom smerom na Fričovce (pri Prešove). Vo večerných hodinách (13. februára 1849) dorazili cisárske a dobrovoľnícke vojská do Levoče.

Koncom februára 1849 prišiel slovenský dobrovoľnícky zbor v sprievode Ľ. Štúra a J. M. Hurbana do Košíc. Tu na košickej fare sa Ľ. Štúr stretol s Jonášom Záborským

1 Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu *APVV č. 19-0058 Multietnicita a multikonfesionalita a ich vplyv na spoločenský, politický a kultúrny vývoj okrajových oblastí v prvej polovici 20. storočia (na príklade východného Slovenska a Podkarpatskej Rusi)*

a diskutovali o najaktuálnejších národno-politických a literárnych otázkach. Nie vo všetkom sa však zhodli. V Košiciach L. Štúr prehovoril na „ľudovom zhromaždení" v mestskom kasíne. Vo vystúpení sa snažil získať si náklonnosť sedliakov. Hovoril o opatreniach vlády v ich prospech, v protiklade k zemanom, šľachte a vyšším spoločenským vrstvám, ktorí Štúrov príhovor prijali nesúhlasne. Štúrovo vystúpenie nemalo väčší ohlas, pretože bolo podľa Záborského mienky nepresvedčivé. Pobyt slovenského zboru a predstaviteľov slovenskej deputácie v Košiciach bol teda celkove neúspešný.

Štúr a Hurban na čele slovenských dobrovoľníkov sa potom zastavili aj v Prešove, kde sa ich príchod stretol s oveľa väčším ohlasom a aj s nadšením a to tak zo strany ľudových vrstiev, ako aj šľachty a meštianstva. J. M. Hurban príchod do Prešova zaznamenal vo svojich Rozpomienkach. V Prešove 3. marca 1849 sa vo veľkej dvorane stoličného domu (dnešné sídlo Parku kultúry a oddychu) uskutočnila „národná schôdzka". Miestnosť bola plná. Schôdze sa zúčastnili mešťania, šľachta i pospolitý ľud. Vystúpili tu obaja poprední slovenskí národní činitelia J. M. Hurban a Ľ. Štúr.

Prvý prehovoril J. M. Hurban, ktorý sa zaoberal národnostnými pomermi v Uhorsku. Zdôraznil, že hoci bolo Slovákov skoro tri milióny, nemali primerané postavenie medzi ostatnými národmi Uhorska. Ľ. Štúr hovoril o desiatkach, sociálnych otázkach, pretože práve v Šariši bol tento problém najcitlivejší. Počet želiarov tu dosahoval 20 000 a zákon o zrušení poddanstva im neposkytoval právo výkupu pôdy, na ktorej pracovali niekedy aj celé generácie. Zemepáni nútili želiarov robotovať ako za feudalizmu, proti čomu sa tí bránili odopieraním robotných povinností, vystupovaním proti úradníkom a pod. Jeho vystúpenie bolo adresované predovšetkým ľudovým vrstvám slovenskej spoločnosti.

Po odchode hlavných predstaviteľov SNR Štúra a Hurbana do Olomouca s Marcovým prosbopisom B. Bloudek zaujal v Prešove strategické postavenie a priestor manévrovania jeho vojska siahal od Košíc, Zemplína až po Levoču. Politická situácia v Šariši napriek Bloudkovej prítomnosti však nebola pre slovenský národný pohyb priaznivá. Šľachta prejavovala síce lojalitu cisárovi, ale čím ďalej tým viac sa prejavovala protislovensky a protiľudovo. Okrem toho medzi slovenskými dobrovoľníkmi bola nespokojnosť, ktorá vyplynula zo skutočnosti, že väčšina z nich bola z dedinského roľníckeho prostredia a jar sa hlásila so svojimi naliehavými poľnohospodárskymi povinnosťami. Keď sa žiadosti o prepustenie množili, Bloudek časť zboru rozpustil. Ešte 18. apríla 1849 napriek tomu, že pri Prešove slovenskí dobrovoľníci pod Bloudkovým velením odvrátili útok maďarských gárd a dobrovoľníkov, museli ustúpiť až na Oravu. Tým sa účinkovanie slovenského dobrovoľníckeho zboru na východnom Slovensku skončilo. Pre Ľ. Štúra nebol tento región východného Slovenska neznámy, bol aj v písomnom kontakte s niektorými tu pôsobiacimi slovenskými národnými činiteľmi.

Použitá literatúra:

Slovenskje národňje novini 1845 – 1848

DOHNÁNY, Mikuláš – ŠTEFANOVIČ, Samuel D. *Slovenské povstanie 1848 – 1849.* Bratislava : Tatran, 1988.

J. M. HURBAN. Rozpomienky. In J. M. HURBAN. *Ľudovít Štúr. Rozpomienky.* Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1959, s. 750 – 767.
SEDLÁK, Imrich. *V čerťiažiach búrok.* Martin : Matica slovenská, 2001.
SEDLÁK, I. *Východné Slovensko v letokruhoch národa*. Martin : MS, 2012, s. 243 – 258.
HUČKO, Ján. *Život a dielo Ľudovíta Štúra.* Martin : Osveta, 1988.
JURČIŠINOVÁ, Nadežda. Šariš na stránkach Štúrových Slovenských národných novín pred 170 rokmi. In *Dejiny* – internetový časopis IH FF v Prešove, roč. 13, 2018, č. 1, s. 98 – 99.
JURČIŠINOVÁ, Nadežda. Slováci v revolučných rokoch 1848 – 1849 a východné Slovensko. In *Dejiny* – internetový časopis IH FF v Prešove, roč. 13, 2018, č. 2, s. 92 – 115.
KLEIN-TESNOSKALSKÝ, Belo. *Pamätná kniha mesta Prešova. Diel II. (1701 – 1919).* S úvodnými štúdiami Patrika Derfiňáka a Marcely Domenovej a poznámkami Patrika Derfiňáka. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2012, s. 201 – 273.

RUSÍNSKY NÁRODNÝ BUDITEĽ ALEXANDER DUCHNOVIČ (155 rokov od úmrtia)[1]

Nadežda JURČIŠINOVÁ

Jedným z popredných rusínskych národných činiteľov pôsobiacich na východnom Slovensku za čias Uhorska bol rodák z obce Topoľa, dnešný okres Snina, gréckokatolícky kňaz, spisovateľ, pedagóg Alexander Duchnovič.

Narodil sa v rodine gréckokatolíckeho kňaza 24. apríla 1803. Detstvo prežil v Stakčíne, základné vzdelanie získal v Užhorode (1812 – 1815), kde absolvoval aj gymnaziálne štúdiá a potom rok študoval filozofiu v Košiciach. Napokon sa rozhodol pre teológiu, ktorú absolvoval opäť v Užhorode (1823 – 1827) a tu ho v roku 1827 vysvätili za kňaza. Krátko na to pôsobil ako archivár v Prešove, v kancelárii gréckokatolíckeho biskupstva za prvého biskupa Gregora Tarkoviča. Pre nezhody v prešovskej eparchii koncom roku 1830 odišiel do Užhorodu, kde bol vychovávateľom (1830 – 1833). V roku 1833 sa vrátil ku svojmu kňazskému povolaniu. Spočiatku bol rok gréckokatolíckym farárom v obci Komloš (dnes Chmeľová) a potom z poverenia biskupa Gregora Tarkoviča žil a pôsobil štyri roky (od apríla 1834 do apríla 1838) v Beloveži. Počas pôsobenia v tejto obci sa rozhodol viac angažovať v prospech dôstojného života tu žijúcich Rusínov, začal písať rodným jazykom (dovtedy používal maďarčinu a ruštinu). V belovežskom prostredí vykonával predovšetkým cirkevné povinnosti ako farár – svjaščenyk. Popritom učil deti a to v ich rodnom jazyku, ale i dospelých. V škole venoval pozornosť i poznaniu základov poľnohospodárskych prác, osobitne záhradníctva a ovocinárstva. Venoval sa tiež zbieraniu rusínskych ľudových piesní. Od roku 1838 bol notárom a potom kanonikom na Mukačevskom biskupstve Vasiľa Popoviča.

V roku 1843 sa vrátil do Prešova, kde sa natrvalo usadil a žil až do konca života. Pôsobil tu na poste kanonika prešovskej eparchie Jozefa Gaganca. Počas pobytu v Prešove sa angažoval vo viacerých oblastiach. Prejavil sa nielen ako kultúrno-osvetový pracovník, spisovateľ, pedagóg, publicista, redaktor, vydavateľ, folklorista, ale bol jednou z vynikajúcich osobností národno-politického a duchovného hnutia Rusínov. Pričinil sa o pozdvihnutie ich národného povedomia a to najmä svojím prínosom v pedagogicko-osvetovom pôsobení v meste a okolí. Robil školského inšpektora, na prešovskom gréckokatolíckom gymnáziu učil ruský a latinský jazyk. Napísal prvý šlabikár pre rusínske deti, školskú pedagogiku, zemepis, dejepis, mluvnicu a pod. Vydával ľudové kalendáre, literárne almanachy, divadelné hry, prózu a poéziu, ale i vedecké diela, organizoval zbierky múzejných exponátov a pod. Zakladal školy a v roku 1852 založil *Prešovskú literárnu spoločnosť*, okolo ktorej sa združovali domáci rusínski literáti. V tomto období založil aj prvú požičovňu kníh. Prikladal jej veľký význam. Sám mal veľkú knižnicu, ktorú venoval kláštoru v Krásnom Brode s tým, aby bola sprístupnená verejnosti.

---

1 Príspevok vznikol v rámci projektu VEGA 1/0651/19. *Pramene k cirkevným a duchovným dejinám východného Slovenska.*

Venoval sa aj literárnej tvorbe a to poézii, próze a dráme. Ako prívrženec osvietenských ideí v literárnej tvorbe a činnosti všestranne podporoval vzdelanie, kultúrno-osvetovú a ľudovo-výchovnú činnosť medzi drobným rusínskym ľudom. Išlo mu však o celkové pozdvihnutie vidieka. Vydal niekoľko prác z liečiteľskej tematiky, písal recepty na prípravu jedál z divo rastúcich rastlín a plodov. Podporoval chudobných rusínskych študentov na štúdiách. Jeho báseň *Ja Rusin byl, jsem i budu, ja rodyl jsa Rusinom, čestnyj rid svij nezabudu, ostanus jeho synom* sa stala burcujúcou piesňou domácich i zakarpatských Rusínov.

Od roku 1847 sa angažoval v politickom dianí, ako zástupca prešovského biskupstva sa zúčastnil na poslednom uhorskom stavovskom sneme v Prešporku (Bratislave). Tu sa počas pobytu zoznámil s predstaviteľmi štúrovského hnutia Ľudovítom Štúrom, Bohuslavom Nosákom a Petrom Kellnerom – Hostinským, ktorí boli redaktormi Slovenských národných novín. Počas takmer tridsaťročného účinkovania v Prešove a v Šariši udržiaval priateľské kontakty so slovenskými činiteľmi Jonášom Záborským a Bohumilom Nosákom. Prejavoval živý záujem o Slovákov, ich prácu a osud, tešil sa z ich úspechov, nadšenie prejavil pri založení Matice slovenskej v roku 1863 a o hlavnom osnovateľovi slovenského štátoprávneho programu Memoranda národa slovenského z júna 1861 Štefanovi Markovi Daxnerovi sa zmieňoval ako o svojom dobrom priateľovi. Blízky vzťah k Slovákom prezentoval aj prekladom niekoľkých strof *Maríny* Andreja Sladkoviča, pokúsil sa aj o slovenskú básnickú tvorbu, ale v šarišskom nárečí, usiloval sa tiež o to, aby jeho príspevky, ktoré zasielal na publikovanie do slovenského časopisu *Sokol*, prispeli k lepšiemu poznaniu haličských Rusínov Slovákmi.

V roku 1848 sa stal členom skupiny Adolfa Ivanova Dobrianskeho, s ktorým rozvíjal rusínsko-slovenskú spoluprácu a vzájomné vzťahy v národno-politickej oblasti. V roku 1862 založil (spolu s ďalšími predstaviteľmi rusínskeho národného hnutia) *Obščestvo svjatoho Ioanna Krestitelja i Predteči* (*Spolok sv. Jána Krstiteľa a Zvestovateľa).* Spolok pôsobil v rokoch 1862 – 1874 a až začiatkom 21. storočia bola v roku 2003 jeho činnosť obnovená. (Programom obnoveného spolku je náboženský, národný a kultúrny rozvoj Rusínov.) Spolok pôvodne podporoval chudobných rusínskych študentov v štúdiu na stredných a vysokých školách. Zaisťoval im ubytovanie, stravu, učebné pomôcky i literatúru. V roku 1864 vznikol internát, v ktorom bolo ubytovaných 54 študentov.

A. Duchnovič prejavil záujem aj o národopis a folkloristiku, čoho prejavom bola v roku 1848 ním vydaná práca *O narodach krajňanskych ili Karpatorosach uhorskych pod Beskydom v Zemplinskoj, Ungskoj i Šariskoj stolyci žyvuščych*, ktorá mala etnologický charakter a popisovala dejiny osídlenia, faunu, flóru, poľnohospodárstvo a hospodárstvo, život obyvateľstva východoslovenského regiónu. V 1853 vydal historickú prácu náučného charakteru *Instinnaja Istarija Karpato-Rusov ili Uhorskych Rusinov,* mala patriotický charakter a jej úlohou bolo prebudiť v podkarpatskom ľude záujem o vlastnú históriu a vytvoriť si tak vzťah k rodnej reči a svojim tradíciám. Zbieral hudobný folklór, zhudobnil mnohé básne. Napísal modlitebné knihy, aj dve divadelné hry *Dobroditeľ prevyšajet bahatstvo* a *Holovnyj tarabanščik*.

Alexander Duchnovič zomrel 30. marca 1865 v Prešove. V polovici 19. storočia bol ústrednou postavou kultúrneho života veriacich prešovskej gréckokatolíckej

eparchie. Je považovaný za jedného z hlavných tvorcov koncepcie samostatného rusínskeho národa na východnom Slovensku, Zakarpatskej Ukrajine a v Haliči.

Použitá literatúra:

SEDLÁK, Imrich. *V čerťiažiach búrok.* Martin : Matica slovenská, 2001, s. 277 – 281.

SEDLÁK, Imrich. *Východné Slovensko v letokruhoch národa.* Martin : MS, 2012, s. 484 – 487.

SOPOLYHA, Myroslav – MUŠYNKA, Mykola (eds.). *Oleksandr Duchnovyč i naša sučasnisť. Naukovyj zbirnyk 23 Muzeju ukrajins´ko-rus´koji kuľtury u Svydnyku.* Bratislava : Veda, vydavateľstvo SAV, 2005, 274 s.

STOPÄŤDESIAT ROKOV OD NARODENIA PREŠOVSKÉHO LEKÁRA GYULU HOLÉNIU[1]

Peter KOVAĽ

Mesto Prešov malo na prelome 19. a 20. storočia charakter multietnického a multikonfesionálneho centra východného Slovenska. Oficiálne súpisy či sčítania obyvateľstva pred prvou svetovou vojnou a aj po vzniku Československa ukázali, že popri Slovákoch (po r. 1918 Čechoslovákoch) tu žili početné národnostné menšiny Maďarov, Rusínov, Nemcov či Židov. Z konfesionálneho hľadiska tu okrem majoritnej rímskokatolíckej cirkvi nájdeme aj evanjelickú cirkev a. v., gréckokatolícku či izraelitskú. Národnostná a konfesionálna premiešanosť sa v meste prejavovali aj v jednotlivých spoločenských štruktúrach. Kým pred rokom 1918 sa hlavne „vyššie" vrstvy hlásili, z pochopiteľných dôvodov, k maďarskej národnosti, tak v medzivojnovom období sa to začalo pomaly meniť. Národnostné zloženie prešovských lekárov však ukazuje, že ešte aj v 20. rokoch 20. storočia prevládali v tejto profesii maďarskí a židovskí lekári. Ich národnostná príslušnosť im však nebránila vo vykonávaní profesie. Mnohí z nich sa aj aktívne zúčastňovali spoločensko-kultúrnych akcií, niektorí aj do politického života, v meste. Všetci boli súčasťou prešovskej mestskej spoločnosti. Jednou z osobností medzivojnového spoločenského, kultúrneho života v Prešove, ale hlavne reprezentantom lekárskeho stavu prvej polovice 20. storočia bol MUDr. Holénia.

MUDr. Gyula (Július) Holénia sa narodil 14. decembra 1870 v Prešove. Štúdium lekárstva skončil v roku 1895 v Budapešti a po krátkej pracovnej skúsenosti vo Veľkom Varadíne (dnes Oradea) sa vrátil do rodného mesta a zostal tu až do svojej smrti 24. júna 1937. MUDr. Holénia sa oženil s Teklou Bartunkovou, s ktorou mal dvoch synov Júliusa (1902) a Zdenka (1905).

V Prešove vykonával prax lekára od roku 1899, keď nastúpil do mestskej verejnej nemocnice. Po smrti MUDr. Laknera bol zvolený za riaditeľa prešovskej nemocnice. Pričinil sa o jej čiastočnú reorganizáciu, ako ošetrovateľský personál zazmluvnil rehoľné sestry Salvatoriánky zo Šoprone. V čase prvej svetovej vojny zorganizoval v Prešove kurzy pre ošetrovateľky Červeného kríža a postaral sa o rozšírenie lôžkovej kapacity miestnej nemocnice zabratím školských budov. V boji proti rozšírenej chorobe výraznou mierou pomohla infekčná nemocnica a očkovanie obyvateľov mesta realizované dr. Holéniom. V priebehu troch týždňov bolo zdarma vakcinovaných 18 000 ľudí.

Aj vďaka jeho profesionálnym aktivitám v čase vojny bol vymenovaný za hlavného lekára Šarišskej župy a ocenený Rytierskym krížom Františka Jozefa. Veľmi ťažko niesol obsadenie Prešova československou armádou na konci roka 1918 a zvolenie dr. Pavla Fábryho za šarišského župana. Dr. Holénia sa hlásil k maďarskej národnosti a aj preto nenašiel s novým županom spoločnú reč. Musel sa vzdať funkcie

1 Príspevok vznikol v rámci projektu *APVV-19-0058 Multietnicita a multikonfesionalita a ich vplyv na spoločenský, politický a kultúrny vývoj okrajových oblastí v prvej polovici 20. storočia (na príklade východného Slovenska a Podkarpatskej Rusi).*

riaditeľa nemocnice, kde sa nakrátko vrátil počas existencie Slovenskej republiky rád a maďarskú Červenú armádu vítal v meste vyvesením maďarskej vlajky na radnicu. Po zániku existencie rádovej republiky a obnovení pomerov prvej Československej republiky Holénia opätovne opustil nemocnicu a otvoril si súkromnú prax. Na nedostatok pacientov sa však nemohol sťažovať.

Jeho profesionálny život v Prešove nebol spojený výlučne s lekárskou praxou. Na Kráľovskom gymnáziu (Šafárikovom), evanjelickom kolégiu v Prešove i prešovskom učiteľskom ústave prednášal zdravovedu. V roku 1904 bol správnym výborom kolégia zvolený za lekára kolégia, kde zotrval až do skončenia školského roka 1934/35. Ako bývalý žiak mal ku kolégiu blízky citový vzťah. Jeho lekárske účinkovanie si na škole veľmi vážili a oceňovali hlavne fakt, že sa poctivo staral o študentov zo slabších sociálnych pomerov. V rokoch 1929 – 1936 vykonával rovnako aj funkciu lekára kolegiálneho internátu.

Dr. Holénia sa nedokázal stotožniť s nastolením nových pomerov v meste a v štáte. Ostal zatrpknutý. V roku 1930 pri príležitosti jeho 60. narodenín si neželal oslavy na svoju počesť, ktoré mu chceli zorganizovať členovia prešovskej pobočky Spolku československých lekárov, no aj napriek tomu neupadal do pasivity. Ostal aktívny vo viacerých smeroch. Okrem praktickej práce súkromného lekára vykonával viacero ďalších funkcií. Zapájal sa do aktivít stavovských organizácií a spolkov lekárov. Stále bol činný v Spolku československých lekárov, Ústrednej jednote československých lekárov, organizácii lekárov v šarišskom regióne (okrese) a ešte vo februári 1937 vždy zastával funkciu predsedu tohto spolku. Viacerými aktivitami sa zapájal do spoločenského života v meste, napr. bol členom telovýchovných spolkov. Angažoval sa aj v mestskom zastupiteľstve ako člen sociálno-zdravotnej komisie. Veľmi blízko mal ku kláštoru a kostolu sv. Františka, kde sa po jeho smrti konala smútočná omša a posledná rozlúčka 26. júna 1937. Na jeho poslednej ceste ho odprevádzal veľký dav obyvateľov mesta i okolia.

MUDr. Gyula Holénia patril medzi popredných prešovských lekárov, uznávaných odborníkov v chirurgii. Považovali ho za otvoreného, zásadového človeka patriaceho, hlavne pred prvou svetovou vojnou, ale aj po vzniku ČSR, k vyšším vrstvám spoločnosti. O tom, že jeho spoločenské postavenie v meste pred prvou svetovou vojnou a po nej sa trochu líšilo, rozhodol fakt, že dr. Holénia bol maďarskej národnosti a hrdo sa k tomu hlásil. Aj keď mesto Prešov bolo na konci 19. a na začiatku 20. storočia nasiaknuté maďarským duchom a aj po októbri 1918 nájdeme medzi obyvateľmi mesta viacerých v tom čase významných predstaviteľov, ktorí sa rozhodli v meste napriek zmene politického systému zostať a aktívne sa zúčastňovať spoločensko-politického diania, predsa len bolo v medzivojnovom období vnímané ako slovenské mesto. Hlavne predstaviteľom novej štátnej správy, prichádzajúcim z iných slovenských regiónov, tento „maďarský duch“ vyslovene prekážal a prejavovali svoju nedôveru k predstaviteľom maďarskej menšiny v meste. Holénia vydržal vo svojom rodnom meste aj napriek tejto „nepriaznivej“ situácii. Musel sa vzdať niektorých funkcií, ale vykonával aj naďalej svoju lekársku prax, bol akceptovaným odborníkom pozývaným na konzultácie ohľadom zdravotnej situácie v meste.

Použitá literatúra:

KOVAĽ, Peter. *Dejiny zdravotníctva v Prešove v medzivojnovom období.* Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2020. 122 s.

Kronika kolégia. Dr. Július Holénia, 1870 – 1937. In *Výročná zpráva kolegia východného dištriktu evanj. a. v. cirkvi na Slovensku v Prešove na školský rok 1937-38*. Prešov : Pallas, 1938, s. 5 – 6.

PETRANSKÁ, Darina. Lekár Július Holénia v osobných spomienkach. In DOMENOVÁ, Marcela (ed.). *Osobnosti v knižnej kultúre a historických prameňoch: ad honorem Jozef Repčák*. Prešov : Štátna vedecká knižnica v Prešove, 2017, s. 133 – 148.

Pragai Magyar Hirlap 1930, 1935, 1937.

PRED 145 ROKMI SA NARODIL HUNGARICUS VIATOR[1]

Patrik DERFIŇÁK

Medzi v súčasnosti takmer neznáme osobnosti, ktorých aktivity sa však tešili značnej pozornosti verejnosti v priebehu prvej polovice 20. storočia, patril dr. Štefan Dobay. Je viac dôvodov, prečo toto meno dnes eviduje už iba málo ľudí.[2] Jedným z nich je skutočnosť, že tento novinár, cestovateľ, právnik a statkár vystupoval od 20. rokov 20. storočia najmä pod pseudonymom Hungaricus Viator. Narodil sa 12. septembra 1875 v Prešove, v starej, i keď nie veľmi zámožnej zemianskej rodine. Už jeho otec Alexander Dobay musel, aby uživil početnú rodinu, popri hospodárení na zdedených pozemkoch, pracovať aj ako notár a stoličný úradník. V duchu rodinnej tradície mal Štefan Dobay pri voľbe povolania na výber iba dve možnosti. Vojenskú dráhu alebo štúdium práva. Zvolil si druhú možnosť a po skončení gymnázia zostal v rodnom meste, kde začal študovať na tunajšej právnickej akadémii. Išlo o významnú vzdelávaciu inštitúciu, najväčšiu svojho druhu v celom Uhorsku. Bolo to tiež miesto, kde bolo možné okrem právnického vzdelania získať i výborné kontakty potrebné pre výber ďalšieho pôsobiska. Podobnú dráhu si zvolili aj jeho bratia Žigmund a Béla. Tretí brat Edmund Dobay sa stal dôstojníkom.

Po skončení štúdia na prešovskej právnickej akadémii a získaní doktorátu sa však nestal podľa očakávania advokátom ani stoličným úradníkom. Rozhodol sa pre podstatne neistejšiu profesijnú dráhu, keď začal pracovať ako novinár. V Bratislave počas rokov 1897 – 1898 založil a redigoval beletristický a inzertný časopis *Pressburger Salonblatt*, v ktorom publikovali prevažne nemecky píšuci autori z územia Uhorska. Náročná, no súčasne z materiálneho hľadiska neistá dráha novinára ho veľmi lákala. Najmä z finančných dôvodov však začal od roku 1901 pracovať tiež v poštovej správe. I keď príležitostne publikoval a venoval sa žurnalistike, v poštovom úrade pôsobil až do roku 1914. Od tohto roku opäť začal pracovať výlučne ako novinár. Prijal miesto redaktora a neskôr aj šéfredaktora budapeštianskeho týždenníka *Társaság*. V tomto periodiku pôsobil až do roku 1920. Od roku 1917 pracoval súčasne aj ako redaktor mesačníka *Politika*.

O jeho širokej spoločenskej ale do istej miery i politickej angažovanosti svedčí tiež skutočnosť, že v rovnakom období ho uhorská vláda, ako svojho oficiálneho zástupcu vo funkcii vládneho komisára, poverila správou tatranských kúpeľných miest. Vo všeobecnosti mal pracovať aj na podpore a propagácii turistiky v Uhorsku. Toto jeho poverenie napríklad komentoval jeden z kolegov novinárov v periodiku *Hét*: „*dr. Dobay István, potomok starej zemianskej rodiny prišiel do Budapešti zo Šariša. Jeho meno mu otváralo všetky dvere, všade nachádzal príbuzných a priateľov, jeho*

---

1 Príspevok je súčasne výstupom z grantového projektu *APVV 15-0036, Východné Slovensko vo vzťahu centra a periférie*

2 Viaceré publikácie a záznamy neuvádzajú nielen presne podrobnosti z jeho života, ale ani miesto a termín úmrtia. Napríklad https://adatbank.sk/lexikon/dobay-istvan-hungaricus-viator/

priateľská povaha ľahko prekonávala všetky prekážky. Iba málo tak obľúbených gavalierov bolo v hlavnom meste počas posledných rokov. Jeho meno malo dobrý zvuk a v lepších kruhoch bol vítaným hosťom."[3]

Po skončení prvej svetovej vojny sa nevrátil do svojho rodného kraja, ale zostal v Budapešti. Tu pracoval ako redaktor či príležitostný spolupracovník rôznych novín vychádzajúcich nielen v Maďarsku, ale i Československu. Okrem iných to boli napríklad *Prágai Magyar Hirlap, Vasárnapi Ujság, Pesti Napló, Új Világ, Ország Világ, Budapesti Hirlap* a ďalšie. Využíval pritom nielen svoju dobrú jazykovú výbavu, ale tiež znalosť prostredia v štátoch, ktoré vznikli po rozpade monarchie. Spomedzi maďarsky píšucich autorov publikujúcich na Slovensku, resp. v Československu, sa svojimi politickými názormi zaradil k stredu, prípadne mierne pravicovej, konzervatívnej časti tohto spektra. I keď v zásade obhajoval záujmy maďarských vládnucich kruhov, čo bolo vzhľadom na jeho pôvod, výchovu i dlhodobé pôsobenie celkom pochopiteľné, viac známym sa stal ako autor cestopisných reportáží. Politika ho totiž zaujímala iba v malej miere. V centre jeho záujmu stál človek, ľudia a priestor, v ktorom žili. Už v roku 1917 vydal cestopis *Törökök* (Turci). Prostriedky, ktoré získal ako novinár, prácou na poštovom úrade, ale i príjmy zo zdedených pozemkov spolu s výbornými osobnými kontaktmi, mu umožnili nielen cestovať, ale tiež venovať sa veciam a témam, ktoré ho zaujímali. V medzivojnovom období tak postupne precestoval takmer celú Európu, niekoľkokrát navštívil Afriku, Ameriku či Blízky východ. Rok študoval na univerzite v Oxforde, prednášal v USA, robil rozhovory so známymi osobnosťami, napríklad s členmi cárskej rodiny. No predovšetkým písal. O svojich zážitkoch i postrehoch z ciest pravidelne informoval čitateľov rôznych periodík. Keďže bol dobrým rečníkom, úspešne absolvoval tiež množstvo prednášok určených pre širokú verejnosť. V rámci nich rozprával nielen o zaujímavostiach, ale i každodennom živote v Nórsku, Francúzsku, Veľkej Británii, Rakúsku, Španielsku, Švédsku, Turecku či Bulharsku. Prednášky príležitostne dopĺňal aj obrazovým materiálom. Vydal množstvo v tom čase populárnych cestopisov. Spomedzi tých známejších možno spomenúť rozsiahlejšie texty ako napríklad *Angol emlékek* (Anglické spomienky), *Spanyol útleírás* (Španielsky cestopis), *Alhambra rózsái* (Ruže Alhambry), *Képek és bikaviadalok* (Obrazy a býčie zápasy), *Görög tavasz* (Grécka jar), *A téli Svájc* (Zimné Švajčiarsko) a pod.

Popri tom však nestrácal zo zreteľa ani svoj rodný región. Navštevoval ho nielen kvôli rodine, prednáškam či majetku, ktorý mu na území Šariša stále patril. Sledoval aj politický a kultúrny vývoj najmä na východe Slovenska. V miestnych maďarsky písaných periodikách pomerne často publikoval kratšie i dlhšie texty. Okrem pohľadov do minulosti, napríklad v podobe textov *Régi sárosi kastélyok és történetek* (Staré šarišské kaštiele a príbehy) či *Sárosi parasztbálon* (Na šarišskej sedliackej zábave), sledoval aj aktuálne dianie, ktoré s veľkým prehľadom komentoval. Spomenúť v tomto smere možno napríklad úmrtie a pohreb dr. Alberta Berzeviczyho v roku 1936. V 30. rokoch sa však postupne ohlásili prvé vážnejšie zdravotné problémy. Navyše obdobie druhej svetovej vojny ani roky, ktoré nasledovali po jej skončení už neponúkali pre ľudí ako bol dr. Štefan Dobay, resp. Hungaricus Viator, vhodný priestor na prácu.

3 WALENTINYI, Samu dr. Hungaricus Viator eperjesi elöadása. In *Prágai Magyar Hirlap*, roč. 8, 1929, č. 90, s. 10.

Rýchlo po sebe nasledujúce spoločenské i politické zmeny, vek a zhoršujúci sa zdravotný stav viedli k tomu, že sa postupne ako novinár a publicista odmlčal. Až do svojej smrti 4. júna 1953 trvalo žil v Budapešti.

Použitá literatúra:

HUNGARICUS, Viator. *The Trianon treaty and its consequences*. Budapešť : Athenaeum, 1929.

HUNGARICUS, Viator. Márai. In *Prágai Magyar Hírlap*, roč. 10, 1931, č. 21 – 22.

HUNGARICUS, Viator. Sárosi parasttbálon. In *Tábortűz*, roč. 3, 1932, č. 10.

Magyar irodalmi lexikon. Szerk. Ványi Ferenc, Fóris Miklós, Tóth András. Budapešť : „Studium" Kiadása, 1926.

Slovenský biografický slovník I. Red. Štefan Valentovič. Martin : Matica slovenská, 1986.

WALENTINYI, Samu dr. Hungaricus Viator eperjesi elöadása. In *Prágai Magyar Hirlap*, roč. 8, 1929, č. 90.

ZASTÚPENIE VÝCHODNÉHO SLOVENSKA NA NÁRODOPISNEJ VÝSTAVE ČESKOSLOVANSKEJ V PRAHE V ROKU 1895[1]

Nadežda JURČIŠINOVÁ

Výstavy sa stali zaujímavým fenoménom 19. storočia najmä v Európe, keďže sa úzko prepájali s problematikou presadzovania sa jednotlivých národných kolektívov v boji o vlastnú identitu a boli dôležitou súčasťou šíriaceho sa nacionalizmu. Jednou z takýchto aktivít bola Národopisná výstava československá (NVČ), ktorá sa uskutočnila pred 125 rokmi v Prahe. Jej zámerom bolo manifestovať rastúce sebavedomie českého národa a jeho spätosť s ostatným slovanským svetom, pričom sa počítalo aj s účasťou Slovákov. Tí túto možnosť využili, pretože sa im tým ponúkala príležitosť prezentovať slovenskú kultúru pred svetom.

Na výber a zhromažďovanie ľudovoumeleckých predmetov, ktoré by odzrkadľovali samobytnosť slovenskej kultúry a spôsob života slovenských ľudových vrstiev, bol ustanovený v Turčianskom Sv. Martine Slovenský výstavkový výbor NVČ pod vedením Matúša Dulu. Poprední slovenskí národovci boli o prípravných prácach na výstavu informovaní výborom už v októbri 1894, pričom ich vyzval k spolupráci. Aby bola zberateľská práca čo najúspešnejšia, špecifikoval výbor predmety, ktoré sa mali zbierať. Išlo im napr. o sviatočné kroje chlapcov a dievčat, ľudové výšivky a čipky (na každej z nich mal byť upevnený lístok s údajmi, z ktorej stolice a dediny pochádzajú), fotografie mužských i ženských krojov, fotografie starodávnych sedliackych domov a chalúp, nábytku a náradia, starých stavieb ako kostolov, zámkov, hradov a veží, pomníkov a historicky pamätných miest. Odosielané mali byť aj zaujímavé kusy nábytku, náradia, hrnčiarskych, kamenných i drevených nádob, národné piesne v dialekte miesta odkiaľ pochádzajú, staré obrazy, sochy a rezbárske predmety a iné, teda všetky individuálne slovenské charakteristické predmety, ktoré znázorňovali slovenskú povahu, život, zvyky a obyčaje, spôsob výživy, knihy, snáre, kalendáre, rozprávky, hry a pod. Slovenský výstavkový výbor úzko spolupracoval s Výkonným výborom NVČ v Prahe, ktorému boli materiály zo Slovenska zasielané, ale najmä s viacerými kultúrnymi pracovníkmi z jednotlivých regiónov Slovenska.

Bokom neostalo ani východné Slovensko. Jedným zo spolutvorcov slovenskej expozície za východniarov bol tesársky majster František Chroust z Levoče. Na objednávku katolíckeho kňaza a popredného národného činiteľa na Spiši vo Veľkom Hnilci Štefana Mišíka zhotovil model sedliackej usadlosti na Spiši. Jeho súčasťou okrem sedliackeho domu s vnútorným vybavením bola aj kôlňa, dvor, chlievy, figúrky osôb i zvierat. Ďalším spolutvorcom expozície z východného Slovenska bol evanjelický kňaz pôsobiaci v Bardejove Juraj Kello-Petruškin, ktorý na výstavu zaslal kroj zo Šariša a model roľníckeho domu z Richvaldova pri Bardejove. Domček,

1 Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu *APVV č. 19-0058 Multietnicita a multikonfesionalita a ich vplyv na spoločenský, politický a kultúrny vývoj okrajových oblastí v prvej polovici 20. storočia (na príklade východného Slovenska a Podkarpatskej Rusi)*

prirodzených rozmerov, zhotovil ako ručnú prácu jeden šikovný sedliak podľa náčrtu prof. Linhardta.

V Prahe prejavili záujem o materiály zo vzdialenejšieho východného Slovenska. Dokladuje to aj list jednateľa výkonného výboru NVČ z decembra 1894 adresovaný členom Slovenského výstavkového výboru. Zmieňuje sa aj o tom, že národní činitelia pracujúci na východe Slovenska si počínali iniciatívne v zbieraní materiálov na výstavu, keďže medzi prvými ich zaslali do Prahy. Došli im kroje z Abovskej, Zemplínskej a Šarišskej stolice, konkrétne z Košíc, Vranova a Bardejova. V rámci expozície pod názvom Československá osada, zahrňujúcej 40 malých i veľkých rozmanitých chalúp, bola aj slovenská expozícia. V nej našli svoje miesto i materiály zhotovené na východnom Slovensku, taktiež aj medzi krojmi, predvedenými na výstave, boli kroje z tohto regiónu. Národopisné múzeum československé v Prahe sa po výstave obrátilo na slovenských predstaviteľov s prosbou, či by niektoré z predmetov vystavených na národopisnej výstave nemohli darovať pre ich múzeum alebo či by ich bolo možné kúpiť. Mali záujem o konkrétne veci z jednotlivých regiónov Slovenska.

NVČ vyvolala záujem verejnosti, čo spôsobilo nevôľu uhorskej vlády. Snažila sa za každú cenu znemožniť účasť Slovákov na nej. Z tohto dôvodu nebolo zbieranie materiálov jednoduché. Upozornil na to nielen z Bardejova Juraj Kello, ale aj ďalší, medzi nimi Jozef Ľudovít Holuby. Do Prahy oznámil, že stoličné vrchnosti sa vypytovali po dedinách „zdali tam nechodí čeští agenti národopisné výstavy pražské". Preto pražskí organizátori výstavy odporúčali pri zbieraní materiálov postupovať opatrne, neverejne a skôr prostredníctvom osobných písomných kontaktov. Navrhovali uspokojiť sa radšej s menším výsledkom v ich práci, než by prílišnou agitáciou mali na seba upozorniť uhorskú vládu, ktorá by mohla byť týmto na vec upozornená a potom by mohla ráznejšie zakročiť.

Národopisná výstava československá v Prahe bola otvorená 15. mája 1895 a trvala do 25. októbra 1895. Napriek policajnému sliedeniu odchádzali malé skupiny Slovákov na výstavu. Prišla aj 115-členná slovenská delegácia vedená predsedom Slovenskej národnej strany (SNS) Pavlom Mudroňom. Tak v českých, ako aj v slovenských kruhoch sa stretla výstava prevažne s priaznivým ohlasom. V priebehu šiestich mesiacov jej trvania ju navštívilo vyše dva milióny ľudí, mala veľký ohlas v českých časopisoch a bola príležitosťou k uverejneniu mnohých článkov o Slovensku. Taktiež tlačový orgán SNS Národnie noviny prinášali pomerne bohaté informácie o jej priebehu, programe, zážitkoch a dojmoch z nej. Svetozár Hurban Vajanský jej venoval pozornosť v rozsiahlom článku pod názvom *Z Výstavky*, kde v závere vyjadril, čo všetko pre Slovákov táto výstava znamenala: „Poslední naše slovo: vďaka za to, že popeluška posledná medzi národami, národnosť slovenská, všade hubená, hanobená, okrádaná, falšovaná, pod cudzie címery strkaná, v Prahe našla čestné miesto svojské a mohla ukázať svoje krásy svetu širšiemu, bratskému i cudziemu."

Účasťou na NVČ Slováci v zložitých časoch, keď sa v Uhorsku stupňoval národnostný útlak nemaďarských národností dali najavo, že sa nevzdávajú a rôznymi prostriedkami sa snažia zachovať slovenskú identitu a dať o nej vedieť aj svetu. Východné Slovensko, značne vzdialené od Prahy, neostalo bokom, naopak, zhromaždený materiál hmotnej a duchovnej kultúry tunajšieho ľudu, prezentujúci život v regióne, našiel svoje miesto a dôstojné zastúpenie na tejto výstave.

Použitá literatúra:

JURČIŠINOVÁ, Nadežda. Slováci na Národopisnej výstave československej v Prahe roku 1895. In *Slovanský přehled*, roč. 88, 2002, č. 4, s. 593 – 600.

JURČIŠINOVÁ, Nadežda. *Juraj Kello-Petruškin na Šariši*. Prešov : Prešovská univerzita, 2017, s. 150 – 154.

JURČIŠINOVÁ, Nadežda. Účasť východného Slovenska na Národopisnej výstave československej v Prahe v roku 1895. In *Príspevky k dejinám východného Slovenska*. Ed. Viera Hudečková. Prešov : ManaCon, 1998, s. 152 – 160.

TKADLEČKOVÁ, Jarmila. Slovakofilské hnutie v českých krajinách koncom 19. storočia. In *Historický časopis*, roč. 4, 1956, s. 469 – 486.

URBAN, Zdeněk. *Problémy slovenského národního hnutí na konci 19. století*. Praha: Univerzita Karlova, 1972, s. 150 – 161.

PRED 90 ROKMI ZOMREL KŇAZ A SPISOVATEĽ BERTALAN SZOKOLOSZKY[1]

Patrik DERFIŇÁK

V období na prelome 19. a 20. storočia pôsobilo v priestore východného Slovenska množstvo zaujímavých osobností. Jednou z nich bol kňaz, politik, cirkevný historik a publicista Bertalan Szokolszky. Narodil sa v Košiciach 24. augusta 1861. Tu získal základné a sčasti aj stredoškolské vzdelanie, pričom v ďalšom štúdiu pokračoval v Sabinove i Prešove. Následne nastúpil do košického seminára. Prvé zaujímavejšie informácie sú o ňom z roku 1890. Už ako diakon prijal miesto vychovávateľa. Zastával ho iba krátko, pretože už 12. januára 1891 bol vysvätený za kňaza a ako kaplán začal pôsobiť najprv v Solivare pri Prešove a následne v Lastovciach. Od roku 1897 ho preložili do Bardejova, pričom súčasne tiež vyučoval náboženstvo na tamojšom gymnáziu. Následne opäť ako kaplán a katechéta prešiel do mestečka Sátoraljaújhely. Tu súčasne pôsobil ako spovedník v kláštore rehoľníčok z Kongregácie milosrdných sestier sv. Vincenta.

Vlastnú farnosť získal od roku 1902, keď sa stal administrátorom v Slivníku (dnes okres Trebišov). Ešte dôležitejším ocenením bolo jeho menovanie assessorom konzistória. Vďaka tomuto titulu ho poverovali rôznymi čestnými úlohami. Od roku 1909 pôsobil ako dištriktuálny notár. Aktívne sa zapájal do rôznych zbierok, zastupoval kňazov zo Zemplína na rôznych náboženských i profesijných stretnutiach. V roku 1912 ho menovali za farára do Moldavy nad Bodvou a v tomto mestečku už pôsobil až do svojej smrti 17. novembra 1930. Aj počas 18 rokov, ktoré tu strávil sa mu za jeho prácu dostalo viacero ocenení. Napríklad v roku 1918 ho menovali vicedekanom, v roku 1923 zase kanonikom košickej diecézy. I keď jeho hlavným poslaním bolo pôsobenie medzi veriacimi, venoval sa však celému radu ďalších odborných i spoločenských aktivít. Už v priebehu 90. rokov 19. storočia sa s ním stretávame ako s aktívnym publicistom, ktorý prispieval nielen do regionálnych periodík, ako napríklad *Sárosvármegyei Közlöny*. Zaradil sa aj k pravidelným dopisovateľom budapeštianskych novín a časopisov. Aj neskôr spolupracoval s viacerými periodikami, napríklad *Zemplén, Felvidéki Ujság* či *Prágay Magyar Hirlap*. Publikoval v nich tematicky širokú škálu kratších i rozsiahlejších príspevkov s náboženskou či historickou problematikou, pripadne reagoval na aktuálne dianie v spoločnosti.

Postupne publikoval aj rozsiahlejšie texty. Prvý z nich vznikol už začiatkom 90. rokov 19. storočia. Pri príležitosti 700. výročia kanonizácie uhorského kráľa Ladislava I. sa totiž zapojil do celouhorskej literárno-historickej súťaže. Tú sa mu nakoniec s predloženou prácou aj podarilo vyhrať. Výsledkom bola samostatná publikácia *Szent László Magyar Király élete*, ktorá vyšla aj v nemeckom preklade. Pravdepodobne počas ročného pôsobenia v Bardejove ho natoľko zaujal miestny

1 Príspevok vznikol ako súčasť výstupov z grantového projektu VEGA č. 1/0651/19 *Prameme k cirkevným a duchovným dejinám východného Slovenska*.

chrám, že o ňom v roku 1902 vydal rozsiahlejší text s názvom *Dejiny a popis kostola sv. Egýdia v Bardejove*.[2]

Svoje najznámejšie dielo *A százéved kassai püspökség 1804 – 1904*, opreté o pramennú základňu, napísal k storočnici košického biskupstva. Vydal ho v roku 1904 v Košiciach. Po úvodnom príhovore biskupa Zsigmunda Bubicsa sa autor v niekoľkých častiach pokúsil načrtnúť storočnú históriu diecézy. Súčasťou publikácie sa stali aj portréty jednotlivých biskupov, charakteristika kapituly, dekanátov a celkové rozloženie farností, či osobných záležitostí kňazov, ich zabezpečenia a pod. Publikácia obsahuje množstvo cenných a aj dnes využiteľných informácií. Bertalan Szokolszky sa podieľal aj na vydaní ďalšej dvojzväzkovej práce venovanej košickému biskupstvu – *A kassai százéves egyházmegye történeti névtára és emlékkönyve I., Torna-Abauj és Sárosmegye*. Kassa : Vitéz A., 1904, resp. *A kassai százéves egyházmegye történeti névtára és emlékkönyve II. Zemplénmegye*. Kassa : Vitéz A., 1905. Podobne ako v predošlom prípade ide o veľmi cenný prameň, mapujúci nielen históriu, ale i stav košického biskupstva na začiatku 20. storočia.

Pomerne široký ohlas zaznamenala aj jeho prekladateľská činnosť. V tomto smere možno spomenúť preklad predovšetkým kázní jezuitského pátra Pála Sengeriho. Vydal ich v dvoch zväzkoch. Prvý vyšiel v závere 19. storočia, druhý v Sátoraljaújhely roku 1901 pod názvom *Sengeri Pál olasz szónok nagyböjti beszédei*.

Veľká farnosť, akou bola Moldava nad Bodvou, si vyžadovala z jeho strany veľa pozornosti a síl. Napriek tomu sa svojich publikačných a spoločenských aktivít nevzdával ani po vzniku Československej republiky. Ako všestranne vzdelaný a jazykovo zdatný človek sa úspešne pokúsil o zostavenie viacjazyčného, maďarsko-slovensko-nemecko-latinského slovníka, určeného pre pomerne špecifické potreby kňazov a matrikárov. Publikácia pod názvom *Anyakönyvvezetők szótára. Magyar – szlovák – német – latin szótár* vyšla v roku 1923 v Košiciach. V 20. rokoch sa angažoval v Kresťansko-sociálnej strane. Postupne sa prepracoval až do jej širšieho vedenia. Vystupoval nielen ako aktívny politik v rámci regiónu, ale neúnavne pracoval aj pre záujmy tejto strany v celoštátnom meradle.

Bertalan Szokolszky patril na prelome 19. a 20. storočia nielen k popredným predstaviteľom cirkevného či spoločenského života na Zemplíne a v Above. Môžeme ho tiež zaradiť k osobnostiam, ktoré po sebe zanechali zaujímavé a zatiaľ dostatočne nezhodnotené odborné či literárne práce. Zostáva iba veriť, že v budúcnosti im bude venovaná primeraná pozornosť.

Použitá literatúra:

HIŠEM, Cyril. *Košické presbytérium (1804 – 2006)*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2006.

Litterae circulares ad venerabilem clerum Archi-dioecesis Colocensis et Basciensis anno 1902. Coloczae : Antonius Jurcsó tipographus, 1903. 165 s.

Meghalt Szokolszky Bertalan. In *Prágai Magyar Hirlap*, roč. 9, 1930, č. 263, s. 6.

2 SZOKOLSZKY, Bertalan. *A bartfai szent – Egyed templom története és leirása*. Eperjesen, 1898. Kósch Árpád ny. 27 + [1] p. + 14 t.

MIHÓKOVÁ, Mária. *Slovník košických osobností 1848 – 1918*. Košice : Štátna vedecká knižnica, 1995.
SZOKOLSZKY, Bertalan. *Szent László Magyar Király élete*. Kassa : Ries L., 1892.
SZOKOLSZKY, Bertalan. *Anyakönyvvezetők szótára. Magyar – szlovák – német – latin szótár*. Kassa : Szent – Erzsébet nyomda, 1923.

ŠESŤDESIAT ROKOV OD SMRTI BISKUPA PETRA PAVLA GOJDIČA[1]

Peter KOVAĽ

Biskup Peter Pavol Gojdič patrí medzi najvýznamnejšie postavy nielen slovenských cirkevných dejín 20. storočia. V nábožensko-cirkevnej rovine ho poznajú hlavne gréckokatolícki veriaci pre jeho neúnavnú prácu pre udržanie a povznesenie kresťanskej tradície východného byzantského obradu. V rovine, ktorú on sám zadefinoval pri uvedení do funkcie apoštolského administrátora Prešovskej gréckokatolíckej diecézy výrokom „byť otcom sirôt, pomocníkom chudobných a tešiteľom zarmútených", ho poznajú aj tí ostatní, aspoň okrajovo sa zaujímajúci o dejiny východného Slovenska v 20. storočí.

Peter Gojdič pochádzal z kňazskej rodiny. Narodil sa 17. júla 1888 v Ruských Pekľanoch. Základné školy navštevoval postupne v Cigeľke, Bardejove a Prešove, nakoľko jeho otec, gréckokatolícky kňaz, Štefan Gojdič menil pôsobiská. V Prešove absolvoval osemročné gymnaziálne štúdium a začal študovať teológiu na bohoslovecke akadémii. V rokoch 1908 až 1911 kňazské štúdium ukončil na Ústrednom seminári na univerzite v Budapešti. Za kňaza ho v Prešove vysvätil biskup Ján Vályi. Rok pôsobil ako kaplán pri svojom otcovi v Cígeľke, od roku 1912 pôsobil ako prefekt v Alumneu (prešovský eparchiálny chlapčenský internát). Na konci prvej svetovej vojny bol poverený správou gréckokatolíckych veriacich v Sabinove, filiálky farnosti Drienica. Po skončení vojny sa stal riaditeľom biskupskej kancelárie v Prešove a súčasne pôsobil aj ako radca a notár biskupského konzistória, knihovník biskupskej knižnice či prednášajúci na prešovskej meštianskej škole. V roku 1922 sa vzdal týchto funkcií a vstúpil do Rádu svätého Bazila Veľkého v kláštore pri Mukačeve a prijal meno Pavol. V druhej polovici 20. rokov sa však jeho meno naplno spojilo s východným Slovenskom a mestom Prešov. P. P. Gojdič dobre poznal pomery na východnom Slovensku aj v kruhoch prešovského biskupstva a aj preto sa stal najvhodnejším kandidátom na úrad biskupa. V roku 1926 bol menovaný za apoštolského administrátora prešovskej eparchie a pri svojom príchode do Prešova vo februári 1927 ho okrem gréckokatolíckych duchovných a veriacich vítali aj štátni a mestskí politickí predstavitelia vidiaci v jeho osobe záruku vyriešenia viacerých problematických otázok týkajúcich sa nielen prešovského biskupstva. Hlavne na východnom Slovensku, ešte aj takmer desať rokov po vzniku Československa, vládol ideologický chaos, šírili sa rôzne proticirkevné hnutia a v multietnickom prostredí zostávali nevyriešené národnostné pomery. Biskup Gojdič si preto dal za úlohu riešiť problémy nielen na duchovnom, ale aj sociálnom a kultúrnom poli.

P. P. Gojdič bol veľmi uznávaným a uctievaným biskupom, ktorý sa zaslúžil o povznesenie duchovného života kňazov a veriacich. V dôsledku nových pomerov zriaďoval nové farnosti pre gréckokatolíckych veriacich v diaspóre v Prahe či Bratislave. V Prešove založil sirotinec, ktorý zveril sestrám Služobniciam. V roku 1936 sa

1 Príspevok vznikol v rámci projektu *VEGA 1/0651/19 Pramene k cirkevným a duchovným dejinám východného Slovenska.*

pričinil o založenie Gréckokatolíckeho gymnázia v Prešove. Podporoval aj učiteľskú akadémiu, seminár, internáty a pre povznesenie duchovnej kultúry aj časopisecku a knižnú vydavateľskú činnosť.

V roku 1939 bol menovaný za správcu mukačevskej apoštolskej administratúry na Slovensku. Pri komplikujúcich sa pomeroch po vyhlásení slovenského štátu a nárastu jeho nedôvery zo strany vtedajších vládnych predstaviteľov požiadal pápeža Pia XII. o abdikáciu. Ten však jeho abdikáciu neprijal, ale namiesto nej ho menoval za prešovského sídelného biskupa. A tak 8. augusta 1940 bol slávnostne intronizovaný v Prešove a následne 15. januára 1946 bol potvrdený v jurisdikcii gréckokatolíkov v celom Československu.

V čase existencie vojnovej Slovenskej republiky, keď sa páchali neprávosti voči židovskému obyvateľstvu, boli apely a aktivity biskupa Gojdiča viac než odvážne. V liste vatikánskemu diplomatovi a neskoršiemu arcibiskupovi Giuseppemu Burziovi vyjadril prosbu, aby sa Svätý otec ohradil voči konaniu prezidenta Tisa ohľadom židovskej otázky. Dokonca vyjadril požiadavky, nech Vatikán trvá na tom, aby prezident Tiso ako kňaz sa vzdal funkcie prezidenta Slovenskej republiky, resp. žeby bol Tiso zbavený kňazstva. Jeho empatia so situáciou, v ktorej sa ocitlo židovské obyvateľstvo, sa prejavovala aj v nabádaní gréckokatolíckych kňazov v krstení Židov, čím by ich uchránili pred perzekúciami. Vďaka týmto jeho aktivitám bol biskupovi Gojdičovi v roku 2008 udelený in memoriam titul Spravodlivý medzi národmi.

Po skončení druhej svetovej vojny svitla nádej na ďalšie biskupove aktivity smerujúce k náboženskému a duchovnému rozvoju eparchie. Tie však boli pribrzdené a úplne zabrzdené nástupom komunistickej moci v roku 1948. Cirkev disponovala veľkým vplyvom na obyvateľstvo a jej učenie, nekorešpondujúce s ideologickým smerovaním komunistov, bolo hlavným dôvodom pre otvorený boj postihujúci veriacich a ich predstavených. Vízia odtrhnúť gréckokatolíkov od Ríma a pripojiť ich k pravosláviu sa v Československu začala naplno realizovať zrušením gréckokatolíckej cirkvi na tzv. Prešovskom sobore v apríli 1950, no stále aj medzi duchovnými zostali vo väčšine takí, ktorí boli skôr váhaví alebo razantne odmietli takúto manipuláciu. Medzi nich patril aj biskup Gojdič. Bol izolovaný od veriacich i duchovných, no odmietol ponuku stať sa metropolitom novej pravoslávnej cirkvi. Vedel, že svojím rozhodnutím sa vystaví prenasledovaniu a väzeniu. V monsterprocese s tzv. vlastizradnými biskupmi bol spolu s Michalom Buzalkom a Jánom Vojtaššákom odsúdený na doživotie, stratu občianskych práv a dvestotisíc korún pokuty. Vo väzení bol vystavovaný fyzickému i psychickému nátlaku. Amnestiou prezidenta A. Zápotockého z roku 1953 mu bol trest zmenený na 25 rokov. Dostal opätovnú ponuku vládnuceho režimu na slobodu výmenou za prijatie funkcie patriarchu pravoslávnej cirkvi, no ostal neoblomný. Jeho zdravotný stav sa neustále zhoršoval a o jeho stav sa zaujímal samotný pápež Pius XII. Ten mu do cely poslal list pri príležitosti jeho 70. narodenín. O dva roky na to 17. júla 1960 biskup Peter Pavol Gojdič zomrel v nemocničnej izbe leopoldovskej väznice. Pochovaný bol na väzenskom cintoríne v hrobe bez mena.

Po opätovnom povolení gréckokatolíckej cirkvi v Československu v roku 1968 bola po dlhých vyjednávaniach vykonaná exhumácia telesných pozostatkov biskupa Gojdiča, tie boli prevezené do Prešova a uložené do krypty Gréckokatolíckeho

chrámu sv. Jána Krstiteľa. Biskup Peter Pavol Gojdič bol pápežom Jánom Pavlom II. 4. novembra 2001 vyhlásený za blahoslaveného.

Použitá literatúra:

CORANIČ, Jaroslav. *Z dejín gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku.* České Budějovice : Sdružení sv. Jana Nepomuckého při Biskupství českobudějovickém, 2014. 526 s.

POTAŠ, Marián. *Dar lásky : Spomienky na biskupa Pavla Gojdiča, OSBM.* Prešov : Rád sv. Bazila Veľkého vo Vydavateľstve USPO Peter Smolík, 1999. 380 s.

ŠTURÁK, Peter. *Otec biskup Pavol Peter Gojdič, OSBM* (1888 – 1960). Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 1997. 125 s.

ŠTURÁK, Peter. *Pavol Peter Gojdič, OSBM. Prešovský gréckokatolícky biskup (1926 – 1960).* Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Gréckokatolícka teologická fakulta, 2013. 127 s.

RECENZIE ANOTÁCIE

Vrch Hora vysoký 350 m n. m. sa týči nad biblickým mestom Jericho. Na jeho vrchu je pravoslávny Kláštor pokušenia. Foto: Peter Švorc

***Štrba a jej dejiny do roku 1945. Zv. I.* Eds. Zuzana Kollárová – Peter Švorc. Martin : Neografia, a. s., Martin, 2020. 372 s. ISBN 978-80-570-1640-3.**

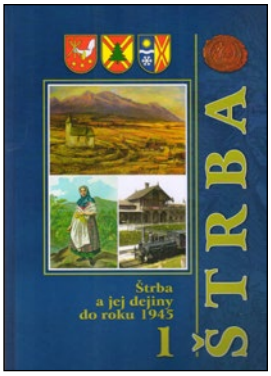

V súčasnej historiografickej spisbe sa pozornosť venovaná dejinám väčších a menších územných celkov, regiónov, mikroregiónov, miest a dedín stala nielen módnou záležitosťou, ale aj relevantnou formou šírenia a prehĺbenia historického povedomia obyvateľov žijúcich v „dotknutom území".

Z kvantity vyrastá kvalita a k tej s prívlastkom nadpriemerná možno zaradiť posudzovaný titul *Štrba a jej dejiny do roku 1945*. V úlohe zostavovateľov vystupujú rodáci Štrby prof. PhDr. Peter Švorc, CSc. a PhDr. Zuzana Kollárová, PhD., čiže záruka hodnovernosti obsahu nie je problémom. O bohatosti autorského zázemia svedčia menoslovy v tiráži publikácie. V úvode práce sa čitateľom prihovára starosta obce Štrba Michal Sýkora.

Obsah posudzovanej publikácie tvorí sedem nosných častí, pričom prvé z nich sú venované opisu obecných symbolov (PhDr. Božena Malovcová), ako aj prírodných (Ing. Milan Koreň, CSc.) a geologických (doc. RNDr. Peter Reichwalder, CSc.) pomerov Štrby a okolia. Po nich sú už kapitoly upriamené na históriu Štrby. Ponúkajú pohľad na dejiny obce, tých starších hlavne prostredníctvom poznatkov získaných z archeologických výskumov (PhDr. Marián Soják, PhD.) a pri opise dejín od roku 1526 až do roku 1918 prioritne z archívnych materiálov. Poskytujú informácie o živote obyvateľov v jednotlivých obdobiach, upozorňujú na politické a administratívne pomery (B. Malovcová), hospodárstvo a zdravotníctvo (Z. Kollárová), približujú konfesionálne pomery v obci (Mgr. Ján Endrődi a P. Švorc), upozorňujú na možnosti vzdelávania sa štrbských detí (P. Švorc), pričom autori neopomínajú ani dramatické obdobia v živote Štrbanov. Jedna z kratších kapitol približuje situáciu v Štrbe počas prvej svetovej vojny (P. Švorc).

Posledný tematický blok monografie tvoria kapitoly venované pomerom v Štrbe v medzivojnovom období (1918 – 1945) od P. Švorca a PhDr. Petra Víteka. Aj tu sa čitateľovi ponúka množstvo zaujímavých a nových poznatkov a informácií o politických, administratívnych, hospodárskych, kultúrnych, konfesionálnych pomeroch života obyvateľov Štrby, ako aj o situácii v školstve, o tunajšom národopise a pod. Súčasťou tejto časti je dejinný prierez histórie Štrby venovaný vojnovým rokom 1939 – 1945 s akcentom na postoj obyvateľov obce k Slovenskému národnému povstaniu.

Ako pozitívum hodnotím, že každý z týchto príspevkov je od iného autora, čitateľ tak dostáva príležitosť porovnať prístupy, ale aj výstupy každého z autorov. Každý tento „výstup" má svoje opodstatnenie v koncepcii tohto knižného diela, i keď napr. text o geologickej stavbe môže byť tvrdším orieškom pre vzdelaním priemerného príjemcu knihy, vyžaduje už skutočne v tomto odbore erudovanú osobu. Iste pre bežného čitateľa v obci budú zaujímavé hlavne tie časti knihy, kde sú podrobné exkurzie do dejín obce s vyrátaním všetkých možných súvislostí týkajúcich jej obyvateľov v zachytávanom časovom úseku. Bohatý fotografický materiál je integrálnou súčasťou celej publikácie, všetkých jej kapitol a veľmi vhodne dopĺňa text, ba v niektorých častiach dosahuje rovnocennú hodnotu.

Na primeranej, bezpochyby nadpriemernej úrovni je grafická úprava publikácie a množstvo zaujímavých fotografií a fotokópií z archívnych zdrojov. Práca je hodnotným príspevkom do slovenskej historiografie. Okrem iného dokladuje, ako sa v konkrétnych podmienkach života obyvateľov Štrby presadzovali všeobecné, národné a štátne záujmy.

Nadežda Jurčišinová

DUDEKOVÁ-KOVÁČOVÁ, Gabriela. *Človek vo vojne. Stratégie prežitia a sociálne dôsledky prvej svetovej vojny na Slovensku*. Bratislava : Historický ústav SAV, VEDA Vydavateľstvo SAV, 2019. 326 s. ISBN 978-80-224-1786-0.

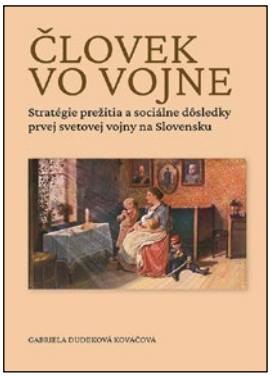

Pracovníčka Historického ústavu Slovenskej akadémie vied, Gabriela Dudeková-Kováčová, sa vo svojej vedecko-výskumnej činnosti zaoberá sociálnymi a kultúrnymi dejinami Slovenska v kontexte dejín Habsburskej monarchie a jej následníckych štátov, v období od 18. storočia do prvej polovice 20. storočia. Sociálnym dejinám sa Dudeková-Kováčová venovala aj v predkladanej monografii *Človek vo vojne,* s podtitulom *Stratégie prežitia a sociálne dôsledky prvej svetovej vojny na Slovensku*, ktorej cieľom bolo *„charakterizovať najdôležitejšie sociálne dôsledky prvej svetovej vojny na území Slovenska ako súčasti širšieho kontextu Uhorska a habsburskej monarchie“*.

Monografia je rozdelená do úvodu, štyroch kapitol a sumarizujúceho záveru. V prvej kapitole autorka analyzuje fenomén vojnovej hystérie na začiatku Veľkej vojny. Zjednocujúcim prvkom pre skupiny obyvateľstva podporujúce vojnu bola skutočnosť, že vnímali tento konflikt ako obrannú vojnu. Popisuje špecifické situácie vnímania vyhlásenia vojny v jednotlivých národoch a častiach Rakúsko-Uhorska, ako aj vojnovú propagandu, mobilizáciu a rukovanie brancov či ich postoje zachytené prostredníctvom dochovaných osobných výpovedí. Vo svojich analýzach a komparáciách Dudeková-Kováčová sleduje slovenské územie a Slovákov a porovnáva ho s ostatnými vybranými časťami monarchie. Predstavuje postupnú radikalizáciu spoločnosti v zázemí a vojakov na fronte v priebehu vojny, analyzuje čo túto radikalizáciu vyvolávalo a akým spôsobom ju ovplyvňovali vzniknuté politické udalosti.

Druhá kapitola je „exkurzom“ do konkrétnych bezpečnostných opatrení v mimoriadnom vojnovom režime Rakúsko-Uhorska. Autorka v nej predstavuje opatrenia voči menšinám v zázemí, perzekúcie a všadeprítomnú propagandu či prenasledovanie panslávov a vnútorných nepriateľov štátu. Značnú pozornosť v tejto kapitole venuje aj vojenskej cenzúre, kto ju riadil, čo bolo zamlčiavané a utajované. Prítomnosť Slovákov na cenzorských úradoch monarchie je v knihe prezentovaná cez čiastkové osudy konkrétnych predstaviteľov (napr. Stodola, Dérer, Hodža) aj prostredníctvom ich korešpondencie či spomienok. S cenzorskou činnosťou bola úzko spätá propaganda monarchie a činnosť Vojenského tlačového stanu. Činnosť tohto úradu, používané metódy a systematika prác propagandy či akcie a podujatia na podporu vojny, cisárskej rodiny a pod., bola prezentovaná všetkými dobovými dostupnými prostriedkami a médiami.

Stratégie prežitia civilného obyvateľstva v zázemí sú predmetom tretej kapitoly. Autorka sa v tomto kontexte zaoberala územím Slovenska dotknutého frontom, rukovaním slovenských brancov a jednotlivými plukmi, v ktorých malo slovenské etnikum najväčšie zastúpenie. Sledovala ekonomické a sociálne problémy obyvateľstva, komplikované pomery vojnového hospodárstva spojené s prídelovým systémom, pokles životnej úrovne či problematiku vojnových invalidov a utečencov. Kvôli nedostatočnému zásobovaniu bola v civilnom živote zavedená politika uskromňovania a obmedzenia konzumu, zavedené dni bez mäsa, zmeny vo výrobe tovarov a použitých materiálov pri ich výrobe či rozličné náhrady stravy a pod. Tieto faktory a mnohé ďalšie radikalizovali obyvateľstva v zázemí a zostrovali sociálne pomery.

Vo štvrtej kapitole s názvom *Vojna ako skúsenosť* Dudeková-Kováčová prostredníctvom denníkov, korešpondencie a zachyteného rozprávania prezentovala čiastkové osudy vybraných ľudí, ktorým vojna zmenila život. Analyzovala tu stratégie prežitia v mimoriadnej situácii a akým spôsobom táto mimoriadna situácia (vojna a vojnové pomery) vplývala na vojakov, civilistov, ženy a deti a ako sa s tým tieto skupiny obyvateľstva vyrovnávali či ako ich prežívali. Okrem bojových skúseností vojakov či odriekania civilistov sa autorka zamerala aj na sociálne zmeny v životoch ľudí. Prezentovala zmeny v rodinách, v oblasti manželských a partnerských vzťahov či úlohy žien počas vojny a vplyv konfliktu na ich postavenie po jeho konci.

V závere autorka predstavila dôsledky prvej svetovej vojny, priblížila v čom bola táto vojna odlišná od dovtedajších konfliktov, uviedla bilancie strát a problémy, ktorým musel čeliť svet po jej ukončení. Zaoberala sa tu aj otázkami demografickej prevahy žien nad mužmi po konci vojny, ale aj zmenami v spoločnosti, ktoré boli vyvolané práve samotnou vojnou.

Monografia *Človek vo vojne* je postavená na dlhoročnom výskume autorky, ktorý je v knihe prezentovaný jednak v podobe prvotných textov, jednak v už publikovaných štúdiách a čiastkových prácach. V samom závere sa nachádza resumé v anglickom jazyku a menný register. Monografia je určená všetkým záujemcom o dejiny prvej svetovej vojny, dejiny Slovenska, sociálne dejiny a príbuzné odbory.

Erik Ondria

ЛІХТЕЙ, Ігор. *Підкарпатська Русь у складі Чехословаччини: особливості суспільно-політичного розвитку 1919 – 1929 років.* Ужгород: Всеукраїнське державне видавництво „Карпати“, 2019. 244 с. ISBN 978-966-671-501-5.

Pri príležitosti vzniku Československej republiky sa záujmu širokej verejnosti, ale i samotných historikov tešili nielen rozsiahlejšie monografie či štúdie venované otázkam vytvorenia a následnej takmer dvadsaťročnej existencii tohto nového štátneho útvaru. Objavil sa tiež celý rad ďalších textov, ktorých autori sa sústredili na parciálnejšie či priamo regionálne orientované problémy. Jednou z publikácií, ktoré si v tomto smere zaslúžia aspoň krátku zmienku je aj práca na Slovensku dobre známeho ukrajinského historika docenta Igora Lichteja *Podkarpatská Rus ako súčasť Československa, osobitosti spoločensko-politického vývoja počas rokov 1919 – 1929.*

Pri sledovaní osudov územia Podkarpatskej Rusi a jej obyvateľov sa síce vybrané obdobie môže na prvý pohľad zdať krátke, z hľadiska jej ďalšieho vývoja však

bolo mimoriadne dôležité. Po vzniku Československa sa toto územie dostalo do centra pozornosti politikov a podnikateľov hneď z viacerých dôvodov. Spomedzi nich možno spomenúť jeho významnú strategickú polohu. Samotná Podkarpatská Rus pritom prvýkrát v dejinách tvorila aspoň do istej miery samostatný administratívno-politický celok, s vlastným centrom v Užhorode.

Autor si pri sledovaní osudov tohto regiónu a jeho politického a spoločenského vývoja vybral prvých desať rokov existencie Československa. Podľa nášho názoru išlo z jeho strany o dobre premyslený krok, keďže v tomto období je už možné sledovať pozitíva, ale i negatíva, ktoré vznik novej republiky tomuto územiu priniesol. I napríklad pre samotných Rusínov bol vznik nového štátu a začlenenie Podkarpatskej Rusi do jeho hraníc novým impulzom. No mimoriadna národnostná pestrosť, keď na tomto území okrem Rusínov, Slovákov a Čechov žili aj Židia, Maďari, Nemci i Rumuni, rovnako konfesionálna rôznorodosť spôsobovala v autorom sledovanom období viacero problémov. Napriek množstvu plánov, ktoré sa týkali rozvoja tohto priestoru a jeho začlenenia do Československa napríklad v rámci dopravy, hospodárstva či kultúry, sa pre krátkosť spoločnej existencie, ale tiež napríklad celosvetovú hospodársku krízu, prípadne politickú nestabilitu v druhej polovici 30. rokov nepodarilo realizovať v plnej miere.

Autor pozorne analyzuje v prvom desaťročí spoločnej existencie množstvo zaujímavých a z pohľadu miestneho obyvateľstva či centrálnej československej vlády podstatných otázok. Napriek viacerým nedorozumeniam, rozdielom a ťažkostiam, ktoré proces začleňovania, správy a postupnej modernizácie Podkarpatskej Rusi sprevádzali, je aj podľa jeho názoru potrebné konštatovať, že v rokoch 1919 – 1929 došlo k zreteľnému rozvoju celej oblasti vo viacerých smeroch. No i keď tendencie vzájomného zblíženia hneď v niekoľkých smeroch boli zreteľné, stále špecifickým problémom zostávali politické otázky. Pritom okrem celoštátne pôsobiacich strán, ktoré mali na Podkarpatskej Rusi svoje pobočky, tu pôsobilo aj viacero regionálnych politických zoskupení. Tie sa pri vzájomnom súperení opierali z národnostného, konfesionálneho či profesijného hľadiska o rôzne zložky miestneho obyvateľstva. Pritom ich hlavnou ambíciou sa celkom prirodzene stalo získanie väčšej kontroly nad aktuálnym dianím priamo v regióne.

V celkovo deviatich kapitolách ponúka autor množstvo cenných informácií, ktoré záujemcom o priestor Podkarpatskej Rusi môžu pomôcť lepšie sa zorientovať nielen v zložitých miestnych pomeroch počas rokov 1919 – 1929, ale tiež v dôsledkoch, ktoré toto obdobie neskôr prinieslo pre ďalší vývoj tejto oblasti. I vďaka tomu možno vyjadriť presvedčenie, že kniha doc. I. Lichteja si nájde čitateľov nielen medzi profesionálnymi historikmi, ale dokáže osloviť aj ďalších záujemcov o minulosť tohto krásneho, ale v minulosti ťažko skúšaného regiónu z radov širokej verejnosti.

Patrik Derfiňák

KOLLÁROVÁ, Zuzana a kolektív. *Liptovská Teplička*. Liptovská Teplička : Obec Liptovská Teplička, 2020. 375 s. ISBN 978-80-89613-32-8.

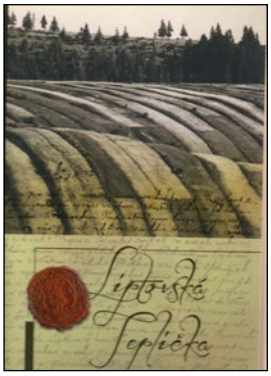

Pomerne rozsiahla práca je výsledkom bádateľského úsilia členov autorského kolektívu, ktorí v ňom predkladajú informácie z rôznych oblastí života obyvateľov Liptovskej Tepličky spracovaných na základe najmä archívnych materiálov. Ponúkajú čitateľom nielen známe, ale aj menej známe či neznáme skutočnosti, až drobnosti viažuce sa k tejto podtatranskej dedine. V úvode práce sa čitateľom prihovára starosta obce Mgr. Slavomír Kopáč.

Ako zvyčajne, pri takomto druhu práce, je úvodná kapitola venovaná *heraldickým* symbolom Liptovskej Tepličky (Božena Molavcová). Druhá časť práce je upriamená na popis *prírodných pomerov* – približuje faunu a flóru v Liptovskej Tepličke a okolí (Anton Potaš). Pozornosť v tretej časti upriamil autor (Marián Soják) na archeologické dejiny obce, ktoré sú, ako poznamenal, skromné a vysvetlil príčiny tohto stavu. Vo štvrtej časti práce pod názvom *Od najstaršej písomnej zmienky do roku 1848* autor (Miroslav Martinický) oboznamuje čitateľa s vlastníctvom územia Liptovskej Tepličky a snaží sa bližšie špecifikovať rok vzniku obce. V tejto súvislosti poskytuje viaceré staršie názory tak na prvú písomnú zmienku o obci, ako aj na samotný vznik dediny. Popisuje proces formovania jej hraníc, píše o jej samospráve, zmieňuje sa o podnebí a úrodnosti chotára, uvádza niektoré hospodárske a demografické údaje. V rámci kapitoly sa zmieňuje aj o sociálnej štruktúre tunajšieho obyvateľstva, o ich zamestnaní a remeslách, o salašníctve a chovaní oviec, o zbojníctve a inom. Súčasťou kapitoly je súpis richtárov obce, rovnako aj notárov a prísažných.

Ďalšia obsiahla kapitola nesie názov *Politické dejiny a samospráva* (Božena Malovcová), začína sa časťou s názvom Politicko-administratívne pomery 1848 – 1918. Na úvod autorka veľmi stručne a až torzovito popisuje situáciu v Uhorsku v revolučných rokoch 1848 – 1849. Ponúka súpis mien obyvateľov obce, upozorňuje na niektoré aktivity tunajších richtárov a úradníkov, zmieňuje sa aj o voľbách v predvojnovom období a pozastavuje sa pri prvej svetovej vojne. Následne v časti Politické a administratívne pomery 1918 – 1945 sa zaoberá vývojom situácie v obci po vzniku Československa do roku 1945. Obsahovo na ňu nadväzuje časť pod názvom Od konca druhej svetovej vojny po Nežnú revolúciu (1945 – 1989), autorka tu pokračuje v popise dopadu politických zmien na život obyvateľov obce. V závere tejto časti práce ponúka pohľad na život obyvateľov obce po roku 1989 až po súčasnosť (do roku 2015).

Autorkou ďalšej časti práce pod názvom *Hospodárstvo* je zostavovateľka monografie V chronologickom slede približuje vývoj hospodárstva v obci od roku 1849 do roku 2016, upozorňuje na zamestnanie obyvateľov, na hlavný zdroj ich obživy, neopomína ani vysťahovalectvo pred rokom 1918, pripomína zradenie poštového úradu v obci, ponúkané služby obyvateľom, popisuje vývoj dopravy, výstavbu v obci a bývanie, približuje situáciu v poľnohospodárstve, lesníctve, upozorňuje na turistický potenciál obce, neopomína ani rómskych obyvateľov a pod.

Jedna z častí práce je venovaná *Cirkevným dejinám obce*. V nej autor (Stanislav Misál) oboznamuje čitateľa s cirkevným životom obce a opisuje začlenenie v rámci

rímskokatolíckej organizačnej štruktúry. Okrem iného sa zmieňuje aj o duchovných správcoch, ponúka zoznam kňazov v Liptovskej Tepličke od roku 1766 do 2010 a i. V časti *Z histórie školstva* (Martina Šlampová) sú v úvode priblížené najstaršie školské dejiny obce, teda školské a vzdelávacie pomery od 18. storočia. V rámci kapitoly autorka uvádza konkrétne mená učiteľov pôsobiacich v obci, je tu opísaný proces vzdelávania, ale aj problémy, s ktorými sa museli vyrovnať nielen učitelia, ale aj žiaci a ich rodičia. V kapitole je ponúknutý ucelený pohľad na dejiny vzdelávania v obci v rámci Uhorska, neskôr v rámci ČSR, po jeho rozpade v období slovenského štátu, ako i po obnovení Československa v roku 1945 a v nasledujúcich obdobiach až do súčasnosti.

Už samotný názov kapitoly *Kultúrne, spoločenské a športové aktivity* napovedá, že sa v nej čitateľ dozvedá o kultúrnom, spoločenskom a športovom dianí, ale zvlášť po roku 1918, pretože ako autorka (Martina Šlampová) v úvode naznačuje, do roku 1918 boli aktivity obce v kultúre, spoločenskej oblasti a športe minimálne. Z obsahu kapitoly je však zrejmé, že ani v medzivojnovom období nedošlo k nejakému prelomovému zvratu, čo však neplatí o nasledujúcom období po roku 1945, keď nastal rozvoj kultúrnych, spoločenských a športových aktivít, zvlášť v období socializmu. Ďalšia časť kolektívnej monografie s názvom *Zdravotníctvo* (Zuzana Kollárová) je členená podľa jednotlivých období a končí priblížením pomerov v zdravotníctve v súčasnosti. Text je napísaný prehľadne a upozorňuje na hlavné problémy zdravotnej starostlivosti v Liptovskej Tepličke. Neopomína ani pomery sociálneho charakteru, ktoré taktiež ovplyvňovali zdravotný stav obyvateľov dediny.

Text knihy uzatvárajú kapitoly *Osobnosti* (Zuzana Kollárová), *Nárečie* (Júlia Dudášová) a *Tradičná ľudová kultúra* (Zdena Krišková). V nich autorky ponúkajú pohľad na vývoj ďalších oblastí spätých s minulosťou Liptovskej Tepličky. Vhodným doplnkom práce, zaradeným na konci monografie je – Prehľad priezvisk obyvateľov Liptovskej Tepličky v rokoch 1691 – 2016 (Miroslav Martinický) a Zoznam ranených a zajatých vojakov počas prvej svetovej vojny. Značným osviežením a obohatením monografickej práce sú zaujímavé a prínosné fotografie a tabuľky v jednotlivých častiach.

Suma sumarum – monografia ponúka svojou ucelenosťou zaujímavý obraz o Liptovskej Tepličke a to od minulosti až po súčasnosť.

Nadežda Jurčišinová

***Cestopisné denníky. Zblízka i zďaleka, z monarchie i republiky.* Eds. Ján Golian, Rastislav Molda. Banská Bystrica : Society for Human Studies, 2018. 286 s. ISBN 978-80-972913-1-0.**

Počas druhej polovice 19. a na začiatku 20. storočia sa cestovanie, ale aj poznávanie neznámych krajín, prírody a rôznych národov, stalo vo všeobecnosti dostupnejším a súčasne veľmi módnym fenoménom. Samozrejme nie každý spomedzi obyvateľov dnešného Slovenska si mohol dovoliť vydať sa na dlhšiu a stále do istej miery riskantnú cestu za poznaním i zážitkami. I preto si stále väčšiu popularitu získavali kratšie texty či celé publikácie, opisujúce cesty jednotlivcov i celých skupín. Takýmto spôsobom sa s blízkymi i exotickými krajinami, prípadne rôznymi zaujímavosťami mohli oboznámiť aj ľudia, ktorí sa z rôznych, najmä materiálnych dôvodov nemohli sami vydať na cesty. Tieto záznamy sa vďaka tomu často stávali súčasťou

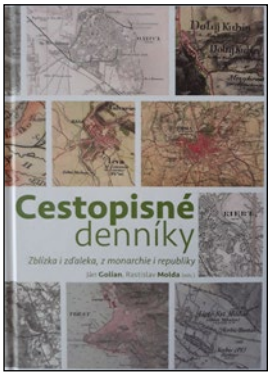

novín a časopisov. Tak si nachádzali čitateľov nielen medzi odborníkmi, ale i v radoch širokej verejnosti.

Editori publikácie *Cestopisné denníky. Zblízka i zďaleka, z monarchie i republiky*, vybrali celkovo dvanásť zaujímavých cestopisov rôzneho rozsahu, ktoré naznačujú, kam všade sa dostali obchodníci, remeselníci i predstavitelia slovenskej inteligencie. Niektorí z osobného záujmu, iní cestujúc za prácou či hľadajúc nové možnosti uplatnenia prešli viaceré štáty západnej Európy, americký kontinent, cárske Rusko i krajiny patriace k Orientu. Popri tom editori zaradili aj cestopisné črty z ciest po Uhorsku či priamo územia dnešného Slovenska. Rozsah, obsahová stránka i celková úroveň jednotlivých textov je rôzna. Celkom prirodzene sa odvíja najmä od získaného vzdelania a skúseností jednotlivých autorov. Táto skutočnosť sa odráža aj na množstve a aktuálnosti čitateľom ponúkaných nových informácií. O to viac, že celkom prirodzene každý z autorov zaznamenal predovšetkým to, čo ho na cestách najviac zaujalo. Nie je pritom podstatné, že vo výbere sa okrem známych osobností, ktoré sa celkovo prezentujú publikačnými aktivitami i verejnými vystúpeniami (S. H. Vajanský, J. Ľ. Holuby či K. A. Medvecký), objavujú i prakticky neznáme mená (D. Šuštek, J. Kožuch, L. M. Čepka). Čitateľovi sa v tomto smere pomáhajú zorientovať krátke životopisné črty, ktoré editori umiestnili pred každý z cestopisov. Každý zo zaradených textov je tak svojím spôsobom jedinečným prameňom nielen o navštívených lokalitách, ale aj o rôznych zaujímavostiach a živote tamojších ľudí.

Cestopisy sa vo všeobecnosti písali tak, aby boli prístupné čo najväčšiemu počtu čitateľov a najširším vrstvám. Tak mohli plniť okrem poskytovania zábavy aj ďalšiu dôležitú vzdelávaciu funkciu. Najmä v slovenskom malomestskom a vidieckom prostredí mala táto úloha v sledovanom období svoje dôležité miesto. Odráža sa to aj vo viacerých editormi vybraných textoch, ktorých autori sa na jednej strane usilovali poskytovať užitočné informácie, na druhej strane tiež čitateľov varovať pred prípadnými problémami, alebo odhovárať napríklad od nedostatočne uváženého vysťahovalectva. Tomu sa venoval i M. Filo v cestopise *Z Aschabadu do Odesy*, keď okrem iného uvádza: *„... nič niet v svete horšieho a ťažšieho nad podobný sťahovavý život. Utratíš drahú vlasť, drahú rodinu, vzácnu spoločnosť. Prestaneš hľadieť na svoje milé okolie, na svojich priateľov a oči tvoje budú sa drieť trním a šípov z cudziny.“* (s. 282) Snaha poradiť a priblížiť zaujímavé momenty sa prejavuje v každom z vybraných cestopisov. Ako napríklad uvádza K. A. Medvecký v texte *Moja cesta do Francie a Anglie*: *„Predávanie opojných nápojov je v Londýne veľmi obmedzené, takže horúčavou vysmädnutý cestovateľ môže pol dňa blúdiť, kým sa môže niekde osviežiť pohárikom teplého piva. Angličania totiž nechladia svoje nápoje ako my. Ani jedenie nedostať tam kdekoľvek a kedykoľvek.“* (s. 115) Zo zaujímavostí, ale i ťažkostí, ktoré J. Kožuch zažil, poukázal v článku *Z Terstu do Egypta* napríklad na svoje problémy na hraniciach: *„Aby sme si usporili omrzlé a zdĺhavé premŕvanie svojej batožiny v donaua, t. j. colnici, podstrčili sme tiež niekoľko žltákov colným úradníkom a len potom mohli sme slobodne na voze do vnútorného mesta sa poberať.“* (s. 202)

Vzhľadom na dobovú terminológiu, ktorú editori pri jednotlivých príspevkoch ponechali, ale tiež pre ľahšiu orientáciu čitateľov, je treba pozitívne hodnotiť vysvetlivky vo forme poznámok pod čiarou. Na druhej strane v niektorých prípadoch text

v dobovom jazyku pôsobí trochu ťažkopádne a pre súčasného konzumenta stráca na pútavosti. I napriek tomu však edícia vybraných slovenských cestopisov z druhej polovice 19. a začiatku 20. storočia pripravená dvojicou editorov, predstavuje zaujímavý a stále cenný prameň pre poznanie nielen našej minulosti.

Patrik Derfiňák

***Knižnice, knihovníctvo a knižná kultúra v minulosti, súčasnosti a budúcnosti.* Ed. Marcela Domenová. Prešov : ŠVK v Prešove, 2018. 258 s. ISBN 978-80-89614-58-5.**

Anotovaný zborník je výstupom z vedeckej konferencie, ktorú Štátna vedecká knižnica (ŠVK) v Prešove zorganizovala v septembri 2017 pri príležitosti 65. výročia svojho založenia. Do zborníka boli okrem konferenčných príspevkov zaradené aj iné vyžiadané či schválené príspevky, ktoré korešpondujú s tematickým zameraním publikácie. Tie boli rozdelené do okruhov Štúdie, Materiály a Rozhľady. Zborník uzatvárajú tradičné rubriky Správy a Recenzie/Anotácie.

Mgr. Kamila Fircáková v štúdii s názvom *Štátna vedecká knižnice v Prešove v knižničnom systéme Slovenska: niekoľko pohľadov* (s. 9-21) zhrnula prvé štyri desaťročia činnosti ŠVK v Prešove, najmä z pohľadu profilu knižnice a jej úloh v knižničnom systéme. Na základe článkov v dobových knižničných periodikách autorka v krátkosti opísala vznik a organizačný vývoj ŠVK v Prešove, a predovšetkým zásluhy na rozvoji regionálnej, retrospektívnej bibliografie a knižnej kultúry, pričom sa dozvedáme, že na iniciovaní týchto aktivít sa podieľal najmä dlhoročný riaditeľ knižnice Jozef Repčák.

Bibliografickú činnosť na pôde ŠVK v Prešove v rokoch 1993 až 2016 zhodnotila a zosumarizovala retrospektívna bibliografka a vedúca oddelenia historických knižničných fondov ŠVK v Prešove doc. Mgr. Marcela Domenová, PhD. V prvej štúdii s názvom *Od BO k OHKF (bibliografia retrospektívnym pohľadom – vybrané okruhy v ŠVK v Prešove)* (s. 22-32) autorka predstavila hlavné úlohy a ich výsledky na bibliografickom oddelení ŠVK v Prešove, ktoré bolo v roku 2014 zrušené a v následnom roku ho nahradilo oddelenie historických knižničných fondov (OHKF). Autorka poukázala na oblasti, v ktorých sa už na oddelení z rozličných dôvodov nepokračuje, pričom prioritou je v súčasnosti najmä spracovanie vlastného historického fondu ŠVK, ako aj ďalších historických knižníc v meste Prešov a tiež vedecko-výskumná a edičná činnosť v oblasti knižnej kultúry.

Ďalšia štúdia M. Domenovej s názvom *K bibliografickej činnosti v Štátnej vedeckej knižnici v Prešove v rokoch 2011 – 2016* (s. 33-42) jednak bilancuje výsledky bibliografickej činnosti v čase ukončovania regionálnej článkovej bibliografie, ako aj rusínskej a ukrajinskej článkovej bibliografie na pôde oddelenia a jednak sumarizuje súčasné úspechy novovytvoreného OHKF a výzvy, ktoré pred ním stoja. K týmto možno zaradiť najmä vypracovanie návrhu pre Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky (MK SR) na vyhlásenie druhej časti vzácnych tlačí za historický knižničný

fond (HKF), tiež vedeckovýskumná, edičná a vydavateľská činnosť či iné z praxe vyplývajúce potreby.

Zásluhy na poli retrospektívnej bibliografie v ŠVK v Košiciach od jej založenia až do súčasnosti zhodnotila v štúdii s názvom *V premenách doby: viac ako polstoročie košickej retrospektívnej bibliografie* (s. 43-62) jej pracovníčka, bibliografka PhDr. Eleonóra Blašková. Autorka najskôr zhrnula a vyzdvihla prínos Michala Potemru a Márie Mihókovej pre rozvoj vedeckej bibliografie na Slovensku do 90. rokov 20. storočia, následne opísala začiatky spracovávania bibliografických údajov v počítačových programoch a napokon predstavila súčasné projekty knižnice na poli biobibliografie predovšetkým v súvislosti so spracovaním hesiel o významných osobnostiach Košíc a východného Slovenska.

Spoločnou témou nasledujúcich štyroch štúdií je evanjelická cirkev a. v. na východnom Slovensku v 18., 19. a na začiatku 20. storočia. V prvej z nich s názvom *Ročenka cirkevného zboru ako komunikačný prostriedok v evanjelickom spoločenstve v 19. storočí* (s. 80-91) Mgr. Katarína Pekařová analyzovala ročenky piatich evanjelických cirkevných zborov v Košiciach, Levoči, Prešove, Rožňave a Spišskej Novej Vsi. K. Pekařová najskôr opísala súčasné uloženie prameňov, následne predstavila predmetné ročenky z hľadiska aspektov knižnej kultúry (jazyk, vydavatelia, zostavovatelia, tlačiari, grafická úprava a distribúcia) a napokon charakterizovala úlohu ročeniek v úlohe komunikačného média v rámci zborov ako aj medzi nimi navzájom. Autorka tiež vyzdvihla význam ročeniek ako zdrojov poznania charitatívnej činnosti zborov, ktorá bola zvlášť potrebná v čase 1. svetovej vojny.

Nasledujúca štúdia doc. PhDr. Libuše Frankovej, CSc., s názvom *Čitateľský spolok poslucháčov práva a Mládežnícka knižnica na prešovskom evanjelickom kolégiu (Druhá polovica 19. storočia)* (s. 92-103) sumarizuje činnosť spolku študentov práva na prešovskom evanjelickom kolégiu, ktorí si pre študijné potreby zriadili mládežnícku knižnicu a z pravidelných členských príspevkov predplácali maďarsky písanú odbornú literatúru a dobové časopisy a noviny najmä z oblasti práva, politiky a štátovedy. Opísaný je vývoj spolku v druhej polovici 19. storočia, jeho organizácia, stanovy, menoslov členov či dokonca majetok spolku. Získavané knižné a novinové tituly sa následne stali súčasťou knižného fondu samotnej kolegiálnej knižnice.

Mgr. Gabriela Oľšavská v štúdii s názvom *Prešovský evanjelický farár Móric Kolbenheyer a jeho dielo zachované v historických knižniciach mesta Prešov* (s. 104-117) predstavila život a literárne dielo málo známej osobnosti prešovských dejín, prešovského nemeckého evanjelického farára Mórica Kolbenheyera. Okrem zaujímavých životopisných údajov sa z príspevku dozvedáme, že v historickom fonde ŠVK v Prešove sa nachádza celkovo 13 titulov od M. Kolbenheyera obsahovo rozlíšiteľných ako kázňová literatúra, príležitostné tlače a preklady maďarskej beletrie do nemčiny. Jednotlivé tlače sú analyzované aj z pohľadu knižnej kultúry, zaujímavé sú najmä posesorské poznámky zachované na tlačiach.

Štúdia Mgr. Lucie Němcovej, PhD., s názvom *Gramatické diela vybraných osobností 18. a 19. storočia: na ceste k spisovnej slovenčine* (s. 118-128) predstavuje tlače katolíckych a evanjelických vzdelancov s kodifikačným zámerom v oblasti vyvíjajúcej sa spisovnej slovenčiny, ktoré sú zachované v historickom fonde ŠVK v Prešove. V štúdii sú obsahovo popísané diela A. Bernoláka, Ľ. Štúra, M. M. Hodžu, M. Hattalu, J. K. Viktorina, F. Mráza, A. Malíka, A. Chobodického a J Lósa.

Napokon sériu štúdií uzatvára príspevok s názvom *K výskumu torza andrássyovskej knižnice v Humennom* (s. 129-139) autorky Mgr. Alžbety Gabríkovej, ktorá v ňom najskôr krátko priblížila stavebný vývoj andrássyovského kaštieľa v Humennom až po obdobie 2. svetovej vojny, keď došlo k značnému poškodeniu kaštieľa a jeho inventára. Následne opisuje snahy prvého povojnového archivára Otmara Gergelyiho o katalogizovanie a usporiadanie knižnice a všetky ťažkosti, ktoré tieto snahy sprevádzali. Text sprevádzajú vyobrazenia súčasného vzhľadu tejto knižnice.

Do ďalšieho okruhu príspevkov s názvom Materiály bolo zaradených sedem kratších príspevkov zameraných na predstavenie knižného bohatstva vo východoslovenských knižniciach, ako aj osobností, spätých s distribúciou kníh či knižným dizajnom.

Knižnica Podtatranského múzea v Poprade je jednou z mála knižníc, ktorá eviduje vo svojom fonde historické tlače, pričom časť z nich, konkrétne 30 tlačí prevažne zo 16. storočia a čiastočne zo 17. storočia, bola v rokoch 2011 a 2015 vyhlásená za HKF. Kurátorka múzea Mgr. Jana Kušniráková v príspevku *Vzácne tlače Podtatranského múzea v Poprade vyhlásené za historický knižničný fond* (s. 140-146) poukázala na najcennejšie tlače, ponúkla aj vyobrazenia titulných listov a informovala o stave reštaurovania vybraných tlačí.

Riaditeľ Univerzitnej knižnice Prešovskej univerzity (UK PU) v Prešove Ing. Peter Haľko a retrospektívna bibliografka M. Domenová v príspevku *Historický fond Univerzitnej knižnice Prešovskej univerzity v Prešove* (s. 147-153) predstavili históriu knižnice a jej. V úvode autori opísali súčasné pracoviská knižnice a štatistické ukazovatele knižnice. Následne sa už venovali rozboru tohto fondu, ktorý bol za HKF vyhlásený Sekciou kultúrneho dedičstva MK SR a tiež zapísaný do Ústrednej evidencie historických knižničných dokumentov a historických knižničných fondov Slovenskej národnej knižnice (SNK) v Martine. Súčasťou príspevku sú aj vyobrazenia titulných listov vybraných tlačí.

V Prešove už od 20. rokov 20. storočia vyvíja svoju činnosť aj regionálna Knižnica P. O. Hviezdoslava a jej dejiny, zameranie, vývoj pomenovania a sídel zhrnula v príspevku s názvom *Príbeh prešovskej knižnice* Mgr. Andrea Sivaničová (s. 154-159).

Bibliografka SNK v Martine PhDr. Anna Kucianová v príspevku s názvom *Dvadsať rokov kolokvií českých, moravských a slovenských bibliografov* (s. 160-169) bilancovala 20 ročníkov vyššie spomenutého podujatia, ktoré hodnotila ako jednoznačný prínos pre medzinárodnú spoluprácu českých a slovenských bibliografov. Zároveň upozornila, že všetky príspevky, ktoré odzneli na kolokviách, sú prístupné aj na webovej stránke SNK.

Nasledujúce tri príspevky sa venujú životu a najmä pôsobeniu troch významných osobností, z ktorých každá sa zapísala do dejín knižnej kultúry iným spôsobom. Fridrich Hažlinský, prírodovedec a rektor prešovského kolégia, sa zaslúžil najmä o poznanie, odborný popis a analýzu prírodného bohatstva východného Slovenska. V príspevku s názvom *Osobnosť kultúrneho života na východnom Slovensku v 19. storočí Fridrich Hažlinský* (s. 170-177) jeho autorka L. Franková zhrnula v krátkosti biografické údaje autora a venovala sa najmä jeho profesijnej vedeckej a pedagogickej činnosti v pozícii prírodovedca a botanika. V štúdii je tiež priestor venovaný obsahovému rozboru Hažlinského vedeckých prác.

Ďalšou osobnosťou knižnej kultúry spojenou taktiež s mestom Prešov bol v medzivojnovom období Izidor Landau, kníhkupec a nakladateľ, majiteľ Štehrovho

kníkupectva, ktoré malo v tomto období monopol na vydávanie slovenských učebníc so záberom na celé Slovensko. Múzejník a historik Mgr. Marián Naster, autor príspevku s názvom *Izidor Landau – významný prešovský kníhkupec a nakladateľ* (s. 178-184), zhrnul v krátkosti biografiu Izidora Landaua i tragický záver jeho života, a predstavil najvýznamnejších autorov a diela, ktoré boli v Štehrovom kníhkupectve vytlačené. Na základe preverenia fondu ŠVK v Prešove autor skonštatoval, že sa tu fyzicky nachádzajú štyri tituly vydané v spomínanej oficíne. Text sprevádza aj pomerne bohatá obrazová príloha.

Treťou ešte žijúcou osobnosťou, ktorej bola venovaná pozornosť, je Peter Ďurík, významný slovenský grafický dizajnér a typograf. Pri príležitosti 70. narodenín prispela do zborníka Ing. Ivana Poláková referátom s názvom *Peter Ďurík – knieža slovenského knižného dizajnu* (s. 185-192). Okrem biografie P. Ďuríka sú v príspevku zaznamenané aj jeho najvýznamnejšie počiny a prínos v oblasti knižnej grafiky.

Tretí okruh Rozhľadov v predkladanom zborníku zahŕňa tri referáty, ktorých autorky sa zamysleli nad poslaním kníh v súčasnosti a ich osudom v budúcnosti. PaedDr. Martina Petríková, PhD., v príspevku s názvom *Detská kniha a jej úloha v didaktickej komunikácii alebo Niekoľko zaujímavostí „zo života" detskej knihy* (193-199) z pohľadu literárnej vedkyne analyzuje text určený pre detského čitateľa a ponúka možnosti využitia vhodnej literatúry pri rozvíjaní detskej čitateľskej gramotnosti. Ďalšie dva referáty literárnej vedkyne doc. PhDr. Marty Germuškovej, CSc., s názvom *Multifunkčnosť knihy a misia knižníc v súčasnosti a budúcnosti* (s. 200-207) a knihovníčky a riaditeľky ŠVK v Prešove Mgr. Valérie Závadskej *Od písma k internetu: knižnice v peripetiách času (úvaha o mieste knižnice v živote človeka)* (s. 208-216) majú spoločnú tému: úlohy knižníc a tlačenej knihy v budúcnosti a ich „súboj" s knihou vo virtuálnom priestore.

Anotovaný konferenčný zborník prináša nielen zaujímavé štúdie z histórie a literárnej vedy týkajúce významných osobností a udalostí, ale obsahuje aj prehľadové a sumarizujúce štúdie o dejinách významných prešovských a východoslovenských knižníc a o ich výhľade do budúcnosti. Do zborníka sú tiež zaradené úvahy o mieste tlačenej knihy a kamenných knižníc a kníhkupectiev v súčasnej dobe, ktorej vládne výpočtová technika. Ako vidieť, súčasní knihovníci a bibliografi si dobre uvedomujú význam a prínos počítačov pre ich prácu, ale vnímajú tiež úskalia, ktoré s tým súvisia. Predkladaný zborník je nepochybne prínosom do diskusie o budúcnosti kníh a rozvoji knižnej kultúry.

Mariana Čentéšová

***Z dejín národnej kultúry Slovenska I. (udalosti, osobnosti a pamiatky z obdobia formovania moderného slovenského národa).* Ed. Marcela Domenová. Prešov : ŠVK v Prešove, 2019. 212 s. ISBN 978-80-89614-64-6.**

V roku 2019 reprezentovalo edičnú činnosť Štátnej vedeckej knižnice (ŠVK) v Prešove viacero výstupov a jedným z nich bol aj tento nekonferenčný zborník. K jeho vydaniu motivovali ŠVK pripomienky viacerých výročí spojených s osobnosťami a udalosťami z obdobia formovania moderného slovenského národa v roku 2018. Pri príležitosti pripomenutia si udalostí z rokov 1848 a 1849 a iných jubileí sa v tom

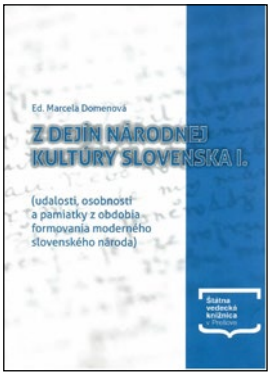

istom roku v knižnici uskutočnila aj podobne koncipovaná konferencia s názvom *Udalosti a osobnosti formovania moderného slovenského národa (knižná kultúra – jazyk – školstvo – osveta)*. Do zborníka tak boli zahrnuté aj niektoré referáty, ktoré odzneli na tejto konferencii.

Zborník obsahuje šesť rubrík rozdelených na: Štúdie, Príspevky – Články, Rozhľady – Úvahy, Jubileá – Informácie, Kronika – Správy, Recenzie – Anotácie.

Do prvej rubriky bolo zaradených 11 štúdií, zameraných prevažne na poznávanie osobností národného kultúrneho vývinu a na ich spisovateľskú činnosť. Prepojenie literárnej činnosti vybraných osobností s dôrazom na knižnú kultúru a stav zachovania do súčasnosti boli predmetom štúdií historičky doc. Mgr. Marcely Domenovej, PhD., a retrospektívnych bibliografiek Mgr. Gabriely Oľšavskej a Mgr. Lucie Němcovej, PhD.

M. Domenová je autorkou, resp. spoluautorkou troch štúdií. V prvej z nich s názvom *Geograf, kartograf a pedagóg Ján Tomka-Sásky a jeho dielo v historických knižniciach mesta Prešov* (s. 9-19) nadviazala na svoju skoršiu prácu venovanú tejto osobnosti a výskum rozšírila o predstavenie jeho diela v kontexte starých tlačí, ktoré sa zachovali v historických knižniciach mesta Prešov. Išlo konkrétne o výskum tlačí v Kolegiálnej knižnici, Eparchiálnej knižnici, v historickom fonde Univerzitnej knižnice Prešovskej univerzity (UK PU) a historickom fonde ŠVK v Prešove. J. Tomka-Sásky sa venoval najmä publikovaniu učebníc geografie pre gymnaziálnu mládež, pričom v štúdii sa M. Domenová okrem všeobecného prehľadu jeho prác venovala aj podrobnému opisu tých, ktoré sa fyzicky zachovali v spomínaných knižniciach. Analyzované sú z hľadiska obsahu a účelu, väzby, posesorov a pod.

Podobne koncipovaná je aj štúdia s názvom *Pamiatky knižnej kultúry z obdobia formovania moderného slovenského národa v historickej Kolegiálnej knižnici v Prešove (vybrané okruhy a diela z rokov 1780-1875)* (s. 79-101), na ktorej sa spoluautorsky podieľala M. Domenová spoločne s G. Oľšavskou. Štúdia je parciálnym výstupom z cieleného niekoľkoročného výskumu dokumentov spadajúcich do obdobia národného obrodenia vymedzeného rokmi 1780 – 1875 v ŠVK v Prešove. Popri už prebiehajúcom výskume v historických knižniciach mesta Prešov je plánovaný aj výskum v iných pamäťových a fondových inštitúciách na Slovensku. Autorky sa na tomto mieste zamerali na analýzu tlačí zachovaných v Kolegiálnej knižnici v Prešove. Z tematického hľadiska rozdelili tlače do šiestich okruhov: jazyk a literatúra, národnoobranné snahy, učebnice, osvetové a ľudovýchovné práce, evanjelická cirkevná spisba a príležitostné tlače. Autorky v závere skonštatovali, že v predmetnom fonde sa nachádza pomerne málo tlačí z obdobia formovania moderného slovenského národa. Podarilo sa však doložiť viacerých posesorov týchto tlačí, šľachticov K. Bindera, J. a G. Bánóovcov, a tiež osobnosti regiónu ako B. Ružiak, J. M. Schwarz a spolkov, napr. SEM Jednota Mateja Bahila v Prešove.

Tretia štúdia M. Domenovej s názvom *Torzo spolkovej knižnice SEM JMB v Prešove v historickom fonde ŠVK v Prešove* (s. 124-139) sa týka časti knižnice tzv. Sdruženia evanjelickej a. v. mládeže Jednota Mateja Bahila (1924 – 1944), ktorá sa zachovala v rôznych pamäťových inštitúciách Prešova a ktorá bolo v rokoch 2016 – 2017 identi-

fikovaná a uložená v historickom fonde ŠVK v Prešove. Autorka sa dejinám spolku, zachovanému knižničnému katalógu z roku 1939, ako aj osudom archívneho a knižničného materiálu, ktorý sa po zrušení spolku zachoval, venovala podrobne vo viacerých štúdiách. V aktuálnej práci sa zamerala na opis zachovaných kníh z hľadiska fyzického stavu zachovania, a tiež obsahovej stránky. Prevažná väčšina diel sú územné a jazykové slovaciká a bohemiká a z časového hľadiska sú tu zastúpené tlače od 18. do 20. storočia. Z obsahového hľadiska v nich dominujú najmä témy dejín Čiech a Slovenska, cirkevných dejín, dejín štátov v českých prekladoch, tiež niekoľko tlačí viažucich sa k obdobiu formovania moderného slovenského národa či beletria a poézia. Čo sa týka fyzického stavu zachovania, autorka analyzovala väzbu tlačí a poukázala aj na početné posesorské poznámky, ktoré dokumentujú podporujúcu činnosť niektorých osobností (napríklad Jonáš Záborský) a inštitúcií. Štúdia obsahuje aj prehľad stavu zachovaných periodík v rámci predmetného torza kníh.

G. Oľšavská publikovala v zborníku štúdiu s názvom *Diela A. F. Kollára vo fondoch historických knižníc mesta Prešov* (s. 20-30). V nej najskôr v krátkosti predstavila osobnosť významného slovenského vedca a osvietenca a následne opísala stav zachovania jeho diel vo fondoch historických knižníc v Prešove. Autorka doložila existenciu piatich titulov v troch historických knižniciach zo štyroch, keďže v historickom fonde UK PU sa nepodarilo nájsť nijakú tlač s autorstvom A. F. Kollára. K týmto identifikovaným tlačiam patrili tituly: *Gramatika tureckého jazyka*, *Edícia diela Caspara Ursina Velia o vláde Ferdinanda I.*, *Dejiny patronátneho práva apoštolských kráľov uhorských*, *O pôvode a stálom používaní zákonodarnej moci* a prvý zväzok diela *Pôvaby dejín a verejného práva uhorského.* Ako zaujímavosť vyzdvihla autorka fakt, že dielo *O pôvode a stálom používaní...* sa v historickom fonde Kolegiálnej knižnice zachovalo až v štyroch exemplároch, hoci táto kniha bola vo svojej dobe zaradená na tzv. index zakázaných kníh.

Významnou osobnosťou obdobia formovania moderného slovenského národa bol nepochybne aj Martin Hattala. Podrobne sa jeho dielam venovala L. Němcová v štúdii s názvom *Martin Hattala a jeho dielo v historickom fonde Štátnej vedeckej knižnice v Prešove* (s. 66-78). Autorka v štúdii nadväzuje na svoj skorší výskum o jazykovedcovi M. Hattalovi, pričom predmetom záujmu sú v tomto prípade samotné diela spojené s jeho menom. V historickom fonde ŠVK v Prešove sa týmto výskumom podarilo doložiť šesť jazykovedných diel a štyri diela, na ktorých sa podieľal ako editor. Diela sa v niektorých prípadoch zachovali aj vo viacerých exemplároch. Obsahovým rozborom jazykovedných diel sa autorke podarilo prehľadným spôsobom poukázať na hlavné oblasti jazykovedy, ktorým M. Hattala pripisoval význam, a tiež poukázať na jeho vzťah ku štúrovskej slovenčine a k českému jazykovému prostrediu. Čo sa týka editorskej činnosti, v prípade zachovaných exemplárov išlo o edície českých literárnych prameňov. Tlače sú opísané aj z hľadiska oficín, tlačiarov, posesorov a stavu zachovania väzieb.

Ďalšiu skupinu štúdií tvoria príspevky z oblasti literárnej vedy, ktoré sú zastúpené predovšetkým štúdiou Mgr. Pavla Markoviča, PhD., PaedDr. Martiny Petríkovej, PhD., a Mgr. Lenky Riškovej, PhD. P. Markovič v štúdii s názvom *Učenci, básnici, polyhistori – Ján Kollár a Johann Wolfgang Goethe (Typologická reflexia)* (s. 31-38) poukázal na mieru inšpirácie J. Kollára nemeckým spisovateľom. Príspevok tiež obsahuje

úryvky z pamätí slovenského učenca, v ktorých spomína na stretnutie s Goethem a predmetom skúmania sú aj paralely v dielach týchto dvoch významných spisovateľov. Príspevok M. Petríkovej s názvom *K počiatkom osvietenskej beletristickej tvorby: Slovenskí veršovci I. Bohuslava Tablica v kontexte literatúry pre deti* (s. 50-56) je venovaný rozboru Tablicovej edície rozprávok pre deti od autora Jána Chrastinu a pozornosť je venovaná aj názorom na túto tvorbu samotného B. Tablica či J. M. Hurbana a súčasných literárnych kritikov.

Rozporuplne hodnotená osobnosť M. I. Mošovského a B. Tablica je predmetom štúdie L. Riškovej s názvom *Michal Institoris Mošovský v literárnohistorickej a básnickej reflexii Bohuslava Tablica* (s. 39-49). Autorka poukázala na Hurbanove negatívne hodnotenia M. I. Mošovského a B. Tablica a následne predstavila tvorbu súčasných autorov, ktorí na základe štúdia prameňov rehabilitovali Tablicov obraz v súvislosti s podporou slovenského národného hnutia. Následne je pozornosť upriamená na literárne i archívne pramene, v ktorých B. Tablic oceňuje prácu svojho učiteľa M. I. Mošovského a inšpiruje sa ním.

Spoločnou témou ďalších troch štúdií sú osobnosti a s nimi spojené udalosti, ktoré rezonovali na území východného Slovenska v období formovania moderného slovenského národa. Doc. PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD., sa v štúdii s názvom *Štúrove Slovenské národné noviny o živote obyvateľov východného Slovenska v roku 1847* (s. 102-111) venovala obsahu rubriky Ďenník Domáci v predmetných novinách. Tá sa v roku 1847 týkala z veľkej časti hladomoru vo východoslovenských stoliciach a s tým súvisiacimi ďalšími negatívnymi javmi ako napríklad rastúca kriminalita a opilstvo. Osobnosti, ktoré pôsobili na východnom Slovensku, Adam a Ján Hlovíkovci, boli predmetom záujmu štúdie doc. PhDr. Libuše Frankovej, CSc., ktorá nesie názov *Účasť Adama a Jána Hlovíkovcov na národnokultúrnom živote Slovákov na historickom území východného Slovenska (k 225. výročiu narodenia Adama Hlovíka)* (s. 57-65). Autorka najskôr v príspevku zhodnotila osvetovú a ľudovýchovnú činnosť Adama Hlovíka, evanjelického kňaza a neskôr aj seniora Šarišsko-zemplínskeho seniorátu. Prezentované sú tu aj jeho negatívne postoje k maďarizácii, no i k štúrovskej slovenčine, s ktorou sa nestotožnil. Následne bol priestor venovaný zberateľstvu ľudových piesní, porekadiel a prísloví bratov Hlovíkovcov. A. Hlovík bol známy aj ako básnik a autor duchovných piesní. Zberateľstvo východoslovenských ľudových piesní v druhej polovici 19. storočia opísala hudobníčka a umenovedkyňa Mgr. Renáta Kočišová, PhD., v štúdii s názvom *Zberatelia slovenských ľudových piesní východoslovenského okruhu v období národného obrodenia.* (s. 112-123). Autorka na základe výskumu v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice v Martine opísala priebeh prípravy edície Slovenské spevy s dôrazom na zbieranie a zaradzovanie piesní z východného Slovenska. Autorka vyzdvihla zástoj niektorých národných dejateľov, ktorí sa na tomto zbieraní podieľali, pričom piesne analyzovala aj z pohľadu hudobnej teórie.

Do rubriky Príspevky – Články bol zaradený príspevok Bc. Lucie Oravec Koreňovej s názvom *Založenie slovenského evanjelického a. v. gymnázia v Revúcej (sonda do problematiky v kontexte dejinného obdobia)* (s. 143-158), ktorá v ňom poukázala na ťažkosti spojené so založením gymnázia a popri vzdelanostnom a osvetovom aspekte zdôraznila aj hospodársky (príjmy zo železiarskeho priemyslu) a politický aspekt, ktoré napomohli vzniku tejto významnej ustanovizne.

Predposledná rubrika príspevkov obsahuje dve úvahy, a to doc. PhDr. Marty Germuškovej, PhD., (*Fenomén slovenskej revolúcie 1848 – 1849 a jej lídri v kontexte politiky a literatúry*) (s. 159-170) a PaedDr. M. Petríkovej, PhD., (*K počiatkom literatúry pre deti a mládež (niekoľko zaujímavostí o osvietenskej školskej literatúre ako digitalizovanom kultúrnom dedičstve v čítaní detí a mládeže*) (s. 171-182). Autorka prvého príspevku poukázala na odraz revolučnej doby v poézii a próze slovenských dejateľov a vyzdvihla ich politickú a vojenskú agilitu v danom období. Druhý príspevok je venovaný hodnoteniu vzdelávacích a umeleckých hodnôt Kollárovej *Čítanky*, ktorej vydanie bolo vyvrcholením osvietenských pedagogických úsilí.

Príspevky ukončuje rubrika Jubileá, do ktorej bola zaradená práca Ing. Ivany Polákovej, PhD., s názvom *Milan Hodža – osobnosť európskeho formátu* (s. 183-190). V súvislosti so 140. výročím narodenia M. Hodžu autorka opísala najdôležitejšie podujatia a aktivity, ktoré sa doteraz konali a vyvíjali na jeho počesť.

Zborník uzatvárajú dve tradičné rubriky, obsahujúce informácie o výstavách organizovaných na pôde ŠVK v Prešove, ako aj o najnovších publikáciách vydaných na Slovensku, ktoré súvisia s nosnou témou zborníka.

Zborník je ďalším významným činom v rámci edičnej činnosti v ŠVK v Prešove k poznaniu slovenských dejín v 19. storočí. V jednotlivých príspevkoch sa odráža rôznorodá plejáda udalostí a aktivít, ktoré mali vplyv na formovanie moderného slovenského národa. Vďaka interdisciplinárnemu prístupu, ktorý vyplýva z profesijného zamerania autorov, sa v prípade tohto zborníka podarilo ozrejmiť zástoj mnohých osobností na cibrení a zveľaďovaní jazykovej, literárnej či hudobnej kultúry na Slovensku. V ŠVK v Prešove je v pláne vydanie druhého zväzku zborníka, ktorého obsahová náplň nadviaže na svojho predchodcu.

Mariana Čentéšová

Aleš Binar a kol. *Ozbrojené síly a československý stát*. Brno : Univerzita obrany, 2020. 451 s. ISBN 978-80-7582-353-3.

Vojenské dejiny patria medzi tie populárnejšie odbory histórie aj medzi laickou verejnosťou. Už akýmsi štandardom sú pravidelne vydávané publikácie rôznych autorov (profesionálnych i amatérskych historikov) venované dvom svetovým vojnám. Popri nich sa objavujú i knihy zaoberajúce sa starším obdobím vojenstva alebo tiež rôzne biografické či memoárové tituly. Záujem o vykreslenie tohto určite špecifického vývoja ľudskej spoločnosti stále neutícha a dôkazom toho sú aj viaceré špeciálne historické pracoviská, ktoré svoje vedecko-výskumné zameranie nasmerovali na vojenskú históriu. Ich publikačné aktivity pravidelne zapĺňajú kníhkupectvá a verejné knižnice. K jedným z posledných počinov slovenských a českých historikov možno zaradiť kolektívnu monografiu vydanú Univerzitou obrany v Brne v roku 2020.

Práca je prioritne zameraná na historické obdobie československého štátu a je preto pochopiteľný výber historikov z týchto dvoch krajín zaoberajúcich sa primár-

ne vojenskou históriou a jej príbuznými odbormi. Názov publikácie je postavený dosť všeobecne, no z obsahu je zreteľný úmysel predstaviť jednotlivé vývojové etapy v dejinách československého vojenstva a jeho väzby na štátnosť vo vybraných témach. Tie sú časovo vymedzené od odboja v prvej svetovej vojne až po prelom 20. a 21. storočia. Monografia je členená do 28 kapitol napísaných až 31 autormi.

Vstup do monografie tvoria texty o prvej svetovej vojne reprezentované opisom legionárskej činnosti armádneho generála Sergeja Ingra a na Slovensku pomerne málo známeho výtvarníka Vojtěcha Preissiga. V oboch prípadoch sa autori kapitol zameriavajú na aktivity osobností súvisiace s odbojovou činnosťou v prospech vzniku Československa. Tá sa mohla viesť rôznymi spôsobmi a v tomto prípade to bolo vojensky (S. Ingr), resp. propagačnou kampaňou (V. Preissig).

Medzivojnové obdobie československých vojenských dejín je v monografii reprezentované textami štyroch autorov. Jiří Martínek predstavuje dve postavy medzivojnovej vojenskej geografie – Antonína Bastla a Jiřího Čermáka. Vít Němec venuje kapitolu civilnej protileteckej obrane v 30. rokoch. Konštatuje, že aj v kritickej predmníchovskej dobe bola organizácia civilnej protileteckej obrany *„promyšleně uspořádána s jednotným velením; součinnost jednotlivých složek CPO byla na vysoké úrovni“*. (s. 48) Vzťahy s Nemeckom a riešenie krízovej situácie v ich rámci v druhej polovici 30. rokov sú v pozornosti dvoch kapitol. Karel Straka si všíma československé vojenské spravodajstvo a jeho činnosť proti Nemecku, Pavel Šrámek už konkrétny nástupový plán československej armády súvisiaci s prípadnou (hroziacou) vojenskou konfrontáciou s Nemeckom v roku 1938.

Fakt, že druhá svetová vojna je jednou z najviac pertraktovaných tém vojenských dejín v súčasnosti, potvrdzuje i anotovaná kolektívna monografia, kde je tejto téme venovaný najväčší priestor. Odbojové hnutie na Morave v prvých dvoch rokoch vojny prezentuje Vladimír Černý. Tři konšelé bol názov odbojovej skupiny, ktorou sa v predmetnej publikácii zaoberá Milan Vyhlídal. Autor konštatuje, že táto odbojová skupina podnikla celý rad akcií potrebných k vzniku československého zahraničného odboja. *„Mezi významné aktivity patřila především úspěšná evakuace rodin zpravodajských důstojníků do zahraničí, která příslušníkům exilové zpravodajské ústředny zajistila nezbytný klid pro zahájení zpravodajské ofenzivy proti nacistickému Německu.“* (s. 118) Vojenská spravodajská služba je ústrednou témou dvoch ďalších kapitol. Martin Poschl, na základe britských prameňov, približuje spoluprácu československej a britskej spravodajskej služby Special Operations Executive. Pavel Kresinger sa vo svojej časti zaoberá zaujímavou postavou britského spravodajstva, dôstojníkom Haroldom Gibsonom, a priebehom jeho spolupráce s československou spravodajskou službou. Aj na základe archívnych prameňov dokázal popísať jeho dôležitosť pri formovaní československého odboja v čase druhej svetovej vojny či aktivity v čase tzv. tretej Československej republiky, keď sa už v dôsledku nového smerovania politiky, zahraničnopolitickej orientácie obnoveného štátu a hlavne obmeny v československej armáde H. Gibson *„velmi rychle ocitl v hledáčku Zemského odboru bezpečnosti, což byla v podstatě stranická a komunisty kontrolovaná zpravodajská služba“*. (s. 145) Dejiny leteckých vojenských jednotiek sú často zamerané na úspechy konkrétnych pilotov a len veľmi okrajovo sa popisuje aj zákulisie, napr. pozemný personál zabezpečujúci bojaschopnosť jednotiek. Petr Žižka opisuje túto veľmi dôležitú činnosť na príklade opravárenskej jednotky 311. československej perute. Východný

zahraničný odboj je v publikácii reprezentovaný kapitolou venovanou volyňským Čechom v 1. československom armádnom zbore. Z Protektorátu Čechy a Morava sa autori bližšie pozreli na kontroverznú postavu Emanuela Moravca či personálne zloženie príslušníkov gestapa v Olomouci. Vojtěch Češík zistil na základe skúmanej vzorky osôb, že *„v naprosté většině byl personál olomouckého gestapa tvořen jednotlivci z nižších společenských vrstev"*. (s. 205) Anna Blatecká sa zaoberá analýzou osudmi vybraných príslušníkov československého vojska, ktorí boli väznení v Mírově. Komplexnejšie predstavuje dvoch vojakov – Oldřicha Fictuma a Melichara Bočeka, pričom výklad o ich životoch zasadzuje do kontextu dejín mírovskej trestnice. Životy politických trestancov počas druhej svetovej vojny sú tie najtragickejšie príbehy. Väznica v Mírove bola vnímaná ako jedna z najťažších. *„Dožít se konce druhé světové války v tomto vězeňském ústavu se nepodařilo obrovskému množství vězňů, přičemž jednou z nejčastějších příčin úmrtí byla právě zanedbaná léčba tuberkulózy."* (s. 216)

Tému vojenských opevnení Československa v kolektívnej monografii reprezentujú dve kapitoly. Josef Novák si ich všíma očami vodcu tretej ríše Adolfa Hitlera pri jeho inšpekčných cestách. Aleš Binar sa na nich pozerá prostredníctvom zámerov nemeckého velenia pre využitie opevnení v závere druhej svetovej vojny v januári až marci 1945. Autor dospel k záverom, že význam československých pevností *„limitoval stav zachování pevnostního pásma, neboť na počátku roku 1945 se nenacházelo v bojeschopném stavu. Další důvod spočíval v odlišnostech mezi československou a německou doktrínou"*. (s. 250) Československé pevnosti boli väčšinou pretvorené na kryty pre pechotu pred delostreleckou paľbou, na vedenie vlastnej bojovej činnosti boli využité len príležitostne.

Vojenským dejinám Československa po roku 1945 je venovaných viacero kapitol. Tomáš Řepa vykresľuje bojové stretnutie československej armády s jednotkou Ukrajinskej povstaleckej armády. Problematika tzv. banderovcov je v súčasnosti pertraktovaná na viacerých fórach aj na Slovensku. Řepa, vychádzajúci aj zo svojich predchádzajúcich prác a hlavne z celého radu archívneho materiálu, potvrdzuje v prípade ochrany civilistov proti banderovským skupinám tézu, že *„se jednalo nejen o poměrně rozsáhlé vojenské operace vedoucí k definitivnímu politickému a vojenskému řešení přechodu banderovců přes Československo, přičemž rozměr úspěšné ochrany státních hranic je důležité připomínat, ale také o účelová politická rozhodnutí, kterými se komunisté postupně snažili ovládnout politickou scénu"*. (s. 273) Pôsobeniu československých vojenských diplomatov v prvých dvoch povojnových rokoch sa venuje Matej Medvecký. Na základe zachovaných primárnych prameňov načrtáva základné informácie o práci pridelencov a niektoré špecifické problémy, ktoré československí vojenskí atašé v rokoch 1945 a 1946 riešili. Poukazuje na dôležitosť funkcie vojenských atašé pre zahraničnopolitický vývoj štátu a že práve nepochopením *„významu a dôležitosti solídnej reprezentácie v zahraničí strácalo povojnové Československo na medzinárodnej scéne prestíž"*. (s. 286) Osobnosťou perzekvovaného plukovníka Františka Fryča sa zaoberá Marek Vašut, ktorý prízvukuje, že táto osobnosť zahraničného odboja sa po skončení vojny namiesto pocty dočkala perzekúcie a degradácie.

Ďalšie kapitoly monografie sú venované vývoju československej armády v druhej polovici 50. rokov, aktivitám vojenského spravodajstva proti Nemeckej spolkovej republike a vykresleniu situácie v československej armáde v osudových okamihoch Nežnej revolúcie v roku 1989.

Ponovembrový vývoj reprezentujú kapitoly venované v prvom prípade misiám českej armády v Afganistane a v druhom prípade vplyvu teórie vojenského umenia na prax rozvinutia ozbrojených síl v Českej republike.

Zo štruktúry celej práce je zrejmé, že nie všetci autori dodržali tú istú metodiku. Väčšina kapitol je však členená prehľadne s úvodnou časťou venovanou úvodu do problematiky, s postupom, heuristikou a na ich konci zaradením parciálnych výsledkov. Spoločný záver zhrňujúci všetky kapitoly ako celok je zaradený do poslednej časti publikácie s resumé jednotlivých kapitol v anglickom jazyku a prehľadne rozdelenými primárnymi i sekundárnymi zdrojmi.

Kolektívna monografia *Ozbrojené síly a československý stát* predstavuje vydarené historické dielo, ktoré možno zaradiť do súboru podobných prác venovaných československým vojenským dejinám 20. storočia ako príspevok k ďalšiemu rozvoju a popularizácii tohto odboru.

Peter Kovaľ

KRONIKA

Rieka Jordán (Palestína), miesto, kde podľa tradície Ján Krstiteľ pokrstil Ježiša. Foto: Peter Švorc

Interiér rímskokatolíckého dreveného Kostola sv. Františka z Assisi v obci Hervartov. Foto: Stanislav Kurimai

Vedecká konferencia Jazyk, učebnice a literatúra v dejinách Slovenska (školstvo – knižná kultúra – osobnosti)

Prešov, 20. – 21. február 2020

Lucia NĚMCOVÁ

V dňoch 20. – 21. februára 2020 sa na pôde Štátnej vedeckej knižnice (ŠVK) v Prešove uskutočnila dvojdňová interdisciplinárna konferencia s názvom *Jazyk, učebnice a literatúra v dejinách Slovenska (školstvo – knižná kultúra – osobnosti)*, konaná pri príležitosti Medzinárodného dňa materinského jazyka.

Rokovanie konferencie po úvodnom prejave Mgr. Valérie Závadskej, riaditeľky ŠVK v Prešove, svojím príspevkom *Banskoštiavnická banská akadémia – slávne dedičstvo* otvoril prof. PaedDr. Jaroslav Mazůrek, CSc. Zaoberal sa dejinami Banskej akadémie. Išlo o prvú technickú vysokú školu na svete, ktorá funguje dodnes. V roku 1919 bola presťahovaná do Šoprone. Autor sa venoval opisu najlepších rokov školy, priebehu vyučovania, vyučovaciemu jazyku, ťažobným postupom (a celkovo aj ťažbe v Banskej Štiavnici), vybraným študentom, ale aj najznámejším profesorom. PhDr. Vavrinec Žeňuch sa na základe kanonických vizitácií zameral na zmapovanie siete škôl a mieru prebiehajúcej rekatolizácie v druhej polovici 18. storočia na území Užskej stolice v príspevku *Školy a učitelia Užskej stolice (1746 – 1747).* Mgr. Šimon Kačmár sa v príspevku *Jazyková situácia obyvateľstva v Šariši začiatkom 20. storočia* na základe štatistických údajov snažil poukázať na národnostné zloženie obyvateľstva na prelome storočí. Mgr. Kamila Fircáková na základe výročných správ zamerala svoju pozornosť na *Študentské korporácie na Gréckokatolíckom rusínskom učiteľskom ústave v Prešove (1895 – 1945)*, a to nielen tie, ktoré využívali jazyk menšiny, ale aj tie, ktoré rozširovali umelecké záujmy študentov (existencia orchestra).

Historik Mgr. Michal Falat predstavil *Rusínske ľudové školstvo na území východného Slovenska po vzniku Československa* predovšetkým v kontexte existujúceho stavu, postupných zmien a najpálčivejších otázok, ktoré stáli pred rusínskym ľudovým školstvom na území východného Slovenska v prvých rokoch existencie Československej republiky (ČSR). Mgr. Martin Klempay sa v príspevku zameral na *Postavenie učiteľa národného školstva v medzivojnovom období*, a to jednak priblížením celkovej situácie po vzniku ČSR, jednak svoju pozornosť zameral na obec Tulčík, v rámci ktorej priblížil osudy tamojších konkrétnych učiteľov (V. Harsághyho, M. Ghillányiovej či J. Repčáka). Mgr. Peter Jambor sa v spoluautorstve s PaedDr. Martinom Pavúkom, PhD., venoval téme *Situácia povojnového školstva v Prešovskom gréckokatolíckom biskupstve (1945 – 1950)*, v rámci ktorej priblížili situáciu v cirkevnom a súčasne menšinovom školstve v pohnutých povojnových rokoch, keď sa politická moc snažila tento druh školstva poštátniť. Mgr. Andrea Sivaničová sa venovala téme *Sto rokov stavebnej priemyslovky*, v rámci ktorej priblížila nielen samotnú budovu, ale aj jednotlivé odbory, ktorých štúdium škola postupne zabezpečovala, ba dokonca aj osobnosti jej významných riaditeľov, pedagógov či absolventov.

Rokovanie popoludňajších blokov otvoril Mgr. Peter Benka, PhD., ktorý sa zameral na tému *Vyučovanie jazykov a Matej Bel*, a to predovšetkým cez jeho učebnice

latinčiny, maďarčiny a nemčiny, ktoré vyšli tlačou v prvých dvoch decéniách 18. storočia v Levoči. Slavista PhDr. Jozef Šelepec pokračoval v jazykovednej téme, keď sa zameral na *Gramatiku Alexandra Duchnoviča*. V príspevku na základe analýzy jazyka spochybnil autorstvo gramatiky, ktorá bola dlhé roky pripisovaná práve A. Duchnovičovi. Prof. PhDr. Peter Káša, CSc., si položil otázku *Pavel Jozef Šafárik – osvietenský vzdelanec a (alebo) národný buditeľ?*, v rámci ktorej priblížil mnohovrstvovú osobnosť Pavla Jozefa Šafárika vo viacerých kontextoch, predovšetkým v kontexte jeho ranej tvorby a Dejín slovanskej reči a literatúry. *Oravci na poli spisovnej slovenčiny a zastúpenie ich diel vo fonde Bibliotéky Čaplovičiany v Dolnom Kubíne* zaujali Mgr. Renatu Jedlákovú, ktorá v rámci tejto témy predstavila predovšetkým fond Biblioteky Čaplovičiany.

Historička Mgr. Mariana Čentéšová, PhD., sa zamerala na osobnosť pedagóga, ktorého život bol spojený aj s mestom Prešov a predstavila ho v príspevku *Pedagóg Ján Csink – autor učebníc pre ľudové školy a meštianky.* Mgr. Lucia Němcová, PhD. prezentovala *Prvorepublikové čítanky pre slovenské školy*, medzi ktorých autormi našla aj etablovaných literárnych vedcov a súčasne zamestnancov ministerstva školstva v 20. rokoch 20. storočia. Mgr. Jana Gáborová Kroková sa venovala problematike *Od orálnej tradície Rómov k modernej rómskej knižnej tvorbe* a opísala nielen konkrétne publikačné výstupy, ale aj terénnu prácu, zachytávanie príbehov, nadväzovanie kontaktov s rozprávačmi i miesto rozprávaného príbehu v rámci rómskej komunity. Mgr. Roman Čonka sa v príspevku *Prezentácia pracoviska DICRK ŠVK v Prešove (Kultúra Rómov v digitálnom svete)* zameral na predstavenie pracoviska v kontexte implementácie národného projektu a všetkých jeho aktivít, siahajúcich od samotného mapovania a zaznamenania prejavov rómskej kultúry, tvorbu špecializovaného portálu, poskytovanie služieb špecializovanej študovne, až po publikačné/konferenčné aktivity zamestnancov DICRK-u.

Na záver prvého rokovacieho dňa sa Mgr. Jana Gáborová Kroková a Mgr. Roman Čonka prítomným venovali v rámci exkurzie na oddelení DICRK ŠVK v Prešove, ktorá tematicky priamo nadväzovala na posledné dva príspevky.

Druhý rokovací deň svojím príspevkom otvoril Mgr. Svorad Zavarský, PhD., ktorý vystúpil s témou *Jezuitská učebnica Opusculum orthographicum: k výučbe ortografie a ortoepie na Slovensku v 18. storočí*. Predstavil vzácnu jednotlivinu, učebnicu ortografie a ortoepie, ktorej autorom bol páter Ján Gyalogi, SJ (1686 – 1761). Učebnica pôvodne vyšla v Kluži, bola vydávaná počas celého 18. storočia. Počas prezentovania témy kládol autor najväčší dôraz na to, akým spôsobom bola v učebnici uchopená problematika správneho prízvuku v latinčine (poukazovanie na to, že vzdelanci znalí latinčiny by sa vo vzájomnej komunikácii mali zbaviť prízvuku vlastného národného jazyka), ale aj problematika interpunkcie, ktorej autor učebnice venoval značnú pozornosť. Doc. Mgr. Katarína Žeňuchová, PhD., poukázala na *Bajzov „polemický" koncept jednoty jazyka Slovákov.* Vo svojom príspevku sa podujala vyvrátiť viacero stereotypov, ktoré sa na osobnosť J. I. Bajzu viažu aj vďaka zjednodušeniam zaužívaným v školskej praxi. Na základe štúdia prameňov (rukopisnej pozostalosti J. I. Bajzu) prezentovala viacero nezrovnalostí a posunov, vďaka ktorým je dnes J. I. Bajza známy predovšetkým ako ten, komu „sa to nepodarilo". Svojím vystúpením poukázala predovšetkým na potrebu práce s pramenným materiálom a potrebu opätovného preskúmania a interpretácie „známych" faktov. PaedDr. Martina Petríková, PhD.,

vystúpila s témou *Slovenská čítanka v kontexte literatúry pre deti a mládež v matičných rokoch (na príklade vybraných textov s národným aspektom z 1. dielu čítanky)*, v rámci ktorej sa venovala dvojdielnej čítanke Emila Černého, ktorá vyšla v polovici 60. rokov 19. storočia. V rámci referátu poukázala na preberanie ukážok zaradených v čítanke z diel autorov starších vývinových období slovenskej literatúry (klasicizmus, preromantizmus, romantizmus, menovite napríklad aj z čítanky Jána Kollára).

Mgr. Lenka Rišková, PhD., sa dlhodobo venuje osobnosti Bohuslava Tablica aj na pôde ŠVK v Prešove, *Téma jazyka v básnickej tvorbe Bohuslava Tablica* bola názvom jej aktuálneho príspevku. V rámci interpretácie konkrétnych básnických textov poukázala nielen na vzťah B. Tablica k (národnému) jazyku, ale aj k vzdelanosti ako takej (ktorú vnímal aj cez nedostatok kníh) a jej celkovému významu. *Gramatické dielo básnika Pavla Šramku v kultúrno-historickom kontexte* zaujalo Mgr. Martina Braxatorisa, PhD., ktorý analyzoval jednotlivinu z roku 1805 – *Česko-slovenskú gramatiku*, ktorá vznikla pre potreby slovenských škôl v Gemersko-malohontskej stolici. Autor detailne analyzoval obsahovú štruktúru diela, ktoré predstavovalo učebnicu pravopisu. Hoci nebolo rozsahom veľké, ovplyvnilo aj ďalších záujemcov o jazyk i súdobých vzdelancov. PhDr. Milan Kendra, PhD., predstavil *Svet školy v literárnom jazyku M. Kukučína*. Svet školy bol neoddeliteľnou súčasťou životnej skúsenosti autora, čo sa prejavilo vo viacerých prózach. Autor sa zameral na to, ako bol svet školy v Kukučínových prózach koncipovaný vo vzťahu k literárnej realistickej reprezentácii.

Posledný blok rokovania konferencie sa niesol v znamení osobností pevne spätých s pedagogickou profesiou. Jazykovedec doc. PhDr. Ladislav Bartko, CSc., v príspevku *Završený obraz vedeckého diela Štefana Tóbika* podal informáciu o aktuálnom stave vydania takmer polstoročie nezvestného rukopisu veľkého, 5-zväzkového vedeckého diela o gemerských nárečiach popredného predstaviteľa dejín našej jazykovedy, školstva a kultúrnych dejín Prešova (doteraz vyšli tri), ktoré znamená cenný prínos nielen do charakteristiky významu osobnosti Š. Tóbika (1909 – 1969), ale aj do celkových výsledkov našej dialektológie v druhej tretine minulého storočia. PaedDr. Ivan Očenáš, PhD., sa zameral na významnú osobnosť slovenskej jazykovedy J. Mistríka (1921 – 2000), a to v príspevku *Jazykové učebnice a príručky v kontexte personálnej bibliografie jazykovedca Jozefa Mistríka*. Táto osobnosť slovenskej jazykovedy stojí za širokým spektrom jazykovo ladených publikácií, ktoré sú určené nielen jazykovedne vysokoškolsky vzdelanej obci, ale svojimi prakticky ladenými publikáciami ho možno zaradiť aj k popularizátorom jazykovedných poznatkov.

Bibliografka Ing. Ivana Poláková, PhD., pripomenula osobnosť z vlastnej rodiny v referáte *Výnimočná žena – Želmíra Tarcalová rod. Gulisová (110. výročie narodenia a 15. výročie úmrtia)*, ktorá ako učiteľka prešla všetkými typmi škôl, čo sa odrazilo v jej publikačnej činnosti ako metodičky a didaktičky slovenského jazyka. Konferenciu uzatvorila Mgr. et Mgr. Luciána Hoptová, PhD., ktorá pripomenula prešovským historikom známu osobnosť vysokoškolskej pedagogičky a didaktičky dejepisu, ktorá pôsobila na Inštitúte histórie FF PU v Prešove, v referáte *Darina Vasiľová – život a dielo.*

Konferencia, ktorej súčasťou boli zaujímavé a obohacujúce diskusie v rámci programu i mimo neho, otvorila novú problematiku, poukázala na stereotypy v tradovaných poznatkoch a priblížila vzácne jednotliviny v interdisciplinárnych kontextoch. Veríme, že podobne ladené podujatia usporiada ŠVK v Prešove aj v budúcnosti.

Staré knihy v novom šate...

Prešov, 2. – 6. marec 2020

Šimon KAČMÁR

Štátna vedecká knižnica v Prešove pripravila v dňoch 2. – 6. marca 2020 zaujímavú knižnú výstavu pri príležitosti 21. ročníka celoslovenského podujatia *Týždeň slovenských knižníc*. Tá bola zameraná hlavne na edície prameňov, reprinty a faksimilné vydania starších tlačí v rôznych svetových jazykoch, obsahujúce slovenský alebo český preklad, vo väčšine prípadov obohatené o sprievodnú štúdiu. Druhou skupinou vystavených exemplárov boli cenné, väčšinou veľkoformátové, bohato ilustrované publikácie umeleckého a umenovedného zamerania. Recipienti tejto výstavy mohli byť aj z radov širokej verejnosti, keďže bola tematicky širšie koncipovaná.

Vystavené edície prameňov, reprinty a faksimilné vydania či veľkoformátové publikácie môžeme tematicky zaradiť do častí: umenie, náboženstvo, dejiny a iné. Ku každému vystavenému exempláru bola priložená krátka anotácia. Medzi najcennejšie publikácie patria štyri unikátne ručne viazané knihy v prvotriednej koži a obrazovej kvalite pre milovníkov umenia, ktoré vyšli v limitovanom náklade – 300 očíslovaných výtlačkov. Prinášajú komplexný pohľad na život a prezentáciu diela veľkých umelcov Leonarda da Vinciho, Michelangela, Raffaela a Caravaggia. K expozícii umenia môžeme zaradiť aj veľkoformátové obrazové knihy *Baroko, Ars-Sacra, Múzeum umenia* a ďalšie.

Ďalšia časť vystavených publikácií predstavovala edície prameňov, reprinty a faksimilné vydania starých tlačí. Zastúpené tu boli náboženské tlače, medzi ktoré radíme katechizmy (*Bardejovský katechizmus*), Biblie a evanjeliá *(napríklad z edície Biblia Slavica)* či breviár *(Liberviaticus Jana ze Středy).*

K expozícii patrili aj publikácie zaoberajúce sa históriou, išlo o reprinty pôvodných diel, ktoré sa týkali dejín národov (Prvé dejiny slovenského národa, resp. *Dejiny slovenského národa* od J. Papánka, *Dejiny kráľovstva Uhorského* od J. Záborského, *České dějiny* P. Čorneja). Patria sem aj obrazové stredoveké kroniky (*Viedenská maľovaná kronika, Kronika Jána z Turca*) a životopisy panovníkov (*Uhorskí králi* F. Babaia, *Vita Caroli: vlastní život Karla IV.*).

Medzi iné tematické okruhy patrí reprint edície prameňov významnej jazykovej a právnej pamiatky (*Žilinská mestská kniha*) alebo aj veľkorozmerný kolorovaný reprint atlasu sveta (*Atlas maior of 1655*), ktorý bol najväčšou a najdrahšou knihou, ktorá vyšla v 17. storočí. Vystavené bolo aj rukopisné dielo (*Červená kniha*) zakladateľa analytickej psychológie Carla Gustava Junga, ktoré bolo vydané až 40 rokov po jeho smrti.

Celkovo bolo vystavených 25 kníh z fondov Štátnej vedeckej knižnice v Prešove. Aj keď to nie je veľký počet, návštevníci výstavy mohli vidieť jedinečné knihy o umení a umelcoch vypracované renomovanými zahraničnými autormi pomocou najnovších výskumných a grafických metód. Tiež si mohli prelistovať vierohodne vyhotovené reprinty a faksimile kroník, historických diel, právnych zbierok, náboženskej literatúry, atlasu a iných publikácií prvý raz vydaných ešte v období neskorého stredoveku či novoveku.

„Pretiosaquamsitsanitasmorbusdocet... (osveta, zdravotníctvo, knižná kultúra, osobnosti)“

Prešov, 9. – 10. september 2020

Mariana ČENTÉŠOVÁ

Prvé septembrové týždne roku 2020 sa v oblasti vedeckovýskumných aktivít Štátnej vedeckej knižnice (ŠVK) v Prešove niesli najmä v znamení prípravy a realizácie interdisciplinárnej konferencie s názvom *Pretiosaquamsitsanitasmorbusdocet...(osveta, zdravotníctvo, knižná kultúra, osobnosti)*. Išlo v poradí o druhú konferenciu v ŠVK v roku 2020, pričom výber témy konferencie bol motivovaný pripomenutím si 250. výročia úmrtia významného prešovského rodáka a lekára Jána Adama Raymana (1692 – 1770).

Na dvojdňovom rokovaní odznelo 20 referátov venovaných tematickým okruhom konferencie, pričom pestrosť pramennej bázy príspevkov bola determinovaná odborným a profesijným zameraním ich autorov.

Úvodné slovo konferencie patrilo riaditeľke ŠVK Mgr. Valérii Závadskej, ktorá účastníkov privítala a zároveň otvorila prvý deň rokovania. Do prvého bloku boli zaradené štyri referáty prezentujúce historické tlače a osobnosti z obdobia 16. a 17. storočia. Mgr. Jana Cabadajová poukázala v príspevku s názvom *Dioscorides a jeho odkaz v dielach 15. a 16. storočia* na odraz prác Dioscorida, otca farmakológie, v herbároch 15. a 16. storočia zachovaných v Slovenskej národnej knižnici. Príručkám venovaným ochrane a prevencii pred nákazlivými chorobami sa ako spoluautori venovali knihovníci Mgr. Mária Pitáková, PhD. a Mgr. Tomáš Tomo v referáte *„Morové príručky“ v germanikách 16. storočia v tlačiach Lyceálnej knižnice v Kežmarku*. O jazykovú stránku tlače s protimorovou tematikou *Amuletum* prešovského lekára Jána Webera sa zaujímal jazykovedec doc. PhDr. Ladislav Bartko, CSc., v referáte s názvom *Príspevok k charakteristike osobnosti Jána Webera, významného prešovského lekára a lekárnika v 17. storočí.* Napokon prvý blok konferencie uzavrel Mgr. et Mgr. Svorad Zavarský, PhD., príspevkom *Medicína v systéme vied u Martina Sentivániho-Svätojánskeho (1633 – 1705)*, pričom autor vychádzal zo svojho systematického dlhoročného štúdia Sentivániho diela *Miscellanea*, pričom sa venuje aj prekladu jeho častí do slovenčiny.

V druhom a treťom bloku odznelo sedem príspevkov. Referáty už boli venované nielen osobnostiam medicíny, ale spojivom príspevkov bol aj dôraz na prezentáciu pestrej pramennej bázy k skúmaniu dobových štandardov zdravotnej starostlivosti a prevencie najmä v období 19. a začiatku 20. storočia. Choroby sa však vždy prejavujú aj v psychike ľudí, pričom tento rozmer je badateľný aj v dobovej tlači a tvorbe. Táto súvislosť bola predmetom prvého referátu s názvom *Františkán Edmund Pascha – súvislosti podlomeného zdravia a chorálovej pašiovej tvorby* muzikologičky Mgr. Renáty Kočišovej, PhD. Osobnosť lekára slovenského pôvodu a jeho spis o prejavoch, prevencii a liečení týfusu predstavila retrospektívna bibliografka Mgr. Gabriela Oľšavská v referáte *Lekár Eduard Samuel Bartsch a jeho dielo*. Osvetovým a zdravovedným príručkám zachovaným vo fonde ŠVK sa venovala historička doc. Mgr. Marcela Domenová, PhD., v príspevku *Menssana in corporesano (zdravotnícko-osvetové práce, prí-*

ručky a herbáre), ktorá poukázala na úroveň starostlivosti o zdravie i rôzne kuriozity v tejto oblasti v priebehu stáročí. Modlitby za prinavrátenie zdravia či odvrátenie ochorení sú taktiež dokladom spôsobov udržania si dobrého zdravia v myslení ľudí v minulosti. Písomné pramene tohto charakteru v modlitebných knižkách zachovaných vo fonde ŠVK, ako i niektoré patrocíniá chorých predstavila retrospektívna bibliografka Mgr. Lucia Němcová, PhD., (*V čase moru a rozličných nákazlivých nemocí... ochráň nás, Pane!*). O prameňoch literárnej povahy (čítanky, básničky) osvietenského obdobia na Slovensku referovala literárna vedkyňa PaedDr. Martina Petríková, PhD., (*Zdravie a starostlivosť o človeka ako téma literatúry pre deti a mládež v predumeleckom období*). Regionálnu osobnosť, zberateľa Jozefa Kolarčíka-Fintického, a jeho herbár zachovaný v Krajskom múzeu (KM) v Prešove predstavila etnografka Mgr. Zuzana Andrejová, PhD., (*Herbarium. Zbierka liečivých rastlín z územia bývalej župy Šarišskej*). Prvý deň rokovania napokon uzavrel retrospektívny bibliograf Mgr. Šimon Kačmár prezentáciou a klasifikáciou dobovej reklamy – inzerátov na prípravky na zdravotné ťažkosti rôzneho druhu, ale aj reklamy na lekárne a lekárnikov zachované v kalendároch prevažne z druhej polovice 20. storočia z fondu ŠVK (*Reklama na zdravie (v dobovej tlači).*

Po prvom dni rokovania bola pre účastníkov konferencie pripravená exkurzia po historickom jadre mesta Prešov s názvom *Prešovské lekárne a ich lekárnici*, ktorú lektorovala Mgr. Andrea Sivaničová. Jej súčasťou bola aj prehliadka expozície historickej lekárne v KM v Prešove, prítomných sprevádzal Mgr. Erik Ondria, PhD.

Príspevky druhého dňa konferencie boli rozdelené do dvoch blokov, pričom dominovali historické témy, v ktorých sa prezentovali predovšetkým archívne dokumenty úradnej povahy.

V prvom bloku odzneli tri referáty rámcované druhou polovicou 17. a koncom 18. storočia. Archivárka Mgr. Zuzana Dzivá prezentovala poznatky k dejinám mestského špitála v Prešove na základe výskumu meštianskych testamentov (*Prešovské meštianske testamenty ako prameň k dejinám mestského špitála v Prešove v 2. polovici 17. storočia*), historik PhDr. Vavrinec Žeňuch predstavil nové poznatky vyplývajúce zo systematického výskumu k cirkevným dejinám Užskej župy v 18. storočí (*Vzťah rekatolizácie a epidémie alebo ako mor prerušil rekatolizáciu (na príklade Užskej stolice*), všestranné úradné opatrenia na zamedzenie šírenia moru v rokoch 1738 – 1740 boli predmetom príspevku archivára Mgr. Ľuboša Janáčka (*Opatrenia ústredných zdravotníckych orgánov v rámci protimorovej prevencie v Uhorsku počas rokov 1738 – 1740*). Následne so svojím referátom vystúpila archivárka Mgr. Mária Kaletová, ktorá predstavila historický prameň – účty za liečivá z Červeného kláštora a poukázala aj na možnosť rekonštrukcie cien niektorých medikamentov (*Účty za liečivá z Červeného kláštora*).

Posledný blok konferencie obsahoval štyri referáty. Demografické následky morovej epidémie v Šariši na základe súpisov usadlostí prezentoval vysokoškolský pedagóg a historik doc. Mgr. Ján Adam, PhD., (*Následky morovej epidémie v Šariši r. 1739 – 1740*). Inému druhu historického prameňa – matrikám zomrelých sa venovala retrospektívna bibliografka Mgr. Mariana Čentéšová, PhD., pričom prezentovala v matrikách uvádzané druhy chorôb ako dôvody úmrtí v šarišskej farnosti Terňa (*Choroby a ich vplyv na úmrtnosť vo farnosti Terňa v druhej polovici 19. storočia vo svetle cirkevných a štátnych matrík*). Dejiny mesta Prešov boli predmetom dvoch

posledných príspevkov. Historik PhDr. Peter Kovaľ, PhD., opísal úroveň hygieny, ako i opatrenia na ich zlepšenie na základe smerníc mesta v medzivojnovom období v príspevku s názvom *Čistota a hygiena – základ pre zdravé mesto! Smernice mesta Prešov na udržiavanie poriadku v meste v 20. a 30. rokoch 20. storočia* a posledný referát historika Mgr. Erika Ondriu, PhD., s názvom *K pôsobeniu a činnosti odboru Dobrovoľných sestier Československého Červeného kríža v Prešove do konca druhej svetovej vojny* bol venovaný dejinám tohto odboru na základe historických prameňov a bohatej fotografickej dokumentácie, ktoré sa zachovali v KM v Prešove.

Po každom bloku konferencie nasledovala konštruktívna diskusia. Usporiadatelia i účastníci konferencie sa zhodli na aktuálnosti témy, pričom z viacerých referátov vyplynulo, že prevencia či riešenie dôsledkov epidémií sa riadili podobnými pravidlami ako i v dnešnej dobe. Vzhľadom na menej rozvinuté zdravotníctvo i obmedzené penzum vedeckých poznatkov v minulosti sa ľudia viac uchyľovali k duchovnej pomoci a viac dôverovali prírodnej medicíne ako v súčasnosti. Prínosom konferencie je aj interdisciplinarita metodologických prístupov k uchopeniu témy z pohľadu historickej vedy, pomocných vied historických, retrospektívnej bibliografie, etnografie, jazykovedy, literárnej vedy či muzeológie. Z dôvodu nepriaznivej epidemiologickej situácie sa konferencie nemohlo zúčastniť viacero prihlásených referujúcich, veríme však, že pripravovaný zborník príspevkov bude príležitosťou, aby sa verejnosť oboznámila s týmito zaujímavými témami.

Librimuti magistri sunt: učebnice, literatúra, školské a výročné správy v dejinách Prešova a Slovenska

Prešov, 18. september 2020 – 18. december 2020

Gabriela OĽŠAVSKÁ

Stalo sa už zvykom, že Štátna vedecká knižnica (ŠVK) v Prešove každoročne sprístupňuje svojim čitateľom a širšej verejnosti predovšetkým písomné pamiatky kultúrneho dedičstva, no nielen výlučne z vlastného fondu knižnice. Rovnako bola aj v septembri 2020 širokej verejnosti v priestoroch študovne starých stlačí sprístupnená odborná výstava *Librimuti magistri sunt (učebnice, literatúra, školské a výročné správy v dejinách Prešova a Slovenska).* Odborná výstava čiastočne nadviazala na vedeckú konferenciu s názvom *Jazyk, učebnice a literatúra v dejinách Slovenska (školstvo – knižná kultúra – osobnosti),* ktorá sa konala na pôde ŠVK v Prešove vo februári 2020 a ktorá bola venovaná problematike dejín školstva a učebníc. Samotnú výstavu bolo možné prezrieť si od 18. septembra do 18. decembra 2020. Otvorenie výstavy sa nieslo v znamení Dní európskeho kultúrneho dedičstva s tohtoročným mottom Minulosť vzdeláva.

Výstava (panelová) je tvorená textovou a obrazovou časťou a je doplnená o expozíciu – ukážky tlačí z fondov ŠVK v Prešove, obe časti sa vzájomne dopĺňajú.

V úvode textovej časti sú prezentované stručné dejiny školstva a pedagogiky na území Slovenska od najstarších čias až do roku 1945. Dôraz je predovšetkým kladený na hlavné medzníky vo vývoji slovenského školstva, ako napríklad školské reformy či zákonné články, ktoré determinovali školstvo na území dnešného Slovenska predovšetkým v období 18. a 19. storočia, avšak aj po vzniku Československa. Prezentované sú tu stručne jednotlivé typy škôl, ktorých existencia bola charakteristická pre to-ktoré obdobie. V ďalšej časti panelovej výstavy sa dozvieme o samotných učebniciach, o tom, čo sa podpisovalo pod ich formu a charakter v jednotlivých obdobiach. V textovej časti sú následne bližšie predstavené učebnice z obdobia formovania slovenského národa, ktoré nachádzame aj medzi vystavenými ukážkami. V tomto období sa po prvýkrát stretávame vo väčšej miere s učebnicami vydanými v slovenskom jazyku a jeho vývojových formách. Medzi učebnicami z tohto obdobia, zachovanými v historickom fonde ŠVK v Prešove, nachádzame učebnice zemepisu, dejepisu, náboženstva, šlabikáre, čítanky, učebnice matematiky, prírodopisu, najpočetnejšie zastúpené sú jazykovedné a gramatické tlače, ktoré odzrkadľujú vývoj jazyka a ktoré sa stali smerodajnými nielen pre jazykovedcov, ale aj pre výučbu jazyka. Okrem učebníc sú priblížené aj didaktické a pedagogické práce vydané v sledovanom období v slovenskom jazyku. V textovej, ale aj v expozičnej časti nachádzame aj učebnice vydané v Prešove, a to predovšetkým v období prvej republiky, ktoré vychádzali najmä v Stehrovom vydavateľstve či u Arpáda Kóscha. Medzi prešovskými tlačami je zaujímavá učebnica vydaná v roku 1915 v šarišskom nárečí. Rovnako je pozornosť venovaná aj prvorepublikovým čítankám, ktoré sú opísané z pohľadu počtu zachovaných exemplárov, autorstva, vydavateľov, ilustrácií či obsahu. Relevantným prameňom pre poznávanie dejín určitej školy, ale

aj školstva ako takého, sú školské výročné správy. Výročné správy z prostredia škôl tvoria podstatnú časť výstavy a stali sa súčasťou textovej časti aj vystavovaných tlačí. V historickom fonde ŠVK v Prešove sú zachované nielen výročné správy škôl z územia mesta Prešov, doložené sú aj výročné správy škôl z ďalších slovenských miest, ba dokonca aj iných miest niekdajšieho Uhorska či jeho pohraničia.

Medzi vystavenými tlačami taktiež nachádzame jazykové učebnice, gramatiky rôznych jazykov (latinčina, nemčina, viaceré slovanské jazyky), ktoré patria medzi najstaršie vystavené tlače. Predstavené sú aj učebnice prešovských pedagógov, predovšetkým pedagógov z prostredia evanjelického kolégia, ale tiež práce pedagógov pôsobiacich na katolíckych školách v Prešove, akými boli napríklad Jozef Ruby či Ján Csink. Viaceré vystavené práce v tejto sekcii už majú istý presah z učebníc do odborných prác, písaných predovšetkým v maďarskom, ale aj nemeckom či latinskom, výnimočne anglickom jazyku. Ďalšiu expozičnú časť tvoria učebnice národnostných menšín, rusínskej, ale napríklad aj rómskej, ktorá je zastúpená jednou tlačou. Vystavené sú tiež inorečové učebnice najmä pre stredné a vyššie školy z rozličných odborov, ktoré dokresľujú obraz o učebniciach a ktoré zároveň umožňujú záujemcovi komparovať učebnice z nášho prostredia s učebnicami vydanými v zahraničí.

Predstavujeme slovenského výtvarníka:

Viki Židik (*10. 3. 1968, Rovno, Ukrajina)

V rokoch 1982 – 1986 študoval na Strednej umelecko-priemyselnej škole v Košiciach odbor grafika. V štúdiu pokračoval na Pedagogickej fakulte UPJŠ v Prešove (1986 – 1991), kde sa stal absolventom v odbore výtvarná výchova a ruský jazyk. Od roku 1992 pôsobí ako učiteľ na Základnej umeleckej škole, Októbrová 32, v Prešove. V rámci pedagogickej činnosti sa venuje detskému výtvarnému prejavu a vedie aj

Vinovata, 2011

kurz pre dospelých. Vo vlastnej výtvarnej tvorbe sú to širšie výtvarné prejavy – sústreďuje sa na kresbu, maľbu, grafiku, grafický dizajn, ale venuje sa aj umeleckej fotografii. Vystavuje na Slovensku i v zahraničí.

Výstavy:

Slovensko:	Košice, 1998 – 3:4 CHIKILIKI TU-A ŽIDIK VIKI TO-JA (autorská výstava);
	Prešov, 2011 – 2019 – Vianočný výtvarný salón, Átrium;
Česká republika:	Praha, júl 2018 – Magický štvorec – projekt;
Francúzsko:	Saint Gaudens, 1996 – kresba, grafika, maľba;
	Moissac, 1997 – kresba, grafika, maľba;
Nemecko:	Remscheid, 1999 – maľba, inštalácia
Poľsko:	Nowy Sącz, 2018 – Salón 2018

O AUTOROCH

ČENTÉŠOVÁ, Mariana, Mgr., PhD. (ohkf4@svkpo.gov.sk)
Štátna vedecká knižnica v Prešove, oddelenie historických knižničných fondov – retrospektívna bibliografka

DEMČÁKOVÁ, Zuzana, Mgr. (zuzana.demcakova@snm.sk)
Kurátorka Spišského múzea v Levoči

DERFIŇÁK, Patrik, doc., PaedDr., PhD. (patrik.derfinak@unipo.sk)
Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších všeobecných dejín – riaditeľ Inštitutu histórie

GIBALOVÁ, Lucia, Mgr. (gibalova.lucia@gmail.com)
Absolventka Dejín a teórie umenia Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave

GILAROVÁ, Lucie, Mgr. (Luc.Gilarova@gmail.com)
Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědecká fakulta, Ústav historických věd

JANOVSKÁ, Magdaléna, Ing. arch. (janovska@stonline.sk)
Autorizovaná architektka SKA, Štúdio J+J, s. r. o. v Levoči

JANURA, Tomáš, Mgr., PhD. (histjanu@savba.sk)
Samostatný vedecký pracovník, Historický ústav SAV

JURČIŠINOVÁ, Nadežda, doc., PhDr., PhD. (nadezda.jurcisinova@unipo.sk)
Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

KAČMÁR, Šimon, Mgr. (simonkacmar@zoznam.sk)
Retrospektívny bibliograf, Štátna vedecká knižnica v Prešove

KALETOVÁ, Mária, Mgr. (kaletova.m@gmail.com)
Interná doktorandka, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších všeobecných dejín

KOVAĽ, Peter, PhDr., PhD. (peter.koval@unipo.sk)
Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

LIŠKA, Anton, PaedDr., ThLic., PhD. (anton.liska@pamiatky.gov.sk)
Odborný radca – pamiatkar, Krajský pamiatkový úrad Prešov

MAGDOŠKO, Drahoslav, Mgr. PhD. (drahoslav.magdosko@upjs.sk)
Katedra histórie, Filozofická fakulta, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

NĚMCOVÁ, Lucia, Mgr., PhD. (ohkf1@svkpo.gov.sk)
Štátna vedecká knižnica v Prešove, retrospektívna bibliografka

OLEJNÍK, Milan, doc., Mgr., PhD. (olejnik@saske.sk)
Vedecký pracovník Spoločenskovedného ústavu, Centra spoločenských a psychologických vied SAV v Košiciach

OĽŠAVSKÁ, Gabriela, Mgr. (ohkf2@svkpo.gov.sk)
Štátna vedecká knižnica v Prešove, retrospektívna bibliografka

ONDRIA, Erik, Mgr. PhD. (erik.ondria@tripolitana.sk)
Krajské múzeum v Prešove, historik

PELLOVÁ, Daniela, PhDr. (daniela.pellova@minv.sk)
Odborná radkyňa, Ministerstvo vnútra SR, Štátny archív v Prešove.

Informácie pre autorov

Časopis ***Dejiny. Internetový časopis Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove*** vychádza od roku 2006 dvakrát ročne. Je evidovaný v najväčšej špeciálnej elektronickej databáze **EZB OPAC** riadenej **Staatsbibliothek Berlin**, na serveri **Deutsche Nationalbibliothek** a stránkach **Universitätsbibliothek Regensburg**, ako aj v databáze **Dalhousie Libraries** v jednej z popredných kanadských univerzít **Dalhousie University v Halifaxe** (Nové Škótsko, Kanada) a v celom rade ďalších univerzitných databáz na celom svete; má ISSN.

Príspevky v rubrikách ***Štúdie, Ľudia a doba, Študijné materiály*** sú recenzované, pre knižnice na Slovensku uvádzané v kategórii ADF – Vedecké práce v domácich nekarentovaných časopisoch.

V prípade záujmu publikovať v jednom z čísel časopisu, v niektorej z uvedených rubrík, Vás prosíme poslať príspevky predsedovi redakčnej rady periodika prof. PhDr. Petrovi Švorcovi, CSc. (psvorc@unipo.sk), vždy do **20. 3.,** resp. **20. 9.** v uvedenom roku s dvadsaťriadkovým resumé v slovenskom, resp. v anglickom jazyku.

Pri spracovaní príspevkov žiadame uvádzať **poznámkový aparát pod čiarou** a poznámky spracovať podľa platnej bibliografickej normy, zodpovedajúcej medzinárodnému štandardu pre publikovanie dokumentov STN ISO 690 (priezvisko, plné meno, miesto vydania, vydavateľstvo, rok, strany; pri zborníku aj zostavovateľov; pri časopise ročník, rok, číslo, strany). Príspevok poslať v elektronickej podobe, prípadné fotografie, mapy, ilustrácie a pod. materiály preskenované (formát jpg; 300 dpi).

Information for contributors

Dejiny, an e-journal of the Institute of History of the Faculty of Arts of the University of Prešov in Prešov is issued twice per a year since 2006. It is registered in the biggest special electronic database **EZB OPAC** managed by **Staatsbibliothek Berlin**, on server of **Deutsche Nationalbibliothek** and on pages of **Universitätbibliothek Regensburg**, as well as in database of **Dalhousie Libraries** in one of the most significant Canadian universities **Dalhousie University in Halifax** (Now Scotia, Canada); has ISSN.

The papers in sections ***Scientific articles, People and time, Study materials*** are reviewed; for libraries in Slovakia are in category ADF – Scientific papers in the Slovak non– current contents journals.

If you are interested in publication in our journal, in one of the above mentioned sections, please send your contributions to the chairman of the Editorial board, prof. PhDr. Peter Švorc, CSc. (psvorc@unipo.sk), until **March, 20**, or **September, 20** of the current year, with the 20-line resume in Slovak or English language.

At elaboration of the contributions, **the footnotes** and notes shall be specified in accordance with a valid bibliographic standard, corresponding with the international standard for documents publication STN ISO 690 (surname, full name, place of publication, publisher, year of publication, pages; while quoting the proceedings, the name of editor has to be given; in case of the journal, specify volume, year, number, pages). The contribution shall be sent in e-form; eventual photos, maps and illustrations and other materials shall be scanned (jpg format; 300 dpi).

Informationen für die Autoren

Die Zeitschrift ***Dejiny. Internetzeitschrift des Instituts für Geschichte an der Philosophischen Fakultät der Universität Prešov*** erscheint seit dem Jahre 2006 zweimal jährlich. Sie wird in der grössten speziellen elektronischen Databasis **EZB OPAC** evidiert, die von der **Staatsbibliothek Berlin** geleitet wird, am Server **Deutsche Nationalbibliothek** und auf den Seiten der **Universitätsbibliothek Regensburg**, sowie auch in der Databasis **Dalhousie Libraries** in einer der führenden Universitäten in Kanada **Dalhousie University in Halifax** (Neues Schottland, Kanada); sie besitzt ISSN.

Die Beiträge in den Rubriken ***Studien***, ***Leute und Zeit***, ***Studienmaterialien*** werden rezensiert, für die Bibliotheken in der Slowakei in der Kategorie ADF-Wissenschaftliche Aufsätze in den einheimischen nichtcurrrentierten Zeitschriften..

Im Falle des Interesses für die Veröffentlichung in einer der Nummern der Zeitschrift, in einer der angeführten Rubrijken bitten wir Sie, die Beiträge dem Vorsitzenden des Redaktionsrats des Periodikums Prof. PhDr. Peter Švorc, CSc. (psvorc@unipo.sk), immer bis zum **20. März**, bzw. **20. September** in dem angeführten Jahre mit der Zusammenfassung von 20 Zeilen in der slowakischen bzw. in der englischen Sprache zu versenden.

Bei der Verarbeitung der Beiträge verlangen wir **die Fussnoten** anzuführen und die Verarbeitung der Bemerkungen laut der gültigen bibliographischen Norm, entsprechend dem innternationalen Standard fürs Publizieren der Dokumente STN ISO 690 (Vorname, vollständiger Name, Ort der Herausgabe, Verlag, Jahr, Seiten, beim Sammelband auch die Editoren, bei der Zeitschrift Jahrgang, Jahr, Nummer, Seiten). Der Beitrag ist in der elektronischen Form zu versenden, eventuell die Photographien, Karten, Illustrationen und ahnliche scannende Materialien (Format jpg, 300 dpi).

DEJINY
2/2020

Ročník / Volume XV

internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove
e-Journal of Institute of History, Faculty of Arts,
University of Prešov in Prešov
http://dejiny.unipo.sk/Blog Posts/dejiny-22019.html

Sadzba / Typeseting
Ing. Stanislav Kurimai

Grafická úprava / Graphical layout
UNIVERSUM-EU, spol. s r. o.

© Vydáva
Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove,
vydavateľstvo UNIVERSUM-EU, spol. s r. o. (www.universum-eu.sk)
a Historická spoločnosť kráľovského mesta Prešov

© Issued by
Institute of History, Faculty of Arts, University of Prešov in Prešov,
publishing house UNIVERSUM-EU, spol. s r. o. (www.universum-eu.sk)
and Historical society of royal town Prešov

ISSN 1337-0707

ISSN 1337-0707